

Rab László

Mélyszántás

Agrár- és falukép

(1990-94)

TARTALOM

ELŐHANG ÉS TÖRVÉNYTÁR

I. HONNAN HOVÁ?

EGY MONDAT A FÖLDINDULÁSRÓL
KIS MAGYAR AGRÁRTÖRTÉNET
JÁTÉK A TÜZZEL
OSZTÁS VAGY KÁOSZ?
AKÁR A FORGÓSZÉL

II. A KEZDET ÉS A VÉG

ZÁKÁNYSZÉKI HÁROM KALAP
NEM ÉRÜNK RÁ, SÓGOR
CSÓKAFÉSZEK
EGY ZÖLDBÁRÓ GYERMEKKORA
„MÁS FÖLDJÉRE NEM MEGYEK”
RŐZSÉT ESZIK A DISZNÓ
MINDENKI JÓSKÁJA
AZ ELLENÁLLÁS FÉSZKE
PÉLYI KÉPESLAP
A VÖRÖS HAJNAL ALKONYA

III. MENT A TEJFEL, MARADT A SAVÓ

DEBRECENI TÖRTÉNETEK
HONNAN VETTE A KIRÁLY A VÁRAT?
EGY RÉGI UDVARHÁZ UTOLSÓ GAZDÁJA
NAGYERDEI FARMERGAZDASÁG
A LEGUTOLSÓ DZSENTRI
LOVÁSZ VOLTAM, NEM NYELVTANÁR
BORDÁS IMRE A RENGETEGBEN
A SZOVÁTI CSELÉDHOLDING

IV. „WIR LASSEN ÜBERRASCHEN”

EZT IS TÖLTSD KI, JAKABKÁM
KÉT VÁLASZTÁS HIMESHÁZÁN
LOVE STORY
HÉT KICSI TERMELŐSZÖVETKEZET

A HÁZTÁJI TÜNDÖKLÉSE ÉS BUKÁSA
EGY „ÉLGÚNÁR” EMLÉKEI

V. OSZTANAK

SZÉTTÉPETT BIRKÁK
A LEGMÉLYEBB PONTON
ARANYBORJAK ZÁKÁNYSZÉKEN
SZÜLETÉSNAPO
FORRÁSKÚTI MACSKAGYÖKÉR

VI. MINT A NYÚL A BOKORBAN

LEGYÜNK BÁTRAN FÖLDBIRTOKOSOK
AZ ÚJ FÖLDESÚR
NAGYKEREKI FARMERHOZOMÁNY
NÁDUDVARI MILLIOMOSOK
SUBA IMRE FALVÉDŐJE
„EZ A BÓT KÉSZEN VAN”
EGY ZSÁKFALU HÉTKÖZNAPJAI
KÖZÉPPARASZTI RENESZÁNSZ
A SKANZENTÉESZTŐL A
REFORMVÁLYOGIG
ANGYALOK FÖLDJEI

VII. SZEKÉR SZALAD A LÓ ELÓTT

TORGYÁN JÓZSI, HOZZÁL FŰKASZÁT!
FÁTÓL AZ ERDŐT
LAJOS BÁCSIK, KARCSI BÁCSIK
VIZESNYOLCAS
FIÓK-MAGYARORSZÁG
PRODUTTO POBRE
KISGAZDAFALÓ TECHNOKRATÁK
FÖLD! FÖLD!
A MAGYAR FARMER VÉDŐSZENTJE
MÉLY HÓDOLATOM AZ ÁLMODOZÓKNAK
A SIKERTÖRTÉNET VÉGE
P.S.

„1848-ban sok minden más mellett a földesúri gazdasági rendszer csődje hozta meg a jobbágyszabadítást. Most a feudális agrármunkarendszer fogja kikényszeríteni a mezőgazdasági szociálpolitikai reformokat.”

Kovács Imre (1940)

„Nincsen kalász a síró pusztaságon
s madár helyett a szárazlombu fákon
sötét Gond rakja barna fészkeit.”

(József Attila: Arany kalásztól - 1922)

Előhang és törvénytár

Mindent rámbíznak, közben azzal fenyegetnek,
„úgyis megbuksz, cimborá”!?

A fiatal férfi fején „ruszki” katonasapka, az öltözete szintén katonaké. Surranóján is látni, hogy kéz alól vette. Támolyog a hóban. A faluba igyekszik, favágásból jön. Amint beszáll mellém az autóba, érzem, megtelik a levegő forró pálinkaszaggal. Az alföldi ember kíváncsisággal vegyes bizalmatlanságával méreget, ám amikor a kocsmába hívom egy hideg napot búcsúztató féldecire, hirtelen felenged és igent mond. A kocsmá melletti kultúrteremben téjesztatok szoronganak. A szemközti főasztal mögött az elnök és a vezetőség magyarázza a jövőt. Ezután minden máshogy lesz, mert hozzánk is betört a piacgazdaság. Feláll aztán az egyszálbélű ember, s az üzletrészre vonatkozó tudnivalókat ecseteli. Bizottságot kell alakítani, földkiadókat választani, egyéb cifra közügyleteket bonyolítani. Katonaruhás emberem - akiről megtudom, hogy krisztusi korban jár, és két parányi csöppség édesapja - azt mondja, egy árva mukkot nem ért az egészből. „Okos emberek találták ki, hogy így legyen a juss, ők tudják. Aki tehénszarban nyúlkal - sorolja, miközben ledönti a pálinkát -, ne akarjon földbirtokos lenni.”

Fénytelenül csillogó zsellérszemei jutnak később eszembe, amint belehajtok az álmosdi ködös éjszakába. A vastag fehér hótakaró rásimul a román határhoz közeli földekre. Úgy bújnak az elárvult falvak a fehér lepel alá, mint öregember az előmelegített ágyba. Elhagyom Bagamért, elsuhanok a halápi, útmenti tormás tanyák mellett. Feltűnnek Debrecen fényei. A hajdúváros bejáratánál óriásplakát hirdeti a „Vállalkozói Szféra Bálját”. Az Aranybikába érkezik egy sor ismert figura Pestről. Jegyzetfüzetembe felírom az álmosdi nap dátumát: 1993. február 12, s azon töprengök, hol kezdjem el. Miután elhatározom, hogy az álmosdi fiatalember mondása lesz könyvem nem túl felemelő - ám annál szemléletesebb - mottója, ágyba bújok, s forró pálinkaszaggal az orromban mély álomba merülök.

*

Három nap múlva Zalaegerszegen jelentkezem jogász ismerősömnél. Azt kérdezi, mit láttam az Alföldön.

- Egy csomó tanácstalan embert. Nem értik a paragrafust.
- Miért? Szerinted akik megszavazták, értik?
- Nem gondolom, de remélem.
- Miért nem kérdezed H. urat? Ő mindent megértett első hallásra.
- Ki az a H. úr?
- Egy osztrák vállalkozó. Nyolcvan hektár már a kezén van.
- Dehát hogyan, amikor külföldi nem veheti meg a földet?
- Ugyan, barátom. Alakítasz egy kft.-t, jó magyar nevet adsz neki, s beleteszed H. úr pénzét. A kft., ha megalakul az új szövetkezet, kéri a közgyűléstől a tagfelvételét. A céget fel fogják venni, lesz legalább valaki, aki megveszi a tagoktól az üzletrészt. Semmi simli, minden szabályos. Mi van, ilyenről nem meséltek az Alföldön?
- Nem. Ott azon ment a vita, hogy kié legyen a traktor.

- És kié lesz?

- Aki kapja, marja.

- Édesapám, a mezőgazdasághoz nem traktorra meg földre van szükség, hanem pénzre és jogszabályra. Ha nincs pénzed, csinálj magadnak törvénnyel. Ha van pénzed, akkor más a helyzet. Tessék, mondd meg, mit akarsz! Erdő kell, százéves? Semmi gond. Vagy istállóra vágysz? Vigyed, a tied, ha megfizetsz.

- Dehát ez olyan erkölcstelen. Sok a vesztese.

- Vigyázz, mert itt minden törvényes. Arról nem én tehetek, hogy a törvények eleve erkölcstelenek.

Álmosdot és Zalaegerszeget majd' hatszáz kilométer választja el egymástól. A katonasapkás fiatalemberben és a kikupálódott ügyvédben annyi a közös, hogy mindketten harminckét évesek. A nyelv, amit beszélnek, már nem feltétlenül ugyanaz. Egyikük megél az agrárrendszerváltásból, másikuk elszenvedi azt.

Vajon melyikük boldogul könnyebben?

*

A föld-magántulajdon alapjául szolgáló, s a többpártrendszerrel releváns földtörvény kéziratot leadásáig nem született meg. Ennek szükségességét ugyan a pártok már 1990-ben is elengedhetetlenül fontosnak tartották, a politika azonban a tulajdonszerkezet radikális átalakításának irányába fordult. A modern, európai értelemben vett - a föld használatát is szabályozó - új törvény előkészületeiről részletesen beszámolok a VII. fejezetben (*ld. Székér szalad a ló előtt*). Az általam tárgyalt időszakban a földről szóló, és többször módosított, 1987-es, illetve az 1991 őszi, a földeladási moratóriumról rendelkező törvény volt érvényben. Utóbbi 1992. április 30-áig korlátozta a szövetkezeti tulajdonú földek értékesítését. A parlament ugyan egy 1990. június 11-én életbe léptetett módosítással a vagyonellenőrző- és vagyonkiadó bizottságok hatáskörébe utalta a téészek használatában lévő ingatlanok ügyét, ám a kiskapuk megmaradtak. A szövetkezeti törvény hatályba lépéséig érvényben volt viszont az az 1990-es módosítás, amit viszont a Németh-kormány agrárminiszterének, Hütter Csaba nevével kapcsoltak össze az érintettek. Ez arról rendelkezett, hogy a téészből a földjét bárki szabadon kiviheti.

„Az 1990. évi, a rendszerváltás feltételeit megteremtő választások után megalakuló Parlamentnek jutott osztályrészül az, hogy megalkossa mindazokat a törvényeket, amelyek alapján Magyarország egy valódi polgári, demokratikus berendezkedésű országgá alakuljon át...Ahhoz, hogy a szövetkezeti törvényt, valamint az átmeneti rendelkezéseket meg lehessen alkotni, először a tulajdoni viszonyok rendezését is célzó kárpótlási törvényt kellett elfogadni. Ez 1991 nyarán megtörtént” - olvasható az MDF füzet sorozatában. Az említett törvényeket a parlament csak 1992. január hatodikán tudta elfogadni. Két törvényt magába foglaló csomag volt ez. Az átmeneti törvény a szövetkezetek átalakulásának szabályait tartalmazta, a szövetkezeti törvény pedig azt, hogy az átalakult új szövetkezetben „a tagok egyéni vagyonával közösen működő, valódi, szabad szövetkezetek jöjjenek létre”.

A szövetkezeteknek a legtöbb gondot az átmeneti törvény előírta vagyonnevesítés okozta. A törvény, mely január 20-án lépett hatályba, előírta ugyanis, hogy 1992. április 30-áig be kell fejezni a szövetkezet vagyonának nevesítését. A nevesítésnek ez az első szakasza a szövetkezet részjegy-tőkével és termőfölddel csökkentett vagyonát érintette. A lényeg, hogy üzletrészből kifejezve kellett felosztani a szövetkezet vagyonát. Üzletrészből az részesülhetett, aki 1991. január 1-jén és 1992. január 20-án is tagja volt a szövetkezetnek, és aki 1992. január 20-

a előtt legalább öt évig tagsági viszonyt tartott fenn. A nevesítés során lehetőség nyílt arra, hogy a tag vagy az örökös helyreállítsa tagsági viszonyát (ami például azért szűnt meg, mert korábban valaki kivitte földjét a téeszéből), s részt kapott a szövetkezet vagyonából az is, aki átlépéssel szüntette meg tagsági viszonyát. A rendelkezések jogvesztő hatályúak voltak, s aki 1992. március 20-áig nem jelentette be a vagyonnevesítés iránti igényét, nem kapott üzlet-részt. A jogosultság az akkori téesztagokat automatikusan megillette. Az örökösöket kívülállói üzletrész-tulajdonosoknak nevezzük.

A jogalkotó szabad kezet adott a téesznek abban, hogyan osztja fel a vagyont. Általános elvként azonban megfogalmazta, hogy a részarány kialakítása során legalább 40 százalékot nyomjon a latban a tagsági viszony időtartama, valamint a személyes közreműködés súlya és aránya, ezenkívül 20 százalék erejéig tükröződjön a vagyoni hozzájárulás mértéke (például az, hogy a tag vitt-e be földet, gépet, állatot a szövetkezet megalakulásakor, vagy sem). Az 1991. december 31-i mérlegnek megfelelő vagyon maradék 40 százalékáról a törvény nem rendelkezett, s talán éppen ezért ekörül folyt a legtöbb vita a téeszekben. A szövetkezetek nagy része ugyanis e maradékot a keresetek nagyságához igazította, így annak jutott a nevesítés végén a nagyobb üzletrész, aki egyébként is magas jövedelműnek számított. Nem volt ez feltétlenül igazságos, de jogilag nem lehetett belekötni. A nyugdíjasok rosszabbul jártak, mint a téeszirodák dolgozói.

Egy jellemző vélemény a törvény megalkotását követő ideges napokból, amikor még senki sem értette, hogy mire készül a törvényhozás. Tóth János, a forráskúti Haladás Termelő-szövetkezet elnökhelyettese ekkor még így filozofált.

- Voltak itt 1990-ben földfoglalások, ment a zöldbárózás. Egyszer aztán kifakadtam, s mondtam, hozzák már ide azokat, akik 1961-ben elvették a földet, hadd kérdem meg tőlük, hogy az apjuk faszába csinálták. Mert ők egy pofonnal elintézték. Egy-két óra alatt megtörtént a dolog, mégis nekem, az ötvenkettes születésű zöldbárónak róják föl az emberek a kommunizmus összes bűnét. Azt, hogy az apámtól huszonöt holdat elvettek, senkit sem érdekel.

Radics Tibor, a pacsai Haladás elnöke meg így:

- Hogyan lehetett ilyen törvényt elfogadni? Mindent rábízunk, közben azzal fenyegetnek, „úgyis megbuksz, cimborá”!? Hát nincs abban a Parlamentben egy tisztességes parasztember, aki elmondaná a jogászoknak, hogy a búza nem nézi a jogi doktorátust?

A Parlament gazdasági bizottságának alelnöke, a szocialista Pál László felkiáltott, amikor bizottsága igent mondott az átmeneti törvényjavaslat parlamenti vitájára:

- Most vertétek szét a szövetkezeteket - s a képviselő kirohant a teremből. Utána, mesélte később, azzal telt el az idő, hogy a képviselők arról gyözködtek őt, akkor is benn kell maradnia a bizottsági ülésen, ha nemmel szavaz. Ez legyen a büntetése az elmúlt negyven év miatt.

A törvény szabályozta a téeszektől való kiválásokat is, mégpedig úgy, hogy ennek végső határidejeként 1992. december 31-ét jelölte meg. A gyakorlatban ennek úgy kellett volna történnie, hogy a vagyonnevesítési közgyűlésről távolmaradó érdekelteket tizenöt napon belül értesíteni kellett a történetekről. Ezt követően hatvan napon belül lehetett bejelenteni a kiválási szándékot és minden más szervezeti változásra tett javaslatot. A szövetkezet vagyonából a kiváló tagra jutó arányos vagyonrészt ki kellett adni. A kiválók traktort, vetőgépet, takarmányt, marhát vihettek, ami éppen volt. E kötet bizonyos fejezetei arról tudósítanak, mekkora galibát okozott ez a falusi közösségekben. Magához a kiváláshoz nem volt szükség senki hozzájárulására. Arról azonban, hogy ki mit visz el a közösből, már közgyűlési határozatnak kellett dönten.

A törvény a szövetkezeteket 1992-ben legalább három közgyűlés megtartására kötelezte. Az első és a másodikat, a nevesítést jóváhagyót és a vagyonmegosztásról szólót már említettük. Az új alapszabályt elfogadó, átalakulást szentesítő közgyűlés volt a harmadik a sorban. Ekkorra a tervek szerint ki kellett derülni, vannak-e egyéni vagy csoportos kiválók, s innentől kezdve a hitelekkel, adósságokkal megterhelt üzletrészek bizonyos korlátozással örökölhetővé és eladhatóvá váltak. Üzletrésznek a kiválóra való átruházására csak az új alapszabály elfogadása után kerülhetett sor!

Számos zavar forrása volt, hogy a kívülállókot megillette a közgyűléseken való részvételi és tanácskozási jog, de a döntésekbe nem szólhattak bele, nem vihetek ki vagyont, s a kiválás lehetőségével sem élhettek. A kisgazdapárti képviselők közül elsősorban Dr. Zsiros Géza éppen e csoportok érdekeiért indított elkeseredett harcot a Parlamentben.

Az 1992-es, úgynevezett II-es törvény a téeszerekre bízta azt is, hogy „juttathatnak” éppen üzletrész-tulajdont az alkalmazottaknak - ha akarnak. A zalai téeszerek jó részében föl sem merült az, hogy a tagok a jusson megosztózzanak az alkalmazottakkal, ha nem muszáj.

Ki ellenőrizte a törvény előírásainak betartását? A törvényességi felügyeletet az amúgy is túlterhelt cégbíróság látta el. A döntések meghozatalát az alapszabály megalkotását követő 30 napon belül, de legkésőbb 1993. január 31-ig be kellett nyújtani a cégbíróságra. Miután azonban 1992 utolsó hónapjaiban nem sok remény mutatkozott arra, hogy a szövetkezetek időben befejezik az átalakulást, a parlament megalkotta az önálló, úgynevezett „kétlapos” törvényt, mellyel a Parlament a Földművelésügyi Minisztérium megyei hivatalainak kezébe ellenőrzési jogosítványokat óhajtott adni. A rövidke törvény arra utasította az addig a nevesítésen „kívülre rekedt” hivatalnokokat, hogy vegyenek részt a szövetkezetek átalakulásának törvényességi vizsgálatában. Az FM-hivatalok ennek megfelelően szeptember 30-áig véleményezhették a dokumentumokat, s amennyiben jogsértést tapasztaltak, a cégbírósághoz vagy az ügyészséghez fordulhattak. A valóságban ez úgy nézett ki, hogy ott, ahol az új FM-hivatali vezetők ideológiai feladatuknak érezték a gaz téeszelnökök megcincogatását, e törvény segítségével immáron megtehették. Addig, amíg ez nem volt, nehéz volt megfelelni annak a „fönti” elvárásnak, hogy - idézem - „legyünk ott mindenütt, járjunk nyitott füllel, tudjunk mindenről, mi folyik a téeszekben”. Igazi, kelet-európai törvény volt ez, mely a vizsgálatok befejeztével úgy halt el, ahogy’ megszületett. Ekkor ugyanis hatályát veszítette.

*

A vagyonnevesítés mellett párhuzamosan futott a törvény által szintén előírt földnevesítés. A politikai szándék az volt, hogy föld ne maradjon szövetkezeti tulajdonban. Ennek tudható be, hogy a szövetkezeteknek a kárpótlási törvénnyel kapcsolatos teendői is ebben az időszakban sokasodtak meg. Földalapokat kellett „képezni”. Szám szerint négyet. Az első alapba kerültek a kárpótlásra kötelezően elkülönítendő földek, a másodikba a téesz használatában lévő részarány-tulajdonosi területek, a harmadikba 20-30 aranykorona közötti alkalmazotti és tagi földek, a negyedikbe az állami területek. Voltak még a maradék földek. Általános elvként fogalmazódott meg, hogy ami nem kel el a kárpótlás során, a tagok között - a vagyonnevesítés szabályai szerint - szét kell osztani. Vonatkozott ez a maradék földekre is, de nem vonatkozott például az állami területekre. Itt ugyanis azt írta elő a törvény, hogy ami nem kel el a kárpótlás során, az a területileg illetékes önkormányzatok tulajdonába kerül. A pótlólagos állami földek kijelölésére 1992. február 28-ig kellett volna sort keríteni, s ez eredetileg a földművelésügyi miniszter feladata lett volna, de ez nem történt meg. A kormányzat később Szabó Tamás privatizációért felelős minisztert bízta meg földek kijelölésével.

Az alkalmazotti átlagosan 20 és a tagi 30 aranykorona értékű földalap „képzését” még az 1991. évi XXV., az első kárpótlási törvény 17. paragrafusa írta elő. A cél az állami gazdasági

és a téeszalkalmazottak ingyenföldhöz juttatása volt. Azt a dolgozót vehették figyelembe e juttatás megtervezésekor, aki 1991. január 1-jén tag vagy alkalmazott volt, s nem változott a státusa a földalap képzésének pillanatában sem. Illetve, hogy ne legyen olyan egyszerű, 20-30 aranykorona értékű földnél kisebb értékű földdel rendelkezik.

A szövetkezetek vezetői, a tagok és az alkalmazottak azt hitték, ha már egyszer „megképezték” a földalapot, automatikusan meg is kaphatják az érintettek a földet. A valóságban azonban az történt, hogy a juttatásról már nem a kárpótlási, hanem az átmeneti törvény 25. paragrafusa rendelkezett. Ez a törvény viszont kimondta, hogy annak tagnak és alkalmazottnak juttatható föld, aki a vagyonnevesítés során üzletrész-juttatásban is részesült. Ha az alkalmazott nem részesült ebben, a közgyűlés dönthetett arról, hogy más személyeknek juttasson-e földet. Ez vonatkozott a segítő családtagokra is. A szövetkezet adhatta, de nem volt kötelező.

A szövetkezetek a törvények végrehajtásának e kritikus pontjain - enyhén szólva - megzavarodtak. Eleve összekeverték a képzés és a juttatás szabályait, a jogszabályi zűrzavar pedig lehetőséget adott az üzletrészekkel való sakkozásra. Össze lehetett például úgy hozni a dolgot, hogy a magas összegű üzletrészekhez magas juttatások járuljanak. Miután a juttatott föld is bejegyeztetik az ingatlannyilvántartásba, évek múltával ember nem lesz Magyarországon, aki választ tudna adni arra a kérdésre, mégis hogyan terelődtek egybe ily rövid idő alatt a nagy értékű földingatlanok. Mindez köszönhető annak a törvénykezési gyakorlatnak, amely alapján „Magyarország egy valódi, polgári, demokratikus berendezkedésű országgá alakuljon át”.

Hogyan lehetett volna úrrá lenni a sietősen összeeszkábált törvények okozta zavarodottságon és az ellenőrzés hiányán? Nehezen. Ha a tag vagy az alkalmazott kevésnek találta a számára „kiközölt” 20 vagy 30 aranykoronát, harminc napon belül polgári peres eljárást kezdeményezhetett volna. Persze ha tudta volna, hogy meg lehet ezt tenni. De senki nem tudott semmit sem. Egy novai illetőségű embernek a téesz „kiközölte” az aranykorona-juttatását, de néhány hónap múlva a földhivatal kevesebbet jegyzett be a nevére, mint amennyiről előzőleg értesítést kapott. A novai ember azóta sem találja eltűnt földjeit, mert elfújta a szél. Vagy megint a kiválás. A törvény úgy rendelkezik, hogy a juttatott föld is részaránytulajdonnak minősül, be kell tehát vezetni az földhivatali ingatlannyilvántartásba. Az átmeneti törvény kötelezővé tette a téeszek számára, hogy ha a részarány-tulajdonos ki szeretné vinni az aranykoronáját a téeszből, azt a téesz 1992-ben köteles lett volna kiadni. Aki nem hagyta, hogy fiókok mélyén porosodjon a kérelme, s forszírozta az ügyet, jól járt, mert 1992-ben még nem kellett a földkiadó bizottságokhoz futkosni a földjeiért. De vajon hányan tudták átrágni magukat a törvényerdő reneteg titkos paragrafusán? S hol voltak mindeközben a parasztot tüzelő, rafinált pártaktivisták?

*

Az 1993. évi II. törvény a földrendező és a földkiadó bizottságokról rendelkezik. A földrendezők részletes jogait egyébként az 1992 júniusában megalkotott II. számú kárpótlási törvény szabályozta, így: *A kárpótlási jegy termőföldtulajdon megszerzésére történő felhasználásának egyes kérdéseiről*. Ebben szerepelt az, hogy a helyi önkormányzatoknak legkésőbb 1992. augusztus 31-éig földrendező bizottságokat kell létrehozniuk. Az önkormányzat képviselője mellett 6-10 kárpótlásra várónak kellett benne tevékenykednie. A törvény feltételként írta elő, hogy olyan kárpótoltak intézkedhetnek kárpótlási ügyekben, akik a jegyért földet óhajtottak a majdani licitek egyikén venni. Jogosítványaik a téeszek által kijelölt kárpótlási földalap vonatkozásában voltak, de ezek meglehetősen korlátozottan érvényesültek. A földrendezők felmérték, egyeztettek, összesítettek és ha valami nem tetszett nekik, jelentést tettek a kárrendezési hivatalokban. Döntési jogkörük végső soron az ideiglenes földhasználat kérdéseiben volt, és van mind a mai napig.

Ha valaki a kárpótlási jegyért földet óhajtott venni, s azt legkésőbb 1992. október 31-éig egy formanyomtatványon jelezte, a bizottság kijelölte az ideiglenes földhasználatra általa jogosultnak ítélt személyt. De csak abban az esetben, ha a téesz előzőleg írásba adta, hogy nem műveli a kérdéses területet. Ha az illető az adott gazdálkodó szervezet földjén volt kárpótlási árverésre jogosult, ingyen használhatta a földet. Abban a nem titkolt reményben, hogy az árverésen majd meg is veheti a táblát vagy táblákat. Ehhez képest jött az árverés, s közel sem biztos, hogy az történt, amire a kárpótlási jogosult számított. A földrendező bizottság sok esetben képtelen volt arra, hogy a jogszabály bonyolultságait, s az ebből fakadó feszültségeket enyhítse. Így számos településen tevékenysége csak arra korlátozódott, hogy jelentse a kárpótlási hivatalnak, hogy mi a helyzet, mekkora a kárpótlásra várók köre, körülbelül mennyi földre lenne szükség, és a többi.

A részarány-földtulajdonként nyilvántartott termőföldekkel kapcsolatos ügyekben a földkiadó bizottság járt el. A földkiadó bizottságokat - melyeket Szabó Lajos kisgazda képviselő talányosan forradalmi bizottságoknak nevezett - szövetkezetenként kellett megválasztani. Ez a részarány-tulajdonosok számától függően 7-17 tagú lehetett, s a földkiadási kérelmek benyújtását követően arról döntött, ki, hol, milyen alapok terhére kaphatja meg a földjét. A bizottságnak sok egyéb mellett figyelembe kellett vennie az úgynevezett teljesítési sorrendet. Elsődlegesen azok földkiadási kérelmét kellett teljesíteni, aki az adott település belterületén keletkezett beviteli kötelezettség alapján vált részaránytulajdonossá. Egészen egyszerűen fogalmazva, Forráskúton az kaphatott előbb földet, akitől Forráskút belterületén vették azt el, csak ezek után lehetett teljesíteni a juttatott földek kiadását. A kritikus egyezségek, illetve ezek hiányában a nyilvános sorsolások lebonyolítását e közösségekre bízta a törvényalkotó. Egyes földkiadó bizottságok (például Császár Lászlóék Zalaszentgyörgyön) több ezer határozatot hoztak néhány hónap alatt, ám túlnyomó többségük megakadt a rendkívül bonyolulttá tett földosztó munka során. Zsirus Géza 1994 elején sürgős eljárást kérve önálló törvényjavaslatnak a Parlament elé vitelét tervezte, s a bizottságokról szóló törvényt óhajtotta vele kiegészíteni. A javaslat születésének hátterében az állt, hogy a földkiadó bizottságok egyharmada gyakorlatilag nem működött az országban.

A földkiadó bizottságok létrejöttének oka, hogy a termelőszövetkezetek az 1992. II-es törvény földkiadásra vonatkozó rendelkezéseinek nem tettek eleget - többnyire azért, mert nem volt rá idejük. Mivel rendkívül vontatottan haladt a téeszekben a földkiadás, Szabó Lajos kisgazda képviselő egyéni indítványt tett, s ebben az indítványában „forradalmi” bizottságoknak nevezte a földkiadók lehetséges közösségeit - ez később így rögzült a falvakban. A legtöbb gond az volt a végrehajtásnak már a kezdeti szakaszában, hogy a földkiadó bizottság államigazgatási szintű határozatokat hozott, miközben ő maga nem minősült államigazgatási szervnek, így végül nem lehetett számon kérni rajta az államigazgatási eljárás szabályait. A törvény nem rendelkezett arról sem, hogy a bizottságok milyen ellenszolgáltatásokért végzik el munkájukat. Csak annyi fogalmazódott meg, hogy a felmerülő költségeket az önkormányzatok biztosítják az állami költségvetés terhére. Voltak falvak, ahol a bizottságok tagjai 10-15 ezer forintos tiszteletdíjat állapítottak meg önmaguk számára, s az összeget az önkormányzatok megelőlegezték. Nincs arra semmi garancia, hogy ezeket az összegeket valaha is kifizeti valaki az önkormányzatoknak.

Megoszlottak a vélemények arról, hogy mennyire bizonyult szerencsésnek a földkiadással járó legnehezebb, bonyolult felkészültséget igénylő, jogi-törvényi jártasságot feltételező feladatokat laikusokra - a mikrotársadalom különben is tanácstalan embereire bízni.

*

A kárpótlási folyamat gerincét alkotó első vagyoni törvény (az 1991. évi XXV. törvény) 1991. június 20-án a „tulajdonviszonyok rendezése érdekében” született, s „az állam által az állampolgárok tulajdonában igazságtalanul okozott károk részleges kárpótlásáról” rendelkezett. Hatályba csak augusztus 10-én léphetett, mert Göncz Árpád köztársasági elnök felülvizsgálati kérelemmel fordult az Alkotmánybírósághoz. Az alkotmánybírák a reprivatizációs elemek közül iktattak ki néhányat, majd véglegesítették a jogszabály szövegét.

A törvény az 1949. június 8-át követően az állam által az állampolgárok tulajdonában igazságtalanul okozott károk orvoslását célozta a részleges vagyoni kártalanítással. Az állam a téészek megalakításának időszakában okozott károkért, az ötvenes évek államosításáért, az elvett földekért, házakért, s a megszüntetett vállalkozásokért kínálta fel a kárpótlást. Természetesen kárpótlás járt az 1987-ben „önként” felajánlott, illetve a téészek által 1989-ig megváltott földekért is, hiszen a törvényalkotó ezeket kényszerfelajánlásoknak tekintette. Kárpótlás járt a malmokért, a cséplőgépekért, s számtalan felszámolt vállalkozásért, ellenben nem járt a szövetkezetbe bevitt állatokért és a mezőgazdasági felszerelési tárgyakért. A megszüntetett vállalkozásokért is csak abban az esetben, ha a vállalkozást a tulajdonos saját ingatlanában működtette. Amennyiben a hentes csupán bérelte a hússzéket, nem folyamodhatott kárpótlásért. Ez már az első törvény végrehajtásakor az első félreértésekhez vezetett. A hivatalok ugyanis az elbírálás során elutasították azon egykori vállalkozók igényeit, akik bérelt ingatlanban működtették az ipart. Később egy belső elnöki utasításra eltekinthettek a tulajdonosi-bérlői státusz megkülönböztetésétől, az 1994-es, negyedik kárpótlási törvény pedig már következetesen a kárpótlási körbe sorolta a bérlőket is. Előfordulhatott tehát, hogy az említett példában a hentes 1991-92-ben nem számított jogosultnak, míg 1994-ben az esetleges elutasítása már szóba sem került. De ez csak csepp a tengerben.

Az első törvény alapján az juthatott kárpótláshoz, aki a sérelem elszenvedésekor magyar állampolgár volt, vagy akit a magyar állampolgárság megfosztása miatt ért a sérelem, illetve az a nem magyar állampolgár, aki 1990. december 31-én életvitelszerűen Magyarországon élt. Ha a sérelmet elszenvedő már nem élt, az egyenes ági leszármazó vagy a túlélő házastárs nyújthatta be az igényt. A testvérek egyenlő arányban osztozhattak kárpótlásban, nem számított a végrendelet sem. Az özvegyek közül sokan úgy gondolták, a túlélő házastársnak automatikusan jár a kártétel. Nem így volt. Az özvegyek csak akkor nyújthattak be igényt, ha a volt tulajdonosnak nem volt egyenes ági leszármazottja.

A megyei kárrendezési hivatalok feladata volt, hogy 1992. február 16-áig írásban „kiközöljék” a földdel rendelkező üzemeknek, hogy területükre mennyi aranykorona értékben nyújtottak be kárpótlási igényt az állampolgárok. A téészek, az állami- és erdőgazdaságok ezután álltak neki a kárpótlási földalapok kialakításának - szép magyar szóval élve „megképzésének”.

Az igények elbírálásának határideje az igény benyújtásától számított fél év volt. Ezt egy ízben meghosszabbíthatta a kárrendezési hivatal vezetője. Február 12-én járt volna le a hat hónap, május 12-én a ráadás. Ehhez képest december-január táján a hivatalok még az igények rögzítésével bajlódtak. A „jobb” kárpótlási megyékben - Veszprémben, Zalában, Baranyában - 1993 első hónapjaiban végeztek az elbírálással. Az elbírálások határidejének törvényi módosításáról nem tudunk, új szabály e tekintetben nem született. Országos átlagban viszont 1993 nyarára a hatszorosára emelkedett a kárpótlási hivatalnokok létszáma (*ld. Honnan vette a király a várat?*).

A kárpótlás nem teljes, hanem részleges. A törvény az okozott kár kiszámításához egy úgynevezett degressziós táblázat alkalmazását rendelte el, s itt alsó határként a 200 ezer forintot jelölte meg. A törvény 1 igazságtalanul elvett aranykoronáért a termőföld esetében 1000, az

erdőknél 4000 forintot jelölt meg a kár mértékének. A megszüntetett vállalkozásoknál ezt az alkalmazotti létszámhoz igazítva, s szintén degresszív módon alkalmazták.

Degressziós táblázat a kár mértéke és a kárpótlás mértéke alapján

0-200 000 Ft	100 %
200 001 - 300 000 Ft	50 %
200 000 Ft és a 200 000 Ft-on felüli rész	
300 001 - 500 000 Ft	30 %
250 000 Ft és a 300 000 Ft-on felüli rész	
500 001 Ft-tól	10 %
310 000 Ft és az 500 000 Ft-on felüli rész	

Az igények benyújtása 1991. augusztus 12-én, hétfőn indult, s eredetileg november 8-áig tartott volna. Hamar kiderült azonban, hogy a határidőt meg kell hosszabbítani. Az új határidőt december 16-ában jelölte meg a jogszabály. Zalában november 8-áig nyolcezeren, november-decemberben azonban már húszezren folyamodtak kárpótlásért. A földhivatalokban és a levéltárakban kiderült, hiányosak a nyilvántartások, a téeszekben kiderült, nincs kialakult rendje az adatszolgáltatásnak, a megváltási határozatok eltűntek, elázta, elégték, elvesztek. Tájékoztatlansággal kezdődött a kárpótlás.

A határozathozatal számítógép segítségével történt. Az egész országban használt programot a Zalasám munkatársai készítették. A szoftverrel bonyolult feladatokat kellett megoldani. Ki kellett például küszöbölni azt, hogy ugyanarra az ingatlanra ne nyújthassanak be egyszerre többen is kárpótlási igényt, illetve ha ez előfordul, s történetesen öt testvér egyugyanazon vagyontárgy vagy ingatlan egészére beadta volna az igényét, az gyorsan kiderüljön. Ezért aztán a megyei kárrendezők által a gépeken rögzített adatokat az országos központban ellenőrizték, méghozzá úgy, hogy a helyileg kódolt adatokat „átfuttatták” a rendszeren. A szoftver automatikusan leltitotta a szabálytalan igényeket. Az adatokat tároló lemezeket futárok szállították Budapestre és vissza.

Törvényi előírás volt az is, hogy a kárpótlási határozat kézhezvételétől számított 25 napon belül az állampolgár a lakóhelyéhez legközelebbi bankban felveheti a kárpótlási jegyét. A kárpótlási jegyeket a Budapest Bank és az Országos Takarékpénztár fiókjaiban lehetett átvenni. Hogyan jutott el a megfelelő bankfiókba a jegy? Ezt is számítógép-program intézte. A program segítségével a határozathozatal során az állandó lakcímet vették figyelembe. A program a lakcímek mellé „rendelte” a bankfiókok címeit.

Maga a kárpótlási jegy - mint mondták róla - eredeti magyar találmány. Bogdán Tibor, az Igazságügy-minisztérium akkori államtitkárának ötlete volt, miként a licit. Maga a kárpótlás nem előzmények nélküli. Kialakult gyakorlata volt Spanyolországban vagy Görögországban a polgárháborús károk ellensúlyozására. De a jegy és a licit - originális. Németországban a magyar kárpótlással egyidőben egymillió privatizációs pert kezdeményeztek a volt keletnémet tartományok kárvallottjai. A németek kíváncsian és csodálkozva szemlélték a „magyar modellt”.

A kárpótlási jegyet termőföld-, illetve állami és önkormányzati lakások megvásárlására lehetett felhasználni, de igénybe vehette a kárpótlott Egzisztencia-hitel felvételekor, s a jegy ellenében - ha valaki kérte -, a társadalombiztosítás életjáradékot folyósított. Az állami vagyon magánítása során a kialakult privatizációs vételár legkevesebb tíz százalékát lehetett kifizetni a jeggyel. E mérték az élelmiszeripari vállalatok esetében húsz százalékos volt. A kárpótlási jegyeket időközben a tőzsdére is bevezették.

A jegy a törvény hatályba lépésének napjától (1991. augusztus 10-étől) a mindenkori jegybanki alapkamat 75 százalékaival kamatozott. A jegyet állami vagyron eladásakor névértéken számították be, a földárveréseken azonban a címletértéket vették figyelembe. Kilencvenhárom derekán hatszáz forint körül lehetett eladni az ezerforintos kárpótlási jegyet a szabadpiacon, ez a privatizációs üzletekben közel 1400 forintot „ért”. „Hát a kamattal mi lesz?” - kérdezték az emberek a letenyei erdők árverésein. Megkapták aztán válaszként a törvény idevonatkozó passzusát.

Földárverésen saját jogon szerzett kárpótlási jeggyel lehetett résztvenni. Az licitálhatott, akinek a földje az árveréssel érintett szövetkezet tulajdonába került, illetve aki állandó lakhellyel rendelkezett 1991. június 1-jén azon a területen, ahol a szövetkezet gazdálkodott. Mindenféle föld esetében háromezer forint volt egy aranykorona kikiáltási ára. Az árverezők százforintonként emelheték az árat a csillagos égig - illetve ha nem volt kapós a föld - csökkenthették 500 forintig. Időben eltolva, három ütemben folytak az árverések. Először a kárpótlásra kijelölt földterület aranykorona-értékének harminc, másodszor negyven, harmadszor pedig száz százalékát kellett megvételre felajánlani. Konkrét példával: egy 1000 aranykorona értékű területen az első földárverésen 300 aranykoronát kellett felajánlani. Ha az érintett határban egy hektár értéke 10 aranykorona volt, akkor ez egy 100 hektáros területnek számított, a 300 AK-nak pedig 33,3 hektár felelt meg. Erre licitáltak a vevők az első árverésen. Az ütemezés volt különben a törvény egyik legkritikusabb - s legtöbbször bírált - részlete. Aki ugyanis nem rendelkezett jogerős kárpótlási határozattal, s ennek megfelelően nem vehette át a bankban a jegyet, nem tudott árverezni első alkalommal, s meglehet, hogy másodszorra sem. Az emberek attól féltek, hogy mások, akik időben átvehették a jegyet, elhappolják előlük a földeket. A félelmek nem voltak alaptalanok, különösen olyan településeken nem, amelyeken üdülőtelkek későbbi kialakítására kínálkozott pompás lehetőség. Ez történt Balatonfüreden, ahol 3000 forintos kikiáltási árral kezdődött az árverés, ám végül kétmillió forintnál csapott le a kalapács.

Az értéktelenebb területeken általában 500 forintért kelt el az aranykorona, s kevés volt a törvényadta megegyezések száma. Ha a felek ugyanis megegyeztek, 1000 forintért lehetett „megszerezni” az aranykoronát.

A törvény előírta az új tulajdonosok számára, hogy ha három éven belül eladják a földet, az értékesítés évében jövedelemadót fizetnek az árbevétel után. Soronkívüliséget élveztek az igények elbírálásakor azok, akik kijelentették, hogy kárpótlási jegyükhöz mindenképpen földet óhajtanak venni. Zala megyében a 23 ezer új tulajdonos közül 2900-an jelezték ezt a szándékukat. A jogalkotó a földműveseket támogatta az úgynevezett mezőgazdasági vállalkozói utalvánnyal. Ha valaki például az igénylőlapján feltüntette, hogy az árverés után a megszerzett földjeivel vállalkozni szeretne, akkor a kárpótlás mértéke és a valódi kár közötti különbözet megkaphatta mezőgazdasági vállalkozói utalvány formájában. Ezt azonban csakis termőföld vásárlására lehetett a későbbiekben felhasználni, s noha bizonyos tekintetben az eljárás felfogható teljes kárpótlásnak, a számos kötöttség mellett meg kell említeni azt, hogy az ily módon szerzett földet - a törvény értelmében - öt évig nem lehet eladni.

Az árverések végrehajtási határidejét a parlament többször módosította, mert az eredeti határidő betartása - 1993. március 31-e - lehetetlen volt. Tudunk egyéb tartalmi módosításokról, illetve egy olyan törvényről, mely különlegesnek számít a magyar jogalkotásban. Az árverési jogosultságról szóló - 1992. december 12-én jóváhagyott - jogszabály, amely a lakóhely szerinti településre korlátozta volna az árverésen való részvétel jogosultságát, megszületett ugyan, s Göncz Árpád köztársasági elnök, illetve Szabad György, a Parlament elnöke aláírásával jóvá is hagyta, ám hatályba sohasem lépett, mert a honatyák elfelejtették megalkotni a

hatályba léptető rendelkezését. Kimaradt belőle az, hogy „ez a törvény” ekkor meg ekkor lép hatályba. Van ilyen, azaz volt ilyen.

Egy következő módosítást az 1992. június 23-án elfogadott, úgynevezett „IL-es” (negyvenkilences) törvény tartalmaz. A Parlament ebben rendelkezett a banki letéti igazolásról, amely egyenértékű a kárpótlási jeggyel. A rendelkezés a növekvő földéhséget igyekezett csillapítani. Aki földet kívánt igényelni, soron kívül megkapta ugyan a letéti jegyet, s árverezhetett is vele, de csak 1993. augusztus 15-e után válthatta át „igazi” kárpótlási jegyre. Sokan megbánták, hogy ezt választották.

*

Az országgyűlés 1992. április 7-én fogadta el a második vagyoni kárpótlási törvényt. A jogalkotó ezzel a kárpótlást újabb tíz évre kiterjesztette, hiszen „az állam által az állampolgárok tulajdonában az 1939. május 1-jétől 1949. június 8-áig terjedő időben alkotott jogszabályok alkalmazásával igazságtalanul okozott károk részleges kárpótlásáról” döntött. E törvény kisebb tömeget érintett, viszont csak ennek révén nyílt mód az 1945-től 1947-49-ig kitelepített német lakosság, illetve az egykori nagybirtokosok kárpótlására. Országosan mintegy 60 ezer igényt jelentettek be az állampolgárok. Kilencszáznolcvan beadvány született Zalában, ám több mint tízezer a svábok lakta Baranyában. Ha valaki igényt nyújtott be az első törvény alapján, a kár összeadódott, s a degresszió ugyanúgy 200 ezer forintos alsó határtól érvényesült. E jogszabály különlegesnek számít, mert a mai napig nem volt szükség a módosítására.

E második törvény melléklete szabályozza az 1945-ös zsidótörvények okozta vagyoni sérelmek kárpótlását. Igényt lehetett benyújtani az egykoron letétbe helyezett arany- és platina-tárgyak miatt is. Arany esetében a törvény átalányérték megállapítását írta elő. Az elvesztett platinatárgyak grammjáért 300 forintot lehetett kapni, a tizennégy karátos arany grammjáért pedig 90 forint „járt”. Szintén egy belső használatra szánt elnöki utasítás rendelkezett arról, hogy mit kell tenni akkor, ha az igénybejelentő nem tudja hitelt érdemlően igazolni értéktárgyai egykori elvesztését. Két tanú nyilatkozatára meg lehetett adni a kárpótlást ilyen esetekben is. Rendkívül kínos problémára világít rá a belső elnöki utasítás megszületése. Többségükben ugyanis a II. világháború során deportált zsidók voltak azok, akik nem tudták bizonyítani értékeik egykori meglétét. Elhurcolták őket. A kárpótlás belső utasításra történő tanúvallomások kiterjesztése sok vita forrása volt, s a végül megítélhető grammonkénti 90 forint megalázó volt azok számára, akik megjárták a haláltáborokat. Nem kapott nyilvánosságot, hogy hányan nyújtottak be kárpótlási igényt, s hányan jogosultak kárpótlásra az ilyenformán elvesztett aranytárgyaik után.

A „hivatalosan” letétbe helyezett férfi-jegygyűrű után is 3 grammos kárpótlást „fizetett” különben az állam, egy gyermek-fülbevalóért pedig 1 grammot - azaz 90 forintot - ítélték meg a hivatalok. Ez azt jelenti, hogy egy jegygyűrűre kapott kárpótlás összege kereken 270 forint volt.

„Az életüktől és szabadságuktól politikai okból jogtalanul megfosztottak kárpótlásáról” szóló törvény - a harmadik kárpótlási jogszabály - rendelkezett. Hatályba lépését követően kárpótlás illette meg azokat, illetve a hozzátartozókat, akik 1939. március 11-e és 1989. október 23-a között életüktől vagy szabadságuktól jogtalanul megfosztottak. Egymillió forint összegű kárpótlás járt azoknak, akiken (később) törvénysértő vagy semmisnek nyilvánított ítélet alapján hajtották végre a halálos ítéletet, illetve ha a halál bekövetkeztének oka az eljáró hatóság szándékos közreműködése volt. Az özvegy, a gyermek, a még élő szülő, illetve ha ők nem éltek, az elő testvér félmillió forintba volt jogosult. A sérelmet elszenvedett papok ese-

tében az az egyházmegye kapta meg az 500 ezer forintról szóló kárpótlási határozatot, amely egyházmegyében az illető szolgálatot teljesített.

Kárpótlás járt a harminc napot meghaladó (bizonyos) szabadságvesztésért, az előzetes letartóztatásért, a kényszergyógykezelésért, az internálásért, a kényszermunkáért, a II. világháború alatt faji, vallási vagy politikai okból történő külföldre deportálás ellenében. A kárpótlásban folyósított kárpótlás összegének kiszámítása úgy történt, hogy a szabadságelvonásban töltött időt össze kellett szorozni az alapösszeggel. Álljon itt még annyi e törvényről, hogy a tulajdoni és bérlet végleges elvételével okozott sérelmekre a '91-es első törvény volt az irányadó, és hogy a jogosultaknak 1992. október 30-áig kellett benyújtani igényüket.

Az 1992. június 23-án elfogadott „IL-es” törvény szabályozta a kárpótlási jegy termőföldtulajdon megszerzésére történő felhasználásának egyes kérdéseit, a XXXI-es pedig rendelkezett a kárpótlási jegyek életjáradékra váltásáról, melynek hatályba lépése után az Országos Társadalombiztosítási Főigazgatóság egy rendkívül bonyolult matematikai képlet segítségével határozta meg az életjáradék összegét. Utolsó a sorban az Országgyűlés által 1993. december 22-én elfogadott törvénye, mely a kárpótlás iránti kérelmek benyújtásának határidejéről és az első kárpótlási törvény módosításáról rendelkezik. „E törvény alapján a kárpótlás iránti kérelmét 1994. február 15-től március 15-ig az illetékes kárrendezési hivatalhoz minden olyan jogosult benyújthatja, aki eddig bármely okból ezt nem tette meg”. Az Állami Vagyongazdálkodási Tanács kiadványának szerkesztői szerint a kárpótlással kapcsolatban számos tévhit és félelem élt az emberekben. „Voltak, akik úgy gondolták, hogy amennyiben benyújtják kérelmüket, akkor lemondanak egy jövőben megnyíló esetleges lehetőségről a teljes kártalanításra. Ugyanakkor többen is hatása alá kerültek annak a tévhitnek, amely egy esetleges jövőbeni retorzióval ijesztgette a kárpótlásban részesülőket. A tévhitek mára többé-kevésbé eloszlottak és sokan sajnálják, hogy nem éltek a felkínált lehetőséggel. Ezt a tényt méltányolták a törvényhozók akkor, amikor elfogadták a kárpótlási igények beadási határidejének egy hónappal történő újra megnyitását”. A várakozásoknak megfelelően májusra elfogy a szövetkezetek által kijelölt földek nagy többsége. Ezt követően az állami földekből lehet majd licitálni.

Az igények elbírálását a hivatalok 1994 májusában kezdik, az elbírálási határidő kilenc hónap. Nyolcvanezer új igényre lehet számítani. Arra vonatkozóan, hogy mibe került s kerül az országnak a kárpótlási törvények végrehajtása, egyelőre nem állnak rendelkezésünkre megbízható adatok. A szándék - hogy tudniillik a szocializmus negyven éve alatt okozott sérelmek enyhítésére gesztusokat kellett tenni kormányzat részéről - nemes és nagylelkű tette vall, a kárpótlással sikerült is némileg enyhíteni a sérelmeket. A kárpótlást elutasítók 1991-ben azzal érveltek, hogy nem szabad a magyar gazdaság teherbíró képességét próbára tenni vele. Az ellenzéki pártok mindvégig megkérdőjelezték az állam részéről megtett vagyoni gesztusok gazdasági felhajtó erejét, miközben a koalíció határozott célul tűzte ki, hogy a kárpótlást mind jobban bekapcsolja a magánítási folyamatokba, s ezzel próbálja kieroszakolni új magántulajdonosi-vállalkozói réteg kialakulását. Mindez végeredményben megfelelt Antall József új középosztály-ideájának. A kormányzat önmaga megfogalmazása szerint a nemzeti-konzervatív erőket összefogva fáradozott a tulajdonváltás megvalósításán, károkból és sérelmekből is kialakíthatónak vélte a működő magántulajdonhoz vezető utat. A politikai vezetés nem vette figyelembe a gazdasági környezet alakulását, s azt, hogy önmagában véve a tulajdonreform nem fogja kilendíteni a magyar mezőgazdaságot a kátyúból. Hiányzott a szabályozásnak az a mechanizmusa, amely a kárpótlás következtében kialakuló tulajdonosi viszonyokat - piaci alapokon nyugvó földbérlet, nagyüzem és kisüzem egészséges szimbiózisa, jövedelmezőségi, szociális szempontok, stb. - átláthatóvá tették volna. A tulajdonviszonyok rendezését (is) célzó kárpótlás lavinája lüktető és egyre nagyobb zavarokat okozott a termelésben, ha a '92-es félmillió hektár parlagot vagy a 30 százalékos fogyasztáscsökkenést tekintjük -

helyenként meg is bénította azt. A kárpótlás következtében kialakuló földtulajdon elaprózódás gátolta a gazdaságos üzemméretek kialakulását, s a létrejövő sok kistulajdonos - főként hogy többségük nyugdíjas vagy városlakó - nem vált érdekeltté a gazdálkodás fejlesztésében, hanem pénzzé szeretne volna tenni látens tőkéjét. Már 1994 legelején jól kivehetők a kárpótlás gerjesztette újabb földtulajdoni bomlás jelei: a kárpótlás révén megszerzett földek áron alul kezdtek áramolni a tőke irányába, s miután eddigre kimerültek a vagyonfelélés tartalékai, a makrogazdasági szintű zavarok gátolták a még életképes vállalkozásokat is. A földtulajdon újabb és újabb átrendeződésének folyamatai tovább lassították a racionális földhasználat kialakítását. A kárpótlásnak a tulajdonosi érdekeltséggel való hallatlanul erős összekapcsolása: zsákutca. Politikai gesztusokból nem lehet piacgazdaságot felépíteni.

A kormánykoalíció erőinek meggyőződése volt - különösen választási kampány idején -, hogy a kárpótlás Európa egyik leglátványosabb sikertörténete, alkalmazásával ösztönözhető a pénzpiac, a tőzsde hatékonysága, a kárpótlásnak a földprivatizációba való bekapcsolásával pedig gyökeresen átalakítható a magyar agrárszerkezet. Ezzel szemben azt tartom, hogy a kárpótlás nem más, mint az állami vagyon szétosztásának egy - s nem is elsődleges - módja. Arra jó, hogy bizonyos sérelmeket orvosoljon, de nem alkalmas arra, hogy a fejlett világtól sokáig elszigetelt, nehezen mozduló, adósságokkal agyonterhelt magyar gazdaságot lendületbe hozza.

A kárpótlás munkám befejeztekor, 1994 koratavaszán a politikai propaganda szerves részét képezte. Kígyóként tekeredett rá a privatizációra, betört a kiskereskedelembe, a legfelső pénzvilágban pedig hatalmas vagyonokat akkumulált. Óriási hivatali apparátus vette körül, kiépült az infrastruktúrája. Szakmává vált. Március elején az OKKH és a megyei kárrendezési hivatalok vezetői arról tanácskoztak, mi történjen a kárpótlásban alkalmazottakkal annak (immáron 1995-re eltolt) befejezése után. De a vezetők csupán abban állapodtak meg, hogy egyelőre nem állapodnak meg semmiben, meg kell várni, mi történik 1994. május 8-án.

Úgy gondolták, mint 1990-ben. Hogy megint a választásokon dől majd el a sorsuk.

I. HONNAN HOVÁ?

„Olyannal kell egyezkedni, akivel nem egyezünk.”

(Bogárdi Zoltán)

Egy mondat a földindulásról

Hány régi párttitkár kellett ahhoz, hogy ma az egykori Kiváló Dolgozók a téeszvagyon névre szóló kiosztását követeljék?

A jeges, ködös kilencvenkettes telet nyári meleget hozó hirtelentavas követte. Április végén már piros volt a vállam a naptól. Kószáltam és keresgéltem. Találkoztam sapkás, kalapos és nyakkendősekkel. Zalaegerszegről utaztam Debrecenbe, Debrecenből Békéscsabára, aztán rohantam tovább Szegedre. Egy-két nap itt is, ott is. Szép kis falukutatás. Csak Gyula harminc éve írta a Mélytengeri áramlást. A nádudvariak mesélték, hogy az író bevette magát a faluba, s ki sem mozdult onnan egy álló hónapig. Nekem rengeteg időmet elvette az, hogy évtizedekre visszanyúló történeteket hallgattam meg a falvakban és a tanyákon. Megelevenedtek ilyenkor a téeszalapító verőlegények, újra átélhetővé vált a hadifogság, a kitelepítés, a tehenek beadása - szó tovább benn nem maradhatott. Dőlt a panasz az emberekből, kárpótlást követelt a lélek. Többször lelki kárrendezőnek éreztem magam. De nem bántottam senkit azért, hogyha a modern világ igényeihez igazította önmaga egykori szerepeit. Vegyünk egy tipikus esetet arra, hogyan módosul évek elmúltával a személyiség.

Mladonyiczky András meséli, hogy 1966-ban lépett be a téeszbe, s látta, hogy a dombegyházi egyesített téesz elnyomja az övét, a kisdombegyházit, ahol szerelőként dolgozott, s a bátyja apósa volt a téeszelnök. Mladonyiczky az egyesítés ellenére lépkedett felfelé a téeszvilág ranglétráján, mígnem 1982-ben törés következett be az életében, s otthagyta a téeszt. Pedig „borzasztó módon” szerette a szakmáját, meg is becsülték, Kiváló Dolgozó volt, miniszteri kitüntetést kapott, s '82-ben egy „nagyobb feladatot” szerettek volna rábízni, mert esti tagozaton elvégezte a növény- és állattenyésztő szakközépiskolát. Felkérték a gépüzem vezetésére.

- Nem egyből mondtam ki az igent, mert jól tudtam, hogy ehhez főiskolai végzettség kell, mondtam is: nem akarnám, hogy az emberek majd a fejemhez vágják, vagy suttogjanak a hátam mögött. Az elnök meg a főagronómus azonban meg tudott győzni arról, hogy most hiába hoznának ide idegenből egy gépészmérnököt, annak kellene három év, mire belerázódna és megismerné az embereket. Így hát rendben lett volna a részemről a dolog, a nagy baj csak az volt, hogy a téesz párttitkárát nem vonták be ebbe a döntésbe. A párttitkár másnap elővett, hogy igaz-e a hír velem kapcsolatban. És kérdezte, tudom-e, mivel jár ez. Nem egészen értettem, hova akar kilyukadni, meg is mondtam neki. Nem maradt adós a felvilágosítással: kerekperek kijelentette, hogy vagy aláírom néhány héten belül a belépési nyilatkozatot a pártba, vagy egy év nem sok, annyit se maradok az új helyemen. Nagyon felháborodtam, ezek szerint nem a munkám számít igazából? Előkaptam egy noteszlapot, három sorban felírtam, hogy tekintsenek el a korábbi elhatározásomtól és három napon belül kikértem a munkakönyvemet. Nem a párttal volt nekem bajom, én szocialista brigádvezető is voltam egy olyan brigád élén, amelynek 13 tagjából 9 volt a párttag. Nyugodtan mondhatom, hogy ettől jó testvérként dolgoztunk együtt, jól megértettük egymást.

A feldühödött brigádvezető szíve vérzett az otthagytott műhelykocsiért, s később sem tagadta, mennyire sajnálta, hogy behergelte magát. Az elnök Fülöp Sándor többször hívta vissza a téeszbe, de ő időközben átment a Volánhoz gépkocsivezetőnek, s a dombegyházi járattal hordta a téeszdolgozókat munkába, egészen 1988-ig, amikor is leszázalékolták.¹

¹ Kőváry E. Péter: A „Barázdákba írt történelem” folytatódik - Dombegyházi dokumentumok 1975-1991. - A dombegyházi Petőfi Tsz kiadványa

Az az érdekes ebben a hagyományos élettörédben - s a drámai slusszpoént is ez adja -, hogy Mladonyczky András 1991-ben mint a kisgazdapárt dombegyházi elnöke mesélte el távozásának hiteles történetét. Utazás közben gyakran töprengtem azon, vajon hány régi párttitkár kellett ahhoz, hogy ma az egykori Kiváló Dolgozók a téesszvagyon névre szóló kiosztását követeljék.

Beültem kárpótlási árverésekre és vagyonnevesítő közgyűlésekre. Láttam, hallottam, hogyan küszködött a paraszt a joggal. Hullottak a könnyek egy '92-es letenyei földárverésen, mert a dörzsölt ügyvéd ellicitálta az öregemberek elől a család régi, mesebeli erdeit. Tapasztaltam, hogy megsokasodtak a szakértők, s mélyen zsebbe nyúltak az emberek, amikor ügyvédekkel találkoztak. Mert senki sem adta ingyen az áment vagy a jótanácsot. Pálfi Géza volt téesszelnök-helyettesre megorroltak a bakonszegi téessztagok, mert megjegyezte, „bátyám, a tudás pénzbe kerül eztán”.

Volt, ahol „bongónak” nevezték a téesszjuszt, s százezret adtak a tanácstalanok a görcsös lábú asztalokért. Vitte a tehenet a vágóhídra az üzletrész-tulajdonos, s nem sejtette, hogy az unokája marháit is levágatta már. A Csopak Tája közben tőzsdére adta a részvényeit, Sasad telkekkel üzletelt, Nádudvaron pedig „milliomosok” voltak a munkanélküliek.

Az országló urak - morogta a paraszt - elsiették a dolgot. Három év alatt szerettek volna annyit változtatni az állapotokon, amihez évtizedekre lett volna szükség. Farmert álmodtak a cseléd helyébe, s vállalkozást ösztönöztek ott is, ahol legfeljebb a zugpálínka-főzéshez voltak meg a gazdasági feltételek. És egymásnak ugrasztották a háztájist a kárpótolttal, a téesszelnök nyakába meg gyeplőt dobta.

Nem a tulajdonváltás borította fel az ország szekerét - mondta Radics Tibor pacsai téesszelnök, -, hiszen a kitelepített kuláktól kezdve a téessz-arisztokratán át a cselédsorba süllyedt téessztagig mindenki tudta, hogy egyszer majd rendezni kell a tulajdon ügyét. Az a baj, hogy a legtöbben - a kétkezi paraszt is - csodát vártunk tőle.

Talán ha rögtön az elején az állatokkal kezdtük volna, a még meglévő állománnyal. A paraszt együtt él velük, meggyógyítja őket, felkel hozzájuk etetni hajnalban, ellet, ha úgy adódik, s többé-kevésbé pontosan tájékozódik a hetivásárokon is. Az állattal kellett volna kezdeni - morfondírozott Pécsent a háztáji „atyja”, a nyugdíjas Baksai Antal, aki természetesen a kistermelésre építette volna a nagyüzemi integrációt.²

Voltak örökzöldnek számító témák. „Széthullik a nagyüzemi gabonatermelés.” „Búzáat nem lehet egy-két holdas nadrágszárparcellákon eredményesen termelni.” „Az új, kisparcellás birtokszerkezet milyen hatást gyakorol a környezetünkre?” A paraszt már nem hallgatott a környezetvédőkre, kezében ekkorra megmelegedett a licitáló tábla. Egy Somogy megyei faluban 31 ezer forintba verték fel a testvérek a föld aranykoronánkénti 500 forintos kikiáltási árát - egymás ellen, azért, nehogy a másiké legyen. Forráskúton kiszántották egymás búza-vetését az emberek. Balatonfüreden azzal fenyegették meg a fővárosi ügyvédet, ha még egyszer be meri tenni a lábát az árverésre, körbetekerik a beleit a nyakán. Hisztéria és pánik jelei mutatkoztak.

A paraszt azt látta, hogy mindenki csak visz, és senkise hoz semmit. Megindult a harc a szövetkezet lerobbant traktorjaiért, az elavult gépparkért. Tragikus képsorok tárultak elé, amint '92 áprilisában megálltam itt is, ott is, „farmerföldek” mellett. Tehenek Szabolcsban, öreg fogatoslovak Vasban, egy igába fogott, Laci nevű számár Bonyhád mellett - és a

² Baksai Antal: A mezőgazdasági kistermelés ma és holnap, Mezőgazdasági Könyvkiadó, 1983. Baksai ebben a művében fejti ki a második gazdaságra épülő kis- és nagyüzemi integráció lényegét.

tulajdonosok. Lefényképeztem őket, a képeket elvittem nagyanyámnak Hevesbe. A mamám megsiratta a szerencsétleneket.

Volt a földnek öngyilkosa is, egy zákányszéki illető, Papp János. Beidegesedett, mérget nyelt. És miért? Egy másfél holdas, hét éve használt föld miatt. Ez volt az élete, a gyümölcs, a paprika a parányi homokon. Nem lett övé, mert bekerült a kárpótlási földalapba, ej, Papp János, miért szóltál annyit a vezetők ellen? Növényvédőszeret ivott, búcsúlevelet hagyott maga után: a földosztás szomorú dokumentumát. Vajon a zákányszéki ember a „szent magyar anyaföldet taposó idegen tankok” miatt választotta-e a lehetetlen utat?

Volt, aki nem magát emésztette el, hanem másokat veszélyeztetett. Egy nagyecsedí testőrfőforma ember pisztollyal lövöldözött a földárverésen. „M. József mátészalkai lakos szóváltásba keveredett a helyi lakosokkal a föld aranykorona értékének megállapítása miatt. A vita közben elővette a nála engedély alapján lévő önvédelmi fegyverét, amellyel egy alkalommal a terem mennyezetébe lőtt, majd amikor a jelenlevők megpróbálták eltávolítani a teremből, a terem falába lőtt úgy, hogy a lövedék irányt változtatva csapódott a széksorok közé. A lövöldözés során személyi sérülés nem történt.”

Még jó.

Balatonfüreden milliókért, Hévízen százezrekért kelt az aranykorona, s ügyvédért kiáltott a kétségbeesett lakosság. Nagyecsedén ötszázért is érdemes volt lőni. Kevés a föld, és sok az igénylő.

Sokhelyütt csak felfordulást találtam. A földosztás, az ezt megelőző kritikus törvénykezési időszakkal, s a mélyülő válsággal együtt egyre zavarosabbnak tűnt. Ez meg is lepett, meg nem is. A múlt század legragyogóbb pillanatait - 1848 márciusának lelkesült napjait - is beárnyékolják a falvakban történt atrocitások. Másfélszáz évvel ezelőtt megtagadták a parasztok a robotot, „véresre verték és földhöz ütötték” a földesúr tisztartóját, fejszékkal és botokkal mentek istentiszteletre, hogy utána beverjék a jegyző házában az ablakokat. Csak Zalában 1870-ig eltartottak azok a perek, amelyeknek tényanyaga az 1848-as jobbágyfölszabadítás első néhány hónapjához volt köthető. Parasztok ezrei veszítettek pereket régi földesuraik ellen, az állam pedig sokhelyütt mit sem törődött a forradalom törvényeivel. Visszaadta a revolúció idején önkényesen elfoglalt erdőket, legelőket a régi uradalmaknak, csak azért, hogy minél kevesebb kártérítést kelljen fizetnie. Már a pozsonyi országgyűlés is túl gyorsra tervezte az örökválság megszüntetését. Deák Ferenc például rögtönzöttnek nevezte az úrbéri terhekről alkotott törvényt - s nem győzte csitítani a siettetőket. A szolgabírók, az ispánok, a tisztartók számtalanszor a katonaság segítségét kérték az elégedetlenkedő parasztok megfékezésére.

Az 1945 és '47 közötti időszak jegyzői leiratai, paraszti panaszlevelei, melyek a földhiány miatt íródtak, szintén azt igazolják, hogy a gyors és sietős átalakítás törvényszerű velejárója a zavarodottság. A stílusos nevű Esze Zoltán mesélte a kurucfaluban, Tarpán, hogy volt egy kis komaság az 1945-ös földrendező bizottságokban is, noha a földosztás maga jóval egyszerűbben ment, mint a mostani. „Mezítlábas mérnökök lépték ki a táblákat gróf Károlyi István birtokaiból, s csak annyit mondtak, egy méter, két méter, Zoli bátyám, három méter. A végén meg: szereti, nem szereti, ezt kapja.”

Máshol máshogyan történt. „Tudomásul vették azt is, amikor 1945-ben a földeket széjjel-mérték. Lelépték vagy egy kalap elhajításával jelölték ki a Földosztó Bizottság tagjai, hol lesz a birtok határa. Bontási anyagot is kaptak az urasági épületekből, elbontott tanyákból, s a fölösleges szerszámokat, vetőmagot, állatokat is szétszortatták a rászorulóknak között.”³

³ Mátyus Aliz és Tausz Katalin: Maga-ura parasztok és uradalmi cselédek - Magvető Kiadó, Budapest 1984. 136.o.

Hogyan kezdődött a tulajdonviszonyoknak a politikai rendszerváltást követő, 1990-ben elkezdett átalakítása? Magyarországon a földtulajdon rendezését, a visszamenőleges birtokbaadást és a mezőgazdasági üzemszervezés átalakítását tökéletesen összekeverték - írta Romány Pál a Valóság 1993. decemberi számában -, sőt, agrárpolitikai alaptételként hangoztatták az 1947. évi, 2-3 hektáros állapotokhoz való visszatérést. A Lázár-kormány első mezőgazdasági és élelmiszerügyi minisztere, aki 1975 és '80 között töltötte be ezt a posztot, igen rossz véleménnyel volt arról az irracionális közigazgatási állításról, hogy a mezőgazdaság új munkahelyeket teremt, s hogy visszafogadja a városi munkanélkülieket.

Romány egyik utódjától, az Antall-kormány első földművelésügyi miniszterétől, a Kiszegpárt egykori elnökétől származik az épületes elgondolás. Nagy Ferenc József a történelmi ismeretek teljes hiányával felvértezve úgy nyilatkozott 1990 júniusában a HVG-nek, hogy „minden jogosultnak jut majd föld”⁴, s hogy az agrárszerkezet-átalakítás - a földosztás révén - megfékezheti a munkanélküliséget. „Év végére már 100 ezer munkanélküli lesz, és akkor én megkérdezem, hogy ezek után az emberek miből fognak élni. Szerintem csakis a mezőgazdaságból, ahol bérelnék egy-két hold földet. Ezeknek a családoknak az a legfontosabb, hogy gyermekeiket eltartsák, legyen ennivalójuk. Hogy a későbbiek során miként alakul a helyzetük, ez a jövő titka.”

Nagy Ferenc Józsefnek, darabos rendszerváltó parasztniszterünknek - lám - mégiscsak volt egy olyan mondata, ami a három év alatt beigazolódott.

⁴ Vissza a jövőbe - Interjú a földművelésügyi miniszterrel (HVG, 1990. június 9.)

Kis magyar agrártörténet

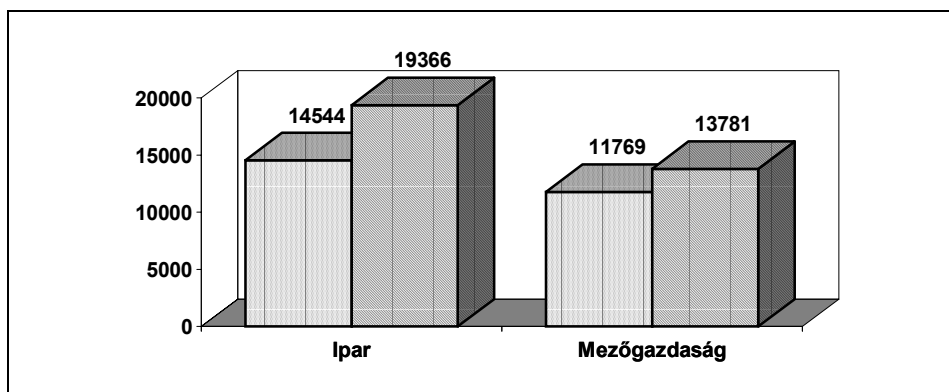
„Kényszeríteni kell a parasztot, hogy többet áldozzon a szocializmus építéséért.”

Kilencvenhárom derekára a földeknek a kárpótlási törvények és a szövetkezeti rendelkezések jóvoltából mindenfelé az országban majd' százezer új tulajdonosa volt, s a tulajdonosok száma őszig - miután vészesen közelgett a kárpótlás végrehajtásának eredeti határideje, december 31-e - megduplázódott. Míg a kárpótlási árverezők 1992 decemberéig csupán kétmillió aranykorona értékű földet kínáltak a licitálóknek, 1993 szeptemberéig ennek tízszerese, 21,5 millió aranykorona elkelt. Ennek következtében 1,13 millió hektárnyi szántó, legelő és erdő került magánkézbe.

A tulajdonosváltással párhuzamosan azonban az élelmiszergazdaságot és a mezőgazdaság egészét sújtó válság tovább mélyült. Az 1992-es év végére száz termelőszövetkezet sodródott a felszámolás szélére, s ez katasztrófhelyzetet idézett elő. Az aszály '92-t követően 1993-ban is tetemes károkat okozott, padlóra került az élelmiszergazdaság, a kényszerűségből lett mezőgazdasági vállalkozók nem tudtak elindulni, mert nem rendelkeztek jó állapotban lévő gépekkel, a téessz parasztság pedig tehetetlenül szemlélte, mi történik körülötte. A válság összetevőit Pálffy Gyula a KGST összeomlása miatti relatív túltermelésben, a finanszírozás és hitelezés lehetetlenségeiben, a szabályozatlan piacban, valamint a tulajdonlás fölülről kényszerített voltában látta⁵.

A válság súlyos foglalkoztatási gondokat eredményezett már 1992 első felében is. A munkaerőkereslet a hagyományos gazdálkodói körben a mélypontra zuhant. A mezőgazdasági szövetkezetekben 33 százalékos volt a létszámcsökkenés. Ebben az időszakban 13.781 forint volt a mezőgazdaságban dolgozók havi bruttó átlagkeresete. A munkaügyi hivatalok 180 ezer mezőgazdasági munkanélkülit prognosztizáltak 1993-94-re. Ha ehhez hozzávesszük az élelmiszeriparból kikerülőket, tartósan 200 ezer agrármunkanélkülivel számolhatunk.

Az átlagkeresetek alakulása 1991 és 1992 első félévében forintban (KSH-adatok)

⁵ Pálffy Gyula: A válság összetevői és a szövetkezeti túlélési reflexek - in: Hagyomány és modernizáció, 1993. Dél-Alföldi Média Kft. 98-99.o.

A magyarországi földterületek megoszlása művelési ágak szerint (forrás: KSH)

	1986-1990. évek átlaga	1990	1991	1992
	ezer hektár			
Szántó	4710	4713	4714	4707
Kert	339	341	342	35
Gyümölcsös	96	95	94	95
Szőlő	143	138	137	135
Gyep	1210	1186	1173	1164
Mezőgazdasági terület	6498	6473	6460	6136

Nem vigasztalja a csalódottakat, hogy a történelmi földtulajdon-rendezések sem elégítették ki maradéktalanul a parasztság igényeit. Az 1848-as jobbágyfelszabadítás jóvoltából - melyet már említettünk - csak az úrbéresek juthattak földhöz, ők is csak ahhoz, amelyet az 1848-49-es „rendszerváltozás” előtt használtak. A majorságokban dolgozó jobbágyoknak már nem jutott a földből. A múlt század ötvenes éveinek birtokstatisztikái szerint a hétmillió nincstelen jobbágyból alig hárommillió vált csupán kisbirtokossá. A földosztásból kimaradó négy milliós tömeg leszármazottai a század végéig sem tudtak zöldágra vergődni, a milleneumi építkezések sem segítettek rajtuk. Kétmillió ember azért „tántorgott” ki Amerikába, mert Magyarországon nem tudott boldogulni.

„Az 1848-as földosztás az ország termőterületének a felét érintette, a másik fele továbbra is nagybirtok maradt. A nagybirtokosok az 1853-as úrbéri pátens alapján jobbágytelkenként 300-700 akkori forint értékű kártalanítást kaptak, összesen 310 millió forint összegben. A kártérítés kifizetése 1857-től 1907-ig tartott. A földbirtokosok ebből a tőkéből szerették volna modernizálni megmaradt földjeiket. Ez az összeg azonban túl csekély volt ahhoz, hogy a tőkehiányt megoldja. A mezőgazdaság hitelgondjai csak 1867 után rendeződtek, amikor az osztrák tőke megkezdte bevonulását a magyar mezőgazdaságba. Az első világháború kitöréséig 3,8 millió korona jelzálogkölcsön áramlott így a magyar földbirtokra.”⁶

A következő „földindulásra” 1920-ig kellett várni. A tanácskormány bukását követően a Nagyatádi-Szabó István földművelési miniszter nevéhez kötött földreform a nagybirtoknak tíz százalékát érintette. Horthy Miklós kormányzónak az volt a szándéka, hogy támogatottságot szerezzen a vidéki családoknak juttatott másfél holdas birtokokkal. A Nagyatádi-Szabó-féle földreform 927 ezer hektár nagyságú földterületre terjedt ki. A Horthy-rendszer sajátos földfajtája volt a vitéztelek. Ezt a többnyire házhelyként szolgáló belterületi ingatlant a háborús cselekedetekért lehetett kiérdemelni. A cél a telekadománnyal szintén a kisparasztság politikai rokonszenvének megnyerése volt.

A viszonylag kevés földet érintő tulajdoni rendezés mellett a harmincas évekre teljesedett ki az a gazdálkodási-települési rendszer, amely stabil földbirtokszerkezetbe ágyazódott. Az tanyás gazdaságokban élt ekkoriban az alföldi lakosság egyharmada, s a különféle típusú tanyák határaiban a parasztság hatmillió hektár földet művelt. A Dunántúlon ugyanakkor a földbirtokrendszer lényegesen eltért az alfölditől, itt nem szántóföldi paraszttanyákat, s bokortanyát találunk, hanem uradalmak köré települt tanyákat. A lángi Zichy-birtok mezőföldi birtoktestein a 34 uradalmi tanyához 2059 kataszteri hold föld tartozott, Gyomán, Nyíregyházán, Gyulán azonban ennél jóval nagyobb, 40-50 ezer holdas, Szarvas határában pedig 80 ezer holdas területeken folyt a tanyás gazdálkodás. Wellmann Imre szerint tanyás gazdálkodás kialakulásának közvetlen feltétele az egyéni birtoklás és szabad gazdálkodás volt. Rejtélyes a

⁶ Dr. Gajda Pál: Óvatosan a földdel - cikk, Magyarország, 1990. augusztus 25.

magyar tanyarendszer kialakulása a kutatók számára is. Bár a történelmi okok ismeretesek, a bizonytalanság (hogyan tudniillik, egyedi, magyar földhasználattal van-e dolgunk) abból fakad, hogy Európa más vidékei is mutatnak egyezéseket a magyar tanyarendszerrel.⁷

A földbirtok megoszlása Magyarországon (1935)

Nagysága (kat. hold)	Száma	Százalék	Területe (kat. hold)	Százalék	Átlagterülete (kat. hold)
0–5	1184783	72,5	1631246	10,1	1,38
5–10	204471	12,5	1477376	9,2	7,23
10–20	144186	8,8	2025946	12,6	14,05
20–50	73663	4,5	2172300	13,5	29,39
50–100	15240	0,9	1036162	6,5	67,99
100–200	5792	0,4	805164	5,0	139,01
200–1000	5202	0,3	2124801	13,2	408,46
1000 felett	1070	0,1	4608849	29,9	4307,20
Összesen:	1634407	100,0	15881844	100,0	9,84

A Nagyatádi-féle földreform végül nem érte el célját, mert az országot irányító hatalmi csoport megakadályozta a nagybirtokrendszer szerkezetének módosítását, akadályozta ezzel a birtokos parasztságnak mind gazdasági, mind politikai vonatkozásokban történő megerősödését is. Az önálló egzisztenciát biztosító tulajdonnal rendelkező rétegek társadalmi aránya és súlya a földreform ellenére is csökkent, a magyar mezőgazdaság pedig igen elmaradott maradt.⁸

Az 1945-ös földosztás az ország szántóterületének 30 százalékát érintette. A nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földművesek földhöz juttatásáról szóló rendelet akkor (márciusban) jelent meg, amikor a német csapatok még utóvédharcaikat vívták a Dunántúlon. A Vörös Hadsereg főparancsnoksága azért szorgalmazta a sürgős földosztást, hogy elnyerje a lakosság bizalmát. A földreform terve szerepelt a magyar koalíciós pártok háború végén elkészült programjaiban is.

A nagybirtokok kisajátításával kísért földosztásra 730 ezer igénylő jelentkezett, s végül 660 ezer igény bizonyult jogosnak. Sokan nem jutottak földhöz. A mezőgazdasági munkásoknak, a cselédeknek és a törpebirtokosoknak mintegy fele, s a kisbirtokosok 75 százaléka nem kaphatott földet. Akik kaptak, átlagosan 5,1 katasztrális holdhoz jutottak. A cselédek, a napszámosok és a törpebirtokosok részére mérték ki a földosztók a kiosztandó föld 93 százalékát. A mezőgazdasági népességen belül a földnélküliek számaránya az 1941-es 46 százalékról 17 százalékra csökkent, s mintegy a duplájára emelkedett a kistermelők száma.

A földosztást - melynek nagybirtokellenes céljai nyilvánvalóak voltak - nem elsősorban gazdasági, hanem szociális és politikai szempontok befolyásolták. A lényeg, hogy 1949-ben a termőföldek 95 százaléka a parasztság tulajdonában volt. Az 1947-re kialakult új tulajdonrendszer jó elrugaszkodási pontnak számított, de abba, hogy így alakult, belejátszott a háború sokkolta ország élniakarása, s mindazok a történelmi tények, amelyek árnyalták a kedvező

⁷ Rác István: A magyar tanyarendszer kialakulása (Új Magyarország, 1992. június 20).

⁸ Pető Iván- Szakács Sándor: A hazai gazdaság négy évtizedének története I. Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1985. 10-13.o.

történelmi szituációt. Tudnunk kell például, hogy a földreform során másfél millió katasztrális hold igénybe vett terület került állami tulajdonba, s ezt a tulajdonképpeni államosítás kezdetének tekinthetjük. A Magyar Állami Erdőgazdasági Üzemeket - 1 millió hektáron - 1945 végén hozták létre. S ez még csak a kezdet.

Az egyéni gazdaságok megoszlása területnagyság szerint 1949 közepén

A terület nagysága	Gazdaságok száma	%	Összes terület ha	%	Szántóterület ha	%
0,5–3	664 700	46,1	1 245 086	18,4	975 820	18,1
3–6	458 000	31,8	2 023 620	28,8	1 645 592	30,7
6–12	240 300	16,7	1 982 150	29,2	1 592 854	30,7
12–60	73 600	5,1	1 228 322	18,1	907 874	17,0
60 ha-nál több	4 200	0,3	304 268	4,5	242 440	4,5
Összesen	1 440 000	100,0	6 783 506	100,0	5 362 680	100,0

A háború utáni gyors változások kulcstényezői politikai természetűek. A kisgazdapárt 1946-47-es megbénítása, illetve az, hogy a Magyar Kommunista Párt 1947 augusztusában a nemzetgyűlési választásokon 22 százalékos többségével a Parlament legnagyobb pártjává vált, alapvetően megváltoztatta a magántulajdonnal kapcsolatos politikai magatartást. A sztálinista vezetés a Szociáldemokrata Pártot 1948-ban kiszorította a hatalomból, s ezt követően felgyorsíthatta a mezőgazdaságban a szövetkezeti folyamatokat. Negyvennyolc végére egyértelművé vált, hogy a vezetés a szovjet gyakorlatot mint ideált állítja az átalakítás homlokterébe. Rákosi Mátyás a Központi vezetőség november 27-i ülésén nem hagyott kétséget afelől, hogy „a döntő kérdésekben nincs külön nemzeti út”. A magyar politikai vezetés nem vett tudomást arról, hogy az 1945-ös földosztással a hagyományosan elmaradott mezőgazdaság bajai ugyan nem orvosolhatók, de a tulajdonszerkezetben bekövetkezett változások jótékony hatást fejthettek volna ki az elkövetkező évtizedben. Negyvenkilenc-ötvenben már szovjet tanácsadók utasításait hajtották végre Magyarországon, a radikális államosítást pedig nem lehetett tovább fékezni. Az osztályharc kiszélesedett. A végeredményben 1956-ig fenntartott, politika-centrikus elvonási rendszer teljesen megbénította a magyar mezőgazdaság fejlődését. Ezt az időszakot Rákosinak az a mondata jellemzi legszemléletesebben, mely szerint „kényszeríteni kell a parasztot, hogy többet áldozzon a szocializmus építéséért”.⁹

Horn Péter akadémikus, a Keszthelyi Pannon Agrártudományi Egyetem rektora úgy vélekedett, hogy a magyar mezőgazdaság történetére az állandóan ismétlődő felívelések és a sorozatos megtorpanások jellemzőek. Az állattenyésztést hozta példának. A parasztok a kisgazdaságokban 1950-ben több mint egymillió szarvasmarhát tartottak, holott jól tudjuk, hogy a II. világháborúban a magyar szarvasmarha-állomány fele elpusztult. Abban, hogy a háború után gazdák ezrei lepték el az utakat, hogy lovat, tehenet és más ígás állatokat szerezzenek a vásárokon földjeik műveléséhez, benne van az is, hogy a kezdeti lendület még 1950-ben is tartott. A technikailag elmaradott magyar agrárgazdaság nem illeszkedett volna könnyen az európai folyamatokba, de nem lett volna lehetőségek híján.

Arra vonatkozóan, hogy a nemzetközi politika hogyan befolyásolta a magyar mezőgazdaság drámai gyors visszarendeződését, sokféle elgondolás él. Egyes felfogások szerint például Sztálin taktikai megfontolásokból és a demokrácia látszatának fenntartása érdekében belement abba, hogy a Vörös Hadsereg által felszabadított országokban a kommunista pártok mellett

⁹ Orbán Sándor: Két agrárforradalom Magyarországon. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972. 98.o.

kispolgári és parasztpártok is részesüljenek a hatalomból. Ez - bár kétségkívül érdekes, mérsékelt álláspont - nem feltétlenül igaz, mert Magyarországon 1945-ben a szovjet jelenlét ellenére szabad választást tartottak. Sztálin azt remélte, hogy szimpatizáns demokráciák veszik majd körül a Szovjetuniót. Azért tűnik hihetetlennek Sztálin önmérséklete, mert ezidáig nem került a kezünkbe olyan dokumentum, amely igazolta volna a kolhozszervezést fékező szándékokat, ellenben tudunk elhibázott tanácsköztársasági szövetkezetesítésről. Az 1945-ös és a '47-es választási eredmények inkább meglepték, mintsem önmérsékletre intették volna az orosz vezetést. Az pedig, hogy a kolhozra épülő szovjet gazdasági modell átvételétől az oroszok maguk egy ideig még vissza is tartották volna a Rákosi-vezette kommunista pártot, teljességgel elképzelhetetlen. Az oroszok mint felszabadítók számították el magukat: a lakosság egyszerűen nem állt melléjük.

A magyar mezőgazdaság gyors kollektivizálásának kétségkívül kedvezett a negyvenes évek végén kiteljesedő hidegháború. A párizsi békeszerződést követően a háborúban győztes Szovjetunió nekiláthatott a kolhozmodszerek erőszakos elterjesztésének. „Nyugaton a kommunista pártok, Keleten a kispolgári és parasztpártok szorultak ki a hatalomból” - írja Gajda Pál. A küzdelem eldőlt. Az ötvenes évtizedben a parasztság egyharmada, kereken 600 ezer ember hagyta hátra kényszerűségből addigi lakóhelyét. A tanyákba új gazda, a termelőszövetkezeti csoport vagy az állami gazdaság költözött.

Magyarországon 1945-től 1949-ig kiosztották a létező nagybirtokok 43,6 százalékát. A felívelő szakaszt azonban súlyos megtorpanás követte. A kollektivizált mezőgazdaság eszköz- és munkaerőhiányban szenvedett, s termelékenységből messze alulmúlta a nyugati országok eredményességét. A vezetők úgy képzelték, hogy ha száz kapást sorbaállítanak, készen is van a nagyüzem. A helyzet ezzel szemben az volt, hogy az agrárgazdaság azután is csak elmaradott volt, hogy a téésekbe terelték a parasztot.

Új tulajdoni szervezetek jöttek létre. Az állami gazdaság tulajdonosa az állam volt, a termelőszövetkezet deklarált tulajdonosai pedig a tagok. Amikor a rendszerváltás viharában a politikusok és a szónokok „kolhozokról” beszéltek, nem használtak pontos kifejezést. A kolhozok abban különböztek a magyar termelőszövetkezettől, hogy azokat 1917-ben állami földeken hozták létre, míg a hazai téések a föld-magántulajdonra épültek. Épp' ez okozta a későbbi problémákat. Magyarországon a termelőszövetkezetekbe bevitt föld a parasztok korlátozott egyéni tulajdona maradt. Ennek elismerése volt, hogy a tagok a személyi jövedelmük bizonyos hányadát (a hatvanas években tíz százalékot) nem a munka, hanem a bevitt föld nagyságának arányában kapták meg. Ám ha a tag a szövetkezetből kilépett, nem kaphatta vissza korábbi földjét. Az alapszabály szerint csak azonos értékű földet igényelhetett, rendszerint az állami tartalékföldekből. A föld termelőszövetkezeti tulajdonát az ötvenes évek végéig egyetlen kelet-európai szocialista államban sem ismerték. Változás e tekintetben egyedül Magyarországon következett be, amikor kialakították a termelőszövetkezeti közös földtulajdont.¹⁰

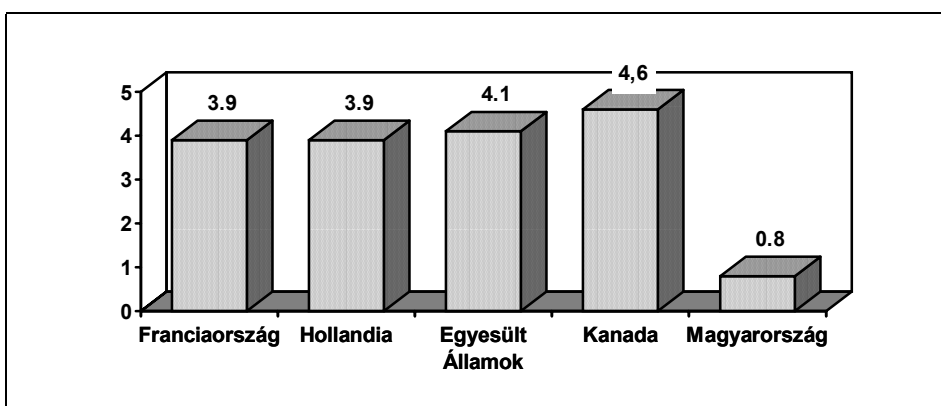
- Járt vagy tíz éve Nyíregyházán a Benini Köztársaságból egy küldöttség - mesélte Esze Zoltán Tarpán. - Az almáskert és a Stanley-szilva nagyon tetszett a vendégeinknek, csak azt nem akarták sehogyan se megérteni, mi az a „fel nem osztható termelőszövetkezeti vagyon”. És hogy csak belépni lehet, kilépni nem. Próbáltuk magyarázni, de nem jutottunk velük semmire.

Újabb fellendülésre csak a hetvenes években került sor, amikor a magyar mezőgazdaság éles fordulattal amerikai termelési rendszerek felé fordult. A kukoricaprogram, a szarvasmarha-

¹⁰ Mezőgazdaság, agrártudomány, agrártörténet - szerk.: Gunst Péter - Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979, 88.o.

tenyésztés modernizációja és a sertéshibridek országos elterjesztése új szempontokat adott az amerikai gondolkodást elsajátító agrárértelmiség számára is. Horn Péter véleménye, hogy a volt szocialista országok között Magyarországon olyan agrárgazdaság alakult ki, amely filozófiáját és struktúráját tekintve el tudott szakadni a szovjet modelltől, igaz, emiatt erős politikai nyomás nehezedett rá. Mégis megpróbált piackonformmá válni és nyugatorientált maradni abban a közegben is, amely viszont nem ennek megfelelően működött. Ez egyben azt is jelenti, hogy a rendszerváltoztató új hatalmi elit talán indokolatlanul mellőzte a hazai agrárértelmiséget. Horn Péter szerint az agrárrendszerváltás közel sem volt olyan gyökértelen, mint az később a pártok, közülük is elsősorban a Független Kisgazdapárt 1990-es választási programjában és propagandájában megjelent.

A mezőgazdasági termelékenység alakulása néhány országban
1945 és 1966 között (százalékban)

A nagyüzemi gazdálkodás szocialista eszméje a nagy méretekben történő termelés kis méretekkel szembeni fölényében gyökerezik - állítja Burgerné dr. Gimes Anna, a JATE tanszékvezető egyetemi tanára. A hatékonyság fölényét azonban nem sikerült bizonyítani a szocialista országokban. A tudós kutató ennek okait a szocializmus általános gyengeségeiben, s abban látja, hogy a tényleges tulajdonos és birtokos hiányában erős az érdektelenség. Csakhogy voltak olyan szocialista országok, amelyekben az érdekeltségi reformok révén sikerült e téren pozitív fordulatot elérni - s ilyen volt Magyarország is, ahol 1957-ben a kötelező beadás eltörlése, 1968-ban a tervutasításos gazdálkodással való szakítás és a vállalati önállóság növelése, az 1970-es években pedig a melléküzemágak révén lehetett erőtartalékokat mozgósítani. A téeszekben szakszövetkezetek alakultak, az állatférőhelyek, a gyümölcsösök, a fóliasátrak, üvegházak, szőlők jelentős része s háztáji gazdaságok, így közvetve az egyének bérletébe került, s a Duna-Tisza közén a bérelt földeken erős egyéni gazdálkodás is kialakulhatott. Az érdekeltségi reformoknak köszönhetően Magyarország a nyugat-európai középmezőnyhöz zárkozott fel, s biztosítani tudta az ország zavartalan élelmiszerellátását, illetve a hetvenes évek eleje óta termelésének egyharmadát exportálta.

- Az egyes európai szocialista országok viszonylag jól gépesített szántóföldi növénytermesztésében - mondta Gimes Anna 1992 októberében a kompolti tanácskozáson - kihasználhatóak voltak a nagy méretek előnyei, s még inkább azok lettek volna, ha a bürokratikus vezetés és az érdekeltség hiánya nem gátolta volna, vagy nem akadályozta volna meg teljesen (például a Szovjetunióban) kihasználásukat.

Azért veszem a nagyüzem problematikáját e vázlatos történeti ismertető végére, mert ez átvezet a jelen megoldhatatlannak tűnő nehézségeibe. A kárpótlási folyamat, a szövetkezeti törvény rendelte ál-tulajdonosi rendszer kialakítása feszítő ellentmondásban van a magyar

mezőgazdaság hetvenes-nyolcvanas években kialakult üzemszerkezetével, s a politika részéről kieroszakolt tulajdonváltás nincs tekintettel arra, hogy a mezőgazdaság infrastruktúrája nem a családi gazdaságok, hanem a fent jellemzett nagyüzemi gazdaságok számára épült ki, kevés a kisüzemben elengedhetetlenül szükséges eszköz, nem áll rendelkezésre elegendő saját tőke, támogatás, tudás és hitel - summa summárum, a mai magyar mezőgazdaságot önmagában a földtulajdon reformja nem fogja kihúzni a kátyúból.¹¹

A hetvenes-nyolcvanas évek téeszvilágában, a háztájizó második gazdaság fénykorában nem akkumulálódott annyi pénz az önellátó kisközségekben, amennyi az induló magángazdák gyors farmerré válását elősegítette volna. Pénzt a mezőgazdaságba csak olyan gazdák tudtak befektetni, akik azt valahol máshol előteremtették. Dózsa Károly földbirtokos nem tudna ma százhusz holdon szántani és vetni, ha előzőleg nem lett volna modern gépműhelye a hajdú-bihari Derecskén. Dózsa ötmilliót bukott az 1991-es „uborkavész” idején, mégis kiheverte.

1994-re a politikai rendszerváltást követően is nehezen alakulnak ki a valódi magántulajdonra épülő vállalkozói mezőgazdaság csirái, a nemzetiszínű szalaggal átkötött magyar farmergazdaságról pedig csupán a gazdaságot zsákutcába terelő politika képes elismerően nyilatkozni. Ezzel azonban elérkeztünk a mába.

¹¹ Az egyéni magángazdaságok szerepe és esélyei Magyarországon (A kompolti tanácskozás anyagai, 1992. november 5.) - A GATE Mezőgazdasági Kutatóintézete, Kompolt, a „Gazdálkodás” Szerkesztő Bizottsága, Budapest és az MTA Miskolci Akadémiai Bizottsága Mezőgazdasági Szakbizottsága, Miskolc kiadványa

Játék a tűzzel

Ha a kommunisták így csinálták ellenünk, nekünk is szabad ugyanazt tenni a kommunisták ellen.

A háború utáni élmények és sikerek emlékei hibás következtetésekhez vezettek. A rendszerváltás előestéjén szerveződött demokratikus pártok ugyan szembehelyezkedtek az akkor még egységes kisgazdapárt reprivatizációs törekvéseivel (ennek lényege, hogy mindent, amit a kommunisták elvettek, vissza kell adni a jogos tulajdonosnak), de az eufórikus pillanatokban nem volt tanácsos szembeszállni azzal a nemzeti propagandával, amely a múlt felé fordította az ország tekintetét. A mindenáron való visszatérés egy jobb, egy nemesebb, erkölcsileg tisztább világba nemzeti-konzervatív programmá vált.

Nem is jutott sok idő a vidék, a falu évtizedes gondjainak orvoslására. A parlamenti erők 1990-ben ideológiai vitákkal voltak elfoglalva. A Fidesz későbbi agrárszakértője ekkor még a szakdolgozatát védte az egyetemen, a Szocialista Párt politikai karanténba zárattott, az SZDSZ pedig az MDF-fel kötendő paktumot tekintette a demokrácia egyedüli biztosítékának.

Az ideológiai viták rátelepedtek a közéletre, s ez elcsigázta a várakozókat. A föld ügyét már a kezdet kezdetén elnyomta a politikai alkudozás. A föld ügye akkor volt fontos, ha politikai csomagolásban jelent meg. Szelényi Iván 1990. augusztus 22-én, a parlament első száz napját értékelve arra figyelmeztetett a Magyar Hírlap hasábjain, hogy „a földtörvény vitája időzített bomba, amelyik akár még a kormánykoalíciót is felrobbanthatja. A Kisgazdapárt besáncolta magát egy nagyon nehezen védhető pozícióba s az ellenzék persze minden tüzét erre a frontvonalra fogja összpontosítani. A tét óriási: ha a kormánykoalíció e csatákban elvérzik és felbomlik, ismét napirendre kerülhet a nagykoalíció kérdése, előállhat az a nemzeti válsághelyzet, amelyben Antall József is hajlandó koalícióra lépni az SZDSZ-szel.”

Szelényi szavai sokévesnek s távolinak tűnnek.

Az 1990-es választások kampányidőszakában a falugyűléseken és a parlamentben gyakran elhangoztak rákosista példák. A pártemberek - mint tanár az írásvetítő előtt - szemléltető anyagnak szánták az ötvenes éveket. Akinek volt némi köze a földhöz később is, talán azért nyúlt vissza időben a példáért, hogy szemléltesse: úgy, ahogyan Rákosi tette, nem szabad irányítani a mezőgazdaságot. El kellett kis időnek telni, hogy ezzel szemben megértsem bizonyos kisgazdák észjárását. Közülük többen úgy gondolták, hogy „ha a kommunisták így csinálták ellenünk, nekünk is szabad ugyanazt tenni a kommunisták ellen”. Torgyán nem egyszer azzal a határozott igénnyel állt elő, hogy ki kell forgatni őket a vagyonukból.

A politika feladatáról homlokegyenest más elképzelése volt az illúziókba kapaszkodó konzervatívoknak, illetve a jogon és modern közgazdaságtanon nevelkedett képviselőknek. Utóbbiak a politikát technológiai tudománynak tartották. Mások erkölcsant képzelték a kulisszák mögé. Áthidalhatatlan ellentétek voltak ezek, melyeket a parlamenti ciklus végére sem sikerült feloldani.

A Kisgazdapárt azért ragaszkodott az 1947-es tulajdoni állapotok visszaállításához, mert ekkor fejeződött be a földosztás telekkönyvezése. A párt vezetői abban bíztak, hogy helyreállítható valamiféle elemi és igazságos rend. A kisgazdapárt felnyitotta Pandora szelencéjét, s meghirdette 5,6 millió hold egykor kisajátított földnek az eredeti tulajdonosokhoz való visszajuttatását. A Magyar Demokrata Fórum politikusai árnyaltabban fogalmaztak, s Antall

József nemzeti-konzervatív programjának megfelelően új polgárság, új középosztály megteremtésének eszméjét tüzték zászlajukra. Hangsúlyozták, hogy tisztában vannak a visszatérés anakronizmusával, de feladatuknak tekintik a társadalom igazságérzetének helyreállítását célzó jogszabályok - például a kárpótlási törvények - meghozatalát. A koalíció fenntartása érdekében az MDF később mégis jelentős engedményeket tett a kisgazdáknak. Kezükbe adta például a földművelésügyi tárcát, ám az alku következtében saját embereit ültethette a politikai államtitkári székbe. Az első államtitkárt, dr. Sárossy Lászlót - aki szokatlanul élesen, még a kisgazdáknál is harcosabban támadta a téveszek vezetőit - „MDF-komisszárként” tartotta számon a korabeli sajtó. A Figyelő Becsapott agrárértelmiség? címmel ‘90 júniusában azt írta, hogy „az MDF vidéken a földprogrammal nyert, a mezőgazdasági program hozta a falvak, a kisvárosok szavazatait... Vidéken viszont egyre nagyobb a zűrzavar azt követően, hogy az MDF felvállalta a kisgazdák 1947. évi tulajdonviszonyokra épülő agrárprogramját.” Bogárdi Zoltán pedig, az MDF agrárszakértője - aki nem fogadta el a kisgazdák által felkínált minisztériumi államtitkári posztot - egy gyűlésen úgy fogalmazott, „olyannal kell egyezkedni, akivel nem egyezünk”¹².

A valóságban az történt, hogy az MDF számított szavazatokra a vidék nagyüzemi szektorából, s tisztább képet alkotott a hazai gazdaság teljesítőképességéről, mint a teljes kárpótlást szorgalmazó kisgazdapárt. Az MDF arra törekedett, hogy a kecske is jóllakjon, a káposzta is megmaradjon. A Magyar Demokrata Fórum 1989-es választási programjában így szintén a tulajdonviszonyok sürgős és alapvető megváltoztatását ígérte, ám a programalkotók hozzátették, mindezt csak úgy szabad végrehajtani, hogy ne kerüljön veszélybe a hazai élelmiszerellátás és az ország export-teljesítőképessége¹³. Nem került veszélybe a hazai élelmiszerellátás, mert a hatvanas évek eleje óta nem volt veszélyben, mezőgazdasági exportunk viszont - melyre nógrádi málnásgazda korábban Bogárdi Zoltán is oly büszke lehetett - az 1992-es csúcsot követően 35 százalékkal zuhant. Eddig tartott volna a nyolcvanas évek kommunista lendülete?

- Naivitásunkat jelzi, hogy hittünk az MDF programjában - mondta az 1990-es indulás háttéréről Mihalik László, a Sasad Részvénytársaság vezérigazgatója. - Nem tagadom, hogy kerestük az új hatalommal a kapcsolatot. A magam részéről egy Antall Józsefnek címzett levelet nyújtottam át Bogárdi Zoltánnak 1990. április 26-án. Ebben felajánlottam a segítségemet: az agrárágazat vezetői, a szövetkezeti elnökök, az állami gazdasági, élelmiszeripari vezetők, s mindazok, akik hatással vannak a vidékre, befolyásolni tudják a folyamatokat és ismerik az ágazat problémáit, szintén segíteni fognak. Azért írtam a levelet, mert akkor még azt reméltem, hogy erre a körre építve lehet a legjobban kialakítani a jövő agrárpolitikáját. Mint később megtudtam, Antall ezt a levelet sohasem kapta meg. Bogárdi egyszerűen lenyelte.

Mihalik László 1990 őszén győződhetett meg arról, hogy nem számítanak a gesztusai. Az utolsó Országos Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Kiállítás K-pavilon házigazdájaként ő kalauzolta az időközben miniszterelnökké kinevezett Antall Józsefet.

- E látogatás alkalmával tudtam csak elmondani neki, hogy hidat kellene építeni a kormányzat és a gazdasági vezetők között. Antall azt felelte, itt van a kíséretében Nagy Ferenc József, az ágazat minisztere, az ő dolga, hogy megteremtse a párbeszédet. Antall azonban hiába ajánlotta a minisztert, mert Nagy Ferenc Józseffel nem lehetett szót váltani. Csak akkor tudtam már vele beszélni, amikor leváltották a miniszterségből. Úgyhogy el tudtam végül mondani, amit

¹² Figyelő, 1990. június 14.

¹³ Az MDF Mit kell tudni...-sorozatának első füzeté - Az agrárprogramról. Szerző: Bogárdi Zoltán, a párt agrárszakértője. Sorozatszerkesztő: Dr. Farkas Gabriella

1990-ben megírtam a levelemben, de akkor már folyt a Sasad-háború, s nem sokra mentem azzal, hogy Nagy, a tárca nélküli miniszter az égvilágon mindenben egyetértett velem.

Amikor Antall József látogatást tett a kiállítás virágos pavilonjában, a Sasad vagyona éppen ötmilliárd forintba rúgott. A részvénytársasággá végül harmadik nekifutásra, 1993. május 4-én átalakult mammutcég vezére szerint zavarta az új hatalom vezető elitjét a vagyon irdatlan nagysága. Nem mutatták, nem tudták leplezni irigységüket. Az MDF ugyanis 240 millió forintba kerülő kampányprogrammal nyerte meg az 1990-es választást. Persze, hogy kínos volt az ötmilliárdnyi, tehermentes óriásvagyon a főváros határában. Mihalik László és a Sasad vezetősége naivitásának további csallhatatlan jele, hogy erőforrásaikat a következetesen gazdasági célokra fordították, s nem politizáltak. Feltehetőleg ez volt Sasad legnagyobb tévedése az elmúlt 3-4 esztendőben. *(Lásd bővebben: A sikertörténet vége)*

Akadott volna más szövetséges is, ha Bogárdi Zoltán a hídverő-fajtaból lett volna. A politikai rendszerváltást megelőző évben, 1989 tavaszán alakultak meg az agrárreformkörök, amelyek harminchét különféle szervezetnek a tulajdonátalakítás lehetséges módozatairól kialakított álláspontját fogták össze. Egy fiatal, rámenős agrárgeneráció tett sikeres kísérletet arra, hogy az öregek árnyékából előlépjön. Az utolsó TOT-kongresszuson azt mondták Szabó Istvánnak, „új műsorhoz új férfi kell”. Szabó félreállt, az ambiciózus agrárértelmiség pedig kíváncsian várta, mi következik. Nagy Tamás gyáli téeszelnök-képviselő, az Agrárszövetség elnöke mesélte, hogy Mihalikkal ellentétben nem tapogatóztak, hanem várták, hogy egyszer majd összefutnak azokkal, akik az MDF agrárprogramját képviselik. De csak Bogárdi Zoltánnal találkoztak a különféle gyűléseken, s elvértve Sárossy Lászlóval, aki akkor még mint MAE-alkalmazott az agrárkörök és a MAE között közvetített. „A jelvényünket hordta, igaz, később ezt elfelejtette”.

Az Ellenzéki Kerekasztal-tárgyalásokon élesen vetődött fel a hatalomváltás kérdése, de arról, hogy mit kell tenni a gazdaságban, kevés szó esett. Nagy szerint az EKA-nak ez a munkabizottság dolgozott a leghitványabbul. Évek múltával egy MDF-es képviselő csámcsogva idézte fel ezt az időszakot, s általa pikánsnak tartott részleteket olvasott fel a Parlamentben 1989-es MSZMP központi bizottsági ülésekről készült jegyzőkönyvekből. Köszönet jár érte neki, mert így legalább kiderült, hogy vérre menő viták övezték a KB üléseit. Az új hatalom által oly sokszor bűnbakként kikiáltott politikai gárda tisztában volt azzal, hogy „milyen nagy a kovász” a mezőgazdaságban.

- Volt az országban hatvanezer agrárértelmiségi - sorolta Nagy - de jött egy Bogárdi Zoltán nevű ember, aki a szakma teljes keresztmetszetével az életében nem foglalkozott, mégis ő lett egyszemélyben az agrárgazdaság. Bogárdi mögött elképesztő programtalanságot tapasztaltam. Mindez természetesen átütött a kormány szintű döntéseken is. A stratégiai álláspontokat semmilyen szakmai véleménnyel nem támasztották alá, nem foglalkoztatták a tudósokat, s nem tudták, merre, milyen utcában van az akadémia. Az Agrárközgazdasági Társaság komoly kritikai kiadványokat jelentetett meg, a kutya nem foglalkozott velük, s véleményem szerint ez történt a Parlamentben is. Pedig lett volna ember, akire hallgathattak volna. Kánya Gábor, Kis Zoltán, Juhász Pali tudott volna segíteni. Vagy a legújabbak közül a fideszes Glattfelder, aki részt vett egy tévés vitaműsorban, mániásan sorolta az érveit, mégis mindenki lehurrogta, ne dumáljon, fiatal még. Azt mondta, elnézést, ő nem tudta, hogyha valaki szakmailag felkészül, az baj.

Azt mondta Christopher French, az Angol Farmerszövetség alelnöke Magyarországról a Népszabadságnak 1990-ben, hogy ha olyan is hasznot húzna a mezőgazdaságból, aki 1947-ben volt tulajdonos, de ma már nem dolgozik itt, nem állít elő termékeket, ennek óriási inflációs hatása lenne.

- A volt tulajdonosokat más módon kellene kárpótolni, a föld viszont legyen azé, aki most műveli. A gazdálkodók pedig szabadon dönthessenek a tulajdonformáról. Angliában és Walesben például a föld 68 százaléka magántulajdonú, a többit (mely szintén magánkézben van - R.L.) a bérlő használja. S az is nagyon fontos, hogy a termelők ne legyenek a politika napi érdekeinek kiszolgáltatva, állandó bizonytalanságnak kitéve, mert hamar otthagyják a földet.

Van egy újkori legendánk is, sokáig lehetett hallani, főleg vidéken a második pohár után. Annak tisztázása, hogy Torgyán József hányszor zsarolta meg a miniszterelnököt a labilis koalícióból való kiugrással, a politikatörténetesekre tartozik. Csupán a rend kedvéért említem, hogy Antall József a pártosodás idején családi elkötelezettsége és erős hagyománytisztelte miatt a kisgazdákat választotta, de Torgyán és köre megakadályozta, hogy a pártban a legerősebb pozíciót foglalja el. Torgyánék főtitkári posztot ajánlottak neki, ő azonban elnök szeretett volna lenni. Antall doktor ezután az MDF hajójában evezett be a kormányfői kikötőbe. A jól értesültek már 1990-ben tudni vélték, hogy a '88-as kisgazdapárti affér miatt megleckézteti majd a rózsadombi parasztvezért. A lecke, mesélték, abból áll, hogy először ízekre szedi Torgyán pártját, azután meg szétszórja a marakodó főnököket a szélben. Az Antall József haláláig terjedő időszak történései azt mutatják, Torgyán súlyos árat fizetett azért, hogy ujjat húzott az ország későbbi miniszterelnökével.

Torgyán József sajátos egyénisége a rendszerváltás politikai küzdelmeinek. A budapesti ügyvéd jellegzetes stílusával robbant be újkori történelmünk díszelőadására, s az 1990-es parlamenti választásokat követően kisebb időszakoktól eltekintve egyszer sem került le a műsorról. Torgyán 1990 áprilisában, a párt nagybudapesti választmányának elnökeként kezdte. Részt vett a koalíciós tárgyalásokon, majd kinevezte magát pártfőügyésszé, emellett mint frakcióvezér járta az országot. Mindenütt lelkesült tömeg fogadta. Az 1990-es év a nagy torgyániádák éve. Nincs az újkori politikában még egy olyan személyiség, akit oly hamar megismertünk volna, mint őt. Mégsem annyira egyedi jelenség ő, mint gondolnánk. A szélsőjobbos Le Pen Franciaországban vagy a szeparatista Bossi Lombardiában ugyanazzal a politikai faragatlansággal építi a politikát, mint Torgyán, s a karakternek mindenütt a világon éltető eleme a nyers szókimondás. A volt keleti tömb demokratizálási folyamata teli van a hatalomra került új vezetők - a kommunizmus világában teljesen szokatlan - nyilvános bumfordiságával. Václav Klaus cseh miniszterelnök például azt mondta Franz Vranitzky osztrák kancellár egy levelére, ő bizony nem olvasta, mert nincs kedve ilyenekkel foglalkozni, majd elolvassa más. Ausztria mégsem üzent hadat Csehországnak.

Torgyán abból élt, hogy beszélt, s hogy szerepelt. A kisgazdaérdekeket gyakorta egyszemélyben testesítette meg. Nála nem volt hebegés-habogás, nem volt köntörfalazás.

- Amit én gondolok - mondta első, 1990-es találkozásunkkor -, azt komolyan is gondolom. Az ember a saját elképzeléseiből felad valamit a koalíció érdekében. De a gazdaságpolitika kidolgozásakor minket még nem vontak be a részletes kidolgozásba. Mi a saját gazdaságpolitikánkat részleteiben is kidolgozzuk, amely sokkal drasztikusabb intézkedéseket írna elő, mint a kormányprogram.

Az agrárprogramról volt szó, amely teljes reprivatizációt és az 1947-es földtulajdoni állapotok visszaállítását irányozta. Hogy hogyan, azt nem tudta meg senki.

Megkérdeztem a vezért, milyen az a tömeg, amelyre hatást tud gyakorolni a beszédeivel. Láttam ugyanis Torgyánt, amint egy művelődési ház folyosóján - mint a rendes színházban - tükör előtt készült „fellépésére”.

- Bármilyen társadalmi réteghez beszélek, ugyanaz a hatás. Ugyanez a helyzet egy értelmiségi gyűlésen, ugyanilyen a munkások előtt, és ugyanez a parasztságunk előtt. Nyilvánvaló, hogy ez utóbbihoz állok legközelebb. A parasztságnál a siker abban mutatkozik meg, hogy az emberek szinte a testvérüknek tekintenek, megcsókolnak, az idősebbek gyermeküknek neveznek.

- Akik nem rokonszenveznek Önnel, azt mondják, csak régi földjei izgatják.

- Nekem soha nem volt egyetlen négyszögölnyi földem sem.

- Amikor szónokol, az embernek a régi filmhíradók jutnak az eszébe. Nem tévesztette el az évtizedet?

- Azt hiszem, inkább az Ön ismeretei hiányosak, ezért rossz a megközelítési módja. Illenék már hozzászokni ahhoz, hogy van, aki elő is tudja adni azt, amit mondani akar. Vége van a kommunista sillabusz-politikusok idejének. Önnek nyilván még az tetszett, amikor Kádár János nehézkesen, makogva felolvasta az előre megírt beszédeit. Miután nálunk most sorskérdésekről van szó, nyilvánvaló, hogy ezekről közömbösen beszélni nem lehet. Nemcsak az értelemre, hanem az érzelmre is hatni kell. Márpedig a földkérdés érzelmi kérdés is!

Szerettük-e Torgyánt? Akárhogyan is volt, nem lehetett nem tudomást venni róla, mert hamar országos hírnévre tett szert. Tény, hogy „Józsi” a parasztság köreiben nemcsak az Alföldön, de a Dunántúl bizonyos vidékein mind a mai napig közkedvelt személyiségnek számít. Torgyán ugyanis mindig utazik. Nem hinném, hogy lett volna magyar politikus, aki annyi kis faluba, kisvárosi kultúrházba eljutott volna jellegzetes antibolsevista ígéit meghirdetni. Néha az volt az érzésem, csupán azért utazik vissza Budapestre, hogy gyorsan elmondjon a Parlamentben egy kétperces - soron kívüli! - hozzászólást, valamint megakadályozza az ellene kitervelt puccskísérleteket, s azonnal folytassa körútját.

Találkoztam egyszer egy fáradtan is szép idős asszonnyal.

- Hallotta? - kérdezte.

- Kit?

- Hát őt.

- Igen, hallottam, nem mondott semmit. A levegőbe beszélt.

- A felesége vagyok, üdvözlöm.

Ezerkilencszázkilencvenegy márciusában leváltják a frakció éléről, de egy hónap múlva Torgyán újra régi fényében tündököl, s Nagy Ferenc József miniszter mellett társelnöknek választják. Legyőzi Oláh Sándort, később magát Nagyot is, ősszel azonban az országgyűlési frakció fellép ellene, s felszólítja arra, hogy kezdeményezze a miniszterelnöknél a titkosügynöki múltjára vonatkozó iratok átvételét. Botrányok, székházfoglalások, verekedések kezdődnek, s a kiscgazdapárt házatáján állandósul a feszültség. Torgyán kizárja a pártból Ómolnár Miklóst és Prepeliczay Istvánt, mások párttagságát felfüggeszti, Nagy Ferenc József minisztert és Rajkai Zsolt államtitkárt pedig Antall Józsefnek kell megerősítenie hivatalában.

A párt kizárja Zsiros Gézát, illetve Vörös Vince kivételével a 33-tagú szakadár frakció valamennyi tagját. Torgyán a „tizenkettek” vezetője marad, de teljesen elmergesedik a helyzet. Az újkori demokrácia páratlan botránytörténete azzal folytatódik, hogy kilencvenkettő nyarán állítólagos „puccsisták” hatolnak a párt budapesti pártszékházába. Le akarják mondani a vezért. A frakcióvezető a kormányfő és köre részéről tudatos ármányt sejt. Olyan az egész, mint egy Shakespeare-drámában.

Torgyán nem hátrál. Parlamenti felszólalásában lemondásra szólítja fel Antall József miniszterelnököt, ezután Boross Péter belügyminiszter és Für Lajos honvédelmi miniszter feljelentik őt. Ne kínozzuk magunkat tovább Torgyán botránysztorijával, mert az egy idő után követhetetlené válik. Ami a puccs után következik, normális ember számára már nehezen érthető.

Amikor 1993-ban újra találkoztam a parasztvezérrel, fáradt volt, s kevesen rajongták őt körül. A Független Kisgazdapárt, mely a választásokat követően a harmadik legnagyobb parlamenti párt volt, romjaiban hevert. Szabó János és Zsiros Géza vezetésével pedig megalakult az Egyesült Történelmi Kisgazdapárt. Kilépett Torgyán Józsefből a párt.

Többször úgy tűnt, ha kibeszéli magát, veszi a kalapját, s odébbáll. De mindig velünk maradt, a legkínosabb pillanatai után is. Ma már hiányérzetünk támadna, ha nem lenne, mert Torgyán olyan lett számunkra, mint kényelmetlen rendellenesség a bőrön. Ha leoperáltatnánk, forradásos seb maradna a helyén.

Hogy általa nem sokat ment előre a parasztság ügye, nem vitás. Kár ezért, s kár érte.

Ha a Kisgazdapárt kisiklásának fő okára valóban fényt szeretnénk deríteni, az 1990-es választások idejéből kell startolnunk. Torgyán vidéki fellépései azt igazolták, hogy a pártnak - s személy szerint öneki - változó hevesességgel ugyan, de radikalizálni kell szavazóbázisát. Miután a párt keveset tudott a mezőgazdaság ügyében teljesíteni, ezért mindig olyan kérdéseket kellett fölvetnie, amelyekkel hergelni lehetett a választókat. Ez zsákutcának bizonyult, mert egy idő után a kisgazdapárt léte attól függött, hogy hétről-hétre milyen mértékben tudja feltüzelní a tagságát.

Szomorú fejleménye a pártosodás első időszakának, hogy az újjászervezett kisgazdapárt szétforgácsolódott. Pedig ennek a pártnak nem kevesebb lett volna a feladata, minthogy a többpártrendszerű parlamentben megjelenítse a magyar vidéket. Kéri László szerint megjelenhetett volna a párt által az ország közvéleménye előtt az a politikai erő, amely a falusi embert, az agrárérdekeket és a vidékiséget a maga teljes súlyával - és nem összemaszatolva más oda nem tartozó kérdésekkel - képviselhette volna. A kisgazdapártnak az lett volna a feladata, hogy egyenrangú partner legyen a politikai játszmákban. Nem ez történt.

Kéri arra hívja fel a figyelmet, hogy ennek a pártnak stabil helye lett volna a demokratikus átalakulásban, ám helytelen stratégiája következtében sokat veszített a falu és a vidék. A legszomorúbb mégis az, hogy a párttagok - a kisgazdák - kétszeresen elszenvedték a vereséget: először 1945 után, amikor elvették a földjeiket, másodszer pedig a legfrissebb közel-múltban, amikor számukra az elmúlt néhány esztendő ígéretei ellenére sem lett világosabb, hogy mit kellene tenni. Torgyánék ahelyett, hogy a harmincöt éven felüli átlagéletkorú - főleg az ország dél-keleti részében élő - több százezres szavazóbázis napi gondjaira figyeltek volna, „egy valahavolt pártot meg egy valahavolt társadalmat egyszerre szerettek volna újra feltámasztani, majd pedig azt a fantomképződményt képviselni. A lehetetlen feladat természetesen megoldhatatlan, ezért nem csoda, hogy a választások másnapjától kezdve zajos belháborúk jelzik a kisgazda helytállás küzdőtereit. S miután egyetlen érdemi partnerüket (az Agrárszövetséget - R.L.) már a választások előtt kiszorították a parlamenti porondról, nem maradt más hátra, mint az egymással történő szüntelen hadakozás.”¹⁴

¹⁴ Népszabadság (1993. október 20)

Osztás vagy káosz?

Tasziló gróf intézőt keresett, s a téeszelnök személyében hamar meg is találta emberét.

A türelmetlenek már '90 telén-tavaszán földosztásba kezdtek. Cseh Sándor, a Független Kisgazdapárt országos alelnöke és hajdú-bihari elnöke Létavértesen hétszáz, Nyíraczádon ezer hektár földet osztott ki az igénylőknek, Vámospercsen pedig jelképes földfoglalásra került sor '90 januárjában. Szabó Sándor, a párt megyei főtitkára azt nyilatkozta, nem bíznak abban, hogy a parlament igazságos földtörvényt alkot¹⁵. Nyíradonyban, Derecskén, Polgáron is voltak földosztó akciók, Torgyán József pedig Karcagon, személyesen osztotta ki a táblákat - valamennyi ügy a bíróságon folytatódott. Végh Antal író testvére, Végh Barna Jánkmajtison azzal fenyegetőzött, hogy a parlament előtt felgyújtja az eladatlan gyapjúbálákat, ha nem rendezik a föld ügyét időben. Aztán kiderült, mindössze annyi történt, hogy Végh Barna legeltetett ugyan, csak éppen már nem volt hajlandó földbérletet fizetni a téesznek. Mert azt gondolta, a föld nemsokára úgyis az övé lesz¹⁶. Felbolydult méhkasához hasonlított az ország, az idegesség állandósult.

A '89-es karóverések helyszínein a négy év alatt nem mindenütt sikerült nyugodt körülmények között igazságosan véghezvinni az osztást. Nyíraczádon szinte semmi sem változott. Hajdú-Bihar megyében a kilencvennyolc nagyüzem közül kettő területén nem sikerült jogerős kárpótlási földalapot „képezni”, az egyik ilyen az acsádi téesz volt. A foglalások folytatódtak. A kisgazdapárt ultra-alakulata, a Nemzeti Radikális Egység állt a „mozgalom” élére. A „nemzeti radikálisok”, köztük sok '89-es földfoglalóval, nem rendelkeztek szervezett tagsággal. Viszont ha feltűntek valahol, rokonszenvezett velük a nép. Újfehértón, Hajdúdorogon és Hajdúböszörményben szerettek „akciózni”. Programjuk abból állt, hogy reprivatizációt követeltek, s nem vettek tudomást a kárpótlási törvényekről. A modern „kaszáskeresztesek” két alkalommal torpedóztak meg árveréseket Nyíraczádon. Körükben fel-feltűnt a Magyar Igazság és Élet Pártjának hajdú-bihari képviselője, a lekváros vállalkozó Szabó Lukács is. A demagógia mindig ott üti fel a fejét, ahol legnagyobb a szükség - ez a summázata Kovács Imrének a harmincas években, a kaszáskeresztesekről írott riportjainak is.

Az elégedetlenség oka, hogy a törvénykezést követően lassan halad a végrehajtás. A választásokat követően majd két évig szinte alig történik valami, a 92-es évben aztán erősödik a tempó, a teljes dömping pedig '93-ra esik. Két teljes év, két tétlen tavasszal. Soknak találja a paraszt az üresjáratot. A politikai akciók 1990-ben kezdődnek, a jogi tulajdoni aktusokra - amellyel jóval több a munka - csak '92 derekán kerülhet sor. A kárpótlást '93 tavaszán gyorsítja fel a bürokrácia. Bonyolítja a helyzetet, hogy a szövetkezeti szektor bomlása párhuzamosan fut a kárpótlással, s a kárpótlásra jogosultak pusztán léte eleve idegesíti a téeszekben dolgozókat. A téeszparaszt, aki megszokta, hogy mindig van, aki tudja, mit kell tenni, megijed, mert nincs munkája. Sokan félnek attól, hogy kisemmizik őket. A szabályozás bonyolult, az emberek nem értik a paragrafust. A téeszelnök azt mondja, hogy ő sem érti. Csak Tasziló gróf tudja, hogy neki fúj a szél. Intézőt keres, s a téeszelnök személyében hamar meg is találja emberét.

¹⁵ Országos példa lehet a hajdúsági földosztás (Magyar Nemzet, 1990. január 17.)

¹⁶ Ami itt történik, jóvátehetetlen (Népszabadság, 1990. augusztus 22)

De nem ez a jellemző, hanem a félelem és a kapkodás. Zalában magánerdőket tagosítottak a hatvanas évek elején. A törvény értelmében most a szövetkezeteknek a szántó mellé az erdőt is ki kellett jelölni a kárpótlási földalapokba. Előfordult, hogy hamarabb került sor a kárpótlási földárverésre, mint az erdőtulajdon szövetkezeti nevesítésére. Ilyenkor a részarány-tulajdonos már hiába jelentkezett a földkiadó bizottságnál, hogy jelöljék ki számára az erdeje pontos helyét. Megesett, hogy azt ellicitálták az orra elől. Voltak falvak, ahol ellenőrizhetetlen csereberék kezdődtek a kárpótlásos gazdák és a részarányosok között. A zalaszentgyörgyi részarány-tulajdonosok finom taktikával torpedózták meg a korai földárverést, mert kisütötték, a helyi gazda érdeke mégis előbbre való, mint maga a szent igazság. Megtudták ugyanis, hogy egy budapesti kárpótlásra jogosult összeveszegette a jegyet, s nagyon készül Zalába utazni. Hm, hm, mit kellene tenni? - kérdezték a földkiadók, s összedugták a fejüket. Az alkalmas pillanatban aztán a fiatal fenyvest egy hatvanéves útmenti tölgyesre cserélték. Jól jártak, mert övék lett az öreg erdő. Földalapról földalapba teljesen szabályosan vándorolhatott a föld. A hézagos törvények és a végrehajtás bizonytalanságai arra kényszerítették a tulajdonosokat, hogy ne mindig a legtisztább megoldásokat keressék.

- Fekete dobozra hasonlít a hazai agrárszféra - felelte kérdésekre Keszthelyen Horn Péter akadémikus. - Számos területről nincsenek megbízható értesüléseim. Így például arról sem, hogy a kárpótlottak mit kezdenek a rájuk bízott földterülettel, azzal a hatalmas értékű nemzeti vagyonnal, amely megmozdult a rendszerváltozás következtében. Miután nem tudni pontosan a mozgások irányát, nehéz prognózist adni a közeljövőre. Az agrártörténet számára mindenestre rögzíteni kell, hogy a történelmi léptékű tulajdonosváltás, a téesszvagyon nevesítése és a kárpótlás egyazon időszakban történt bevezetése mennyire volt helyes vagy helytelen. De erre még korai lenne a válasz, mert a szándékok és a valóság között lényeges a különbség. Úgy mondja ezt a tudomány, hogy nagy a diszkrepancia.

Mi hát a helyzet, hová jutott a parasztság? Tektonikus mozgás, elhúzódó lázas állapot jellemzi a vidéket. Hosszú, nehéz harcba csöppent a parasztság, és erősen fáradni látszik. A tulajdon, a remélt csodaszer, önmagában nem volt elég a boldoguláshoz. Mert annak működtetésére nem gondolt kellő felelősséggel az új garnitúra.

A megítélések terepét az agyonpolitizált agrárszférában közel sem a tények uralták. Pedig a napi valóság tényei kijózanítóak lettek volna. A „zöldbárók” jóslata - mely úgy szólt, hogy elfogyhat az ország kenyérgabonája, ha nem figyelünk - bevált: '92-ben megérkeztek az első osztrák búzaszállítmányok a kecskeméti malomba. Újabb figyelmeztetést kaptunk 1993-ban, amikor az Európai Közösség lehúzta a rolót az orrunk előtt: fertőzött a disznónk, nem kellünk farmer-Európának. Az ország mezőgazdasági területeinek egyharmada paragon hever, közölték a lapok, ám politikai beállítódástól függően változott a parlagföldek nagyságának megítélése. Így a kormány agrárpolitikáját bíráló kiadványok a földek negyedét-harmadát jelölték parlagnak, a KSH 1992-es közlése viszont ellentmondott ennek (lásd a táblázatot). E közlés tanulsága szerint a szántóterületek nagysága az 1986-89-es időszakhoz viszonyítva szinte alig csökkent, s hasonló a helyzet a gyümölcsösökkel és a réttel is. Zala megyében, ahol megközelítőleg 50 ezer marhát lehetne tartani az 50 ezer hektárnyi nagyságú legelőkön, jó, ha ötezer hektárt használnak az állattartók ilyen célra, a kihasználatlan legelőket valóban felszánthatták az elmúlt egy-két esztendőben, de ez nem pótolhatta a szövetkezeti csődök és felszámolások következtében kieső szántóterületek nagyságát. A felmérés viszont azt mutatja, hogy semmi változás nincsen 1986-hoz képest. Szinte hihetetlen. Ha megnézzük ugyanis a kertek nagyságának radikális csökkenését, azt látjuk, hogy ezek a tizedükre zsugorodtak össze. Hogyan van ez? - kérdezheti a laikus szemlélő. „Kert-Magyarországon” épp a kertektől ment volna el a parasztság kedve, a szántóterület nagysága viszont mit sem változott?

Erre a „Kert-Magyarországra” - mely kifejezés a szónokok körében újra oly divatossá vált - helyenként rossz volt ránézni. Több város önkormányzata ugyanis azzal enyhítette a munkanélküliséget, hogy parányi földeket parcellázott ki a városok határaiban. A négy-öt száz négyzetméteres kertekben, ahol pár bokor bab és három sor zöldség fért el, nem lehetett építkezni, s a kertbérlők ütött-kopott kalyibákban tárolták a szerszámaikat. Sokhelyütt az ilyen szerencsétlen kertekben víz sem volt, így a nyári aszály hamar felégette a konyhakerti növényeket, a munkanélküliségnek meg esze ágában sem volt csökkenni. E kertekre nem volt jellemző a fólia, mert a tolvajok és a vandálok leszedték-lerugdosták a termést. Körmend, Zalaegerszeg, Berettyóújfalú és Székesfehérvár határában ma is megvannak ezek a siralmas „városi” kertek. Minden ez, csak nem „Kert-Magyarország”.

A magyarországi földterületek megoszlása művelési ágak szerint (forrás: KSH)

	1986-1990. évek átlaga	1990	1991	1992
	ezer hektár			
Szántó	4710	4713	4714	4707
Kert	339	341	342	35
Gyümölcsös	96	95	94	95
Szőlő	143	138	137	135
Gyep	1210	1186	1173	1164
Mezőgazdasági terület	6498	6473	6460	6136

Az utazó - amikor '93 tavaszán Vásárosnaményből kocsizott Nyíregyháza felé - beérte a parlagföldek szomorú látványával is. Elszomorító volt. Végig a falvak határában, több tíz kilométeres hosszúságú sávban derékig érő kukoricaszár, a vagyonnevesítő-kárpótló eszterdők nyomai. Nem vetünk, mondták a téeszekben, mert nem tudjuk, kinek, és hogy minek. Év végére aztán kiderült, több a vetés, mint azelőtt. Mi volt a felelet erre? „Senki se bolond, hogy bevallja, tudunk vetni, van rá pénzünk. Még kitalálnak ellenünk valami törvényt a Parlamentben.”

A jelzések megbízhatatlanok ma is, mert politika volt a parlagon hagyott (vagy maradó) területek kérdése is. Aki parlagot akart látni, azt látott, aki gondosan művelt területekre vágyott, arra vetette a tekintetét.

Végül arról, hogy mi történt legfőlü? Agrárminisztereket cserélt az ország. Ám Nagy Ferenc József után Gergátz Elemért, az „agrárágazat kisapostolát” is felállították a miniszteri székből. Utóda, Szabó János magyaros mentében járult Antall József színe elé, s azzal kezdte ténykedését, hogy kijelentette, hobbikertje van, különben is évek óta libákkal foglalkozik. Akinek szeme és füle volt, látta, hallotta, hogy nagy a baj.

Akár a forgósél

A paraszt mindig utólag gondolkodik, ezért tudják kisemmizni.

Nem sokkal a választások után, 1990 szeptemberében a nyugdíjas téesztagok elzavarták az elnöküket Alsópáhokon. Egy Tomonicska nevű téeszelnök lepatkányozta a visszahívását kezdeményező nyolcvankét téesztagját. Részt vettem a Petőfi Termelőszövetkezet viharos közgyűlésein. A negyvenhárom éves elnök a Viharsarokból költözött a szelíd zalai lankákra, s fő bűne az volt, hogy a szövetkezet omladozó romjain kitűnően működtette káposztatermelő magángazdaságát.

- Az a hibám - vallotta meg a nagy titkot dr. Tomonicska Ferenc -, hogy nem hajtottam fejet senkinek, s hogy nem kerestem a téesztagok kegyeit. Azzal vádoltak, hogy eltávolodtam a „tagságtól”. Erre azt feleltem, hogy ha azért járok be az irodára, hogy gazsuláljak a téeszalapítóknak, megette a fene az egészet. Nézze, ezek az agyonizgatott emberek most leváltottak, de nincs semmi gond. Itt a papír, huszonnyolc dolgozóval a mai napon - 1990. szeptember 13-án - megalakítottam egy kisszövetkezetet. Az emberek munkát akarnak, nem nyugdíjas diktatúrát.

Az alsópáhoki veszekedést persze sokkal prózaibb okok váltották ki. Az elnök bejelentette az öregeknek, hogy vége van a kommunizmusnak, a jövőben senki nem kapja ingyen a búzát a téesztől, hanem négyszáz forintos mázsánkénti árat be kell érte fizetni a téeszpénztárban.

- Ismerjük régről a Tomonicskát - mesélte egy nyugdíjas, Kiss Lajos, aki harminc évig dolgozott a Petőfiben. - Amikor idekerült az Alföldről, törekvő, gazdasághoz értő vezetőnek hittük. De aztán hatalom került a kezébe. Amíg kisfiú volt, tisztelte a parasztot. Most viszont, hogy bejött a demokrácia, egyből ellenünk fordult. Földeket kezdett bérelni a téesztől. Azokon bezzeg tudott káposztát termelni. Közben a közös tönkrement. A gépeket eladogatta, sógor-koma-jóbarát hozzájutott a traktorokhoz. Nem tudjuk, mi lesz a földünkkel, félünk, hogy egyszer még azokat is eladja a barátoknak.

Az aktív tagok az elnököt védték.

- Mivel akarnak az öregek gazdálkodni? A koszos néhány holddal, amit bevittek a téeszbe? Hát csak jöjjenek, üljenek fel a lerohadt traktorokra, s menjenek ki a földjeikre dolgozni. Ott fogják kilehelni a lelküket.

A Petőfi továbbvegetált, s nyugdíjasok hazamentek. Így kezdődött a rendszerváltás. „Amit eddig kaptunk, ezután is kapjuk meg.” A posztkommunizmus hangulata ütött át az alsópáhoki elnökugrasztás jelenetein. De azért szép volt az induló demokrácia. Egy fiatal férfi suttogva hívott fel Páhokról, hogy megalakult náluk is a kisgazdapárt. Biztattam, mondja bátran, mikor, hol érem el őket. Megijedt, s letette a kagylót.

Az öreg parasztasszony Nován állt a kultúrház színpadára, s - életében talán először - mikrofonba beszélt. Jól emlékszem az indulás egy-egy paraszti nyelvbontására. Ilyen volt a „struk-túra” (lett belőle ‘suktúra’), s ilyen a ‘pularizmus’. Sohasem kötöttem össze műveletlenséggel a vagyonnevesítő közgyűlések elszólásait, betudtam egy nemzedék balszerencséjének, hogy nem maradt számára más út, mint a politika. Az öregkorában a kemencepadkára „száműzött” dédöreganyám, Budai Mari jutott ilyenkor az eszembe, aki ‘Kruscsov’ és ‘Eisenhower’ nevét ugyanazzal a naiv tudálékossággal ejtette ki a száján, mint a kortárs túlélők a ‘suktúrákat’.

Voltak okos, szócsűrő parasztok is, akik nagyon is tudták, mikor mit kell elmondani, s mit elhallgatni. Bakonszegen egy idős téeszalapító célzásokat tett a vezetőség héj-nélküli tökmagot gyártó káeftéjére és az izraeli juhokat tenyésztő társaság megalakítására. Amikor arra kértem, beszéljen világosan, elmondta, az neki nem jó, mert ha megtudják, hogy beszélt, nem kap munkát a káeftében. És sokáig kérette magát, de a végén csak nem bírta visszatartani a „titkot”. Elővett egy darab papírt, s lerajzolta, ki milyen cégben hogyan részesedik, ki honnan veszi fel a fizetését, ki kinek a jóbarátja.

Azt is jól tudta, hogy Pálfi Géza, a volt elnökhelyettes két társaság, a libatenyésztő és a növénytermesztő kft.-k ügyvezetője miben spekulál. A cetlire oly’ hibátlanul írta föl a „Goose-trading”-et, hogy csak úgy nyekkent. És hunyorgott hozzá, ő aztán az égvilágon semmit nem ért az egészből.

Maga Pálfi Géza és Garáné Magyar Katalin, a bakonszegi Bessenyei közgazdásza a paraszti hozzáértésről annyit mondott, hogy az igazi falugyűléseket - sajnos - a kocsmában tartják meg.

- Itt az egyik elkezd hóbörögni, a másik meg felveszi a fonalat. A modern agóra a kocsmá lett. És azt mondják rá, demokrácia, amikor mindenki beszélhet.

Pálfi Géza kíméletlenül fogalmazott, amikor a falusi agrárértelmiség és a helyi parasztság jellegzetes ütközésének okait firtattam.

- Az orvosok zárt kört alkotnak, a pedagógia állapota kész katasztrófa. Falusi értelmiség már régen nincsen. Az eszesebbje eliszkolt, itt maradt a hülyébbje. Negatív szelekció ment végbe. A nagyobb pófájú hülyékből alakult ki a téeszek első vezetői generációja. A harácsoló világ. A szerényebb képességüekből verbuválódott a tanácsi vezetői gárda. Ez volt a hetvenes évek elején, amikor letelepedett a faluban a már egyetemet végzett agrárértelmiség.

Tudja, az egyébként is elégedetlen sokaságot nagyon hamar fel lehet ám piszkálni. Sokszor gondolkodtam azon, miért érdemeljük azt a sok szitkot, amit mostanában a fejünkhöz vernek, lenn is, fenn is? Hát ha nem tudtunk volna kiegyezni a paraszttal, s nem tudtuk volna úgy dolgoztatni, ahogyan tettük a nagyüzemi gazdálkodás kialakítása idején, maga szerint hol tartana a magyar mezőgazdaság? A kormány a nyakunkba dobta a gyeplőt, s ránk uszította a parasztot. Azt tanácsolta neki, kérje rajtunk számon a hiányosságait. Meg hogy vigye el a kezünk alól a téeszt, mert mi becsapjuk. A paraszt bezzeg elhitte, hogy ő a fontos, nem a politika. Komádiba való vagyok, ismerem ezt a világot. A paraszt mindig utólag gondolkodik, ezért tudják kisemmizni. Az egyik most megkapja a kárpótlást, a másik meg kiviszi a harminc aranykoronát? Az ezért járó másfél hektár elég lesz arra, hogy egész nap a fenekét dütse a kapához. De nem lesz elég arra, hogy megéljen belőle! Ellenünk fordult minden, mert ilyen szar lett a világ. Volt egy brigádvezetőnk, sajnos, nyugdíjba ment. Ő még tudott velük bánni. A kormánykerékhez verte a traktorosok fejét, ha nem akartak rendesen dolgozni. És mi történt, amikor jött az átalakítás? Azonnal átállt a másik oldalra, mert a kocsmában telibeszélték a fejét.

Mindenki tud mindent és senki sem tud semmit.

A stiklis ügyekről általában mindenki tud, a faluban semmi sem marad titokban. Esze Zoltán Tarpán, a kuruc brigádéros falujában arról beszélt, hogy a vallásosság mellett milyen jól megférnek a faluban az erkölcstelenségek. Tarpán a jelen vallásosságáról egy kortárs versike már a rendszerváltás után született. Az átmentés sajátos alakja, az erdővagyon szétosztó volt vezető mondja az imát: „Hiszek egy Istenben, viszem ezt mentemben”. Az állítólagos erdei privatizátor imájában a tarpaiak a „hazamenekített” tölgyfadongákra céloznak. Tarpán sem lehet elbújni, mert mindenki tudja, hogy ki mit lop.

Az emberek tájékozatlanok, de mégsem olyan tájékozatlanok, mint amilyennek hiszik őket a vezetőik. Kétségtelen azonban, hogy a jog és a „holdingolás” sok nehéz órát okozott az alacsony iskolázottságú tömegnek. Szintén Bakonszeg. A vezetőségi trió 1990-ben magára maradt, a tsz mérnökei ugyanis önálló vállalatokat alapítottak, s elillantak. A mérnökök távoztával maradt együtt tanácstalan a száznyolcvan aktív dolgozó és a százhusz, az „átváltó” nehezen értő nyugdíjas.

- Kétszázézeres üzletrésze volt a juhásznak, s ahhoz, hogy a káéfté beinduljon, le kellett tenni húszezer forintot is készpénzben. A tízszer akkora üzletrész nem izgatta, mert szerinte semmi papírral kitörölheti a fenekét. De azt mindennap megkérdezte, hogy mi van a húszezer forintjával. Fial-e?

Garáné Magyar Katalin szerint nemcsak a tagsággal, de a vezetőkkel is nehéz volt megértetni, hogy nem a gabonatermelésből éltek, hanem abból, amit a néhány fős gazdasági társaságok a nyolcvanas években összekereskedtek. A középszintű vezetők sem akarták felfogni, hogy nem jár pénz az üzletrészért, mert csődöt rendeltek el a téesz ellen. Csak hajtogatták, hogy kibabrálnak velük.

- A telepi brigádvezetők nem értették, mire megy ki a játék. Hetekig magyaráztuk, mi az, hogy új tulajdonforma, és hogy mire való az rt. És nem értették meg, hogy miért kell olyan gyorsan kiváltani a vállalkozói igazolványt. Egy másik társulat, amelyik viszont nagyon is értette a dolgot, félni kezdett - s nem ok nélkül - attól, hogy kihagyjuk őket a kapitalizmusból. Akinek tudnia kellett, tudta, miért nem fért be a kft.-k valamelyikébe.

Mesélik, középütt álltak a lavírozók. „Nem TSZ lesz a táblára írva, hanem részvénytársaság”. Amikor kiderült, hogy nem egészen így van, megrémültek, s kétféleképpen reagáltak. Az egyik álláspont az volt, hogy „vigyük ki a traktort, amíg lehet”. A másik: „adjuk össze a telepes vagyonyjegyeket, s minden maradjon a régi ben”.

A dolgozók fele kapott helyet a jogutód társaságokban. A csinos szépasszony, Garáné minden volt, csak nagyságos asszony nem.

Annyiféle paraszti reagálással találkoztam, hogy többször megrémültem, nem juthatok el azokhoz az általános ismérvekhez, amelyek valamennyi csoportra és falusi közösségre egyaránt jellemzőek lennének, s jól szemléltetik az átalakulást. Azt már induláskor láttam, hogy a hagyományos paraszti struktúrákat a tulajdoni változások alaposan felbolygatják, s hogy ennek elkerülhetetlen velejárója lesz a falusi közösségek polarizálódása. Kézenfekvőnek tűnt az is, hogy a faluban két nagy érdekcsoport, a hajdani téesztulajdon előnyeit élvező, immáron tanult elit és a kenyérgondokkal küzdő paraszti tömeg áll majd szemben egymással. Hogy kik vívják a kényszerű csatát, hamar kiderült. Az egyik nagy kérdés az volt, hogy mikor, hogyan s milyen fegyverekkel vívják meg.

- A sokféle érdekütközés fiatalok és nyugdíjasok, kárpótoltak és téeszalkalmazottak, háztájisok és új tulajdonosok, értelmiség és alacsony iskolázottságú tömeg között végeredményben jót tesz a falunak - fejtette ki a véleményét egy Magyarországon járt német falukutató, Herbert Weistel, aki 1992-ben arra kért, életmód-vizsgálataihoz mutassak neki tipikus helyszíneket. - Bármily furcsa is, de a helyi értelmiség és a parasztság nyíltszíni harca erősíteni fogja a demokráciát. Nem tudni viszont, hogy a tulajdoni átrendeződés milyen törésvonalakat hoz létre a falu társadalmában, ehhez évek, évtizedek kellenek. Érdekes, hogy Németországban szemellenzősebb, rugalmatlanabb volt a szövetkezeti irányítás, mint nálunk, mégis egyszerűbb az átalakulás. Dehát ennek fő oka az, hogy ma sem kapkodják el. Rövid idő alatt beálltak a földárak, s nincs az a nyomasztó eszköztelenség, mint nálunk. A pénz mindennek a forrása.

A tömeg kereste a támaszt, s kereste azt az embert, akit maga fölött tudhat, felnézhet rá, s tekintélyében, szaktudásában megbízhat. Nem egyszerűen a „jó téeszelnök”, az „okos tanácselnök” után vágyott, hanem olyan társban reménykedett, aki bevezeti őt a piacszerűbb parasztgazdálkodás tudományába. A paraszti tömeg nem az aranykalászos gazdátanfolyamok visszatértében reménykedett, hanem az „új ügyes” - a jogban jártas, a körülményekhez könnyen alkalmazkodó vezető - eljövételében bízott. Ezt a várakozást körüllegte bizonyos messianizmus is.

A falu a menedzsért várta volna, hogy jöjjön, de csalatkoznia kellett, mert az nem érkezett meg. A menedzser - aki leleményes polgármester ugyanúgy lehetett volna, mint a falu papja vagy pénzügyekhez értő adótanácsadója - pozíciójában sorra olyan vezetők jelentek meg, akik nem erre a szerepre voltak predesztinálva. A téeszelit agrármérnökei többsége például ritkán bizonyult alkalmasnak arra, hogy betöltse a falusi úrt, mert egész életével, több évtizedes gyakorlatával nyakig merült a régi világ sablonszerű megoldásaiban. Pedig a mély kútból csak a paraszttal együtt tudott volna kimászni. Meglehet persze, hogy a zűrzavar inti óvatosságra a menedzser típusú vezetőket. A mellékezemágak és a háztájik idejében mindig akadt olyan vezető, aki a szövetkezeti ügyeskedéseket „menedzselte”. Most hol, merre voltak ők?

Csopakon és Sasadon vezetők és vezetettek egymásra találtak, de az efféle szövetkezetek a saját útjukat járták a nyolcvanas évek dereka óta. Markovszky Györgyék Csopakon már Grósz idejében eljátszották a „nagy mutatványt”, a Csopak Tája Részvénytársaság pedig akkor érett meg a tőzsdére¹⁷, amikor más téeszekben azt firtatták a vezetők, hogy miért nevezte őket Sárossy államtitkár „stricinek”. Sasad egészen speciális eset, mert Budapest határában lévő belterületi földjei miatt mindig is más megítélés alá esett, ezenkívül meg kellett küzdenie egykori sövényribizli szakcsoportjának elnökével, akit Mihalikék pechére Bogárdi Zoltánnak hívtak. Ha Sasad a föld nélkül alakult volna át részvénytársasággá - azok nélkül is elég erős lett volna -, s ha a földet bérelte volna a tagjaitól, akkor az átalakulást nehezebben kezdhette volna ki politika. A belterületi földek azonban csípték a szemét a kiscgazdászodó koalíciónak. A téesz ennek, s Bogárdi köreinek akarata ellenére tőkehasznosításra érett társasággá vált, s közgazdasági paradoxon, hogy többmilliárdos vagyonával 1993 decemberéig szövetkezetként volt kénytelen működni.

Ahol hiányoztak a Markovszky- és Mihalik-féle új menedzserek, ott vezetők és vezetettek mélyen lázas vitái adták a falu igazi drámáját. „Miért estek úgy kétségbe? - kérdezte kecskeméti gazdaismerősöm, Varga Károly. - Mindenkinek adtam volna, ami az övé, aztán kötök egy bérleti szerződést, és minden mehetett volna tovább a maga járásában. Kitől ijedtek meg? Torgyántól, vagy a kárpótlástól? Miért? Dehogyan akarunk mi farmerek lenni! Csak pénzt akarunk látni a földünkben. Miért bűn ez? Nyugodtan művelhették volna a földet tovább a téeszben, ha megegyeznek velünk. Senki sem akar itt felfordulást. Sőt, azt szeretnénk, hogy olyan ember gazdálkodjon a földjeinken, aki ért hozzá. Hát a téesz ért hozzá, de akkor meg mi a baj? Megmondom én neked, mi a baj. Ezek az urak mindig több fölött rendelkeztek, mint amennyi a sajátjuk volt. Ettől voltak valakik, fasza gyerekek. Ez adta nekik az igazi hatalmat. És most ennek az elvesztését képtelenek megemészteni.”

Varga Károly végül megnyugtat: elül a vihar, mert az a dolga. A szegénység ellenére sem lesz parasztháború, s azt mondja, kitekeri a nyakamat, ha nem kóstolom meg a csípős kolbászat.

- Az elkészítésének van egy olyan titka, amit nem tud senki, csakis én.

- Nocsak. Biztos a paprika. Esetleg a hagyma. Vagy nem?

¹⁷ 1993 őszén hirdették meg a részvényjegyzést - R.L.

- Ha csak az ízesítés lenne a titok, azt mindenki tudná. A füstölésben rejlik az igazság.
- Ha meggebedek, akkor sem fogom kitalálni.
- Az a titka, hogy amíg a kolbász füstölődik, tizenkétszer körbe kell kergetni az asszonyt az udvaron.
- Miért pont tizenkétszer?
- Hát azért, hogy lefogyjon az asszony, te okos ember! - és nevet, úgy nevet, hogy folyik a könnye. Klára is jókedvű, pedig őróla van szó.

Van boldogság a faluban, s a kapitalizálódás kemény hétköznapijaiban még jobban vágyanak rá az emberek.

- Itt, kérem, lehet harácsolni, lehet kitúrni a helyéről a másikat, de egyszer majd mindenkinek felelnie kell azért, hogyha nem jól cselekedett, s mások elé állt. Vigyázzunk ezzel a földbirtokossággal is, mert valakinek törődnie kellene a földönfutókkal is. És ha az emlékeim nem csalnak, ebből az utóbbi fajtából mindig több volt a világon, mint a birtokosokból.

Szólj rám nyugodtan, ha nem jól mondom.

*

Summa: higgadtan átvágjuk magunkat a törvényerdőn, majd röpke utazást teszünk a történelmi földosztások világában. Ezt követően megpróbálunk úrrá lenni a kezdeti fölforduláson, s kísérletet teszünk az alapozásra: a magyar mezőgazdaság a háború után a nagyüzemekre épült, s fejlődéséhez, megtorpanásaihoz nem elégséges a politika kolhozpéldáit felhoznunk. Miután áttekintjük a politika feltételezett 1990-es erővonalait, találkozunk Torgyán Józseffel, Mihalik Lászlóval, Nagy Tamással - és sok más különféle képpen vélekedő szereplővel. Nem tartjuk szerencsésnek a Kisgazdapárt belső és külső harcait. Idézzük tudós véleményeket, így többek között Horn Péter akadémikusét: fekete dobozhoz hasonlít a magyar mezőgazdaság, s nem tudni, mi kerekedik ki a kárpótlásból. Célunk az, hogy bekapcsolódjunk abba a színes forgatagba, amelyet közkeletű nevén agrár-rendszerváltásnak neveznek az okos emberek.

II. A KEZDET ÉS A VÉG

„Senki sem fog elátkozni azért, hogy a földjére tolakodom.”

(Soós Mátyás)

Zákányszéki három kalap

Most, hogy megszületett az „osztó” törvény,
megértették, hogy Bogárdiék nem tréfálnak.

A vagyonnevesítés nem más, mint a szövetkezet vagyonának a tagok között üzletrész formájában történő felosztása. A vagyont azért kellett „nevesíteni”, hogy a tagok valódi tulajdonosokká váljanak. Azt, hogy miből lehet a vagyont felosztani, az átmeneti törvény szabta meg. Osztani az 1991. december 31-i zárómérleg alapján kellett. Hogy ki mekkora üzletrészt kaphatott a téesz vagyonából, sok egyéb körülmény mellett a tagsági viszony időtartama és a személyes közreműködés döntötte el. Számított a vagyoni hozzájárulás is. Ilyen volt például a föld. Leegyszerűsítve: a szövetkezet használta, ezáltal nőtt a vagyona.

Elsőbbséget élveztek azok, akik 1991. január elsején illetve a szövetkezeti és az átmeneti törvény hatálybalépésének napján (1992. január 20-án) tagjai voltak a szövetkezetnek. Akik a két időpont között még vagy már nem voltak tagok, nem számítottak alanyi jogosultaknak. A törvény a tagsági viszony visszaállításának különféle módjait is lehetővé tette. Ha valaki 1990-ben visszaigényelte a földjét, vagy korábban vállalkozó lett, s vonatkozott rá a társasági törvény, 1987. december 31-éig visszamenően visszaállíthatta a tagsági viszonyát.

Ezzel egyidőben kellett kijelölni a kárpótlási, a tagi és az alkalmazotti földalapokat is. A kárpótlási földalap nagysága attól függött, hogy mekkora a szövetkezet területére benyújtott kárpótlási igény. A szövetkezeti tulajdonban lévő földből a tagoknak 30, az alkalmazottaknak 20 aranykorona értékű földet kellett kijelölni. Ennyi, dióhéjban. Ha nem lettek volna a téeszek, a kárpótoltak és a részarány-tulajdonosok, egész egyszerűen ment volna a földosztás. „Az átmeneti törvényhez külön végrehajtási rendelet nem kapcsolódik. Azt tartalommal - a törvény keretei között - a tagságnak kell megtöltenie.” - olvasható az MDF füzet sorozatában. Fogjuk meg, és vigyék.

Kiválás, kilépés, üzletrész, részjegy. Sok volt egyszerre. A „zöldbárók” lelkesülten magyarázták, kiváláskor a szövetkezeti tag a vagyon megosztása után természetben is részesülhet, ellenben ha kilép, megszűnik a tagsági viszonya, s csak a részjegy összegére tarthat igényt, az üzletrésze benn marad. Amit a nép nagyon hamar megértett az egészből, az volt, hogy a törvény eltörölte a foglalkoztatási kötelezettséget.

„Amennyiben a szövetkezet bármely tagjának a gazdasági körülmények megromlása (sic!), vagy egyéb okok miatt nem tud munkát adni, az még nem jelenti azt, hogy az érintett szövetkezeti tag tagsági viszonya bármilyen formában is csorbát szenvedjen. A munkanélküli szövetkezeti tag még a szövetkezeti közélet aktív résztvevője lehet, feltéve, ha részjegye és szövetkezeti üzletrésze is van. Ugyanis csak így tudja érdemben befolyásolni a szövetkezet munkahelyteremtő, illetve fenntartó tevékenységét.” - így adta meg a rövid eligazítást a füzetben a szerző.

- Megérték én mindent, el is magyarázom az embereimnek - győzködött a pacsai Haladás elnöke, Radics Tibor -, csak hát az a helyzet, hogy ezek most engem megfenyegettek. Hogy aszondja, teljes személyi anyagi felelősséggel tartozom a szövetkezet tagságának a nevesítésért. Eleve feltételezik, hogy zsidó vagyok. Hogyan lehetett ilyen „gumitörvényt” elfogadni a Parlamentben? Mindent rábízunk, de hozzáteszik, „úgyis lecsukunk, pajtás”? Mi ez?

Így lettem Pacsán kiokosítva átmeneti törvényből. Indulhattam Szegedre. Pontosabban nem is oda, hanem Tanács Pistáékhoz Kiskundorozsmára. Pistával - aki kollégám a Népszabadságnál - úgy építettük fel a stratégiát, hogy először csak kószolgtam az egészet, mert a nevesítés enyhén szólva túllontúl friss volt számomra.

- Legyen mindenféle a mustrában. Téesz, földiás gazda, kisgazda, nagygazda, egészségedre.

Tettem egy tétova kört a városban. Találkoztam mindenféle kisgazdafőnökökkel, akik akkor éppen Torgyán ellen fenekedtek. Tippeket kaptam tőlük, ide menjek, oda menjek. Bejelentkeztem agrárhivatalnokoknál is, de velük nem mentem semmire. Oly friss volt a törvény, hogy még meg sem száradt rajta a tinta. Széttárt karú, behúzott nyakú népek kuporogtak ócska irodákban. Utólag jöttem rá a nagy visszafogottság okára. Be voltak ijedve a szakértők. A törvény nyersen érte őket, s meginogtak a széklábak a volt megyetanács böhömnagy épületében. A politikai „hírig” előszele fűjt. Láttam a hivatalnokok arcán, a kárpótlásban kételkedtek, de most, hogy megszületett az „osztó” törvény, megértették, hogy Bogárdiék nem tréfálnak.

- Gyerünk, Pista a tanyákra, meg Borbásékhoz - mondtam -, mert így nem lesz belőlem semmi se.

Így, ilyen körülményesen jutottam el Zákányszékre, ahol aztán megláttam és meghallottam Tanács Gézát.

Az idős parasztember a Talpalatnyi földből lépett elő 1992 tavaszán. Ruhája a negyvenes évek végét idézte, arcán tanácstalanság ült, mégis higgadtan kezdte mondókáját.

- Miért nem érdemöljük meg onnantul, amikortul beléptünk? Pedig a kezdettől a végzetig itt voltunk. Sokszor az éhbért sem kaptuk mög, a nyugdíjat nagy kénnal szörzöttük. Most mégis azok járjanak rosszul, akik már a legelejin fejlesztették a közöst? Hogyan lesz így igazságos osztás? Hát hol vannak azok a régi papírok, kéröm?

- Nincs papír, Géza bácsi - felelte a téeszelnök, Borbás István. - Eltelt közben harmincegy esztendő. Senki se gondolta, Géza bácsi, hogy a papírokat valaha is elő kell majd szedni.

Pedig ha nincs papír, itt a világvége. Nem igaz, hogy ne legyen nyoma Tanácsék harminc esztendejének. Szedje elő Borbás, az a dolga, hogy turkáljon a fiókokban, vagy szóljon Kulák Vincének, ő majd megmondja neki, hova lettek a papírok. Addig se licit, se új szövetkezet, és semmiféle osztogatás szóba sem jöhet. Úgy kell intézni, mint egy szabályos válópört: tiéd a kisszoba, enyém a hasas üsző. Nem ám, hogy boldog-boldogtalan viheti a vagyont, s jogászok intézik a földosztást. Válni köll, és ha a felek válni óhajtanak, szét lehet menni. Amíg ez nincs eldöntve, senki egy lépést ne tegyen Zákányszéken.

Tanács Géza szerint megromlott a felek között a „házastársi” viszony, a tagok kétharmada menni akart, a többi a maradást választotta. Nem ment elsőre a válás kimondása, másodszorra sem sikerült. De ezzel a kétharmaddal többször is baj volt. Akárhogyan számoltak is Zákányszéken, csak nem akart összejönni. Ezért újra és újra a hangárba rendelte Borbás a tagokat. Egyre több napidíjas jogász érkezett, s az udvaron egyre kevesebb IFA-pótkocsit lehetett találni. A jog bekopogtatott a parasztnak házába, azt mondta, szállást kér éjszakára, azóta ott lakik. Ügyvédekről szólnak a riadt tekintetű asszonyok hírei, pénzes szegedi betyárokról, akik nagyon jól tudják, hogy eljött az ő idejük. A gazdák elkezdtek adni-venni a földjeiket - biztosabb volt ügyvéd után nézni. Ötszáz forintért is lehetett aranykoronát venni, meg harmincezerért is, csak tudni kellett, hogy szabad-e. Meg hogy lehet-e? Lehetett.

„Fényesre ültük a seggünket, mégse mentünk semmire. Borbás hagyja, mert már elege van az egészből.”

Aztán: „Kulák Vince is csak okoskodik, hogy ez volt az ő idejibe, meg az. Kiröhögik a mai jogászok.”

Irigység, bánat és félelem kíséri Borbás ideges mozdulatait.

Figyelek, fülelek. Kollégám itt lakik, jól ismeri a környék ügyesen helyezkedő, tanyás népét. Nagy most a veszekedés amiatt, meséli, hogy a téesz régen rátette a kezét a tanyák körül a földekre. De Pista jól emlékszik arra is, hogyan araszolgotott kényelmes falusi házba, iskolához, orvoshoz közelebbre a tanyai ember. Okos ember lenne az - mondja -, aki mindent és mindenkit a helyére tudna tenni.

Tanács Géza többszázadmagával ücsörög a lócákon. A zákányszéki Egyetértés Szakszövetkezet 1992. április 7-i közgyűlésén másodszorra próbálkozott a vagyonnevesítéssel. Előtte a jogászok a tagokat csoportokba osztották, úgy okosították ki őket. A doktorok azt magyarázták, hogy a részjegy azonos összegű, nem ruházható át, nem adható el, s nem lehet harmadik személlyel kapcsolatos adósságokra betudni. Az üzletrész is kétféle: tagi és kívülálló. A tagi üzletrészt kiviheti magával a tag, akár vagyon formájában is, a nem tagi nem adható ki. Nemegyszer előfordult, hogy pártaktivisták buzdították a Szeged környéki kertes parasztot, itt a nagy lehetőség, mindent vegyen vissza a kommunistáktól. Dehát mint kiderült, ez sem olyan egyszerű, mert Borbásról és Fődi főmezőgazdászról nem lehetett teljes bizonyossággal állítani, hogy kommunisták lettek volna. Illetve nem ők voltak a nagy kommunisták.

Az óriás gépműhelyben szorongunk, a tetőt belülről nejlonnal védik a beszivárgó esővíz ellen. Véget nem érő számolgatás kezdődik. A szövetkezet vagyona a tavalyi zárómérleg alapján több mint 220 millió forint. De nem ez lesz felosztva, mint sokan hiszik, magyarázza Borbás. „Pénzosztás itt többet nem lesz, emberek.” Ez nagyjából azt jelenti, „ezt akartátok, most úgy itt hagylak benneteket, hogy csak úgy nyekkentek”.

A vagyont eloször három részre osztják. Egyharmadnyi rész jár a népnek a tagsági viszony alapján. Mindazok, akik 1961-től tagok, jussolhatnak, a megkezdett esztendő számítanak. A második harmadrész a közös munkáért jár. Mindazok, akiknek a társadalombiztosítás elismeri 1971-től kezdődően a közös munkát, részelhetnek. A tagi gazda meg a traktoros is. E résznek alapja a szövetkezetben eltöltött munkaórák száma. A harmadik képzeletbeli kalapba azok nyúlhatnak a nevesítés végén, akik a megalakuláskor vagyoni hozzájárulást fizettek. No, ez nem egyszerű, mert már csak az idősebbek - például Tanács Géza nemzedéktársai - emlékeznek pontosan. „Van olyan bolond, aki még három éve is fizette.” A hozzájárulás alapja a föld, illetve sokáig a termény volt. Gyümölcsös, rét, legelő, szántó. Az egyes típusú szövetkezetek esetében ugyanis a föld megmaradt a régi gazda használatában, ám a tulajdonjog a szövetkezetre szállt. A közös tulajdonképpen bérbe adta az embereknek saját földjeiket. A hozzájárulást a demokratikus idők elsöpörték, mert teljességgel követhetlenné vált. A dörzsöltebb gazda - aki a csürcsavaros jog szerint mindig is tulajdonosnak számított a bevitt földjével - megneszelte, hogy lankad a téesziroda figyelme. Elfelejtette fizetni. Tehette.

Borbás javasol egy másik kalapos változatot. Ez kissé igazságtalanabb, mert az egyharmadnyi vagyon helyett hatvan százalék esne a tagokra, s így lényegesen kevesebb jutna a szövetkezet aktív dolgozóinak. Hosszú vita kezdődik. Volt, aki 1965-től becsületesen dolgozott, most mégis elcsalják tőle a hat esztendejét, mert a papírok '71-ből valók. Elhangzik, hogy sok tag már nem tudott földet bevinni a közösbe, hiszen mire vitte volna, nem maradt a nevéen, mert például kuláklístára tették, őt magát elvitték, földjeit elkobozták.

Vass Imre emelkedik szólásra, körbesuhint a kezével, hogy csönd legyen. A paraszt - meséli - megtermelte a tagi gazdaságban, azaz otthon, az árut, ám ennek értékesítéséért a szövetkezet árkiegészítést kapott. És hogy micsoda dolog ez? Vass Imre hosszan folytatja, végül kiböki,

akik a szövetkezet révén értékesítették a marhát, a tejet, a paprikát, a gyümölcsöt, illesse meg őket plusz huszonöt százalék a vagyonból. Borbás arcán láthatatlan mosoly suhan át. „Adtad volna el a marhátat nélkülünk.” Később kiderül, Vass Imre javaslata technikailag kivitelezhetetlen, mert az adóhivatal nem lenne képes több esztendő többezer bizonylatát átnyálazni. Illetve képes lenne erre, de az meg sokba kerülne, rámenne a téesztagok gatyája. Kinek lenne erre pénze?

Egy embert elvittek az ávósok ötvenben. Csak három év múlva jött vissza. Addigra azonban Csepcsényi rendőr másokat betelepített a házába és a tanyájára. A régi gazda végzést kapott, mehetett panaszra az atyaúristenhez. Huszta Antal - aki bekerült a jóba - éldegélt csendesesen az új portán. Most azonban, hogy bejött az új demokrácia, nekirontottak Husztának, miért lakik még mindig a „más házában”. A gond, hogy őt meg az 1942-ben épített szülői házából marták el annak idején.

- Ha valaki helyreállítja a házamat, visszaadja a gyümölcsöt, a vízemelőt, s mindent, ami volt, akkor kiköltözöm - hangzik a magányos ember panasza a zákányszéki bádogtetős agórában. Legyintés a válasz több felől, „ugyan, ember, hát ki fogja neked a házadat valaha is visszaadni?!”

A közgyűlés a végéhez közelít. Több mint kétórás szavazás kezdődik, amelynek során a főasztalnál ülő megyei jogász „fölfelé” - a főnökeire - mutogat, ő csak egyszerű végrehajtó, ha innen döntés nélkül mennek haza a téesztagok, „odafönt” Szegeden nagyon ki fog kapni. Drámai és nevetséges, ahogyan csapkod a légyszárnyaival. A hatvankilenc éves Tanács Géza precíz válasszal szolgál. Józanul, félreérthetetlen formában adja tudtára a jogtanácsos úrnak, hogy a szövetkezet életében a „legmagasabb” fórum a közgyűlés, lesz szíves erről a magasságos nagyságos urakat is értesíteni. Csak azt nem mondja, „az anyjuk istenit”.

Az öreg a tiborcos jelenettel nagy sikert arat, zúg a taps, „jól van, Géza, add meg neki, hadd szokja”. Föl is lazulnak a sorok, ennek a vitának nincs tovább értelme. Döntés sincs, se harminc százalék, se hatvan, csak a beszéd, a beszéd meg a beszéd. Borbás kiborul.

Amikor kollégámmal kifelé caplatunk, megered az eső. Állnak a gépek, pedig éppen lenne mit csinálniuk. Áttocsogunk a sártengeren, aztán elnyel bennünket a süppedős, mély futóhomok.

Nem érünk rá, sógor

A földet nem félttem, nem viszik el innen, ittmarad.

Pancza István Zsombón él egy takaros kis házban. Tizenkét éve költözött ide Szegedről. A harmadik gyereke már itt született.

- Apósom, anyósom meghalt, kevéske örökséghez jutottunk. Menekülni szerettünk volna újszegedi harmadik emeleti lakásunkból. Az Új Hungária mögött laktunk. Akkora volt a zaj meg a bűz a szalámigyár miatt, hogy alig lehetett elviselni. A távközlési vállalat elődjénél dolgoztam, mint építésvezető. Volt egy kollégám, ismerte a környéket, őt kértem meg: „Pista bácsi, nézzél már szét, találj nekem egy olcsó Szeged környéki házat vagy tanyát”. Ő meg szétnézett, s egyszer üzent, „jóképű tanyákat árulnak Zsombón, gyertek ide!”. A nejem majd elájult, amikor közöltem vele a nagy hírt, „parasztizálni fogunk, asszony”.

*

Dr. Enyedi György észak-amerikai tanulmányútján rögzítette a következő beszélgetéseket. Az elsőt egy montanai állattenyésztő gazdaságban.

- Édesapja is itt volt állattenyésztő, uram?

- Ó dehogy. Magam sem csinálom régen. Azelőtt egy szállítmányozó vállalat alelnöke voltam. Különben ezenkívül Wyomingban is vannak ranch-aim.

- Hogyan jutott az állattenyésztéshez?

- Amikor kiléptem a szállítmányozási cégtől (hogy miért, nem mondja), szépecskén volt megtakarított pénzem. Előbb arra gondoltunk bérházat építke Los Angelesben. De végül is az állattenyésztés mellett döntöttem. A költségelemzés azt mutatta, hogy a tőkémrel jobban helyt tudok állni az állattenyésztésben. Ez itt nagy pénznek számít. A lakásüzletben sok a nagy cápa. Meg aztán szeretem is a vidéki életet. A nagy, tágas térségeket.

- Tehát nem is ért különösebben az állattenyésztéshez?

Harsányan felnevet.

- Tudja, ha egy tehenem megbetegszik, én vagyok az utolsó ember ebben a gazdaságban, aki valami hasznára lehetne! De ezért tartok egy előmunkást. Az ördögbe: én nem azért vagyok, hogy doktoroljam vagy etessem a marháimat. Én adom el őket. Az üzlethez pedig értek, azt elhiheti.”

*

Itt, Zsombón a környékünkön tizenkét éve még csak négy ház állt. Földút vezetett be a szőlők és gyümölcsösök közé. Az új házak 1985-ben kezdtek épülni. Okos ember volt a tanácselnök, olcsón adta a közművesített telkeket. Mifelénk mindenki új ember. Már egyetemi professzorunk is van. Büszke a falu arra, hogy talpra tudott állni.

Zsombóról jártam be egy ideig dolgozni a városba. Később átépítettük a házat. A nejem postás lett a faluban. Gyökeret eresztettünk. Két éve határoztam el, hogy maszek gazdálkodó, divatos szóval élve farmer leszek. Ennek az volt az előzménye, hogy megbetegedtem, s mindenféle gondjaim támadtak a postánál. Föltettem magamnak a kérdést: „Meg kell neked bolondulni, Pancza Pista, negyvenéves korodra?” Hát nem!

A tanya ezer négyszögöles, két porta fekszik rajta. Először az itteni téesztől béreltem egy holdat, a forráskúti téesztől meg egy hektár őszibarackost, s elmentem fél hektárért a balástyai téeszírodára is. Hatszázötven fám van. Gondoljon bele, mire én azt mind megmetszem!

Hogy biztos lábakon álljak, tartottam disznókat, köztük anyakocákat. Marháim meg akkor lettek, amikor 1990 őszén elkezdődött a tejválság, s a csatornába öntötte a paraszt az Ország-ház előtt a tejet. Vettem rögtön két tehenet. A nejem nézett rám, azt hitte, elment a józan eszem. Kérdezte, mi lesz velünk, ha ránk rohad a tej. Ma már három tehenem van, született ugyanis egy kisborjúnk. Úgy gyarapodunk, mint az öregjeink annak idején: lassan, de biztosan. A tejet minden gond nélkül el tudom adni. Naponként negyven litert megvesznek tőlem a helyiek. Házhoz hordom, húsz forintért adom literét. A boltban a 2,8 százalékos zsíros tej 26 forintba kerül. A takarmányt, amit a jószág megeszik, tavaly vettem. Amíg kitart, nem emelem a tej árát. Mert nem emelhetem. Ugye érti, amit mondok?

*

„Madison, Wisconsin, Tejgazdaság. A tulajdonos 45 év körüli, 80 tehenet tart, 200 acre (81 hektár) földje van.

- Bírja egyedül a munkát, vagy alkalmazottat tart?

- Egyedül? - mosolyog. - Tizenhárom gyerekem van. Tizenegy lány, s a két legkisebb, fiú. A lányok mind segítenek az iskola mellett. A legnagyobb apáca, a madisoni kórházban ápolónő. Most ő is itthon van...

- Meg van elégedve a jövedelmével?

Ingatja a fejét.

- Rettenetesen sok a kiadás. Az élet drágul, de a tej ára nem megy fel. Ha munkást kellene fogadni a gyerekek helyett, meg sem élnék a mezőgazdaságból. Persze előbb-utóbb ők is itthagynak.

- És ha kevesebbet tartana?

- Akkor kereshetnék is városi állást. Húsz vagy harminc tehénből nem lehet megélni. Ez a nyolcvan a legkevesebb, azt mondja a megyei szaktanácsadó. Öt év múlva talán ez sem elég.”

*

Ezek a zsombói történetek bizonyára csak számomra ilyen izgalmasak. Az legnagyobb kalandom a barack volt. Soha idejövetelem előtt barackkal nem foglalkoztam. Vásárhelyi vagyok, a kertben otthon állt egy őszibarackfánk, de apám és nagyapám kereskedők voltak. Igaz, apám szerette a földet, a művelését mégis másra bízta, a tíz holdját béreseknak adta. De repülőgéppel hozatott tyúk-törzsszállományt a háború előtt Angliából!

A környékbeliektől lestem el a baracktermesztés fortélyait. Újvári Pista bácsi szépen elmagyarázta, hogyan kell metszeni, hogyan kell az ágakat igazgatni. Vettem egy teherautót, nyáron azzal viszem piacra az árut. A hatszázötven fáról tavaly 180 mázsa gyümölcsöt szüreteltem. Egy fuvar, az száz láda, azaz hatvan mázsa. El tudtam adni, s a jövőben is el fogom adni, mert az én barackom olyan, hogy elkel.

Apám tíz holdja után öt hold kárpótlás esik rám, a nővérem meghalt, az ő része sajnos elvész. Itt akarok földet venni Zsombó határában. Herét és kukoricát tervezek rá, ha összejön.

Amit én vállaltam, egy kis méretű farmergazdaság. Ha több lenne a fa, a család nem győzné. A teherautó se bírná, én meg összeroskadnék a temérdek munkától. De azért igazi farmergazdaságról álmodom. Szép istállót szeretnék. Nem több a vágyam, minthogy tíz tehenre

felfejlesszem az állományt, tejboltot nyissak, s kannás tejet áruljak a faluban. Az öt holdon jutna hely bőven a baracknak, nem kellene más földjein cigánykodnom. Itt, a homokon nagyon meg kell gondolni, mihez kezd az ember. Gyümölcsöt, szőlőt, esetleg rozst lehet termelni, de búzát vagy árpat már nem, mert azok a fekete földeket szeretik.

*

„Kelet-Nebraska, kukorica-övezet. Szálas, ötvenes férfi.

- Mi a fő bevételi forrása?

- A hizott marha. Évente eladok háromszázat. Meg még 700 disznót. A kukoricát magam termelem hozzá.

- Mennyi földje van?

- Hatszáz acre (242 hektár).

- Ennyi földhöz és állathoz nyilván munkást is kell tartson. Vagy a gyerekei segítenek?

- Á, nem segít egyik sem. Van hat kölykőm, mind tanul, középiskolában, főiskolán, de nyáron is a városban dolgoznak, hogy pénzt keressenek a következő tanévre. Nem segít egyik sem. De munkásom sincs. A föld egy részét kiadom bérletbe. Én gyakorlatilag csak a marha-hizlalással foglalkozom.

- És a sertések?

- Azt én nem bírnám. A süldőket megveszem és kisebb farmereknek adom ki bérhizlalásra. Azután én adom el.”¹⁸

*

Zsombó, Csongrád megye, Pancza István, 48 éves, szálas, szikár férfi:

- Ha hozzáértő külkereskedőink lennének, s nem csupán a saját érdekük dominálna, kezdenénk valamit a kincsünkkel. Mert ilyen barack, állítom magának, meg nem terem máshol! Igaz, az emberek látástól vakulásig dolgoznak vele. Mert könnyű a barackost megművelni, de nehéz a jó terményt előállítani. Talpraesett nép az itteni, nem olyan, mint a Tiszántúlon, ahol azt mondják, „ráérünk, sógor, majd holnap kimegyünk dolgozni”.

Reménykedem és bizakodó vagyok. Az igazi parasztok eddig is a háztájiban termelték a java termést. El tudom képzelni, hogy idővel összefogjanak, de csak pár év múlva. Amikor majd felfedezik a közös értékesítés előnyeit, s rájönnek, hogy a gépparkot, a műtrágyát együtt kell használni, mert úgy jobban járnak. Remélem, lesznek új érdekközösségek, lesznek kamionok, s lesz hová vinni a barackot - akár Németországba is, az aktatáskás külkereskedők kikapcsolásával. A szorgalmas emberek majd építenek hűtőházat, nem kell azt hinni, hogy csak állami beruházásból és kizárólag a téeszeknek lehet ilyet csinálni. A magyar parasztot sose kell féltetni. A háború alatt is tudta, mi a dolga, a forradalmak idején pedig mindig ellátta élelemmel a városiakat. Nem lesz ezután se máshogyan. A földet nem félttem, nem viszik el innen, ittmarad. Ha pedig föld van, valaki mindig meg fogja művelni. Már ha a sajátja az embernek, ugyebár.

Pancza István negyvennyolc éves, a kisgazdapárt helyi titkára. Senkire rosszat nem mondott. Amerikát csak filmen látta.

*

¹⁸ Dr. Enyedi György: Farmok és farmerek - Az amerikai mezőgazdaság, Bp. 1970. Mezőgazdasági Kiadó, 25-27.old.

Pancza István terveit, reményeit azért „installáltam” az amerikai kisemberek álláspontjaival, hogy módunk legyen az összehasonlításra, akár a felszínen maradván is. Ha mélyebbre ásunk, az a kérdés számunkra, van-e esélye a családi magántermelői struktúrának Magyarországon arra, hogy a tulajdonváltás évei után átvegye a vezető szerepet a nagyüzemi szerkezettől. Nehéz a válasz, s 1992-ben erre - függetlenül a hazai kistermelési hagyományoktól - igennel vagy nemmel felelni kockázatos volt. Az USA-ban a századon végighúzódnó tendencia, hogy növekszik a farmok által használt földterületek nagysága, de csökken az egy farmra jutó átlagos mezőgazdasági létszám. Amíg a tízes években 56 hektár volt az egy gazdaságra jutó mezőgazdasági terület, addig egy átlagos farmer 1976-ban 116 hektáron gazdálkodott, mára ez eléri a 200 hektárt. Az egy főre jutó földterület a háromszorosára emelkedett, ha pedig a munkaerő alakulását megvizsgáljuk, azt látjuk, hogy egy fő családi munkaerő mintegy 100 hektáron el tudja látni a mezőgazdasági munkákat. Ennek viszont feltétele, állította a kompolti tanácskozáson (1992. november 5.) Vági Ferenc egyetemi tanár, hogy hallatlanul magas tőkebefektetések és korszerű technikai felszereltség álljon a farmgazdaság háttérében. Az USA-ban az egy főre jutó eszközérték a nyolcvanas évtized közepén meghaladta a 300 ezer dollárt.

Az amerikai földbőséggel és munkaerőhiánnyal szemben Európában a föld hiánya és a munkaerő bősége a jellemző, s ez fokozottan érvényes, minél keletebbre haladunk, de eszközellátottság vonatkozásában nem állnak rosszul a német és a belga farmerek sem. A KSH 1991-ben 1 millió 396 ezer mezőgazdasági kistermelő meglétét jelentette, s 36 ezer volt azon gazdaságok száma, amelyek a család teljes munkaerejét lekötötték, illetve tőkeérdekeltségű vállalként működött. Arról is volt szó Kompolton, hogy 1985-ben, a struktúraváltás előestéjén 660 ezer fő dolgozott aktív keresőként a mezőgazdaságban, s az egy főre jutó földterület nem érte el a 8 hektárt sem, s ez a rendszerváltás utáni munkanélküliség bekapcsolódásával 7 hektárra csökkent. A termelőszövetkezeti vagyonnevesítés során az egy főre jutó tőke összege az aktív szövetkezeti tagok esetében 300-320 ezer, a nyugdíjasoknál 100 ezer forint körül mozog.

- Ezen összegeknek a megtakarított pénzekből való megduplázása vagy megháromszorozása sem lenne elégséges ahhoz - mondta Vági professzor -, hogy az önálló magántermelő gazdaságok működését megalapozzák. A hitelfelvétel bekapcsolásának szinte teljes mellőzését a kamatterhek kigazdálkodásának reménytelensége okozza. Ma már ismert, hogy az aktív termelőszövetkezeti tagoknak országosan 4-5 százaléka alapít családi típusú magángazdaságot (1993-94 fordulóján sem több 10 százaléknál - R.L.). E csoport létszáma nem azért kicsi, mert a többséget erőnek erejével vagy éppen félretájékoztatva visszatartják a szövetkezetekben. Pusztán arról van szó, hogy a többség reálisan ítéli meg saját anyagi helyzetét, amikor is gazdasági erejét a családi magángazdaság kiépítéséhez kevésnek találja.

A nagyüzemekből önállósodó magángazdaságok és a Pancza István-féle magántermelők közreműködésével kétségkívül kialakul a farmgazdasági szerkezet, ez azonban az előrejelzések szerint a mezőgazdasági össztermelés mintegy negyedét adhatja a jövőben. A nagyobb részt változatlanul a termelőszövetkezetek és az ezek köré kiépült gazdaságok termelik. A kompoltiak úgy vélekedtek: tudomásul kell venni, hogy a mezőgazdasági termelés stabilizálása, válságának megszüntetése a működésben ésszerűségekre törekvő, szövetkezeti keretek közt folyó termelés megalapozott fejlesztésének hiányában nem valósulhat meg.

Mindez nem csökkenti Pancza István zsombói gazda esélyeit. Ha tisztában van azzal, hogy Magyarország nem Amerika, még sokra viheti.

Csóka fészek

A szüleim meghaltak. Jobb is, hogy már nem élnek, mert ebbe a sebtiben összedobott kárpótlásba úgylis belehalnának.

Csóka Károly vendéglős, a szikszóti Csókafészek tulajdonosa más természetű ember, mint Pancza úr Zsombórról. Úgy is mondhatnám, hogy agresszívebb, de különben jól kijövünk egymással. A Csókafészek óriási étterem, amolyan nyári népetető az igényesebb fajtából. Ezerkilencszáznyolcvannégy óta a dühös úr tulajdona. Mégis azt tervezi, hogy ősszel eladja az éttermet. Ennek csupán az lenne az előfeltétele, hogy Csóka úr visszakapja Szeghalom határában szülei ősi földjeit. Kárpótolt területekről van szó, s Isten - valamint a kárrendezési hivatal - malmai lassan örölnék. Úgyhogy meglehet, Csóka úr mégis régi fészekében gubbasztja végig a kilencvenes éveket. Vendéglősöknél sosem lehet tudni.

- Százhárom holdat vettek el, meg persze a lehetőségeket. Ott maradt a nagy lakóház, a cselédlakások, a majorság, a ló, az ökör, a disznó. Engem kényszermunkára vittek. Osztályidegen voltam. Pusztavacson és Dorogon robotoltam a bányában, a rosseb enné meg őket. Ötvenkettő februárjában kezdődött. A bátyámat behívták a téeszírodára: adja bérbe az ötven hold földünket, négy kiló búzát adnak érte aranykoronánként cserébe. Nem adta, vitték ingyért. Később aztán ment volna a szerencsétlen a téeszbe magától is, de összetalálkozott egy régi cselédünkkel, a Bokácsi Pali bácsival, akkor már az öreg volt a téeszelnök. Azt mondja a vén huncut: „Ha ideadjátok bevetve, meg kifizetitek a beadás költségeit, esetleg szóba jöhet a belépések.” Pali bátyám - mondtuk -, odaadjuk, már miért ne adnánk.

Anyám arcát kellett volna látni, amikor rátiportak a földekre.

Ötvenhat után, már nem is tudom milyen Karcsi bácsi azzal biztatott, „te gyerek, beteszlek én téged a tejcsarnokba mosogatólegénynek”. Nagy elvtárs, a párttitkár erre azt mondta, hogy „menjen maga az apja bűdös faszára”. Mert akkor még ez így ment. Később kerestek a postára levélhordót, tanácselnöki engedély kellett az állás betöltéséhez. Azzal hajtottak el, hogy ők egy kulákkal nem fognak kezét. A gépállomáson kerestek traktorost, de Sörös elvtárs megismert. Betelt a hely, mondták, én meg mehettem a fenébe.

Miért mondom el mindezt magának? Hogy ne siessen azzal a földüggyel. Oka van annak, hogy vénségemre visszamegyek Füzesgyarmatra gazdálkodni. Mert eddig egész életemben nem csináltam mást, minthogy megmutattam „ezeknek”, akkor is talpon maradok, ha a beleimmel suhogtatnak a levegőben. A szüleim meghaltak. Jobb is, hogy már nem élnek, mert ebbe a sebtiben összedobott kárpótlásba úgylis belehalnának. Nem tudnák elviselni, hogy a törvény még azt is megmagyarázza, miért nem adja vissza az új rendszer az elvett földeket.

Nézze, uram, nagy színész voltam, túljártam az eszükön, mert némelyik olyan hülye volt, mint a tök. Amikor enyhült a szorítás, Szegeden, az állomáson lettem étteremvezető. Ott egyszer egy régi komcsi - lecsúszott a rohadék, a falunkban volt végrehajtó legény, a kurva anyjába -, kért tőlem ötven forintot piára. Százat adtam neki. „Nesze, az anyád úristenit, idd el azt a kevés eszedet is, ami megmaradt”. Irtottam őket, uram, ahol tudtam.

Sok minden megeshet. Nem akarok én fejeket, mert nem vagyok bosszúálló, pusztulnának el ezek a szemetek, ahol vannak. Csak annyit vártam volna el, hogy a felelősségük végre kiderüljön. Hát nem derült ki. A téeszelnökökről sem fog soha semmi kiderülni, mert az újak is takargatják azt, aki mögött pénz van, nem jó az ilyenfajta idő előtt kiebrudalni. Tudják fönns is, lenns is, hogy az a téesz él, amelyik eladta az emberektől elrabolt földeket. Ugyan kérem, hát mit lehet itt visszacsinálni? Volt kilencven hold erdőnk. Ha azt visszakapnánk, én

lennék a Jani. De erről szó sem lehet, erdő coki, azt nem adják, nincs rá törvény, Antall Jóska nem engedi. Én azért a kárpótlási papírjaimra a biztonság kedvéért ráírtam, hogy „igényt tartok a teljes kártalanításomra”. A többi engem nem érdekel. Akinek kell a föld, és nem volt neki, vegyen magának.

Na kérem, arról is valamit, hogy mi lesz. Eladom az éttermet, mert úgy látom, hogy nincs pénzük az embereknek. Az árából meg a kárpótlási jegyekből megveszem a földjeinket. És alakítok a többi földtulajdonossal egy teljesen új szövetkezetet. Két fiam van. A kommunizmus alatt a fejükbe verték, hogy nincs értéke a földnek. Majd én most megtanítom őket arra, hogy újra tiszteljék a földet. Nem félek a jövőtől, füttyölök a sok vészmadárra.

Valahol itt ér véget az indulatos monológ. Csóka úr végül arra kér, próbáljam megérteni, három évet húzott le kényszermunkán, ne várjam tőle, hogy megértő legyen és krisztusi türelemmel tekintsen üldözőire. Mondom, hogy megértem, s kérem, hogy találkozzunk 1993 tavaszán, a tavaszi vetés idején. Azt válaszolja, lehet, hogy őt akkor az új címén érem csak el. A köztemetőben. Hm, a humorérzéke azért megmaradt.

A komor tekintetű utókornak - s persze a dühös vendéglősnek - tartozunk néhány idevonatkozó adattal. Elsősorban azzal, hogy 1949 és '53 között - a kulákküldözés időszakában - az 1 millió 441 ezer parasztgazdaságnak több mint egynegyed része megszűnt. A megmaradtak közül pedig 230 ezer család vitte be vagyonát a téeszbe. Závada Pál kimerítő részletességű munkájában, a Kulákkprésben olvashatunk arról, hogy az 1948-tól 56-ig „elkövetett” összes büntettek 855.996 elítéltje közül a legtöbb embert, majd kétszázezret a „közellátás elleni büntettekben” marasztalták el, ez volt a legelterjedtebb „paraszi” bűncselekmény. Az adóhátralék meg nem fizetése miatti lefoglalásoknak 1948 és 56 között 400 ezer parasztcsalád esett áldozatul. Csókák családját már 1949-ben besorolták a 71 600 kulákcsalád sorába. Ők azok közé tartoztak, akiknek vagyona kétszeresen meghaladta a hivatalos alsó határt - 25 holdban, illetve 350 aranykoronában jelölték meg a hatóságok -, de azt is tudnunk kell, hogy 36.300 kulákhatar alatti család is felvételre került a kuláklistákra.¹⁹

A felnőtt korú elítéltek száma a kiszabott büntetések alapján (1952–1957)

	1952	1953	1954	1955	1956	1952- 1956 összesen	1957
6 hónapon aluli szabadságvesztés	50235	26141	15533	22028	15111	129048	12330
6-12 hónap szabadságvesztés	14934	16123	8484	17362	11759	68662	8535
1-5 év szabadságvesztés	9252	12136	5703	11514	5294	43889	4115
5 éven felüli szabadságvesztés	852	1687	750	995	395	4679	566
Összes szabadság-vesztés-büntetés	75273	56087	30470	51899	32559	246288	25546
Halálbüntetés	18	29	14	16	3	80	60
Pénzbüntetés	52093	24834	24385	30912	23792	150016	17331
Javító-nevelő munka	6895	3310	4998	4981	5684	25868	1703
Büntetést nem szabtak ki	192	122	426	407	505	1653	527
Összesen:	134471	84382	60293	88215	62544	429905	45167

¹⁹ Závada Pál: Kulákkprés - Szépirodalmi-Széphalom Kiadó, Budapest, 1991. 242-243.o. Závada a kulákhatar alatti családoknál Pető Iván és Szakács Sándor A hazai gazdaság négy évtizedének története című munkájának adataira hivatkozik, én is ezt tettem.

Ui. Csóka úr nem költözött el sehová. Ott ül ma is a Csókafészekben, ám közel sem mogorván. Igen jó kánikulai évet zárt. Annyi fürdővendég régen kereste fel a sziksóstói fürdőt, mint 1993 elviselhetetlenül forró nyarán.

Egy zöldbáró gyermekkora

Mondjuk ki kertelés nélkül, a tagok hetven százaléka nem alkalmas arra, hogy üdőképes gazdaságot működtessen.

Kis pihenőt tartok a téesz „túldalon”, a forráskúti Haladás téeszben. A szövetkezet két község határában, másfélezer taggal és alkalmazottal gazdálkodott hosszú évtizedeken át. A tagok fele ma nyugdíjas. Szintén a tagok fele kérte kivitelre a nevesítés után a földet, de ők már többségükben nem nyugdíjasok. Az idegesség és a veszekedés 1990-ben állandósult. Mindenki féltette ekkor a földet a másiktól, sok volt a téesz területén az önkényes földfoglalás. A háztájis nem engedte birtokon belülre a kárpótlásra várókat, akik viszont idő előtt, türelmetlenül követelték vissza a földjüket a háztájis gazdától. De most előre szaladtam, maradjunk csak '92 tavaszának kemény próbatételénél, a kárpótlási földek kijelölésénél.

- Itt van a tanyai víz kérdése - sorolta Tóth János termelési elnökhelyettes. - A hetvenes években öntözési nagyüzemi táblákat alakítottunk ki. Közgyűlésen döntött a tagság arról, hogy így legyen. Ha útban volt a családi ház, az embereket beköltöztettük a faluba. Jöttek szívesen, mert itt volt a víz, az iskola, a villany. Most, hogy visszajára fordult a világ, beront hozzám a Jani bácsi, s kunyorálja vissza a földjét. Azt mondja, jár neki. Nehéz az egyezés, mert az öntözés sokba került, s pénzt hozott a tagságnak. A csöveket pedig nem oszthatjuk szét méteres darabokban csak azért, mert ott kárpótltak szeretnének a jövőben gazdálkodni.

A törvényt végre kell hajtani, ezt tesszük. Minden négyzetcentiméternek gazdája lesz. A háztájit valamilyen formában továbbműködtetjük, tagjaink között ugyanis sok a „földnélküli János”. Nekik meg kell várni a nevesítés utáni időszakot, amikor a téeszben eltöltött munkaviszony alapján részarány-földekhez juthatnak. Ha más nem, ez pótolja majd a háztájit. Talán sikerül megoldani, hogy még az öntözést szolgáló tó helyén is kijelöljük az eredeti tulajdonosokat. Bár azt egyelőre használatba senki sem veheti, mert a téesz bérelni fogja a területet. Minden csupán megegyezés kérdése.

- Ki jár jól a vagyonnevesítéssel?

- Az, aki 1961-ben nem lépett be a téeszbe. Mert ha a földjét később el is vette a téesz, kapott helyette valamicske csereföldet, mindegy, hogy hol, de megmaradt a „sajátjában”. Ha nem volt link a páciens, erős kisgazdaságot alakított ki magának. Paprikát, barackot termelt vagy állatokat tartott. Akad néhány olyan mintagazdaság a környékben, mint a Soós Matyi bácsié.

Akik behozták a földjüket, s felvették a munkát a téeszben, megkapták a bérüket, megvolt a megélhetésük, s nem kellett megijedniük, ha elfelejtettek időben felkelni. Ők ma a nyugdíjasok, számukra a történet véget ért, de nehogy félreértsen. Arról van szó, hogy a behozott földjük a szolgáltatások és a téesz által elvégzett fejlesztések nélkül nem sokat érne.

Tóth János szerint a föld nem kell a nyugdíjasoknak. Nem értettem a dolgot, kérdeztem, miért biztos abban, hogy a földre az örökösök sem tartanak majd igényt.

- Akárhogyan lesz, én senkit nem bíztatok. Ezt akkor sem tehetem meg, ha nyolcvanszor zöldbáróznak. A téesztag a családi házzal, az 1200-as Zsigulival meglehetősen tökehiányos állampolgár. Megy itt a győzködés vagy másfél éve a földkivitelről. A harciasabbaknak azt ajánlottam, csinálják, 15 hold megművelése kétmillió forintjába került a téesznek, próbálják meg kihozni kevesebből. Nincs elegendő pénzük. Mondjuk ki kertelés nélkül, a tagok hetven százaléka nem alkalmas arra, hogy üdőképes gazdaságot működtessen. Kérdés számomra,

hogyan ha valaki ezt belátja, s maradni szeretne az új típusú, immáron valós tulajdonon alapuló szövetkezetben, s beszáll egy társaságba az üzletrésze nagyságával, vajon biztosítva lesz-e a munkahelye. A munkahely elvesztésének veszélye óvatossá teszi az embereket. A szövetkezet hamarosan eljut a fizetésektelenség határára, mert „kifeküdt a csirke”, s a folyamatos termeléshez nincsenek meg a pénzeink.

Ha felidegesítenek, el szoktam mondani, hogy az új szövetkezet tagjai meg fogják válogatni, hogy kit engedjenek be maguk közé. Mi, szövetkezeti értelmiségiek bármikor össze tudnánk hozni egy jól működő tagi gazdaságot, hiszen valamit azért megtanultunk az egyetemen, ezenkívül többségünknek földje van a közösben. Ha a sok-sok támadás után egyszer azt mondanám, emberek, lelépek, és a továbbiakban a saját utamat járom, akkor sem érhetné szó a ház elejét. De ezt most egyszerűen nem tehetem meg, mert etikátlan lenne sorsukra hagyni az embereket. Én itt kelek fel, itt fekszem le, nekem a családommal is szembe kell néznem. A saját falumban nem lehetek én az első sikeres agrárvállalkozó.

Tóth János nem is lett az. Amikor újra Forráskúton jártam, már nem találtam a téeszirodán. Új téeszt alapított, s elvitte magával a még használható gépeket, eszközöket, s bármily fájdalmas is ez leírva, de ő volt az első, aki magára hagyta a bajban a dolgozókat.

A forráskúti Haladás kárpótlási földalap-kijelölését többször visszautasította a megyei kárrendezési hivatal. Egyik per követte akkor már a másikat.

„Más földjére nem megyek”

Volt nagykereskedő, aki a tanyásgazda nélkül
meg sem rendezhette lányai esküvőjét.

Soós Mátyás 1960-tól tagja volt annak a téesznek, amelynek vagyonát Tóth János és kollégái - nem túl nagy sikerrel - nevesítették. Harmincegy hold szerepel Soós gazda nevében. Nem sok a búzának, de rengeteg a paprikának.

Matyi bácsit - ezt a rettentően nagyra nőtt parasztgazdát - jól ismerték hajdan a (rég) Bosnyák téri nagybani piac kereskedői: a paprikások és a vecsési káposztasavanyítók egymásnak adták forráskúti tanyáján a kilincset - de hát ez a múlté. Mostanában a puli kutyák ritkán ugatnak városi vendéget a kapuban. Pedig volt nagykereskedő, aki a tanyásgazda nélkül meg sem rendezhette lányai esküvőjét. Nincs már ez, marad helyette a panasz. Befuccsolt a piac, nincs hová eladni a fejőstehenet, a paprika a lecsóba került. Egészen más hangulattal találkozom, mint Zsombón, Pancza Istvánnál. Lehet, az életkor az oka. Matyi bácsi beleszokott a jóba, a Bosnyák-tér alkumechanizmusait örökérvényűnek hitte, ezért keserűbb ő, mint a reménykedő kezdők. Most mindent előlről kell kezdeni.

- Tizennégy holdat vennék ki, ennyi esik rám, a testvérem nem óhajt gazdálkodni. A legfontosabb, hogy más földjére nem megyek. Ha itt adják ki a tanya körül, kiveszem, ha meg nem, hát vigye az ördög. Parasztlázadást az ügyem miatt nem szervezek, nem vagyok én forradalmár. De senki sem fog elátkozni azért, hogy a földjére tolakodom.

Nincsenek illúzióim, az álom és én nem egy helyen lakunk. Végighallgatom a sok nagyeszű embert, aztán mosolyintok egyet, hadd mondják, nem érdekes. Ha valami nem sikerül, úgyis csak magamra számíthatok. Engem még politikus nem húzott ki a bajból. Nekem kell eldöntenem, hogy a paprika helyett - ami most tönkrement - mit termeljek. Tavaly káposztával próbálkoztunk a fiammal - bejött. De ki tudja, mi lesz jövőre?

A piaci szervezést hiányolom. Nem igaz, hogyan megy fölfelé a búza ára, közben meg nem lehet eladni a gabonát. Itt valami nagy csalafintaság történik, uram. Maga ez a föld is, olyan cifra az egész, mindenki csak beszél. Szerintem nem így kellett volna csinálni. Mindenki beadta volna az igényét a földre. Hát nem tisztább lett volna így? Ehelyett számolgatnak, évek ide, évek oda, csere ide, csere oda. És közben senki sem kereskedik, hanem tönkremegy az ország.

Ó igen, hogy a paraszt majd a kezébe veszi a sorsát. Nem, nem. A paraszt a kapát veszi a kezébe, mert az való a kezébe, nem a kormányrúd. A politikusok fenyegetőznek. Úgysem mennek vele sokra. A paraszt Dózsának lázadt fel utoljára. Azóta kibírta forradalom nélkül. Ezt tudni kellene a minisztereknek is. A paraszt termelni akar, s el szeretné adni az állatot. Huszonöt évig volt állami bikám. Most nincs.

Úgy próbálom átvészelni a nehéz éveket, hogy visszafogom a termelést, s nem költök fölöslegesen. A paprikával egyszerű a dolog, mert nem ültetek annyit. De a marhával nem lehet játszani. Akkor is eszik, amikor nem kéne. Hát csak ennyi lenne az én véleményem. Megmondtam előre, hogy nem megy velem sokra.

Rőzsét eszik a disznó

Én például törkölyt adok a disznóimnak.
Szeretik, híznak tőle, hús lesz belőle.

Juhász Gábor szép szegedi lakásából járogat ki rőszkei tanyájára. Mindennap megteszi a tízkilométeres utat. A hatvanhat éves férfi 1976-ban vette meg a tanyát. Állatokat tenyészt. A kamrában annyi a hús, hogy egy kisebbfajta általános iskolának két hónapig elég lenne. A gazda - mint minden állattartó - büszke birodalmára. Egy vajdasági magyar fiú vezet körbe, aki a szerb sorozóbizottság elől szökött át a határ innenső oldalára cselédnek. A Juhász-féle tanyán jól megy a sora.

Juhász Gábor kanyargós karrierjét a szolnoki cukorgyári célgazdaságban kezdte mint segédagronómus, később dolgozott a tiszai rizsigazgatóságon, az 1961-es év pedig már a gencsháti Állami Gazdaságban találta. Ezután a maroslelei Rákóczi és a mihálytelki téesz következett. A gyakori levegőváltást kedvelő agrárszakember a fiát már jogásznak taníttatta, de ügyelt arra, hogy a gyerek értsen a kaszához, szeresse az állatokat. Mit kell még tudni vendéglátómról? Talán annyit, hogy ezerkétszáz négyszögöles telket bérel a mihálytelki téesztől, és hogy kiscgazdapárti ember - de hát a környékben mindenki az. Érdekes viszont, hogy a gazdák nem „torgyánisták”. Kiscgazdák és kész, értsek belőle, mondja Juhász Gábor.

- Igyon egy kis pálinkát - biztat tovább, én pedig eleget teszek a nógatásnak.

- Nem veszem el senki földjét - mutat körbe Juhász Gábor.

- Miért ilyen lelkiismeretes? Kiment már az a divatból - jegyzem meg. - Csak meg kell venni a jó földeket, nem gondolja?

- Nem úgy van az. A licit után is itt kell maradnom. Nem akarok háborúságot senkivel. Az egyik szomszéd telkét nemrég visszaadtam a régi tulajdonosnak, nem érheti szó a ház elejét. Nem kívánok a tagi tulajdonnal szemben sem fellépni, lesz majd földem máshonnan és máshogyan. Eddig béreltem a téesztől, utána majd bérelem a gazdától. Meg tudok egyezni bárkivel. Húsz hold kellene, 4-500 aranykorona értékben.

- Miért pont annyi? Miért nem elég az öt hold?

- Éppen az is elég lenne, annak, aki földiázik vagy gyümölcsöt termeszt. De én állattenyésztő vagyok, szívesebben taposom a disznószart, mint hogy hajlongozzak a paprikáért. A disznónak, a marhának és a lónak nem lehet elég öt soványka hold.

- Eddig mindent saját pénzből, apránként épített. Honnan vesz hitelt, ha szüksége lesz rá?

- Nem lesz rá szükségem, mert nem kergültem meg teljesen. Aki hitellel akar elindulni, ne vegye használatba a földet. Vegye vissza a tulajdonjogot, de ne csináljon semmit se. Várja meg a kedvező pillanatot. Hitel nélkül is lehet disznót hizlalni. Mert mire való az állattenyésztés? Ennek, ugyebár, az a szerepe, hogy a gazdaságban előállított terméket hússá alakítsuk át. Azt is tudjuk, hogy a sertés mindenevő. Én például törkölyt adok a disznóimnak. Szeretik, híznak tőle, hús lesz belőle. Jó hús. A szőlővenyigét is megetetem velük, ennél olcsóbb takarmányról nem tudok.

A téeszben mindent megtanultam. Nem volt szabad például a disznókkal avas kukoricát etetni, mert gyanús lett volna, miből van a közösnek oly sok terménye, hogy elrohadhat. De a téeszben minden olyan iszonyúan cifrán ment. Nem értettem, miért. Azóta, hogy a saját magam ura vagyok, rájöttem. Itt fél évre előre meg kell lennie a takarmánynak. Ha megavasodik, azt mondom, van ilyen. Nem dől össze a világ.

A sertésállomány alakulása (1990–1993)

	Vállalatok és gazdasági társaságok	Szövetkezetek	Egyéb gazdálkodók	Összesen
1990. június 30.	1834	2511	4700	9045
1991. június 30.	1615	2168	4377	8160
1992. március 31.	1524	1697	2954	6175
1992. június 30.	1451	1637	3297	6385
1992. szeptember 30.	1453	1626	3634	6713
1992. december 31.	1391	1474	2499	5364
1993. március 31.	1404	1447	2962	5813
1993. június 30.	1447	1367	3300	6114
Az 1993. június 30-i állomány az 1992. június 30-i százalékában	99,7	83,5	100,1	95,8
Az 1993. június 30-i állomány az 1993. március 31-i százalékában	103,1	94,5	111,4	105,2

A piactól nem félek. Eladom a disznót. Állam bácsi keressen rajta, amennyit jónak lát. Én majd kitalálom, hogy nekem hogyan legyen meg a hasznom. Nem járok úgy, mint apám a harmincas években. Nem tudta, szegény, eladni a választási malacokat, annyira nem volt áruk. Mérgében széteresztette őket. A piaczgazdaság számomra azt jelenti, hogy tönkre is lehet menni. A bekerített legeltetés híve vagyok. Csak arra ügyelek, hogy a disznók, ha lehet, egy kilométeres körzetben legyenek, ne kelljen busszal vagy taxival járnom utánuk.

- Ki lesz még, aki követni fogja a példáját?

- Az az ember, aki nem szereti az állatot, úgysem fogja csinálni. A helyzetem - ezt elismerem - könnyű. De az én helyzetem - ezt elismerem - könnyű. Őt térszben érint a feleségemmel együtt a kárpótlás és a nevesítés. Mi már nem magunknak dolgozunk. Itt minden a fiunké lesz.

- Dehát azt mondta, ügyvédnek tanul...

- Nem baj. Régen is volt ügyvédtanya, béres dolgozott benne. A katonának és a hivatalnoknak is voltak földjei, emlékszem a „századostanyákra”. Így lesz majd megint, helyére áll a világ. Ha a fiamnak tanyája lesz, kiadja valakinek. Olyannak, aki szeretne gazdálkodni.

- Lesz ilyen ember?

- Naná, hogy lesz. Nem fogja mindenki a Hungáriában a kapucínert kavargatni!

Mindenki Jóskája

Két ember fordult szembe az önkénnyel a mi szolgalelkű falunkban: én meg ez a bolond gyermek.

Ismertem egy embert még tanár koromban. B.-ben lakott az anyjával. Kondás volt, de egyszer szerelmi bánatában agyonverte a disznókat, ezért aztán elcsapták. Igen mulyának tartották a falubeliek, olyannak, akivel minden marhaságot meg lehet csináltatni. Ő volt a falu bolondja, afféle mindenki Jóskája, aki fogadásból két forintért bármit megmutatott. Ha kérték tőle, a templom előtt, vasárnap délelőtt is hajlandó volt a mutatványra. Megcselekedett bármit, csak épp embert nem volt hajlandó ölni.

Jóska egy nővel állt össze, ez volt a nagy bűne. Méghozzá rongy nővel, akibe a férfiak gyakran beletörölték a lábukat. Jóska és Mari között szerelem szövődött. Ebből lett a fölháborodás. Mert addig, amíg városi rendőrök kopogtattak nemi bajért Marika ajtaján, senki sem szörnyülködött, s az is csak a köznevetség tárgya volt, hogy a főállattenyésztőt kicsukta az asszonya egy éjszakára a nő miatt. De hogy a hóbortos kondás beleszeressen egy kurvába, pláne hogy jegygyűrűt vigyen neki ajándékba, több volt a kelleténél. Ekkora erkölcstelenséget nem tudott elviselni a falu. Ezt már a pap is kiprédikálta a szószékről.

Volt egy másik ismerősöm B.-ben, nagydarab, mulatozásra és hízásra hajlamos téesztraktoros, akit számos ízetlen tréfa kiagyalójaként ismerhettem meg. Igaz, ha ő nincs, soha nem tudtam volna meg semmit „bolond Jóskáról”. Ő mesélte, hogy a fiút sohasem vették emberszámba, szimpla hülyének tartották, akiről a doktor azt mondta, nem közveszélyes, itt van a faluban a legjobb helyen, mert mindenkit ismer. A szabadszájú doktor, ha találkozott a kondással, hátbavágta, s azt kérdezte tőle:

- Mi újság, tökikém, szűzek-e még a disznók?

- Azok, hajjaj, de mennyire - felelte ilyenkor a fiú, s hálás volt az állatorvosnak, ha elvitte magával kocsizni a Trabantján a környékbeli tanyavilágba.

Jóska kalandjai különben már 1956-ban elkezdődtek. Nem járt akkor iskolába, kimaradt, nem vesződött vele a tanító, a nevét leírta, ez is fáradtságos munkájába került. B.-ben nem ütötte fel a fejét rebellió, rádió se nagyon volt a faluban, nemhogy fegyver, a Jóska fogait novemberben mégis kiverték a városi rendőrök. Mai fogalmainkat tekintve ő volt az egyetlen forradalmár B.-ben. Egy '52-ben kitelepített kulák ugyanis rávette, hogy tépje le a vörös zászlót a tanács-házáról, ad neki érte cserébe egy forintot. A szerencsétlen meg leszedte, majd egész éjjel fel s alá rohangászott a zászlóval. Egy dzsip vitte el hajnalban, újságpapírra térddepeltették a rendőrök. Az állatorvos - akit a Svédországban élő ügyvédbátyja miatt állandóan szekáltak az ávosok - sokáig mondogatta, „két ember fordult szembe az önkénnyel a mi szolgalelkű falunkban: én meg ez a bolond gyermek”. A traktoros nagyokat hahotázott, amikor ezekről az időkről mesélt.

Hatvanegyben alakult a téesz, s a „gyerek” állandóan a gépállomáson lebzsel a szerelők mellett. Merthogy nem volt mindig teljesen bolond, ment cigarettáért, gyufáért, tejért, amiért éppen a gépállomási urak elszalajtották. Ha meg eljött az ebéd ideje, a szerelők - gondolom, a kövér traktoros egyszer sem maradt ki a játékból -, kipróbálták, milyen kemény a fiú feje. „Tiszta erővel nekirontott a falnak, semmi baja se lett, pedig a nadrágja, ingje csupa vér volt.

Pénzt kapott a mutatóványért, két forintot vagy még annyit se. Egyszer szintén fogadásból lenyelettünk vele egy barackmagot. „Mentő vitte el, mert majd megfűlt.”

Érdekes, de a traktoros elmondása szerint a magos eset után lett Jóskának munkája a téeszben. Történt ugyanis, hogy a kórházból felhívták a téeszelnököt, ki ez az ember, s mit keresett a torkában a barackmag. A téeszelnök ijedtében azt mondta, hogy a Jóska segéd munkás, s hogy munkaidőben érte a „baleset”. Hihetetlen, de sikerült az ügyet üzemi balesetként beállítani. Így lett a Jóska téesz dolgozó, jóval túl a harmincon.

A balladás fordulatokban bővelkedő történet rabul ejtett, s Szerelmes madaram címmel riportnovellát írtam az Új Tükör 1987. augusztusi számában. Itt rekonstruáltam a traktoros elbeszélését arról, hogyan ismertették meg a korosodó öreglegényt a szerelemmel. Állati módon történt mindez. A duhaj szerelők leittatták Marit, s aratás idején egy szalmabálán szabályosan megerőszakoltatták Jóskával a nőt. A kombájnos brigád tíz forinttal honorálta a furcsa pár attrakcióját.

Forgott a gyomrom, amikor hallgattam a történetet, de aztán nem bírtam magammal, s így tudtam meg a folytatást. A tarlón történt „kaland” mély nyomot hagyott a férfi lelkében, mert ezután állt be disznópásztornak, s boldogan terelte a malacait Mari rozzant viskója előtt. Ha a rézkürtje teleszaladt nyállal, tütt a szájával, mint gyerekkorában, amikor a kisvonaton vasutasdit játszott. S eljárt rendszeresen a nőhöz. Egy reggel meg kézenfogva sétált be vele a tanácsházára, adnának neki segélyt, mert házasodik, s rendbe kell tenni a viskót.

Kitört a parasztgyalázat. Jóska anyja tanácsitkári segédlettel rángatta haza a negyvenéves fiát, közben beverte kövel Mari ablakait, s azt üvöltötte, nem azért hozta a gyereket világra, hogy egy ilyen riheronggyal összeálljon. Ma is él az emberek emlékezetében, V.-né hogyan vonszolta haza a fiát, s hogyan mentette meg a családja becsületét. A szerelmi történet úgy ért véget, hogy Mari eltűnt (rá négy évre, 1977-ben elütötte egy autó, kórházba szállítás közben belehalt sérüléseibe - R.L.), a „vőlegény” meg véresre verte a disznókat. Egyet, egy anyadisznót félig agyonverve bedobott a dögkútba. A bíróságon azt vallotta, azért tette, mert nem akart a disznó legelni.

Öt évvel a tragikus történet Új Tükör-beli közlése után a kávémat kavargattam B. vadonatúj éttermének futómuskátlival feldíszített teraszán, s egykori iskolatársammal beszélgettem.

- Csak írod, s nem olvasod az újságot, mi? - kérdi tőlem.

- Te viszont olvasod, így mindent pontosabban tudsz, mint én. Mit kellene tudnom?

- Hát azt, hogy kié a legnagyobb kárpótlás a faluban.

- No. Csak nem?

- De igen. Az apja földbirtokos volt, meglépett a háború után. Sokáig titkolták, hogy tőle van a gyerek. Képzeld, még életében mindent a Jóska nevére íratott. A háromlábú szék sem volt az anyjáé. Az öregasszony, mielőtt meghalt, letette a közjegyzőnél a papírokat. Akár a mesében.

- De mi van vele? Él?

- Él-e? Csak most jött meg igazán az esze. Ügyvéddel járja a falut, s fatelepet készül venni. Az újságban az is benne volt, hogy '56-os kitüntetést kapott.

Az ellenállás fészke

Zsiros volt a nagy lehetőség, akiről nem derült ki világosan, hogy nagy formátumú politikus-e, avagy csupán a rendszerváltás ügyes beszédű krakélere.

Ókígyóst a második világháborút követően átkeresztelték Szabadkígyósrá. S noha a Lenin út a politikai rendszerváltás következtében újra Fő útként neveztetik, a falu neve szerencsére semmit sem változott.

- Fiatal kiskgazdát keresek - mondom a kocsmárosnak. - Zsiros Géza emberét.

- Itt mindenki az, uram, de ha beszélni kell, senkise az. Jobban szeretjük a békességet, mint a politikát. Mit értünk mi ahhoz?

- Már hogyan értenének hozzá, amikor megválasztották Zsirost? Nem maguk voltak a választáson?

Rövid civakodás után kapom az útbaigazítást, menjek a kétegyházi úton, ott lakik egy tudálékos ember a tapétagyárossal szemben. Hm, tapétagyáros. Kezd érdekes lenni.

A szóban forgó férfi, Pallér István a 43 évével fiatalnak számít a kiskgazdák soraiban. Pallér úr „hagyományos” életutat járt be, míg farmerkedésbe kezdett. Kulák nagyszülők, osztályidegen szülők, mégiscsak-tanulóévek, majd gyümölcstermesztési szak a főiskolán. A kígyósi Aranykalász TSZ-ben eltöltött hét esztendő után tanítás következett.

- Egy huszonöt hektáros tangazdaságban primőrrel, szántóföldi növénytermesztéssel, öntözéses kultúrával foglalkoztam. Jeles kertészetekben - Óbudán, Szentesen - lestem el a fortélyokat. Aztán a szükség és a kényszer úgy hozta, hogy kapcsolatba kerültem a svéd Findus-céggel, s fajtakísérletekbe kezdtem. Ezerkilencszáznolcvankilencben, bár ott kellett hagynom a tangazdaságot, a svédek engem választottak. Nem zavarta őket, hogy magángazdálkodó lettem, sőt, azt mondták, én számítok nekik, nem a gazdaság. Büszke voltam akkor erre.

Közben bekapcsolódtam a politikába. A kiskgazdák vonalán éreztem azt a kimozdító erőt, ami magával ragadott. Ettől a vonaltól reméltem a változásokat. Az illegalitás éveiben egy régi osztálytársam lakásán, Zsiros Gézánál találkoztunk. Őbenne ma is feltétlenül megbízom.

A Findus-szal úgy állapodtunk meg, hogy az első évben kiépíték egy telepet. Ez lassan befejeződik. Vettem egy dűlőfélben lévő házat, másfél hektárnyi területet bérelek hozzá. Negyven zöldségfaj kétszázhatvan fajtájának magvai már a földben vannak. Hagyományos és új fajták vegyesen. Kísérletet folytatok paprikával és hagymával. Zöldspárgából negyvenfélét ültettem.

Pallér István telkével szemben hatalmas ház épül, a végét alig lehet látni. Az emberek találgatnak. Van, aki fogadászerűsége tippel, mások üzemre, óriás műhelyekre gondolnak. Egy német tapétagyáros építkezik a magyar feleségével. Két éve annak, hogy az asszonyka idecsalta az urát. Kérdezték, mit lehet itt csinálni. A kígyósiak mondták, „semmi különöset”. Merthogy nincs a kétegyházi útban villany, de még víz se. Igaz, villany még most sincs, de a „németekhez” hamar eljutott az áram. A gyáros - mesélik - bekocsizott egy reggel Békéscsabára, letette az áramszolgáltató asztalára a kétmillió forintot, s rá két hétre villannyal világított. Az asszonyka meg földet vett a ház mögé. Teniszpályák lesznek itt, hátul már

mélyül a gödör a csónakázó-tónak. Hat hektár Amerika a mostoha infrastruktúrájú Békésben. Szép jövő elé nézünk.

Pallér úrral egy idős pár régi házában beszélgetünk. A Zsiros-barát eltartási szerződést kötött az emberrel meg az asszonnyal. Az asztalon műanyag-kancsó, az ablakban Sokol-rádió, a sarokban kályha, Salgótarján. Sötétben vakoskodunk, mert itt még nincsen villany. De ha kinézünk az ablakon, a szomszéd telkére látunk, ahol Volvók hordják el a földet - a munkások mesterséges dombot építenek. Látjuk a kapitalizmus csöndes igyekezetét.

Kísérlet, csodapaprika, zöldspárga-kultúra - passzol az álmvilághoz. Miközben ezerkilencszáznolcvanötötől napjainkig a felére, 610 ezer tonnáról 338 ezerre csökkent az ország vetőmag-előállítás. Igaz, a FÁK országaiba még így is 30 ezer tonnát exportáltunk, a kukorica és a napraforgó 1993-as vetőmagexportja pedig november végéig 55-60 millió dollárra tehető.

A Findus-féle paprikamag darabja hat forint ötven fillér, a spárgamagé egy dollár. Mikor lesz itt pénze a talajt vesztett téeszembernek arra, hogy farmernek felcsapva Findus-magvakat vásároljon? A válasz Pallér úrtól: lesz pénz, mert minden jóra fordul, mint a mesében. És a parányi parasztház füstösen alacsony konyháját betölti az érthetetlen optimizmus.

Ugyanez sugárzik az egykori osztálytárs, Zsiros Géza kisgazdavezér orcáján is. A talpraesettségében, tehetségében olyannyira biztos vállalkozó mondataiban politikai megfontolások és józan karriervágy elegyes keverékét találjuk - korlátlan úr a saját hazájában. Torgyán József ellenlábását a Békés Megyei Gabonaforgalmi Vállalat vezérigazgatói székéig röpítette a rendszerváltozás. Az egyik legaktívabb kisgazdapárti politikus a nagy „átváltozás” idején. Valahány parasztminiszterünk menesztésekor mindig bársonyszékre fájt a foga, aztán saját pártja és a koalíciós kormány mégis minden alkalommal mást talált helyette. Még egy államtitkári posztot sem juttatott senki a derék doktornak - a kormányfő talán túlságosan is önállónak tartotta a békési gabonakirályt, akinek kiterjedt rokoni, baráti kapcsolatai révén helyben gyanúsán nagy volt a hatalma.

Mindettől függetlenül el kell ismerni, hogy a modern, viarsarki keresztapa bármibe fogott az elmúlt években, fáradozását többnyire siker koronázta. Vállalkozói, politikai - összegyűjtött kárpótlási jegyei révén pedig földbirtokosi - karrierje egyenesen ívelt felfelé. A termelőszövetkezet ellen - a téeszéből már távozott vagy nyugdíjba vonult tulajdonosok vagyონrészesedésének vonatkozásában - ő indította a legerősebb támadásokat, s ezzel mindig rá tudott ijeszteni a pozíciójukat féltő elnöki kompániára. Zsiros volt a nagy lehetőség, akiről nem derült ki világosan, hogy nagy formátumú politikus-e, avagy csupán a rendszerváltás ügyes beszédű krakélere. A három esztendő egyik legnagyobb adóssága, hogy ezt a kérdést nem segítette időben tisztázni.

A titok a személyiségben rejlik. Zsiros Géza szuggesztív ember, akinek igen jó a lényeglátó képessége. Torgyánnal ellentétben soha nem beszél fölöslegesen. Képes saját rejtett misztikumából a környezetére átsugározni a titokzatosságból. Borsi Imre, a kisgazdapárt kisdombegyházi elnöke mesélte így a vele való találkozását: „Mi mindjárt a legelején kezdtük itt szervezni a kisgazdapártot. A pontos időre nem emlékszem, *csak arra*, hogy mikor én Csabára, Zsiros Gézához, a párt megyei szervezőjéhez mentem, akkor még arra figyelmeztetett, hogy az éjjel akár el is vihetnek emiatt a látogatás miatt.” Máskor Zsiros egy dombegyházi fórumon állt ki, s hevesen annyit mondott a kárpótlási törvényről, „Vajúdtak a hegyek, s szültek egy egeret.” Ugyanitt három falu, Kisdomegyház, Dombegyház és Magyardobegyház közös Petőfi téésének jövőjéről azt mondja, „Három falu, egy nóta, ez nem megy tovább”. Zsiros Géza - nagyon ért a saját embereihez. Soha nem azt mondja, hogy mi van, hanem azt, hogy minek

kellene lenni. De ezt oly ügyesen csinálja, hogy akit a kezei közé kaparint rejtélyes személyiségevel, észre sem veszi. Számomra ő volt a rendszerváltás három esztendejének legérdekesebb politikai személyisége.

Zsiros tudatos karrierépítésének fontos eleme az is, hogy több jelentős kisgazdavezető származott Békésből. Tildy Zoltán, a párt egyik alapítója, későbbi köztársasági elnök (1946-48) szeghalmi, Szabó Árpád földművelésügyi miniszter (1947-48) mezőberényi, B. Szabó István honvédelmi államminiszter (1946) békési, Gyöngyössy János külügyminiszter (1945-47) pedig békéscsabai kötődésű volt. Zsiros soha nem tagadta, hogy a neves személyiségek származásának tényét tudatosan építette be politikai imázsába.

Itt minden az övé, súgta a fülembe egy kollégám Békéscsabán, és sejtelmesen folytatta: csak azért nem lett belőle miniszter, mert az ügyeiről szóló hírek eljutottak Antall József fülébe. Kunágotai családi birtokokról szólnak pletykák, de Zsirosra soha senki nem tudott rábizonyítani semmit. A képviselő hanyag eleganciával verte vissza a Békés Megyei Gabonaforgalmi Vállalat privatizációja körüli vádakát is, de azt is tagadta, hogy köze lenne helyi bankvezérek kinevezéséhez. Igaz, azt is cáfolta, hogy valaha is bársonyszékre vágyott volna. A Magyar Hírlap 1992. április 4-i számában erről úgy nyilatkozott, hogy mondták már neki sokan, „Géza, harminc birka közé kell egy szamár is, mert menni lehet utána.” Mindehhez hozzátette, lesz még olyan pillanat az életben, amikor nem Zsirosnak lesz arra szüksége, hogy a földművelésügyi tárcát irányítsa, hanem éppen fordítva: az általa képviselt szellemiségnek esetleg másoknak, nagyon sok embernek lehet szüksége.

- Miért nem lett magából parasztminiszter? - kérdeztem az emlékezetes „szerelmi vallomás” után másfél évvel a vezértől.

- Még nem késtünk el vele. A hétvégén lesz a nagyválasztmányi ülésünk, s az egyik kisgazda elnökjelöltnek ugyanaz a neve, mint nekem: Zsiros.

De Zsiros Géza megint melléfogott. A Torgyán-ellenes harminchatokat, valamint a szalonképesebb politikai hivatalnokokat tömörítő Egyesült Történelmi Kisgazda és Polgári Párt (EKGP) 240 szavazattal Szabó János minisztert választotta elnökéül 1993. decemberi alakuló ülésén. Zsiros 196 voksot kapott. Eerre két nappal Boross Péter miniszterelnöki kinevezése előtt került sor...

Lehet, hogy egy paraszthajszálon múltott?

A helyi klientúrának imponált a pókerarcú politikus magatartása. Egy ember állt a kör közepén, akinek pénz és pozíció volt a kezében. Egy a kockázatot jól ismerő férfi jelent meg a falvakban, akinek figyelni kellett a mozdulatait. Az az ember várta az újságírókat sajtótájékoztatókra, aki újjgazdag agrármenedzserekkel vette magát körül. De ő volt az is, aki politikai nyilatkozataival elérte, hogy a téeszkek mozgásterét szűkítő javaslatai nyomán, 1992 nyarán az alföldi téeszlobby visszatartotta gabonabeszállításait. Zsiros ekkor jöhetett rá először, mégsem lesz olyan könnyű kirúgni a téeszkek alá tett támasztó bakokat. A milliomos menedzser a szövetkezeti törvényt kívülállói jogokat bővíteni szándékozó javaslatával haragította magára a szövetkezeti vezetőket végérvényesen.

Zsiros Géza kincstári optimizmusát az üzleti kudarcok és a legmagasabb körök iránta tanúsított közönye sem befolyásolta. Nem a múltból érkezett, figurája, alakja nagyon is a jelenből való volt, tettei, harcai a modern kor vállalkozójáé. Ő az érzelemmentes kapitalista, aki soha sem veszíthet a bolton. Javaslati nem azért váltottak ki oly erős ellenállást a nagyüzemekben, mert kisgazdapárti politikusként fogalmazta meg azokat, hanem azért, mert a vagyon, a pénz közelébe igyekezett, s a téeszkek gazdasági befolyásának megtörését tűzte zászlajára. Torgyánt és a zöldbárózást megkuncogták a téeszelnökök, de Zsirost rettegve

gyűlölték. Mert a politikus úgy ragadt a téeszvagyonra, mint kopó a vérző nyúlra. A téeszelnökök tudták, hogy félni kell tőle, mert a pénzzel jól bánó, befolyással rendelkező politikus-vállalkozó nagy veszélyt jelenthet a jövőjükre.

Jelen voltam, amikor Zsíros Géza sajátosan pattogó, rövid tömondataival, a parancsoláshoz szokott ember felsőbbrendűségének biztos tudatában egy agrárbank - a Kultúrbank - létrejöttét beharangozta. Többes számban beszélt. „Tenyészkocát adunk a parasztnak. Nem kell érte fizetni. Húsban kell teljesíteni a vételárat.” A Gyulai Húskombinát vezetője, a zsírosi forgatókönyv előírásait betartva garanciát vállalt 300 ezer sertés felvásárlására. Egy évre rá békési pestises disznók az okai a Magyarország ellen irányuló nyugati húsembargónak. Mindegy, folyik a professzionalista ígéretetés, jó vásárt jósolt a Zsíros-klán. A bankos körbe bevonták a Baromfifeldolgozó Vállalatot is. A Barnevál 14 millió csirke, egymillió liba és félmillió pecsényekacsa felvásárlását vállalta, a Mezőhegyesi Állami Gazdaság pedig vetőmagot ígért azoknak, akik a gabonaforgalmival - Zsíros állami vállalatával - szerződést kötnek. Fizetni búzával vagy kukoricával lehet. A hitelügyleteket a Kultúrbank intézi. Tíz-tizenegy százalékos a kamat. Mindez, lám, egyetlen ember kézmozdulatára.

Figyelem Zsíros Géza mozdulatait, s rájövök, mennyire tipikus alakja ő a felborult egyensúlyokkal küzdő magyar vidéknek.

- A tenyészállat árát a termékből vonjuk le. A jelenlegi bankköltségeket lefaragjuk. A termelő figyeli az árcsökkenést. A gabonaipart racionalizáljuk.

Próbálkozom az ellenkezéssel. Egy múlt század eleji fotelbe süppedek, s a vezértől csak annyit kérdezek, kinek adja a hitelt.

- Ne tréfáljon már! Hatmillió aranykoronára nyújtottak be kárpótlási igényt az emberek, csak ez ötszáz millió forintnyi értéket képvisel. Mi végre a paraszt mellé állunk, s megteremtjük a kisgazdaság működésének feltételeit. Mi kifogásolni való van ebben?

- És? A gazdaságpolitika?

- Az más - hangzik a válasz, s a vezér elviharzik. A mélyülő agrárválságra, a vontatottan haladó kárpótlásra, az állatkivágásokra, a békési eladatlan disznóhússra, a fűtőolaj helyett drága gázolajjal hajtott traktorokra, a parlagon maradt földekre, a csödbement húsfeldolgozókra már nem tud időt szakítani.

Igaz, nem is biztos, hogy Zsíros Gézának, a békési keresztapának kellene mindezekre válaszolni. Neki egyelőre az a dolga, hogy sikeres maradjon a politikában.

Pélyi képeslap

Vajon nekünk 1993-ban mekkora őszinteséggel kellene beszélni arról, hogy mit eszik a lerongyolódott falusi lakosság?

Északabbra, északabbra, buzdítottam magam 1992 tavaszán, s elindultam oda, ahol születtem, a Heves és Jászkísér jámbor szorításában elhelyezkedő Pélyre. Ez az a szegény vidék, amelyről a sikeres barackos gazda úgy vélekedett Zsombón, hogy lusta, tehetetlen emberek lakják, „ráérünk, sógor, holnap is dolgozni”. Amikor Békéscsabáról Pélyre, és onnan Kiskörére tartottam, erre a kissé kegyetlen mondatra gondoltam. Villany nélküli tanyák mellett haladtam el. Nagyokat nyeltem, s az öregapám verejtéktől habzó hátára gondoltam, meg a durva szikre, ami úgy kerülhetett a távoli Hortobágyról a falunk határába, hogy egyszerűen odaszökött.

Nem mindenütt ilyen mostoha azonban a föld. Közelebb a Tiszához, a hatrongyosi határban, vagy a régi Karádi-birtokok táján zsíros, vastag a szántó talaja. Karádi Katalinnak, a színésznőnek voltak itt hatalmasnak ugyan nem nevezhető, de kiterjedt birtokai. S hát nem is lusta vidék ez, csak éppen másfélék a szegénység dimenziói.

Pély. Az etimológia szerint halmocskát, dombocskát jelent, pedig olyan sima a tájék, akár a tükör. Nem híres nagyfalu ez, még akkor sem, ha híres szülöttei vannak Töröcsik Mari és Koncz Zsuzsa személyében, akik történetesen innen származtak el. Régebben sem volt híres nagyfalu, de nem volt olyan szegény sem, mint Hevesvezekény vagy Tizzasüly. Sülyre kövesút sem vezetett Pélyről, miként Hatrongyosra sem, ezekre a településekre csak az indult el, akinek nagyon fontos tennivalója volt.

Mesélnek egy szoborról a sülyi útban. Élt a faluban egy Godóné nevű szegény asszonyság. Mielőtt meghalt, egy Mária-szobrot állíttatott a sülyi elágazásban. A tréfásabbak viszont mondogatni kezdték Godónénak, hogy a Mária elindult Tizzasülyre, nem szereti már a pélyieket. Sőt. Hátat fordított a falunak, s azt mondta: „megyek Sülynek, szarok Pélynek”. Legendaként él a faluban, hogy az öregasszony futva indult a határba megnézni, tényleg elment-e a Máriácska. De nem ment el, ma is ott áll, egyedül őrzi a kihalt, üres határt, vállára madarak telepednek.

Aranyosnak hívják a határnak azt a részét, ahol a Máriácska áll. Három út fut össze a szobor előtt. Egy a faluba vezet, egy Tizzasülyre a földeken át, egy pedig a Hanyi-gátra, át a Sajon, kis ér ez, békaparadicsom. A Hanyit a nagy tiszai árvizek ellen építették, a század elején, a nagyapám még őrizte a harmincas években. A pélyiek azért örködtek, hogy a tarnaiak át ne vágják a gátat. De nem lehetett minden méterét ellenőrizni, úgyhogy a víz gyakran előtötte hol Pélyt, hol a pélyiek jóvoltából Tarnaszentmiklóst. Temérdek víz elfért a Hanyiban, gáttól gátig ért, ellepte a fűzfák tetejét. Amikor a gát átázott, a víz beszivárgott az Aranyos krumpli- és búzaföldjeire, tocsogtak benne az aratók még augusztusban is. A Tisza II vízlépcső megépítése után néhány évvel a Hanyi egyszerűen kiszáradt. Nem kell többé félni attól, hogy valaki is átvágná a gátat.

A falu lakossága a háború előtti időkhez képest mára - miként a Hanyi vize - jócskán elapadt. Ma ezer-ezerkétszáz ember lakik Pélyen. Az elköltözők Egert vagy a fővárost választották. A férfiak korán halnak, sok az idős, nyugdíjas asszony, gyakori az öngyilkosság. A pélyiek közül sokan a kútba ugrottak. Van, aki a temető kútját választotta, más a kertjében jutott arra, hogy

nincs értelme a további küzdelemnek. Minden öngyilkos egy másik embernek kínálta fel az élet gyötrelmétől való megszabadulás örök receptjét.

Állandó papja, a falu kényelmes parókiáján lakó lelkipásztora nincs ma a falunak, „elszipkázta” az egyházmegyétől a sebtiben épülő Kisköre. Panaszt emelt ez ellen a pélyi vallásos közösség, de kérése nem hallgattatott meg az egri érseknél. Nincs elég kispapja az egyháznak, ezt tartalmazta a válasz.

Milyen az élet Pélyen? Elárvult, csöndes lett a falu. Nem futkároznak benne vasárnap délután masnis kislányok, nem verekednek össze a legények a tarnai vagy a pélyi búcsúban. De nincsen színpör sem, mely Csiki Gergely Nagymamáját játszaná. A futballpálya talaját felverte a gaz, végítélet lengi be az egykori pékség környezetét. Híresnek tartották a pélyi kenyeret. Móricz, a volt téeszelnök építette a pékséget. Hordták a kenyeret, a bucit Hevesre, Körére, talán még messzebbre is. Mikor Móricz meghalt, esztergapadot hozatott a pékségbe az utód, egy odakeveredett agrárgazdász. Aztán tönkrement a bolt. Lett a helyén autóbontó, azután benőtte a gaz, pocsékba ment Móricz munkája. Bezárt a hentesbolt, mert meghalt az óriás böllér, Dávid. A lángossütős elfutott, mert nem ette a nép a tésztáját. Még szép. Az asszonyok otthon is meg tudják sütni a kalácsot.

Érdekes ez a sütés. Legjobban őrzi a paraszti életforma hagyományait - és a szegény cselédvilág emlékeit. Rendszerek jönnek, elitek cserélődnek, generációs gondok terhelik a falut, a kalács és a lepény évszázados küldetése semmit sem változik. A sült tésztával változatlanul ki lehet egészíteni a húsban szegény táplálkozást. Manapság a húsárak és a jövedelmi viszonyok alakulása miatt különben is főtéllé léptek elő a különféle sült és főtt tészták. A paraszti konyha ereje egyébként is minden időben az olcsó és laktató ételekben rejtett. Olcsó volt sokáig az otthon hizlalt disznó, de ehhez család kellett, hogy legyen, aki megegye a húst és a szalonnát. Az egyedülállók ma már nem hizlalnak disznót. Az asszonyok pár baromfit tartanak. A hűtőszekrényben eláll a leves napokig. Értékesebb bolti hús - karaj, comb, dagadó - csak ünnepnapokon kerül az asztalra, marhahúst pedig jóformán alig eszik a falusi lakosság. Ezzel párhuzamosan szintén csökken a zöldség és gyümölcsfélék fogyasztása.

A hétköznap a maradéké, a hüvelyes főzelékeké és a tésztaféléké. A munkanélküliség pedig újra előléptette a rangsorban a sokáig lenézett krumplislepényt, s jól lehet lakatni a családot pusztakaláccsal és pogácsával is. Hogy a szegénységtől félnek az asszonyok, abból lehet tudni, hogy ötvenkilós zsákokban vásárolják a Hevesi Gabonaforgalmi Vállalat boltjában az ömlesztett lisztet.

A harmincas években élt a legrosszabbul az Alföldön a falusi lakosság. Kerék Mihály a Magyar Szemlében számolt be a magyar mezőgazdasági munkás rendkívül szegényes éltrendjéről, s arról, hogy „a nagy tömegek táplálkozása sok kívánnivalót hagy fenn”. Nem szeretném eltúlozni, mert éhezésről egyelőre nem beszélhetünk, de a falu újra keveset és szegényesen eszik. Kerülgetjük a kérdést, mert szemérmesek vagyunk. Ha a válság elhúzódik, s tovább csökken a falu eltartó ereje, újra olyan szociális és egészségügyi problémákkal kerülhetünk szembe, amelyekre rossz álmainkban sem gondoltunk ezidáig. Kerék ötven éve azt ajánlotta, „nem ártana közelebbről megismerkedni a korabeli állapotokkal, még ha néha szégyellnők is majd, hogy emberek vagyunk”. Vajon nekünk 1993-ban mekkora öszinteséggel kellene beszélni arról, hogy mit eszik a téeszvilág felszámolása után a lerongyolódott falusi lakosság?

A templomot a pélyiek még a rendszerváltás előtt újjáépítették. Egy fiatal pap - az utolsó, aki nem csupán misézett és temetett, de itt is lakott a parókián - irányította a munkálatokat. Az öregasszonyok hordták az állásra a téglát a mesteremberek keze alá.

Miért fontos a templom? Azért, mert a jobbára zsellérek és cselédek lakta falu huszadik századi története három pap nevéhez köthető. Az elsőt úgy hívták, hogy Perényi László, a második volt Lábas József, a harmadik meg Szabari László. Három pap, háromféle magatartás három különböző társadalmi berendezkedésben. A félresikerült földreformot korrigálni képtelen úri Magyarország, a háborús sokkot követő új demokrácia és a Kádár-rendszer csöndes - de biztos nyugdíjat adó, s a vallást megtűrő - enyészete.

Perényi kalandos életű világi - méghozzá újvilági - ember volt, hiszen megjárta Amerikát, s onnan hazatérve építtette a római katolikus templomot. Puritán egyszerűségű, szép templom a pélyi, nem visel magán sem barokk, sem klasszicista nyomokat, egyszerűen kényelmes és tágas. A vallás gyakorlása mellett arra is alkalmasnak bizonyult, hogy a férfiak - köztük nagyapám - jókat szunnyadjanak a padokban a vasárnapi nagymisék alatt. Senki soha a parasztembert ezért meg nem róttá.

Perényire élettelt telt, világot járt papként emlékeznek a helybéliek. Bálokon mulatozó, nagy tekintélyű vezetője volt ő a falunak, aki szenvedélyesen patronálta a színjátékot. Maga is játszott a darabokban, a választások közeledtével pedig pontosan elmagyarázta a szegény cselédcsaládok tagjainak, kikre kell szavazni, ki mellé kell állni. Nem ő tehet arról, hogy korabeli képviselők elkorhelykedtek a Jászkisért és Pélyt összekötő kövesútra összegyűlt pénzadományokat. Moldova György is megemlíti, hogy Pélyen mindig ezzel a választási fogással éltek a kortesek, út persze sose lett, a Kísér és Pély közötti tíz kilométert ezért Jászapáti és Heves felé kerülve kell megtenni. Új fejlemény, hogy nemrég kijelölték a mezsgyét jelző karókat. A rosszmájúak szerint ez csalhatatlan jele annak, hogy hamarosan választások lesznek.

Ha Perényi László hosszú élete során nem tett volna mást, minthogy megszerettette a pélyiekkel a színikört, már ez is elég lenne ahhoz, hogy nevét aranybetűkkel foglalják a falu történetébe. Élt ugyanis a faluban egy polgárcsalád, s a Töröcsikék lánya volt Marica, akiből az ötvenes években a Körhinta bemutatását követően lett igen nagy színésznő. Töröcsik Marinak ma is könnyek szöknek a szemébe, ha a faluját emlegetik. Nem véletlen ez. Pély szürke porába minden történelmi időben hullottak az asszonykönnyek. Mindig volt ugyanis félnivaló. A múlt században erős férfiakat nyelt el az örvény, mert szekérrel akartak átvágni a Tisza jegén. Máskor Szilágyi Lacitól, a pusztai útonállótól kellett rettegni, aki átvágta késével a kutyák, később pedig a dinnyésgazda torkát. A háborúban ötször váltották egymást az oroszok és a németek, ötvenegyben meg a Hanyi-gátra vitték nevelni éjszakánként a hangadó gazdákat. Páli, a párttitkár '54-ben azt üvöltötte, „Holnapra nem lesz az egyház a végébe” se”. De tévedett. A pélyi asszonyok - Varró Kali, Balogh Kali, Rácz Juli, Rab Kali vagy a nagyanyám, Vágány Cili - ittmaradtak, s ha valaha kitették a lábukat a faluból, alig várták, hogy visszatérhessenek. A könnyes szemű öregasszonyok soha máshol élni nem tudtak volna, tudja ezt jól Töröcsik Mari is.

Pihentetőnek szánom én ezt a szülőfalumról szóló mesét a sok üzletrész meg a hatalmi nyavalyák utánra. Ezért idéznék egy versikét, ami engem mindig megnyugtató. Miközben a sok gonosz történetet rendszereztem, újra kiadott formájában rábukkantam annak az imának a szövegére, amelyet a „pélyi rk. Templomban szentmisék és litániák után a hívek közösen végeznek”:

„Szent Anyám add kegyesen,
Tied legyek teljesen:
Tied életben s halálban,
Tied búban s balsorsban,
Tied itt és mennyekben,
Szent Anyám add kegyesen,
Tied legyek teljesen...”

Az imát Perényi ajánlotta híveinek a harmincas években. A magyar nótákat - a pikánsakat is - nagy kedvvel énekelgető lelkészt egy szigorú tanító-lelkipásztor, Lábás József követte, akit Blistáztak, s így került el örökre a faluból. Szabari László hosszú, nehéz időszakot élt át a faluban, olyat, amikor sokkal nagyobb szükség volt a kompromisszumra, mint a harcos ellenállásra. A halk szavú, csendes plébános érdeme, hogy fenntartotta a faluservező erejű vallásosságot. Nagyanyám szerint Pélyt mindig a vallásosság mentette meg a végromlástól. Jöhettek téesszervezők, beszélhetett a papok ellen Páli, a falu hite erős maradt. A papnak itt a megszokottnál is erősebb közvéleményformáló szerep jutott. Ezzel a szereppel sokáig élni tudott az egyház. Igazságot tett a békétlenkedő földosztó parasztok között, később pedig a falu érdekeit helyesen értelmezte, amikor kiegyezett a hatalommal, s nem szólt akkor sem, ha - mai szemmel nézve - fel kellett volna lépnie a Bibliát mellőző oktatási túlkapások ellen.

Tudni kell azonban azt is, hogy az egyház emberei sem tudtak semmit tenni a hatvanas évek társadalmi méretű elvándorlásával szemben. Tudomásul vették, hogy a fiatal családok a városba költözés mellett döntenek. A magyarországi városiasodás megpecsételte a falum sorsát is. Bezárta boltját a szódás, nem volt többé szükség a kovácsra, a kisvonatot busszal váltották fel, s noha jó ideig tartotta még magát a falusi művelődés alapintézményei közül a könyvtár meg a mozi, s vergődtek még egy ideig a járási bajnokságban a helyi aranylábú gyerekek, a faluban ritkulni kezdett a gyerekzsivaj, aztán el-elmaradoztak a bálók. A helyi intelligencia elviharzott. Egy napon, megelégtelve a konfliktusok sorát, Szabari is felpakolt, s elköltözött a faluból. Ennek már több mint tíz éve.

A nemrég templomot tatarozó öregasszonyok nehezen értették meg az egri érsek levelének tartalmát, pedig a főpap világosan fogalmazott, amikor azt írta, semmi remény arra, hogy Pélynek belátható időn belül újra saját papja legyen.

A Vörös Hajnal alkonya

Az első helyre az italt, a második helyre a nőket helyezte, s csak a harmadik hely jutott a téesznek.

Furcsa, zavart lélekkel érkeztem Kiskörére. A Tisza II-vízlépcső miatt felfejlesztett kicsiny településen hamar kiderült, nem vagyok szívesen látott vendég, mert nagy baj közepébe jöttem, s nem jó, ha elviszem a falu rosszra fordult sorsának hírét a nagyvilágba. Azon a napon érkeztem ugyanis, amikor megpecsételődött a Vörös Hajnal Termelőszövetkezet sorsa. A kép a homoki gazdák gyönyörű barackosai, a békési gazdaságok „zsíros” optimizmusa után komorrá változott. Bevetetlen földek Tarnaszentmiklós, Kömlő határában, szántatlan vidék a Tisza tőszomszédságában, néma, üres, téesz-irodaház, agónia és végítélet. Az utolsó napon vagyunk, a téeszben munkakönyvet osztanak. Áprilisban a Vörös hajnalban. Azt hiszem, itt van vége a kolhozoknak, Kiskörén. Dél tájban jut eszembe, hogy születésnapom van. Harmincöt éves vagyok.

Sári József téeszelnök különösen balszerencsés ember. Három éve került Körére, előtte a hevesi pártbizottság munkatársa volt. Ezerkilencszázkilencvenegy áprilisában részvénytársasággá alakult át a szövetkezet - mindhiába, a cégbíróság nem jegyezte be. Érvénytelen tehát a közgyűlés határozata. Ottjártamkor több száz ember kapta kézhez a munkakönyvét, csak a sertéstelep dolgozói maradtak meg állásukban. Akik mentek, járadékosok április 10-étől.

A Dózsa György utcában járok, több portára belépek, konyhákba toppanok. Ülnek az emberek a kredenc előtt, dohányoznak az asszonyok, idegesek a férfiak. Amíg csak az asszonynak nem volt munkája, volt valahogy. De most, hogy traktoros, kombájnos se kell többé, egyre kínzóbb érzés a férfiember számára. Az, hogy valaki kivegye a földjét, s mezőgazdasági vállalkozó legyen, meg sem fordul az emberek fejében. A háztáji ugyan megmaradt, s lehet krumpliföldet íratni, akinek több kell, bérelhet hozzá, amennyit akar. De a köreiek nem bérelnek földet sem. Ülnek a konyhában, s szidják a vezetőséget. Pedig azon már nincs mit szidni.

Sári József a fotelbe roskad, ő már nem ideges, „a téesz szétment”, mondja megadóan, s arra biztat, kérdezzek. Bátran, csak bátran.

Nem sajnálom Sári Józsefet. Pártvezető volt, tudnia kellett, hogyan áll a gazdaság szekere. De arra is három évet „kapott”, hogy átvezesse a téeszt a túlsó partra. Jelképes, hogy éppen az ő kezében ment tönkre a közös. Akkor is ez a véleményem, ha biztos lehetek abban, hogy nem az ő döntéseinek következtében alakult így a helyzet Kiskörén. Sári egyik elődje, aki a rossz nyelvek szerint az első helyre az italt, a második helyre a nőket helyezte, s csak a harmadik hely jutott a téesznek, nos, az elődje megúsza szárazon, a szitkokat most a tagok, lám, a „párttitkár” fejére szórták.

Az emberek amiatt, hogy nem lett a részvénytársaságból semmi, nem a cégbíróságot szidják, s nem is a jogrendszert hibáztatják. Csak annyit mondanak, hogy „Sári Jóska nem tudta megcsinálni”. És hozzáteszik: „Ezt se tudta megcsinálni.”

*

Summa: Belecsöppenünk egy 1992-es vagyonnevesítő közgyűlés kellős közepébe, ahol a zákányszéki téesztagok jussukat követelik a sokáig oszthatatlan téeszvagyonból, majd egy zsombói kigazda-farmer vendégei lehettünk. Ezután előlép egy dühös úr, aki ugyan nem felejt, de mégsem oly veszélyes, hogy félni kellene tőle. A fiatal „zöldbáró” macerásnak tartja az osztást, Matyi bácsi, a paprikás gazda pedig a régi nagybani piac biztonságát sirja vissza, közben megígéri, nem veszi el a más földjét. Juhász Gábortól megtudjuk, mekkora terület kell a sertésenyésztéshez, s bepillanthattunk egy szép-szomorú falusi szerelmi dráma kulisszái mögé is. A reményteljes '92-es tavaszon hosszú, kanyargós sétát teszünk Zsíros Géza békési birodalmában, s megkíséreljük megrajzolni az új idők izgalmas alakjának portréját. Két szomszédos hevesi település élénkebb és sötétebb tónusaival ismerkedtünk ezután. Célunk e fejezettel az, hogy visszaidézzük, mennyire naivak voltunk 1992 koratavaszán, s hogy előre jelezzük: komor felhők gyülekeznek.

III. MENT A TEJFEL, MARADT A SAVÓ

„Nincs a Nemzeti Bankban annyi pénz, amiért
én a tanyám körüli fél holdat odaadnám.”

(Bordás Imre)

Debreceni történetek

Aki közel ült a tűzhöz, s ismert valakit a kárpótlási hivatalban, annak rendszeresen sügtak.

„Tudjuk, hogy Debrecen körül mindig sok elegy-belegy, csavargó hajdú lézengett”²⁰ - olvasható Takáts Sándornak egy 1930-ban írott munkájában. A találó megállapítás a hajdúk letelepedésének kezdeti időszakára utal. Szendrey István történész, aki az ötvenes évek végétől a hetvenes évtized elejéig a hajdútörténelemnek szentelte életét, így emlékezik meg a legendás őslakosságról. „Királlyá választása után, Ferdinánddal vívott harcai közben nem csupán azért vonult vissza Szapolyai János Debrecenbe, mert 1526-ig földesura volt a városnak, de legalább ily okkal azért is, mert ezen a területen talált legbiztosabb támaszra, ahonnan minden jel szerint leghűségesebb, legmegbízhatóbb, s egyben legvakmerőbb katonái, a Szerémi György által sokat emlegetett gulyások (hajdúk) toborzódtak”.²¹

Ezt a fegyverforgatáshoz értő, és kezdetben többnyire földönfutó, máskor kegyetlenül fosztogató tömeget aztán Bocskai István telepítette le, először jórészt saját birtokaira, később pedig a számos puszták valamelyikére. Nem egyenként telepítették persze le a hajdúkat, hanem elsősorban úgy, hogy egy-egy hajdútisztet különös adományokkal ruháztak fel. Nagy András generális például Báthori Gábor idejében egy egész vártartományt kapott jutalomképpen, s a hajdúkapitányok is jobbágy alattvalókkal együtt, lakottan nyerték el a falvakat.

Szendrey István egy tanulmányában Nadányi Gergely hajdúkapitány sorsának bemutatásával bizonyítja ezt. Báthori Gábor fejedelem 1608. május 23-án kelt kiváltságlevelével adományozta a kapitánynak és száz vitézének Berettyóújfalu és Szentkozma bizonyos birtokrészeit - azaz nem mindet. A többi birtok másoké volt. A korabeli birtokívek név szerint tartalmazzák, hogy kik ezek. Fölöttébb kalandos életet éltek a hajdúk - pontosabban a kapitányok. Sokukról annyit sem tudunk, jártak-e valaha birtokaikon, laktak-e ott, avagy csak műveltették a földeket a jobbágyaikkal. Nadányi például valószínűleg sohasem élt Berettyóújfalun, tudjuk viszont, hogy csúnyán végezte, mert 1614-ben a megyesi országgyűlésen a Báthori elleni merénylettel való meggyanúsítás után a felbőszült tömeg kilógatta a templom tornyából, s elfelejtette elkapni. Szendrey is azt mondja, hogy a „hajdúkapitányok élete szerfölött változatos volt”.²² Maradjunk annyiban, hogy a hajdúk letelepítése nem egy, s nem két-három esztendő alatt ment végbe, s nem is úgy, hogy a katonák egyik nap még karddal hadakoztak, a másik nap meg már dohányt termesztettek.

Van egy másik, jóval egyszerűbb eredetmonda is. Ezt a kisgazdapárt - azóta megyei elnökké avanzsált - helyi titkárától, Kapronczi Mihálytól hallottam. Eszerint két városról nem tudni, hogy miért került oda, ahol ma is megtalálható. Az egyik a sivatag kellős közepén lévő Timbuktu. A másik ilyen város Kapronczi szerint: Debrecen.

²⁰ Takáts Sándor: Duskás Ferenc debreceni főbíró, Debreczeni Képes Kalendárium, 1930.

²¹ uo.

²² Szendrey István: A Bihari-berettyóújfalui hajdúk - in: Berettyóújfalu története, 221-228.old. A Városi Tanács kiadványa, 1981. Szerk. Varga Gyula

Történelem és jelen idő sajátos keveréke a hajdúváros utcáin. A Csapó és a Piac utca környékén rengeteg a román és ukrán bevásárló turista, furcsán kavarog itt vidékiség és modernség. A tágas, nagy terek falusias meghittséget, a tömeg a növekvő, dinamikus nagyvárost juttatja az ember eszébe. Ez a kettősség adta mindig is Debrecen jellemző hangulatát. A kilencvenhármas év különben is az ünnepé. Háromszáz éve annak, hogy Lipót császár szabad királyi városi rangot adományozott a kálvinista Rómának. A dézsma és a földesúri cenzus alóli mentesség - mely már Mátyás idejében megadatott Debrecennek - 20 ezer kemény forintjába került annak idején a városnak, de hát végül e rang emelte ki végérvényesen a jobbágysorból, s tette az Alföld virágzó, kereskedő mezővárosává.

Kisgazdapárti kalauzum kissé igazságtalanul hasonlította a várost a sivatagi Timbuktuhoz. Debrecen környéke ugyanis sohasem volt vizek nélkül. Győrffy István arról tudósít a maga mesésen szép stílusában, hogy „sarak idején istenkísértés volt teherrel útnak indulni. Már pedig az év nagyobbik felében sárosak voltak az utak. Más volt az időjárás. Gyakori volt az eső, a harmat délig sem száradt fel. A vizek szabályozatlanok voltak. A Tisza, Hortobágy, Mirhó, Berettyó, Körös árvizei évről évre pontosan, néha többször, olykor egyszerre beköszöntöttek s a lakott helyeket elvágták egymástól”.²³

Igaz, Győrffy mindebből arra következtet, hogy ilyen körülmények között nem volt érdemes semmit sem termelni! Tény, hogy a víz soha nem is zavarta különösebben, legalábbis Győrffy szerint, a pásztorokat. Ha rajtuk állott volna, minden úgy lenne ma is, mint régen volt. Mennének rétnek, hátukat nekitámasztanák a szélnek, a csákót eldobnák, füttyülnének a világra. Olvasom, a régiek közt volt olyan, aki harminc esztendeig meg sem fordult a városban. Ezeket a szilaj legényeket még nem izgatta a lakásprivatizáció. Ha bajuk támadt a világgal, fogadóba mentek, melyekben Petőfi is megfordult, s amint meglátta a formás Péchy Viktóriát, Héczei Szabó Antal nejét, azon nyomban megírta a „Hortobágyi kocsmárosné, angyalom” kezdetű híres dalát. Kedvelem a régi helytörténeti kiadványok ábrándos stílusát. A sok mese közt persze ott vannak a kor tényei is. Óráig tartana például, ha a régi csapszékek neveit fel szeretnénk sorolni. Zoltai Lajos még ismerte valamennyit.

Kevés olyan nagyvárosunk van, amelyik ennyire belesimulna környezetébe, s amelynek ennyire erős hatása lenne a köréje települt régió életére. Debrecen kulturális tekintetben mindenképpen ilyennek számít. Történeti okokra vezethető vissza, hogy az erős polgári hagyományokkal rendelkező városban hamar megelevenedtek a régi világ kulturális szervezetei, egyletek, körök hirdetik magukat, s az utcák visszakapták egykori nevüket - egyszóval külsőségeiben is tombol az úri világ nosztalgiája. A mezőgazdasági struktúra „átváltozása” valamivel bonyolultabban halad. A hagyományok - amelyek az illuzórikus termelési szokásokhoz való visszatérésben öltenek testet - és a számító, modern világ anyagi érdekei sajátosan ütköznek egymással.

A kárpótlás során például a város nyugati, löszös talajára igyekeztek a búza és kukorica-termelő gazdák, s hangzatos termelői hitvallást tettek arról, hogy az évszázadok hagyományaitól nem szándékoznak eltérni. A házilagos kivitelű agrárprogramok azt a célt szolgálták, hogy elfedjék a normális és tiszta haszonszerzés eredeti célját - a megszerzett föld pénzre váltását. Az ország megtelt a korai kapitalizmus panamáival, az egyenlőségből érkező licites tömeg mégis ijedten és szégyenlősen kerülgette a birtoklást. Megejtő volt hallgatni a luxuskörülmények között élő belvárosi gazdát a családi termelés ideájáról, s lehangoló volt tudomásul venni, hogy a harc a belterülethez közeli - néhány év múlva busás haszonnal

²³ Győrffy István: A szilaj pásztorok, in: Debreceni szemle, válogatás 1927-1944. között megjelent évfolyamok anyagából, 140-145.o.

eladható - ingatlanokért folyik. S milyen lelki terhet jelentett ez azoknak is, akik pedig módos családokból indultak el a háború előtti időszak Debrecenéből. Én még ennyi szégyenlős embert nem láttam az kárpótlási árveréseken!

Furcsa pszichéje volt az árveréseknek. A licitesek nem örültek annak, ha valaki megkérdezte tőlük, mennyi az aranykoronájuk. A táblaemelgetés nyilvánossága is szokatlan volt, mert tudottá vált az, hogy kinek mije van. Ehhez a látszategyenlőséghez szoktatott licitesek mind a mai napig nem tudtak hozzászokni. Kivételt csak azok az jogászok és hivatalnokok képeztek, akik nagyon is jól tudták, mire való a kárpótlás.

Faarcú ügyvédek, riadt szemű nénik és ravasz bürokrata voltak a licitek szereplői. Bizonyos idő elteltével már pontosan meg tudtam állapítani, hogy ki az, aki egy szót sem ért a paragrafusokból, s csak a szerencséjében bíz, s ki az, aki a jövőjét kovácsolja, s a halápi tormásgazda szavaival élve, tudja, mibe kerül nyolc kalács. Más volt Debrecenben a földszerzés, mint a falvakban. Itt, a hajdúvárosban a kárpótlás kereskedelmi funkciói erősebbnek bizonyultak, mint Álmosdon, ahol a föld azért kellett a parasztnak, hogy bevesse, s megéljen a hasznából.

Erkölc, filozófia, nyereszkeskedés szempontjai keveredtek össze a kárpótlás Debrecenében. Groteszk jeleneteknek lehettem szem- és fültanúja. Odalépett például a reményteljes gazda a Tócoskerti lakótelep hetedik emeleti lakásának ablakához, s kimutatott, „ott van a föld, amelyre licitálok”.

A „Tócosban” ma negyvenezren élnek.

Itt lakik egy kedves jóbarátom, akinek jogvégzett agrármérnökként bőven volt beletöltése a legelső időszak folyamatába (neve folyó peres ügyei miatt hallgattatik el). Ha a kárpótlásnak - véli ő - valóban agrárgazdasági céljai lettek volna, s nem a politikai igazságtételt célozza oly' határozottan, akkor a várostól keletre eső, nedvesebb, homokos területekre spekuláltak volna azok, akik az itt megszerezhető földeken állattenyésztéssel, esetleg gyümölcstermeléssel óhajtanak foglalkozni, s az értékes fekete földek a Hortobágy és a Tócos folyása közötti területen szintén parasztok kezébe kerülhetett volna. A kárpótlás azonban máshogyan alakult. Az értékes földeket belvárosi parasztgazdák vásárolták fel. Aki közel ült a tűzhöz, s ismert valakit a kárpótlási hivatalban, annak rendszeresen sügtak. Aki nem talált magának sugókat, rábízhatta magát a vakvéletlenre.

Honnan vette a király a várat?

Ebben az országban maximum a
Balatonig vezetnek a turistautak.

A Hajdú Megyei Kárrendezési Hivatal a kiskisgazdapárt fellegvárának számít, illetve csak számított, mert a debreceni kiskisgazdák is sokfelé szakadtak. Kapronczi Mihály még az egységes időszakban lett a párt városi titkára, s innen egyenesen vezetett az útja a kárpótlási hivatal vezetőhelyettesi székébe. Torgyánnal nem mindig egyező, fiatal agrármérnök ez a Kapronczi, akit a vezér később félre szeretett volna állítani, ezt azonban a tagság megakadályozta. Mi több, a megyei főnökség akaratával szemben, amely szintén Torgyánhoz húzott, Kapronczi Mihályt megválasztotta a párt megyei elnökének. Mint később kiderült, Kapronczit a volt nagylétai Aranykalász elnökének agrármérnök-üzletember fia, Belgyár András panaszolta be Torgyán doktornál Budapesten. Ezután Torgyán kezdeményezésére a megyei választmány nagyhirtelen felfüggesztette Kapronczit, s örömmünnepet ültek a puccsisták, akiknek vezére, a „kis” Belgyár a híresztelések szerint nem vetette meg az italt. Közbeszólt azonban a tagság, s 1993. április 24-én megtette megyei elnöknek a Kapronczit.

- Torgyán csak annyit mondott, ő az előadásaival foglalkozik, intézzük a dolgunkat a saját belátásunk szerint. Én egyébként nem a „torgyánista” kiskisgazdapárt megyei elnöke vagyok, hanem az egyetlen cégbíróságon bejegyzett FKGP-é, melyre tanácsosabb azt mondani, hogy „Torgyán névével fémjelzett”. A sokféle más kiskisgazdapárt ügyébe nem ártom bele magam, mert én sem látom mindig tisztán, ki hol áll és mit akar. Cseh Sándor például a „Kiegyezés” nevű szervezetben politizál, s akkor még ott van a „történelmi” vagy az „egységes” előnevekkel jelzett párt is. A legtöbb gondot minden kiskisgazda-alakulat számára a névprobléma jelenti. Nem Torgyánnal van a baj, hanem a névvel. Senki sem szeretne az 1906 óta viselt névtől megszabadulni. Nem tudom. Nagyon nagy a zűrzavar. Csak azt tudom, hogy annak a pártnak vagyok a megyei elnöke, amelynek 64 ezer bejegyzett tagja van az országban. Ez pedig a Független Kiskisgazdapárt.

Kapronczinak pártelnökké való megválasztásakor összeférhetetlenség címén távoznia kellett a kárpótlási hivatalból. Hogy mennyire megváltozott a hivatal és a párt hajdan gyümölcsözően indult kapcsolata, jelzi, hogy Kapronczi nem kapott még végkielégítést sem. Ez bizony oly fontos motívum, hogy az elnök az első helyen említette. Pénz és hatalom összeér.

Kiket és mit hagyott maga után ez a derék agrármérnök?

Csupa dörzsölt és számító bürokratait, az új magyar hivatalnok-típus jellegzetes alakjait. Durva, mint a pokróc, ez a hivatalnokfajta. Személyesen is érdekelt a kárpótlásban, s a békés rendszerváltás szülötte, aki a brancsot szolgálja. Csupa olyan ügyfele van, aki nem érti, mi a teendő. Idős, alacsony iskolázottságú tömeggel bánik, a fensőbbiséget képviseli, s célja, hogy mennél tovább tartson a kárpótlás. Hogy 1993. december 31-én ne fejeződjön be, hanem tovább, még évekig a helyén maradjon. Abban bízik, hogy ha van genézis, szakma lehet a kárpótlás. A hivatalnok azonosul azzal a feladattal, amit csinál. Más a helyzete, mint az önkormányzati osztályvezetőnek, mert az hozzá képest független. Ő nem az, mert politikát testesítenek meg általa. Lojalitásának alapja nem az ország, csupán egyetlen - több elemű - törvényfolyam, mely az állam vagyonának kiosztását hajtja vele végre.

*

Országszerte más és más a hivatali apparátus. Zalában kicsi, csöndes a stáb, Dr. Sifter Rózsa, a vezető, szívélyes és közlékeny. Baranyában azonnal szakértő földügyesekhez irányítanak. Vasban a kárpótlási hierarchia klánszerűen épül, s Dr. Árvay György konspiratív tevékenységnek gondolja a kárpótlást, s nem ad róla tájékoztatást, csak az arra kiérdemesültek. Szombathely - a privatizációval amúgyis megmérgezett légkörével - eleve más, mint Debrecen. Az osztrák határ mellett a megyeszékhelyen a régi vendéglátósok, a bankvezérek, a kereskedők rátenyerelnek az osztrák pénzekre. A kereskedők, a vállalkozók egyben városi önkormányzati képviselők vagy a különféle földdel seftelő brancsok emberei. Kezdetben trafikokat vesznek, vendéglőket nyitnak, s beleszoknak a licitbe a kis üzletek előprivatizációs osztogatásakor. A határhoz közeli drága földekért nagy a harc, s a küzdelemben bekapcsolódnak a kárpótlásra jogosult, külföldi magyarok is. Itt nem azért drága a föld, mert a várost fojtogató családi klikkek és a megyében otthonosan mozgó pénzemberek hatalmas búzátáblákra vágynának, nem. Néhány négyzetméterért folyik csupán a harc, a bucsui út mellett, ha lehet, minél közelebb a határátkelőhöz. Vagy márkaszervizt álmodnak a vállalkozók a Zanati úti külterületén, a 8-as út Budapest felé eső szakaszán, s ahhoz kell a föld. Vagy Gál küldte a sameszeket Obervartból, vegyenek neki „egy marék földet” Sárváron, mert nem elég a siófoki szabadkikötő. Földeket vesznek, több hektárt csak azért, hogy helye legyen a gigantplakátnak, melyre rá lehet vésni, itt meg itt van a kocsmám, ezt és ezt árulom a butikomban. Szabolcsban azért kapós az út melletti föld, hogy ne süllyedjen tengelyig a traktor őszi mélyszántás idején. Itt, a rómaiak híres útja mentén más izgatja a földprivatizátorokat. Nem kell ezen csodálkozni, magyarázta teli szájjal a vendéglős egy árverés szünetében, ezután még nagyobb lesz a különbség. És hozzáteszi, nem hallott még olyan osztrákról, aki az Alföldön valaha is megfordult volna.

- Mire odaér, lenyúlunk minden schillingjéért. Ebben az országban, édesapám, maximum a Balatonig vezetnek a turistautak.

A termőföld „kiárusítása” is megkezdődött már 1992-ben. A kárpótlási jogosult a törvény értelmében bárkit - osztrák állampolgárt is - felhatalmazhatott arra, hogy a nevében a jegyeivel licitáljon. A földért adott kárpótlási jegy értékének megfelelő összeg aztán felkerült egy adásvételi szerződésre, a külföldi ezzel félhivatalosan megszerezte a földet. Igaz, a tulajdonába nem került, s a földhivatal természetesen nem jegyezte be a nevére a földet. A zsebszerződésekre, amelyek nem a hatóságok számára készültek, azért volt szükség, mert külföldi a devizajogszabályok értelmében csak szigorú engedélyek alapján vásárolhatott Magyarországon ingatlant - de hát azért élünk Európában, hogy az ilyen hétköznapi ügyletek ne okozhassanak gondot a nyugati határ mentén. Egyetlen olyan perről nem hallottam, amelyet magyar állampolgár indított volna külföldi ellenében, de hallottam olyat, hogy Szentgyörgyvölgyön olajtöket termel az egész falu, hogy Vaspör határában „osztrák” földeket szánt a traktor, hogy egy obervarti magyar származású ingatlanügynök vásárolta meg a siófoki szabadkikötő környékén lévő területeket. Fertőszentmiklóssra John Deere traktoron dübörögtek át a burgenlandi gazdák. Pomogyról (Pamhagen) érkeztek, a kárpótlási jegyért a 120 százalékos mesés árat schillingben fizették ki egy szentmiklósi parasztembernek. A bűjtatott földtulajdon legálissá is tehető akkor, ha a külföldi magyar magántársasággal közösen vegyesvállalatot alapít. Egy zalai faluban egy ilyen kft. kérte a felvételét az új típusú szövetkezetbe. Érdekes, azonnal felvették.

Az osztrák parasztok a burgenlandi földárakhoz képest potom pénzért, 20-30 ezer forintért „vehettek” egy hektár földet a Nagy Magyar Anyaföldvédő Időkben (1992-93). Ausztriában ugyanekkor 40-50 ezer schillinget is elkértek egy hektár közepes minőségű termőföldért. Nyílt titok volt, hogy Fertőszentmiklóson két osztrák gazda mintegy 200 hektáros területen gazdálkodott már 1993-ban is. A „sógorok” nem is nagyon zavartatták magukat. Reggel

átjöttek, estig dolgozgattak, aztán hazaballagtak. Napraforgót és repcét termesztettek, de volt huszonöt hold szőlejük is. Az osztrák mezőgazdasági kamara elnöke még oda is vágta a képünkbe a bécsi Kurier hasábjain, hogy „a magyarok örülhetnének, hogy valakik legalább szépen karbantartják az elhanyagolt földjeiket...”. Erre már kinyílt a bicska, s a szentmiklósi Bezerédj téesz kiscgazda(!) elnöke azt nyilatkozta az újságban, mégiscsak fölháborító, hogy ezek az osztrákok fütyülnek a magyar paraszt érdekeire. És elmondta, hogy ő bizony megtiltaná a vegyes vállalatok földszerzési akcióit - de nem tiltotta meg. A külföldiek mindenki által tudott földszerzéseiről szóló történetek viszont kissé komolytalanná tették az előkészület alatt álló földtörvényünk földvédő passzusait. Mire a honatyák eljutottak addig, hogy háromszáz hektárban kell(ene) megszabni a külföldiek által a jövőben megvásárolható föld maximális nagyságát, Röck úr éppen másodszor szüretelte az olajtököket Zala megyében. A helybéliek elbeszéléseiből tudom, hogy ekkorra már tehenek is németül bögtek az osztrák istállóiban - magyartarka létükre elég tanulékonyak...

Ej, ej, ezzel a vasi kárpótlással igen sok baj volt már a kezdet kezdetén is, mesélték egy sárvási liciten. Itt tudtam meg, hogy Árvay doktor - aki érzelmeit tekintve kereszténydemokrata színezetű volt, a licitekre „tájékozódni” két vadbalos emberét küldte -, szóval hogy Árvay már a harmadik vezetője volt a Vas Megyei Kárrendezési hivatalnak. A legelső főnök alig több mint egy hetet dolgozott kárrendezőként, pedig komolyan vette a vezetést: egy hét alatt többezer kilométert vezetett a szolgálati Fordjával. Azt mondták neki, beosztással kell élni, és hogy „közös megegyezéssel”.

Egy-egy Ford személyautóval, s tíz alkalmazottal kezdték a munkát a megyei hivatalok. De sehogysem bírtak a munkával. Pedig 1992 tavaszára (május 12-ére) el kellett volna készülniük az ősszel beadott kérelmek elbírálásával. Bizonyos megyékben - például Hajdú-Biharban még az adatok rögzítésével sem végeztek ekkorra. Bővíteni kellett a létszámot. A legkisebb megyében, Zalában, a húszezer igényrel a tíz ember helyett ekkor már huszonöten foglalatostkodtak, s a létszám 1993 szeptemberére hatvanfősre duzzadt.

Zala, Veszprém Baranya számított „jobb” megyének kárrendező szakmai berkekben. E megyékben nem szuszmáskoltak, s nem folytattak ideológiai vitákat a kárpótlásról, hanem időben munkába állították a számítógépeseket. Kezdetben rajtuk múltott minden. Kilencvenhárom elején Zala megye az összes addig benyújtott igényt elbírálta, s plusz feladatokat oldott meg. Ennek köszönhetően tízezer budapesti kárpótlási igényt „adatoltak” és bíráltak el Zalaegerszegen. A budapestiek azzal érveltek, azért nem haladnak, mert sok a külföldi igény. Ennek az lett a vége, hogy a zalaegerszegiek 12 ezer külföldi igényt is elbíráltak. Ha lett volna kárpótlási munkaverseny - a tévét nézve az embernek az volt a benyomása, van ilyen! - Sifter Rózsáék fölényesen nyertek volna, hiszen 1993 december 10-éig ezernegyvenhat kárpótlási földárverést tartottak Zala megyében. Kétszer annyit, mint Hajdú-Biharban (509), s megközelítőleg annyit, mint a jóval nagyobb Békésben (989). Debrecenben azzal magyarázták a kritikusan kevés árverést, hogy nagy területeket adtak el, s hogy 4-500 licites is megjelent az árveréseken. Miután azonban Békésben hasonlóak voltak a körülmények, arra kell következtetnünk, hogy Hajdú-Biharban a megszokottnál is lassabban folyt a kárpótlás.

*

A debreceni hivatal - mely a Nagyerdőn szerezte meg magának a régi téesz-üdülőt - nagyhatalmú intézménye lett az új igazgatásnak. A hivatal nőttön-nőtt, mert sok volt az igénylő. Számított az is, van-e ismerős a kárpótlási hivatalnokok között. Itt, az alföldi helyszínen, a kárpótlásban rokoni-baráti szálakon személyesen is érdekelt hivatalnok hajolt a térképek fölé. Célja nem csupán az volt, hogy meghosszabbítsa működési idejét, hanem az is, hogy

megszedje magát, s mandátuma lejártakor elégedetten odébbálljon, s ne maradjon lehetőségek nélkül. Errefelé nem a schilling járja.

Debrecenben két alkalommal indult vizsgálat kárpótlási korrupció ügyében. Mindkétszer kitették az érintettek szűrét, s ment tovább az élet a maga lassú folyásában. Vontatottan haladtak az árverések, a munkát viszont panaszos jankiáltások kísérték, „nem lehet ezt bírni, nem tudjuk időre befejezni”. Debrecenben az év végi kárpótlási hajrá kellős közepén az árverezők mégis táppénzes betegállományban voltak.

*

E hivatal előtere naponként benépesül szerencsétlen sorsú emberekkel. Az előtér az átnevelés színhelye. Itt néhány óra alatt átmossák a hivatalnokok az ember agyát. Aki nem volt templomjáró, hívőként távozik, akinek semmi baja sincs a téeszelnökével, harcedzett üldözöttként léphet ki a Nagyerdő sétányára.

Sorban szólítják be őket, s gazsulálniuk kell. Egy nagyobbacska teremben folyik az elbírálás. Megalázkodnak, sírnak, átkozódnak a népek. „Azt mondják, nem jár vissza, meg lett váltva - meséli a balmazújvárosi ember. - Meg hogy adjak be hiánypótlást. Az apja lehetnék mindegyiknek. Mintha a sajátjukból kellene visszaadni a földemet. Tisztára olyan ez, mint a kommunizmusban.”

A kárpótlási hivatali előszobáztatás során a szegényember meséi újjáélednek, csak éppen Döbrögit váltják fel a helyi, az otthoni ördögök. Ötvenes évekbeli hatalmasságok lépnek az emlékezet színpadára, akik ma 2-300 hold földet összeveszegetnek, s elhappolják a jobb táblákat a szegényember orra elől. „Honnan vette a király a várat?” - kérdi egy kötényes, fejkendősen néni, s nejlonzacskóját odavágja a radiátorhoz. „Honnan, néni?” - kérdezek vissza, de választ - pontos választ - csak ilyent kaphatok: „Honnét tudjam én azt? Kérdezze a doktorokat, ők majd elárulják”.

Egyszerre két Sándorra akadok. Egyiküket Bardinak, másikukat Feketének hívják. Bardi úr meséli:

- Én voltam a legnagyobb fiúgyermek a családban. Elszántották a földjeinket. Nagyháton, Balmazújváros felé menet volt a tanyánk. Hét kataszteri hold. A visszaadással az a baj, hogy a téesz a területet alácsövezte. Kérdezem én, miért csövezte alá? Hát én nem mondtam neki, hogy tegye ezt. Mezőgazdasági gépészmérnök vagyok. Nyolc évet húztam le a debreceni Vörösmarty - ma Béke - téeszben. Utána tizenöt évig dolgoztam az autójavító vállalatnál, most pedig portás vagyok a klinikán. Azért kell a föld, mert méhészkedem. Hét hold, semmi az, hat testvér között oszlik el. Nem sok jut, de nekem elég. Majd termelek egy kis dohányt. De csak annyit, amennyit a családom el tud látni. Mert én kérem, ötvennégy éves vagyok, s van ugyan egy kis teherautóm, mégse szeretnék idő előtt elpatkolni. Be kell osztani az erőmet.

A hiányzó újjú Fekete Sándor kisgazda volt 1947-ben, nem csoda, hogy a történelmi párt újjászervezésekor, 1989-ben lelkesen csatlakozott a régi elvbarátokhoz. De aztán nagyot csalódott.

- Érkezett ez a Cseke a kisgazdákhoz, mást se lehetett hallani, csak hogy mit látott Algírban, ahol mezőgazdasági tanulmányokat folytatott. Nem értettünk vele egyet, mondtuk, ne okoskodjon, nem vagyunk mi négerek. Node a Cseke. Ahogy más szél kezdett fújni, hát rögtön minden akart lenni. Gazdapárti elnöknek pályázott, végül Hangya-elnök lett. De amikor velünk kellett volna lenni, fogta a kalapját és odébbállt. Nem szerettem Torgyánt se. Tudtam, hogy abból, amit ő mond, mesebeszéd. Ami földet kiosztott, mind visszavette a bíróság. Visszaadta a téesznek. Torgyán csak beszél a semmibe.

Fekete úr csalódottan legyint, ő bizony nem akciózna egyetlen politikus kedvéért sem.

A mikepércsi kiskazda tűzér volt a megvert magyar hadseregben. Hat lóval húzatta az ágyút, megjárta a Szigetközt. Negyvenöt májusában Ausztriában esett hadifogságba.

- Összehajtottak vagy ezer embert az angolok egy legelőn. Azt mondja egy tiszt: „Emberek, a háborúnak vége, de még nincs békeszerződés. Nem tudni, az oroszok mit akarnak magukkal. Aki fél ittmaradni, menjen Isten hírével.” Nekem nem kellett több, elindultam haza. Szeptember lett, mire hazaverődtem.

A földünkön dolgoztunk tovább, mintha mi sem történt volna. Kezdetben tejbegyűjtő voltam a Parasztszövetség Hajdúsági Tejszövetkezeténél, s az maradhattam a földművesszövetkezet megalakulásakor, 1948-ban is. Csak '49-ben tették ki a szűrőmet, de akkorra már szépen félrecsúszttatták a régi kiskazdapárti embereket. A többi úgyis tudja: ötvenkettőben tagosították, hatvanban meg behajtották a népet a téeszbe.

Kínlódás volt az életem. Kapáltam, szántottam, de láttam, hogy egyszerűen nem boldogulok. Volt aztán egy cimborám, csábított, „gyere a téeszbe, Sándor, mezőgazdász vagy, aranyéletünk lesz, újságot is lehet olvasni”. Meggyőztek, mert 1950-ben munkát is kaptam a kommunistáktól. Berettyóújfalura, a járási tanács rét- és legelőgazdálkodási osztályára kerültem előadónak. Két jó év következett, '52-ben mégis elővettek a kulák apám miatt. Hú, az kalandosan történt. A kezembe került ugyanis az apám kulákbesorolása. Prüszköltem emiatt, s megrémültem. Azon gondolkoztam, szóljak-e vagy sem. Egy rokonom a megyetanács gazdasági hivatalában dolgozott. Azt ajánlotta, meg se mukkanjak, hanem sikkasszam el apámat a listáról. Végül nem volt szükség a turpisságra, mert egy mezőőri jelentésben benne állt, hogy az apám földje nincs bevetve. Ez lett aztán a bűne.

Fekete úr itt abbahagyja, mert reákerül a sor, folytatódik az agymosás. Hóna alá csapja kis fekete aktatáskáját, s besétál a megtisztulás függőnye mögé. A Földművesszövetkezet löttvad-felvásárlási osztályvezetői, valamint az állami gazdasági, a legvégén pedig az újfalu városi tanácsi munkahelyei következnének, de ezekről nincs annyi mondanivalója, mint a háborúról.

Nem csak a beszédes emberek állandó tanyája a kárrendezési hivatal. Megfordulnak itt szép számmal azoknak a zselléreknek a leszármazottjai is, akiket ma nincstelenség fenyeget. Ifjú Megyeri Antal görbeházi férfi néhány papírfecniel a kezében ácsorgott előttem egy darabig. Olyan embert keresett, aki meghallgatná őt, s jótanácsot adna neki.

A görbeházi ember két tanúval igazolta, hogy az apjának, idősb Megyeri Antalnak, illetve az anyjának, Megyeri Antalné született Kapus Zsófiának kilenc hold földje volt a háború előtt. Ezt a földet kérné most vissza a kormánytól. De a kommunisták nem akarják visszaadni. Pedig megvan a biztos papír. A görbeházi polgármester adta személyesen Megyeri Antal kezébe:

„A görbeházi Polgármesteri Hivatalban megjelent két tanú egybehangzó nyilatkozata alapján hivatalosan igazolom, hogy fent nevezettek tulajdonában 7 kataszteri hold szántó művelési ágú földterület volt 1939 és 1949 között, amit saját maga művelt, vagy műveltetett a feleség a férj halála után.”

- Nem hiszik el - panaszkodik Megyeri Antal -, nem elég ezeknek az Isten papírja sem. Apám hadifogságban volt, csak 1949-ben tudtuk meg, hogy meghalt. Anyám tíz évig várt rá, mindhiába. Egyedül bánt a gazdasággal. Mindenki emlékszik Kapus Zsófiára a falunkban, Görbeházán. Mondtam is az ügyvédeknek, kérdezzék meg az embereket, majd ők megmondják, kié volt a tábla. Már teljesen megbolondulok. Először azt mondták - miután a földünk Újszentmargitán volt -, menjek el oda, hátha találok valamit, de nem leltem semmit. Akkor

mondják, menjek Hajdúböszörménybe, egy nagy könyvbe' benne kell lenni a földünknek. Megnéztem, megtaláltam, csak épp' az nem volt ott, hogy milyen száma volt a szántónknak. Kérdezem a földhivatalos embert, hogy hát a mi földünket miért nem számozták be. És hogy' lehetett ilyen felelőtlenül kezelni a mi kilenc holdunkat. Annyit tudtam meg, hogy '56-ban elégették a papírokat. Na most ez nekem nagyon rosszul jött, mert elutasították a kérelmemet. Mit tegyek?

Megyeri Antalt Paksról bocsátották el, az Atomerőműben dolgozott. Másfél éve nincs munkája. Ebből-abból él. Amit talál, megcsinálja. Imbolyogva lép ki a Nagyerdő öreg fái közé.

Kilencvenhárom decemberéig 546 árverést tartottak Hajdú-Bihar megyében. Alig húszezer ember vásárolt így magának a földből.

Egy régi udvarház utolsó gazdája

Aki ottmaradt, elitta az eszét.

Aki eljött, vitte valamire.

Debrecen belvárosában, a Szent Anna-templom mögött nincsenek már széles, hatalmas utcák. Új házak magasodnak, a tulajdonosok minden négyzetméterért beépítettek. Pekárékhoz egy nagy kapualjon át vezet az út, az udvarban házörző kutya vicsorog. Elszaporodtak a betörők.

Pekárék az ötvenes években telepedtek le a cívisvárosban. A háború előtt Álmosdon volt családi birtokuk. Föld, erdő, cséplőgép maradt hátra a kitelepítés elől menekülő család után. Pekárék nem várták meg a teherautót, maguktól indultak el ötvenkettő januárjában. Az apának a szigorúan vett rendelkezések értelmében nem kellett volna elmenekülnie, mert talán megúsza volna a kitelepítést, hisz mindössze tíz hold földdel rendelkezett. De ellene szólt, hogy cséplőgép-tulajdonos volt a háború után, azelőtt meg gabona-nagykereskedő. Az álmosdi molnárnak futnia kellett, ha jót akart a családjának. A Pekár-familia legidősebb tagja a debreceni baromfibegyűjtőnél helyezkedett el. Ketrecjavító segédmunkásként dolgozott, s egy albérletben élt hetedmagával.

- Bölcsen döntött az apám - sorolja mai fejjel a „fiú”, Pekár Gyula. - Nem tett ki engem s a húgomat a zaklatásoknak, tudtunk tanulni, ez lett a szerencsénk. Ki tudja, mi történt volna velünk, ha Álmosdon maradunk.

A papa 1983-ban halt meg. Úgy ment el, hogy biztosra vette, a rendszer soha meg nem változik. Beletörődött a megváltoztathatatlanba, pedig a hatvanas években még reménykedett. A kétháborús Pekár Gyula gyakran mondogatta: „Egyszer csak vége lesz ennek is, fiam”. De nem lett vége, hanem vége lett Pekár Gyulának, a hajdani érmelléki vízimolnárok leszármazottjának.

- A dédapám, Pekár János még Kiskerekiben élt - meséli Pekár úr. - A nagyapámnak, Pekár Imrének „tüzesgépe” volt, meg olajütője. Kalandos élet az övé. A család 1919-ben átköltözött Kiskerekiből (Romániából) Álmosdra, de a nagyapám édesanyja megkötötte magát. Azt mondta, nem mozdul egy lépést se, mert visszajönnek a magyarok, minden rendbe jön megint. A nagyapámék Karácsonykor átszöktek, azzal a céllal, hogy áthozzák, ha akarja, ha nem. Térden lötték őket, s a papát a mamával a hátán bevitték a nagyváradi „pikétre” a románok. Ott halt meg a papa, miközben amputálták a lábát. Apám így vált családfővé tizenkilenc éves korában.

Pekár Gyulával a család régi történetében bolyongunk. Házigazdám egy harmincas évekbeli könyvében több érdekességre bukkanok. Itt van rögtön a Lenin-testőr élete. Simon Ferencről van szó, aki benősült a Pekár-famíliába, s legendás személyként él a család emlékezetében. Simon Ferenc 1889-ben született Álmosdon, s az első világháborúban orosz hadifogságba esett, majd - vajon hogy? keveredett oda? - részt vett a tizenhetes októberi forradalomban, sőt, Lenin közvetlen környezetében szolgált. Pekár úr emlékezete szerint gorilla volt, azaz testőr. Hazakerülve felügyelet alatt állt, de ügyesen eltitkolta oroszországi kalandjait, ezért megúsza a felelősségre vonást. A lényeg, hogy 1931-ben Pekár Gyulával malmot alapított, s e korszakos tettevel bekerült a hajdú-bihari vállalkozókat bemutató vaskos könyvbe (tíz mázsa búza volt a bekerülés ára!). E kötetet debreceni vendéglátóm féltett kincsként őrzi a szekrényében.

A „Lenin-fiú” Pekár Ilonát vette feleségül, s Álmosd első számú kovácsaként tevékenykedett egészen az oroszok bejövételéig, '44 őszéig. Mint fogságot járt ember, könnyen megértette magát. Az államosítás őt sem hagyta meg malomtulajdonosként, elüldözték a faluból. Nagy csönd vette körül 1956-ig. Ekkor azonban kiváltotta az ipart, s hirtelen újra aktív szereplővé vált. Rejtélyes, de Simon Ferencet a forradalmi cselekmények mindig lázba hozták. Mint a forradalmi bizottság elnöke szerepel a rendőrségi periratokban. Fél év börtönt kapott, majd agyvérzés érte, mozgásképtelen lett, egyszercsak meghalt. Majdnem száz év, három sorban. Sokakból ennyi sem maradt. Pekár úr elfárad, legyint és témát vált.

- Nem ajánlom különben a tollára Álmosdot. Szerencsések voltak, akik elmentek onnan az ötvenes években. Aki ottmaradt, elitta az eszét. Már nincs szükség Álmosdon jó képességű emberekre. Aki eljött, vitte valamire. Az egyik Kanadában lett favágó, elvette valami nagy ember leányát, befutott, karriert csinált. A többi is talpon maradt. Csak azért senki nem fog visszamenni, mert Álmosd a szülőfaluja. A negyven év megölte a falu természetes körülményeit, elvette az élet értelmét. A régi értékrend szerint mindenki tudta, hogy mire képes. A tojásokból, csikókból, borjakból lett a szekér, ezekből lett a cséplőgép, a ház, a birtok. Ez volt a középosztály élete. A parasztpolgárság hosszú évtizedek alatt alakult ki, s legfontosabb jellemzője, hogy nem lehet mesterségesen létrehozni. Most is kell vagy tizenöt-húsz év, mire megint lesznek régi értelemben vett polgárok a faluban. Talán majd az én fiaim. Érdeklődnek egyébként a földügyeim iránt. Kíváncsiak, mert tudják, hogy pénz van benne.

A malom árát ez a szegény ország nem tudná megfizetni. A maloméért - melynek tizenkét hengersizéke volt, s egy hengersizék ma két és millió forintba kerül - egymillió forint kárpótlást fizettek. Mi az az elveszett évtizedekhez képest? A küszöb árát fizetik ki ennyi pénzzel. Ebből malmot építeni nem lehet. Marad a föld.

Pekár Gyula a következőképpen spekulál. Kárpótlási jegyeiből kizárólag földet vett 1993 tavaszáig, kivétel nélkül ötszáz forintos aranykoronánkénti áron. Találkozásunk pillanatában hatvanöt holdja van, s tervei szerint száz holdasra ki tudja „egészsíteni” birtokait. Pekár úr szerint a föld kincs az okos parasztember kezében. Egy-két éven belül nálunk is megérhet egy aranykorona 2-3 ezer forintot. Ha mégsem így alakul, akkor is pénzénél maradt, s nyert az üzleten.

- Lesznek majd olyan mechanikusok a jövőben, akik gépeket visznek ki a térszől és földek művelésére vállalkoznak. Nagy Ferenc, egy debreceni vállalkozó ezt csinálja. Őt traktora van meg vetőgépei. Aranyosi, a másik vállalkozó növényvédelemmel foglalkozik. Menni fog ez, uram, hamarabb, mint gondolná.

Pekár úr nemcsak jól spekulált, de jól is válogatott. Licitált tábláinak egyharmada fekete föld, a másik harmad homoki termőföld, a harmadik meg erdő. Nyár, akác és fenyő, építkezésre alkalmas fákkal. A gyerekeket, a tizennyolc éves és a huszonhárom éves fiút kell még kicsit a földügyben kapacitálni.

Pekár Gyulát, a gépgyári mérnököt duplán kárpótolják a megvásárolt földek. Az üzleti siker begyógyíthatja a sebeit. Házigazdám ugyanis beteg. Kilencvenegyben súlyos anyagi veszteségek érték. Csúnyán átvágta a külföldi káéftés partnere. Emiatt rendetlenkedni kezdett a szíve. Pekár úr nem heverte még ki a kapitalista kudarcot. Az erdőben reménykedik, meg a fiaiban, akik otthagyják majd biztos polgári állásukat azért, hogy a mézeshegyi földeken gazdálkodhassanak.

Ha nem így történne, akkor sem dől össze a világ. Még mindig ott vannak a „térszől kitett agrárproletárok”. Szükségük lesz a megélhetéshez az új földesurakra.

Pekár Gyula felkészült az új szerepkörre.

Nagyerdei farmergazdaság

A kis településeken kezdtem volna,
ahol gépállomásokat szerveztem volna.

Portalan autófölgárók, csöndesen gördülő autók, fészült kutyák a lépcsőkön. Hamisítatlan kertvárosi hangulat, Debrecen Rózsadombja, a Nagyerdő. A siker emberei laknak errefelé, tanárok, orvosok, újabban - mondják - módos parasztok is, mint a huszas években. A kárpótlási hivatal emberei kivétel nélkül olyan „parasztokat” ajánlottak a figyelmembe, akik a belvárosban laknak. Miként az idős ügyvéd, Dr. Jóna László, aki egy új szövetkezeti modell megálmodójának tartja magát.

- Azért nem kell eltúlozni - int óvatosságra az ősz hajú férfiú. - Mindössze arról van szó, hogy négyen összeálltunk, s közösen műveljük, illetve műveltetjük az 55 hektáros táblát.

Érdekeselek Laci bácsi elgondolásai. Mintha magához rendelte volna a viaskodó magyar politikai élet valahány szereplőjét, s minden programból beemelt volna a sajátjába valami keveset. Kifaggattam ugyanis arról, hogy ő hogyan kezdett volna neki az „átváltozásnak”. Íme:

- Ragaszkodtam volna a reprivatizációhoz. A kárpótlást nem így intéztem volna. Az ingatlanokat mindenestül visszaadtam volna a régi tulajdonosoknak. Földet csak annak adtam volna, aki szerződésben vállalja a megművelést. Új szövetkezeteket alakítottam volna. A kis településeken kezdtem volna, ahol gépállomásokat szerveztem volna. Ha valakinek se lova, se szamara, s kedvező hitelekhez sem jut, mihez kezdjen a földjével?

- Amit maga. Megművelteti mással.

- Az nem olyan egyszerű. Érteni is kell hozzá.

- Azt mondják, megvette a legjobb földeket, a legjobb helyeken.

- Hát igen. Negyvenöt aranykoronás földet sikerült vennem Debrecen határában, Ondódon. A város közvetlen közelében, kész főnyeremény. Mondom, négyen álltunk össze, épp most készítem elő az együttműködési megállapodást. Még a héten kimérjük az 55 hektárt, mert február vége van, igyekezni kell. Ha március közepéig nem vetünk, megette a fene az egészet. A megyei földhivatal bizonyára csak tréfált azzal, hogy hatvan nap múlva méri ki a licitált területet. Addigra a földben kellene lennie a tavasz búzának, a sörárpnak, a krumplinak, a cukorrépának. Ez utóbbival óvatosan bánunk, mert tavasszal mélyszántást már nem végezhetünk, s a répa, a krumpli csak magas termelési költségekkel állítható elő. A fiam, a menyem agrármérnök. Megsúgják majd nekem, hogy mit kell tennem. Egy téesszel kötök szerződést a művelésre.

- Ennyire ragaszkodik a földhöz? A licitesek mesélték, magát nem érdekelte az ár, csak az, hogy megvegye a földet. Miért?

- Elhalt szüleim iránti tiszteletből vásároltam a földet. Édesapámtól - aki kétszáz hold elsőrangú hajdúnánási földön gazdálkodott - negyven lábasjószágot vettek el, kitették a házából, pedig a szobák száma a hatot sem érte el. Földönfutóvá lett, a háromszázhusz forintos jegyzői fizetésemből támogattam. Valóban áhítottam a földet. Nem sajnáltam a koronáért az 1200 forintot, ennél jobb földár úgylis csak az égben van. De sietni is kellett,

hogy le ne maradjak. Ez a tavasz volt az utolsó. Aki ezután licitál, lekésik, mert idén már nem termelhet.

Dr. Jóna László arcán számtalan barázda - és iszonyú eltökéltség. Egy mesebeli világ, a csodálatos farmergazdaság képe körvonalazódik beszélgetésünk során. A mintagazdaság egyik végében kukoricaföld „látható”, a másik végén már a csinos vágóhidat építik a szorgos munkások. Csak egy sorsával elégedett ember tud ilyen szabadon álmodozni.

- Nem lenne szükségem a paraszti jövedelemre - összegzi végül, s felfedezi arcomon a csodálkozás jeleit. - Egy üzemben felügyelő bizottsági tag vagyok, s elveszi időmet az egyházmegyei bírósági funkció is. Soha senkit nem bántottam, hozzám mindenki bizalommal közeledett. Most is azt szeretném, ha mindenki boldogulna. Én a magam módján mindent megteszek azért, hogy az utánam jövőknek könnyebb életük legyen. Példát szeretnék mutatni, hetvenöt évesen is.

Nem akármilyen példát.

A legutolsó dzsentr

Autóval hajtatott be Debrecenben az
Arany Bikába, s tüzet rakott a parkettán.

Nagylétán és Bagaméren túl éli csöndes napjait egy mesésen szép nevű, elfelejtett falu, Álmosd. Írásos emlék maradt róla 1281-ből. Trianon előtt nagy gazdafalu volt. Ma nem az. Pár lépésre a román határ, az utak végétérnek a falu legvégén.

Ezerkilencszáztizenkilencben sokan települtek át Magyarországra a szomszédos Kiskerekiből. A II. világháború előtt 3500 lakos élt itt, a többség nincstelen zsellér volt vagy napszámos. Ötszázhet ház állott 1931-ben a faluban, működött községi gazdatanonc-képző iskola. Alapítványi óvodája volt az álmosdiaknak. Az őstermelők száma 1862, az iparosoké 211(!), a kereskedőké 48 volt. A faluban 19 fuvaros ténykedett, s hatvan közszolgálati alkalmazott, köztük templomszolgák. Negyvenhárom nyugdíjasról tudni. Azért voltak ily kevesen, mert csak az állami alkalmazottak részesülhettek nyugellátásban. Negyvenkét házicselédet alkalmaztak a módos álmosdi gazdák. A község határának területe hatezer kataszteri hold volt, ebből a szántó 4494 hold, harmincnégy a kert. Kétszáz hold rét övezte a községet, a szőlőskerti adat: 335 hold. A legelőé 634. Volt még 13 hold erdő. Csupán 231 hold földterület hevert parlagon.

Fenti igen pontos adatok egy Kállai Gyula nevű hírlapírótól származnak. Kállaitól, aki a Magyar Kommunista Pártba való 1931-es belépését követően szép karriert futott negyvenöt után. Miniszterelnökségi államtitkárból lett külügyminiszter, később művelődési miniszter, 1965-től pedig magyar kormányfő, később az országgyűlés elnöke. Ügyes szerkesztő volt különben a Kállai. Tíz mázsa búzát fizettek a gazdák a megye vállalkozóit bemutató könyvbe való bekerülésért. De ezt már Pekár Gyulánál említettem.

Az álmosdi határ kiterjedt része nagybirtokosoké volt. A Balhóké, a Bayoké, a Frátereké, a Hoffereké. Az Álmosddal szomszédos Bagamérről irányították a nagyváradi káptalan 2500 holdas óriásbirtokát. Zay gróf földjeit megvette Peremartoni Nagy Móric. Nagy Lajos matematikus 1400 holdas birtokon gazdálkodott. Híres alakja ő a két háború közötti világnak, népszerű csillagászati témájú könyvet írt, hajdanvolt szép kúriája áll még Álmosdon, a Sárhidi utcában.

A mai téveszközpont helyén egy szintén régi, gazdag család, a Mezőteleki Miskolczyak ikerháza állott. Két testvér építette, jó száz évvel ezelőtt, teljesen egyformára. Mulatozó birtokos hírében állt a dzsentrivilág legendás alakja, László Miklós, egykori debreceni kerületi dandárparancsnok. László Miklós nyugdíjasként Álmosdon maradt a háború után, ám '47-48 táján, a tévesz-szervezés idején elűldözték. Később deportálták a Dunántúlra, Pusztaszabolcsra. Háza helyén, földjein jött létre a téveszmajor. Fia, László „Micu” mégis Rákosi alatt lett tábornok, de nem érintkezhetett a szüleivel. A fiút belevették egy összeesküvés perbe, bíróság elé került. Az lehetett a szerencséje, hogy kedves, helyes emberként jellemezték vallomásaikban a beosztottakból lett tanúk. „Micu” tehát - aki jelenleg Svájcban él - a kedvességének köszönheti az életét. Ha tisztjei révén valami súlyosabbat rá tudtak volna bizonyítani, feltehetőleg kivégzik. Megúsza nyolc évi fegyházzal. Ötvenhatban megszökött és eltűnt.

Mi történt Nagy Móriccal? A földosztás után átköltözött Létavértesre, mert ott is volt birtoka és kúriája. De benne már nem lakhatott, elvették tőle, s felajánlottak helyette a régi nagy házában egy aprócska szobát, ő ezt azonban nem fogadta el. Ezután kapott cserébe házhelyet,

arra épített később egy kis „bangallót”, s abban élte hátralévő napjait. Peremartoni Nagy Móric - akinek az anyja született Kabdebó-lány volt - ha nem is nyomorogva, de nagy szegénységben halt meg.

A környékbeli a háború előtti időkre emlékezve könnyelmű, költekező és mulató dszentriként idézik fel alakját. Ő volt az, aki '34-ben autóval hajtatott be Debrecenben az Arany Bikába, s tüzet rakott a parkettán. Gyakran adósságokba verte magát. A bátyja, a csillagász komolyabb ember hírében állott. Nagy Lajos a főispán lányát vette feleségül, a család Vértesen élt a szép kúriában. Igaz, hamar elváltak, mert a tudós férfi figyelmét lekötötte a matematika és az asztrológia.

Álmosdi és létavétesei sétáim során próbáltam fényt deríteni arra, hogy a nagybirtokosok hogyan tartották egymással a kapcsolatot, voltak-e közös üzleteik, vállalkozásaik.

- Nem mondhatnám, hogy fene nagy üzleti kapcsolatban álltak volna - mesélte a nyolcvanegy esztendő, kék vérű úriember. - Inkább csak összejöttünk néhanapján. Havonta vagy kéthavonta egyszer. Beszélgettünk, de az esték kimerültek a kártyapartikban. A földek elvétele után megszűntek a találkozások, mert volt, aki elmenekült, s volt, akinek nemigen maradt kedve a találkozásra. Ők voltak a bölcsebbek, hiszen tudták, hogy a világ megváltozott. De negyvenöt után nem is mertek úgy összejönni. A rengeteg besúgó miatt tanácsosabb volt nem találkozgatni. Maradt a kártya. Akik megkapták az urak földjét - a cselédek és az addigi napszámosok -, nem bizonyultak olyan társas lénynek, akikkel különösebb megbeszélni valónk lett volna.

- Rendes emberek voltak, akik megkapták a földet, mert Kővári még bort is hozott magának, emlékezzen csak - mondja Fekete Albertné. - A nincstelen parasztok megnyugodtak, mert végre a saját földjükön szánthattak, vethettek. Akkor lettek újra zaklatottak, amikor tőlük is elvették a földeket. De ez már '51-ben volt.

Álmosdi emberem, Fekete Albert, Rákóczi-fejedelem jószágigazgatójának egyenes ági leszármazottja pödörint egyet kackiás bajuszán. Nevek sorjáznak, örökségek többszáz holdjai említetnek. A jó kedélyű öregúrnak úgy vág az esze, mint a beretva. Nagyszüleinek, Bay Sándornak és Glubositzky Máriának majd' hétszáz holdas birtoka volt, de a Monostorpályiból származó „nagymama” örökölt még 300 holdat az anyja, Hubay Piroska után is. A „nagypapa” eladta a Nagykerékiben, Pusztadoboson és Vaján lévő földeket, a család ezután települt Álmosdra. Fekete Albert anyja, Bay Katalin és Szkárosról való apja, Fekete Miklós 330 holdat bírtak, a földeket kisbérzők művelték. Egy-egy béresnek 15-20 hold jutott, a bérleti díjat pénzben fizették. A fiatal Fekete a 330 hold felén - 1935-től kezdve - mint okleveles mezőgazdász tevékenykedett. Marhát és sertést hizlalt, ezenkívül búzát, kukoricát, repcét, takarmánynövényeket, napraforgót és dohányt termelt. Kocsisok, béresek, fogatosok dolgoztak az óriásbirtokon.

Az oroszok bejövetelekor, 1944 októberében Pesten volt katona, '45 februárjában jöhetett haza először. A gazda márciusban törette le a kukoricát. A nagybirtok jövője azonban megpecsételődött.

- A falun kívül eső táblákat nem vethettük be, mert szétosztották a kisembereknek. Mintegy 100 holdunk maradt meg, ezen 1947-ig gazdálkodhattam. Volt egy balmazújvárosi „ismerősöm”, úgy hívták, hogy Veres Péter. Ő, mint az Országos Földrendező Bizottság elnöke, meghagyott egy területet nekem, az okleveles gazdásznak. '49-től aztán már hiába lett volna akárhány ismerősöm, nem segített volna semmit. A száz hold '50-ben húszra zsugorodott, a maradékot pedig 1951-ben önként ajánlottuk fel az alakuló téesznek. Így lett oda végérvényesen a domíniumunk.

Elmentem Pestre dolgozni a Hídépítő Vállalathoz segéd munkásnak. De hogy így alakult, magamnak köszönhetem. Maradt ugyanis a kezemen vagy húsz hold föld. Kijött ide hozzám egy pártember, s azt mondta, „nézze, Fekete, tudjuk, hogy maga mivel foglalkozott, jöjjön el hozzánk a téeszbe agronómusnak”. De én nem mentem. Ekkor kezdték ellenem az áskálódást. Nem volt maradásom.

Két évig dolgoztam Pesten. Ötvenháromban, amikor elindult a Nagy Imre-féle időszak, hazajöttem Álmosdra. A kétholdas beltelken gazdálkodtunk, mint földművesek, de hatvanban azt is fel kellett ajánlani a téesznek, úgyhogy hatvanegyben megint elmentem Pestre dolgozni. Szintén segéd munkásnak álltam, a Híradástechnikai Gépgyárban kaptam munkát. Három évet húztam le, a feleségem közben itthon nevelte a három gyereket...

- ...ment a kulákozás - szól közbe az asszony. - Elhangzott valami a téesszel kapcsolatban a Szabad Európán, azt mondták, mi adjuk a híreket. Jöttek a rendőrök. Keresték, hol van, mikor jön haza, merre jár, mit csinál. Közben a szekálás: piszkos, sáros az udvar. Három családot kitelepítettek. Minket is felírtak. A férjem nem volt itthon. Nem volt mit tenni, beléptem a téeszbe. De nem kaptunk földjáraadékat, s a mi földjeinket ekézték meg legutoljára. Azt mondták, várjunk a sorunkra, majd ha mindenkié meglesz.

Nézzé, nekem sem volt könnyű, az egyszer szent. Én ugyanis álmosdi születésű vagyok, egyszerű paraszti családból származtam. Amikor iskolába járt a nagy gyerek, mégis ikszes lett. Csak a kitelepített Bethlen-gyerek volt rajta kívül megkülönböztetve. Úgy kerültem ide, mint szobalány. És ittmaradtam. Megszerettük egymást. De a férjem is megfizette ennek az árát. Mert őt a parasztlányért kitagadta a köre, a felső kör, engem viszont a parasztság taszított ki, mert én meg kulák lettem! És mi volt számomra a nagy kulákság? A nyomor. Az az igazság, hogy ezt ő nem nagyon értette meg, mert Pesten volt, kéthetente szombaton hazajött, vasárnap megint ment. Így telt az élet.

- ...ötvennyolc után hagytak csak békén bennünket - folytatja Fekete Albert. - A téesznek tájára sem mentem. Nem büszkeségből tettem így. Kerültem az összeütközéseket. Láttam, hogy mit műveltek a földjeinkkel. De véleményt nem formáltam arról, hogy ide ezt kellene ültetni, oda meg azt. Hatvannegyben már nyugodtabb volt a helyzet, végleg hazakerültem Pestről, de szólni azután sem szóltam. Jobb volt így.

- Mikor érezte először úgy, hogy már nem fordul vissza a világ?

- Negyvenkilencben láttam, hogy nem fog megváltozni a rendszer sohasem. Ötvenhat ezt megerősítette bennem. De nem szeretném, ha most utólag azt a látszatot kelteném, hogy milyen tragikusan fogtam fel az életet. Fiatal ember voltam, erős, és igen jól tűrtem a megáláztatásokat. Hatvannegyben például minden különösebb gond nélkül leutaztam Kokadra. Munkára jelentkeztem ...

- Nem úgy volt - szól közbe Feketéné.

- Hanem hogyan? - kérdez vissza a mókás öregember.

- Ismerte Sima Sanyit, a párttitkárt. Ő hívta haza, hogy lenne hely...

- Hát igen, mégis én emlékszem jobban. Az úgy volt, hogy együtt dolgoztunk Pesten a Sanyival. De ő hazajött Kokadra párttitkárnak, s akkor hívott engem a téeszbe dolgozni. Raktáros lettem. Két évig dolgoztam Kokadon...

- Utána viszont, azért, mert nem kokadi születésű volt, felmondtak neki, megint munka nélkül maradt...

- Már bocsánat, nem voltam munka nélkül, hanem elmentem a kátéeszhez...

- Dehát egy darabig nem dolgozott.

- Két hétig nem dolgoztam. De aztán újra találtam munkát a létavértesi kátéeszkben, ebből alakult a mostani kisszövetkezet. Onnan jöttem nyugdíjba. Szép kort megéltem, s ez ajándék a sorstól. S tudja, mi az érdekes az egészben? Ha beültetnek egy irodába, amit én akkor, de csak akkor, jobbnak és könnyebbnek találtam volna, mint azt, hogy kinn dolgozom a szabadban a betonkeverő gép mellett, szóval, ha leültetnek egy kényelmes munkahelyre, talán már nem is élnék. Mert egész nap ülni szörnyen egészségtelen. Most viszont úgy áll a helyzet, hogy január harmadikán betöltöttem a nyolcvanegyedik évemet.

Nem fogtam fel tragikusan azt sem, amikor elvették a jószágot, a földet. Pedig hatszáz hold földem volt. De azt mondtam, nem én intéztem, hogy elvegyék, tehát engem nem bosszanthat a dolog. Ma sem bosszant. Többféle birtokost ismertem régen. Akadt köztük kártyás, kaszinós fajta, aki egyetlen éjjel eljátszott annyit, amennyit tőlem elvettek. De volt, aki nem tudta a váltást elviselni, és öngyilkos lett vagy elmenekült. Én nem kártyáztam, nem futottam el, nem kötöztem csomót a nyakamra, s lám, mégis itt vagyok.

Elmesélek valamit, hogy mindent megértsen. A beszolgáltatások idején találkoztam az utcán a tanácselnökkel. Jókedvem volt, s vigyorogtam. Kérdi a tanácselnök, „Fekete, miért van ilyen jókedve? Talán örül a beadásnak?” Azt feleltem neki: „Elnök elvtárs, hogyha a népgazdaság érdeke azt kívánja, én örömmel odaadom mindenemet”. Csak annyit tudott kinyögni, hogy „igen, igen, helyes”. Én meg élveztem, hogy nem érti, mi a fene van velem. Ugyanakkor az egyik szomszédom, Szilágyi Károly meg a felesége verte a huppot a tanácselnök előtt, márpedig mutassa meg a beadási rendeletet. Aznap éjjel elvitték őket. Most kérdezem én, ki volt az okosabb? Én beláttam, hogy nincs értelme az ellenkezésnek. Ha olyan természetű lettem volna, már negyvenötben elvittek volna a ruszki. Mert várták, hogy mikor jövök ki a sodromból. De erre ritkán került sor.

A kárpótlás sem rázott fel, noha én is beadtam az igényemet, s okmányokkal igazoltam, hogy jogosult vagyok, de még egy fia papírt nem kaptam vissza a hivataltól. Hogy a régi nagybirtokkal mi lesz, nem tudjuk, de számítok olyan hatvan-hetven holdra. Már a kárpótlási jegyre gondolok. Ha meglesz a jegy, nyolcvanegy évesen is licitálni fogok. A fiunk készülődik. Traktort vettünk, ekét, pótkocsit meg kultivátort. A feleségemnek azonban nincs nagy kedve a földhöz, pedig ő fiatalabb, mint én.

Nagy a félelem a munkanélküliség miatt. Ha a fiataloknak nem lesz munkájuk, jól jön majd a kárpótlás. Másra nem való. Én már nem készülök semmire. A harmincas években más volt, fiatalként persze hogy jól éreztem magam. De boldog voltam akkor is, amikor megismertem a nejemet. Nálam, kérem szépen, nincs összekapcsolva a boldogság a jóléttel. Velem sok minden megtörtént, semmit sem bántam meg, úgy volt szép, ahogyan volt.

Lovász voltam, nem nyelvtanár

A parkosok felszaladtak a kormányhoz, s előállottak azzal, hogy kellene ide a Hortobágyra egy új vállalatot alapítani.

Van úgy, hogy a juhászok, pásztorok is biciklire ülnek, s behajtanak a Hortobágyi Állami Gazdaság központjába. Egyikük-másikuk ma is értetlenül nézi a kőtalpra állított orosz tankot, mely Hortobágy község határában vesztegel, s az ország legrandább emlékművét tisztelhetjük benne. Volt ennél izléstelenebb is, a debreceni nagyállomás előtt egy obeliszk tetejére repülőgépet tettek, ma már nem látható, Szobordöntő Szabó Lukács eltakarította.

Na de a juhász. Azért karikázik a gazdaság központjába, hogy elcsípjen egy-két fontos embert. A juhászok a debreceni káefték nagynadrágos (vagy nagy mellényű) embereire vadásznak, vinnék már el Olaszországba a bárányaikat. Én még annyi jámbor juhászt nem láttam, mint '93 zavaros tavaszán.

- A bajuszos cigánygyerek az atyaisten, ötven milliót vásárolt ki a gazdaságból - susmogják a büfé előtti várakozóban, ez lett ugyanis központi helye az üzleti életnek. A bajuszos jön-megy, ide is szól, oda is vakkant, rá-rámordul az öreg pásztorokra, aztán beront a főnökség irodáiba. Új hatalmasság a maga harminc esztendejével. A káeftés Gyula. Kicsiny terpeszállás, felszegett fej, hirtelen mozdulatok. Az ilyenfajta nem vár választ a kérdéseire. Vele szemben életveszélyes minden mordulás. Csak a nyájasság és a kedvesség segíthet, „Gyula úr, ha gondot viselne az állataimra, nem lennék hálátlan”. Hogy aztán otthon mi káromkodás kíséri a sikertelen bicikliutakat, senki se tudja pontosan.

Hortobágy. Micsoda méretek, micsoda izgalom! És mennyi kontraszt. Idegenforgalmi csikósok, „csontszegény” juhászok, nádvágó svindlerok, gulyások, halászok és éjszakai akolfosztogatók. Lopókat szétszedő kuvaszok hosszú láncon. Libázó lézengők, pohár fenekére néző halászok, naplementét filmező németek a lovasfaluban. Aztán a csárdák.

Hatezer hektár szántó Ohaton meg Tiszacsegén, 22 ezer hektár gyepek több megye határában és 1500 hektár nádas szerteszét. De ott van még nyolcszáz hektár erdő. Csak 2500 hektárnyi a művelésből kivont terület. Utak, csatornák a végtelen pusztaságon. Mindez 13 ezer helyrajzi számon.

Kapós lenne a szántó, de 93 nyaráig csak egy kárpótlási földárverésre került sor. A 30 ezer „kijelölt” aranykoronából ezer azon nyomban „elkelt”. Azt azonban még nem tudni, hol lesz kilencszáz dolgozó fejenként 20 aranykoronás alkalmazotti földje. Az igények szerint az emberek egyötöde szántót, egyötöde nádat szeretne, a többiek foga a legelőre fáj.

A nádszövő asszonyoktól kezdve a traktorosokon át a baromfigondozókig mindenki azt kérdezi, mi lesz az övé. Ne idegeskedjenek, emberek, nyugtatgatja őket a vezetőség, senki nem marad vagyon nélkül. De a hortobágyi ember attól fél, hogy lemarad. Hogy majd kihagyják a jóból.

Minden eladó. Ami mégsem - az őshonos állatok, a magyar szürke gulya, a hortobágyi csárda, a ménes -, azt a Nemzeti Park örökölte. A juhászatok, a marhatelepek magánkézbe kerültek, a kacsák és a lúd Hajdúvidé, itt már minden liba évek óta Szűcs Sanyié.

A juhászoknak jól ment dolguk, mert pályázhattak, s annak jutott az elsőbbség, aki eddig is szerződésben vitte a telepet. Senkit nem golyóztak ki messziről érkezett juhászok. Ezenkívül ötéves földbérletet kötött velük a gazdaság, a kivitt juhok árát három év alatt kellene törleszteni. Tizenötezer anyajuh és tizenhat juhtelep magánkézbe került 1993 tavaszáig - ez példás.

Mi lett a hatalmas nagyüzemből? A hatvan milliót érő takarmánykeverő Szűcséknek, a hajdúvidi „libás bété” tulajdonosainak jutott. A Nonius törzsállományt hatvan ló kivételével értékesítette a gazdaság. A lovak javát az Epona lovasfalú vette meg. Kár, hogy az eredetileg német luxusturista-vállalkozásból maguk a németek faroltak ki legelőszőr. A húsmarha egy dolgozó káefté tulajdonába került, a tejágazatra a kis bajuszos ember tette rá a kezét, a hétezer hektáros vízfelület a hallal egy új vállalaté. Ami repül meg aminek mája van, Hajdúvidé lesz - ha megveszi.

- Mi marad meg? - faggatom a negyvenhat éves Boda Mihály termelési igazgatóhelyettest. Boda nem éppen lelkesült. Neheztel a debreceni nemzeti parkos igazgatóra. Kellene annak minden, még a hortobágyi friss levegőt is hozzácsapná a park vagyonához. Az állami gazdaság és a nemzeti park közötti viszony akkor „romlott meg”, amikor a parkot - a gazdaság berkein belül, 1973-ban - létrehozták. A Nemzeti Park feladatának érezte, hogy megvédje a környezetet - az állami gazdaságtól. Meg attól, hogy a korabeli hatalmi elit több befolyásos tagja libát tenyészten a Hortobágyon. Bíróságra ment az ügy, de persze senki sem bukott.

- Amikor elkezdődött az osztás, a parkosok felszaladtak a kormányhoz, s előállottak azzal, hogy kellene ide a Hortobágyra egy új vállalatot alapítani, aminek a magyar szürke állomány, a racka meg a Nóniusz- lóállomány lenne a vagyona. És a végén ezt a vállalatot is szeretnék beolvasztani a Nemzeti Park intézményébe. Ezer hektár szántó maradna, meg 8000 hektár gyep. Erre a területre szorulna vissza az állami génbank.

- A vezetőséggel mi lesz?

- A vezérigazgató mellett itt vagyok én, a helyettese. Mi ketten vagyunk a Hortobágyi Állami Gazdaság „felsőszintű” vezetői köre. A műszaki osztályon még öten dolgoznak. Ők állásajánlatot kaptak a „jogutód” Nemzeti Parktól, mennek majd Debrecenbe a székházba hatósági osztályokra. E nagy hodály irodáit, amiben most vagyunk, bérbeadtuk. Közép-Európa legnagyobb állami gazdasága tulajdonképpen már megszűnt. Az utolsó simításokat végezzük.

Az irodaház mögött nádtetős kocsmában kártyáznak a lovászok, juhászok. Sokuknak a nagyapja se értett máshoz, mint lóhoz, marhához, birkához. Hamar elmarnak.

- Ne lázítson az úr - köpi egyikük, s a kártyalapokat a lakkozott rönkre hajítja, bele a sörbe. - Úgy osztóznak, ahogy akarnak. Tőlünk nem kell a lovat féltetni, mert az sose volt a miénk. Mi csak azt tanultuk meg, hogy kell megülni, de az meg nem túl sok, kitörölhetjük vele a fényes valagunkat. Úgyhogy nem mondunk mink semmit, jobb, ha befogjuk a szánkat. Úgyse nekünk lenne igazunk.

Emberem aztán megenyhül, s együtt ballagunk át a kilenclyukú hídon. Minden mondatánál toppant egyet.

- Apám gyakran mondogatta, menjek el innen, mert itt elpusztulok. Volt egy kis földje Balmazújvárosban, azon rángatta az ekét a Lepkével. Sose szerette a díszes lószerszámot, meg azt, hogy ezek itt másfajta lovak, nem parasztember keze alá valók. Nem lehet őket elverni, ha félrehúznak.

- Hová küldte volna?

- Iskolába, Debrecenbe. Mégse mentem, ittfogott a ló. Aztán hamar lett a gyerek, mert nem figyeltem oda, aztán a másik rá egy évre. Kellett a pénz, a régi ház össze akart dűlni. Pénzt dugott a zsebembe egy német vállalatigazgató. Márkát, a hatvanas években, gondoljon bele. Azt hittem, én leszek a Rócsild báró. Jöttek a németek, jöttek a fejesek, jól éltünk. Épülni kezdtünk, a gazdaság számomra főnyeremény volt. Láttam, hogy más is jól él, jöttek a nagy autók, csinálták a libatelepeket, kapós lett a nád a gazdagok körében.

Apám nem szerette, hogy hitelt veszek föl a házra, az meg, hogy visszategeztem a fejeseket, végképp ellenére volt. Nyakas magyar ember volt, annyi szent. Már elmúltam negyvenéves, de még mindig meg akart verni a falra akasztott ustorral, úgy kellett lefogni. De a legnagyobb sértés az volt számára, hogy egy nyáron nem mentem el vele szénát kaszálni a gátra, amit úgy szerzett fű alatt a vízügyesektől. Azt mondtam neki, „édesapám, nem érek rá, vendégek jönnek a hétvégén, lovaznom kell, fogadjon helyettem kaszás napszámost, kifizetem”.

Semmi ember lettem a szemében. Nem is szólt többet egyszer sem, hogy segítek neki, de az elejtett megjegyzéseivel gyakran megalázott. „Nem úrlovasnak való a kapanyél” - mondta halála előtt három nappal, s rámvágta a háza ajtaját. Azt hittem, elsüllyedek szégyenemben. Az összes komám, cimborám a gazdaságban dolgozott, s az öregjeik megértették, hogy ez van, valahogyan boldogulni kell.

Az Epona lovasfalu exkluzív szállodája előtt haladunk el, a presszó felé igyekszünk. Élénkpiros háztetők, szokatlan formák, füves előkertek a házak előtt. Ha a turista a lovát is el szeretné hozni Magyarországra, megteheti, mert a házakhoz istálló és lovászgerek dukál. Többe kerül itt a szoba, mint Debrecenben az Arany Bikában a lakosztály. A szobákban különleges szolgáltatások és luxusvendégeknek járó figyelem. Táncterem, uszoda, golfpályák, rádiótelefon - meg lovak.

A presszót és az éttermet is naponta csutakolják. Az étterem fala átlátszó, hangszigetelt duplaüveg, istállóba lát az ember, elképesztő az ötlet.

- Jobb is, hogy nem lát ilyet az apám - folytatja korengedményes nyugdíjas kísérem, s legyint.

- Ez már nem a mi világunk, ide nem fértünk be, megöregedtünk. Jönnek a fiatalok, uram, s kiröhögnek bennünket. Ma már kéri a német nyelvtudást a parasztyerektől. Az én fiam, aki Debrecenben él, nemrég mosolyogva kérdezte, „miért nem tanultál meg legalább köszönni németül?”. Merthogy annyi ideig hurcolásztam a dajcsokat a pusztában.

- És? Miért nem?

- Azt feleltem, ezer más dolgom akadt. Meg hogy lovász voltam, nem nyelvtanár.

Bordás Imre a rengetegben

Addig fizessenek, amíg van miből.

A halápi tanyavilág jól ismert alakja a nyolcvannégy éves Bordás Imre. Makacs embernek tartják a kisőreget, akinek megvan a magához való esze.

A Toldi Miklós Növénytermesztő Mezőgazdasági Szövetkezetnek olyannyira első tagja volt, hogy ő írt alá legelőször. Pontosan emlékszik a napra: 1961. január 10-én történt. Bordás Imre kilenc és fél hektár földjét vitte be a téeszbe. Úgy mondja, húzott, mint az igába fogott barom.

Mégsem jár most hála érte. Sőt.

Bordás Imre arra lett figyelmes: fogyogatnak a földek. A négyezer hatszáz hold 1992-ben 2400-ra apadt. Az anyátok úristenit, mondta Bordás Imre, s azon nyomban bejelentette, elég volt, kilép, viszi a földjeit. De nem adták oda neki békével, hanem civakodtak vele.

- Bementem és kérdeztem, gyerekek, miért kell ezt velem csinálni. De közben tudtam, az a baj, hogy a legelőmet elpasszolták az egyik traktorosnak. Jön is hozzám az ember, mondja, „Imre bácsi, a táblát kiigényeltem, adok magának helyette másikat”. Mondom, nincs a Nemzeti Bankban annyi pénz, amiért én a tanyám körül lévő fél holdat odaadnám, menjél máshová, engem most már hagyjál békén - és legyint ez a fürge mozgású kisember. Kérdezték tőle, minek a föld vénségére. De ő megválaszolt: bukfencet fog vetni bele.

Bordás Imrénél kétszer jártam. Először februárban, amikor friss hó ropogott a lábunk alatt, másodszor meg a májusi verőfényben. A február végi hideg éjszakában nagy csönd ült a házban, mert kórházban volt a mama. Bordás Imre már akkor sejtette, hogy levágják a lábát. Így is lett. Az öregemberre újabb gond szakadt. Az a fő, hogy megmaradt, súgta a fülembe, amint vizet mert a kútból.

Tizenhárom és fél holdat művel nyolcvannégy éves korában. Az összes földjét megszántatta, csak a Bánkon lévő másfél holdhoz nem nyúlt. Bérbe adta a téesznek. Nem terményt kapott érte, hanem pénzt. Azt mondta, így a tiszta, minek mindent összekavarni.

- Mit vetett idén, Imre bácsi?

- Búzát meg rozst. A kolompér a tanyában van elvetve, a tengerire ezután kerül sor. Ha ősszel kiadták volna rendesen, bevettem volna az egészet búzával. De nekem nem jutott. Nyolc és fél hold járt volna, ám ott, ahol kértem, azt mondták, nincsen csak öt hold. Három és felet valahol Aszalón adtak volna. Messze van innen. Azt mondtam, nem mászkálok össze-vissza a határban. Eladtam Diószegi Jóskának. A három és fél holdért harmincötezer forintot kaptam.

- Most akkor megvan az igazság, Imre bácsi?

- Bele kell nyugodni abba, ami van. Magunkra is figyelni kell, mert itt a mama láb nélkül. Ő is nyolcvanegy esztendő. Én meg már nyolcvanöt leszek.

- Az magánál nem sok. Olyan vidáman ugrál itt a kapuban, hogy az ember azt hiszi, nincs több hatvanötnél. Vagy legfeljebb hetven. A téeszelnök mikor járt itt utoljára?

- Nem volt sose. Ludman járt itt, a főagronómus. Ő vállalta, hogy rendezi a téesz sorsát. Aztán addig rendezte, hogy egy szép napon elment, nem volt hozzá elég türelme. Szóval semmit se csinált, na.

- És a többi téeszdolgozóval mi a helyzet? Kivitték a földet?

- Az egyik kivitte, a másik bennhagyta, a harmadik eladta, szanaszétjével van most minden. A téesz állítólag úgy van, hogy megmaradt. De földje nincs, se egy traktorja, se gépje, se semmije. Az irodában kilencen maradtak.

- Mi lett az üzletrésszel?

- Száztízezer forint üzletrészt állapítottak meg a fejések. Ha mind bennhagyom, ők gazdálkodnak velem, és a rám eső rész után kapok valamit. De én azt mondtam, hogyha ráfizetés lesz, akkor az enyém is elveszik, adják inkább a kezembe a pénzt. Hogy akkor mondjak le a részemről, adnak érte harmincezer forintot. Belementem. Addig fizessenek, amíg van miből. Hát amit építettek is, a marha nagy épületeket. Nem készpénzből csinálták, hanem adósságból. A fene tudja, hány évig tart a törlesztés. No persze majd törlesztik azok, akiknek másfél milliós üzletrészüket volt. Nekem ágyesz-búgyesz, a téesznek meg fakeszt.

- Száztízezer forint? Hogy-hogy magának ilyen kevés jutott, annyi év után?

- Ezt én is kérdeztem. Benne voltam tizenhat holddal a téeszben, énnekem ezért kiszámoltak száztízezer forintot. Zöld Sanyinak, aki tíz éve költözött ide valahonnan, adtak négyszázötvenezeret.

- Zöld Sanyi mivel foglalkozott?

- Dohánykertész volt, brigádvezető. Nem ővele van a baj, hanem azzal, hogy mi alapján döntötték el: ki mennyi hasznot hajtott a téesznek. Ezt a paraszt nem tudta meg a mai napig sem.

Bordás Imre vizet merít a kútvdörből. Az asszonyokkal - a mamával meg a szomszéd-asszonnyal - megmosolyogjuk a teljesen kopasz pulikutyát. Csúnya látvány, mégis mókás, mert megy az öreg után mindenhová. Egy meztelen kutya. Az asszonyok mondják, ilyen bolond ez, télen levetkezik, nyáron meg felöltözik. Fordítva kellene lenni. A színe is bizonytalan, inkább szürke, mint fekete. Az asszonyok szerint feketének készült - „akkorka volt, mikor megszületett, mint egy vakondok” -, csak később elkopott és megszürkült.

A hátunk mögött öreg istálló, benne két szép borjú meg egy ló. Végig gondolom, mi lehetett volna az öregből, ha tisztességesebb világban éli le az életét. Bordás Imre mindig is ügyes, dörzsölt parasztember volt, az a fajta, aki ésszel, csellel oldja meg a feladatait. Nyelve és fantáziája olyan, mint Ábelé, akinek mindenre van valami fricskája, s nem lehet legyőzni. Lehet, hogy ez tartotta ilyen sokáig életben. A nagyapám, aki egyidős lenne az öreggel, másfajta parasztember volt. Zárkózottabb, morcabb természetű. Az én öregem érveit az ostorában hordozta, s nem tért ki az útból, inkább vállalta az ütközéseket. Bordás Imre kimondja a nyers igazságot, mégis kiül arcára a megegyezésre való szelíd hajlam. Nem alkuszik ugyan, de nem is megy fejjel a falnak.

Vizet kapok. Négy méter mélyen van a földben a hűvös ital, a háziak is ezt isszák. A kútnak az öreg szerint varázsereje van.

- Aki ebből ivott, sokáig élt. Nem is mondta még senki, hogy rossz lenne. De csak próbálta volna valaki szidni a vizemet! - s mosolyog.

- Imre bácsi, legközelebb aratás idején jövök. Addigra elkészülök a könyvemmel. Beleveszem magát a történelembe.

- No, akkor azt is vegye bele, hogy 1919. április 24-én elszöktem az apám házából. Városon laktunk, s az iskolát messzire elkerültem. Feladtak ugyan anyámék ősszel, de pünkösdkor engem még nem ismert a tanító. A háború után nehéz idők jártak. Anyám elment, vett Acsádon egy málés kenyeret. Mire hazaért, szegény mind megette, nem hogy a hét gyereknek elhozta volna. Elmentem cselédnek, beálltam kondásnak, csak hogy legyen mit ennem. Amikor tanyára kerültem, mindig volt mit ennem. A gazdáknál már nem éheztem.

Amikor megnősültem, anyám adott egy főzőfazekat. Anyósomtól üstöt kaptunk, „ha tudtok venni, majd visszaadjátok”. Anyám erre azt mondja: „Ha anyósod visszakérte a konyhát, nekem is visszaadjátok a fazekat”. Ennyi volt a juss. Mindent magunk kerestünk a munkánkkal. Nekünk a mamával szégyenkezni valónk nincsen.

Meg tudom mutatni a papírjaimat, minden rendszerben vettem földet, s minden rendszerben megfizettem az árát is. Kérdi a mérnök, amikor itt járt, „Bordás bácsi, hogy van meg magának ez a papír? Hogy-hogy nem vették el az ávosok?” Mondom, azért, mert nem adtam oda. Meg se mutattam nekik. Mert amikor betagosítottak bennünket, a régi papírokat mindenkitől összeszedték, és kaptunk egy tulajdonlapot. Azon volt rajta minden. És én ezt nem mutattam meg senkinek. Csak most vettem elő, amikor kellett.

Esteledik, Bordás Imre tovább mesél. Akad olyan ember is, akinek nem kellett a föld. Egy kocsmában járt nemrég, ahol összetalálkozott régi kenyeres pajtásával, még „fattyúkorában” melegedett vele össze. A cimbora kérdezi a „vevőt”, a téeszes embert, „mit adsz érte, ha ráengedlek a földre?” Emez mondja, nem lesz hálátlan, megfizeti rendesen az árát. A cimbora azt mondja, „no, ha annyira esz érte a fene, hát fizess egy sört, a tied, szánthatod”. Bordás Imre a kobakjára bök, ilyen is van, meghibbannak az emberek a nagy zűrzavarban.

Nem mindenki őrzi a sublótban oly sokáig a papírjait, mint a 348-as számú tanya lakója.

A szováti cselédholding

Valamire való agrárszakember nem engedhette meg azt,
hogy szétcibálják, ami külön-külön nem működik.

A hajdúszováti Lenin Termelőszövetkezet a viszonylag jó termőhelyi adottságokkal rendelkező téések közé tartozott. Ismerős a mozgalmi kronológiája is: a negyvenes évek végén kezdődött a tagosítás, az utolsó egyesítés pedig 1967-ben történt. Így jött létre négy téesz egykori területén, a hajdúági lösháton a 4500 hektáron gazdálkodó óriástéesz. Huszonegy kilométerre van Debrecen, tízre Hajdúszoboszló, igen jó, átlagosan harminc aranykoronás szántóföldek jutottak a közösnek.

Hajdúszovátnak háromezeregyszáz lakosa van. Az aprófalvas dunántúli településekhez képest nagynak számítana, ám itt kis falunak minősül. Ipara úgyszólván nincsen, a lakosság mindig a mezőgazdaságból élt. Mindig sok volt, s ma is sok a „földnélküli” ember.

Az egyik ok maga Debrecen közelsége. A szováti határban a háború előtt kiterjedt parasztbirtokok voltak, afféle civis gazdaságok. Harminc-negyven, vagy száz hold is egyben. Ha a faluban sétát teszünk, látni a nagy portákat, a régi gazdaházakat. Az épületek a polgárgazda birtokai voltak, miként minden más a legelőn és a szántóföldön. A gazdák vagy itt éltek a faluban, vagy a közeli hajdúközpontban, a módos Debrecenben. Aki tehette, Szováton is fenntartott egy konyhát, de a polgári élet követelményeinek megfelelően a városban is birtokolt egy házat. Jellegzetes életforma: a tulajdonos a városban lakik, polgári körülmények között él, színházba jár szórakozni, az Arany Bikában kortyolja a bort, közben jól jövedelmező birtokain termeli a gabonát, legelteti a marhát. Harminc-negyven ilyen birtokos élte ezt a jellemzően kétlaki életet a háború előtti időkben.

A falu lakosságának többsége viszont a zsellérekből, a nagy gazdákat kiszolgáló cselédekből és napszámosokból tevődött ki. Rengeteg birtoktalan földmunkás lakott itt, akinek a cselédanyán és a nyolc gyerekén kívül nem volt semmi egyebe. Amikor a szövetkezeti átmeneti törvény értelmében a téeszalkalmazottaknak is ki kellett jelölni a harminc aranykoronás juttatást, a szovátiak több mint hétszáz tagaságából jó ötszáznak a nevét kellett leírni egymás alá egy irdatlanul hosszú listára. Ez azt jelenti, hogy kétharmaduk a téeszésítés idején nem vitt be földeket a közösbe. Mert nem volt földje egy csepp se.

Ez is jellegzetes alföldi probléma. Nem jutott elég föld az embereknek az 1945-ös földosztás idején.

Rontotta az egykori földhözjutási esélyeket, hogy 1952-ben az ötezer hektáros faluhatárból jókora darabot az állami gazdasághoz csatoltak, mondván, hogy a szovátiak úgysem tudják megművelni a sok földet.

A község, illetve a szövetkezet a hetvenes évektől kezdődően többször megkísérelte, hogy az elcsatolt területet valahogyan visszaszerzi. Több volt ugyanis az eszkimó, mint a főka, nem volt elegendő föld. Miután a lakosság és a földterület nagysága évszázados hagyományok - és főként a föld eltartóképessége - alapján alakult olyanra, amilyenre, a falunak hiányzott földjeinek legalább egynegyede. Felborult a természetes önszabályozás rendje, ami falu és föld viszonyát meghatározta. A megyében nincs még egy olyan település, ahol ilyen kevés föld jutott volna egy mezőgazdasági foglalkoztatottra. Az 1992-es átalakulás idején a 715 termelőszövetkezeti tagra 4.400 hektár föld jutott, de hát ebből a szántó csak 3.400 hektárt tett

ki. Summa summarum: a föld Hajdúszováton mindig is hiányzott. Vagy azért, mert a másé volt, vagy azért, mert egyszerűen nem volt.

A Lenin gazdálkodási eredményeit tekintve a jók közé tartozott. Hajdúszováton a megyei tanácselnökséget is megjárta dr. Juhász István elnök elfogadható állapotokat teremtett. A Lenin gabonát meg cukorrépát termelt, emellett nem kevés sertést és marhát tartott. Ez volt a fő profilja.

- Három éve hitel nélkül gazdálkodunk - mondta Juhász István. - A nyereség a második évemben meghaladta az ötven millió forintot. A takarékos időkben minden fillért meg kellett fogni. Ilyen viszonyok közepette készítettük fel a tagságot az átalakulásra. A Németh-kormány idején, 1989-ben, amikor először lehetett a földbehozatali kötelezettséget lazítani, földet adtunk a tagoknak. Két és fél hektárra emeltük a plafont. Ez azt jelenti, hogy csak afölött kellett „behozni” a közösbe a földet. Nagyobb trükk volt, hogy a szövetkezeti tulajdon terhére lehetővé tettük a vagyonnevesítésen belül a föld nevesítését is. Ezért aztán kaptam a fejemre, de börtönbe, íme, mégse kerültem.

Először nagy volt a lelkesedés, sokan kérték ki a földet. Végül száz ember tartott ki az ötszáz igénylő közül. Minden ötödik ember a nevére vette a földet. Az egészen más, mint kivinni.

Az első nevesítést követte a második. Ennek során a vagyon teljes egészét a tagok nevére írtuk. Ezerkilencszázkilencvenkettő márciusában pedig azt javasoltam, hogy váljon ki mindenki a szövetkezetből. Abból indultam ki, hogy a termelőszövetkezeti formát politikailag és közgazdasági vonatkozásokban oly hátrányosan minősíti a fennálló hatalom, hogy ajánlatos, ha a különben túlhaladott formát mi magunk cseréljük fel valami jobbal. Mert azt meg kell mondani, hogy a téesz a régi formájában alkalmatlan volt arra, hogy továbbéljen. A tulajdonviszonyok és az érdekeltségi rendszer tisztázatlansága miatt át kellett alakítani - jól tudtuk ezt évek óta. Nem magával a szövetkezéssel volt és van a baj, hanem azzal az elfáradt renddel, azzal a munkamorállal, ami kialakult és meggyökeresedett a formációban. Az a gondoskodó szövetkezet, amit az emberek megszoktak, és valljuk be, szerettek is kicsit, noha alacsony életszínvonalon éltek benne - nem volt tovább vihető. Mi volt tehát a kérdés? Vagy tovább játsszuk az atyáskodó szövetkezet szerepét, vagy pedig átalakítjuk a téeszt gazdasági vállalkozássá.

Nem feltétlenül szövetkezetre gondoltam. Programom lényege volt, hogy minden termelési-gazdálkodási folyamatot egyéni vagy csoportos vállalkozási formában folytassunk a jövőben. Mert vannak létesítmények, amelyeket csak csoportosan lehet működtetni, s vannak, amelyeket csakis egyénileg. Az előzményekhez tartozik, hogy idejövetelem első pillanatától kezdve szorgalmazom és a támogatom a háztáji erősítését. Céлом ma is az, hogy a családi gazdaságot tegyem meg az árutermelő gazdálkodás központi egységévé. Ez a tulajdonosi közösség próbálja magát otthon önállósítani.

- Hogyan reagáltak az emberei?

- Nem volt zászlós menet. A szövetkezet tagságát tizenegy csoportra osztottam. Elmondtam, vegyék tudomásul, hogy a törvények számunkra megváltoztathatatlanok. A hétszázötvenötől hatszázhuszonketten fogadták el az általam kínált programot. Összesen tizenhat csoportos kiválásra került sor. Huszonketten az egyéni gazdálkodás útját választották. A vagyont szeptember 4-én megosztottuk. Először megoldhatatlan kérdésnek tűnt számomra, hogyan lehet ezt működés közben normálisan felosztani. Még a vagyonmegosztó közgyűlés előtt olyan megoldást fogadtattam el a tagsággal, hogy a meglévő - egyetlen - működő káéfté mellett további hat egyszemélyes káéftét hoztunk létre, ezeket bejegyeztettük, s azt követően vittük csak be a társaságokba az apportot. A társaságok egymillió szökecskéje mellé került

ilyenformán a hetven milliót érő szarvasmarha-telep, a sertéstelep, a műanyagfeldolgozó, a gépműhely, a gabonaszárító, és a többi.

- A téeszben a negyven év alatt sok ember megfordult. A hétszáz téesztaggal szemben ott állt kilencszáz kívülálló üzletrész-tulajdonos. Az ötszázhetven milliós eszközállománnyal rendelkező téesz esetében ez iszonyúan magas arány. Mit csináltak a kívülállók részével?

- Tudtam, hogy mire megy ki a játék. A káéftékbe az átmeneti törvény 40. paragrafusa értelmében úgy vittük be a vagyont, hogy a kívülállókat - kisebbségi tulajdonosként - előbb bevittük a „cégeinkbe”. Így a tagjainké lett a káéfték 51 százalékos tulajdoni többsége, a külsőknek maximum 49 százalék juthatott. Az utódszervezetben, a tulajdonképpeni Vállalkozók Szövetkezetében nincsenek többségben a külső üzletrész-tulajdonosok. A káéftékban vannak.

Juhász doktor megoldotta. A „cselédholdingban” az 1993-ban érvényes törvények értelmében a gépszerviz vagyontát még nem lehetett szétcibálni, a faluból elköltözött téesztagok örökösei sem vihették haza a franciakulcsot és a kombájn-alkatrészeket. A téesz vezetősége végül is korrekt ajánlatot tett a kívülállóknak: a vagyont szabadon mozgathatják a káéfteken belül.

Nem kevés időmbe telt, míg megértettem a szintén Juhász által kiokumált „többes célú vagyonkivitellel” lényegét. Példát kaptam, hogy világos legyen előttem. A szövetkezeti tagnak történetesen volt hatszázezer forint üzletrésze. Eldönthette, hogy mennyivel szeretne beszállni valamelyik káéftébe, és hogy mennyi eszközt óhajt a saját gazdaságába kivinni a szövetkezetből. Lejegyeztettek vele egy bizonyos részt a szárítóban, és emellett kivitt egy traktort a téeszből - például úgy, hogy licitált az árverésen. Illetve ez sem egészen így történt.

- Az árverést nem engedték meg, mert veszélyesnek tartottuk - sorolja Juhász doktor. - Mindenről időben megegyeztünk. Így tisztábbnak tartottuk az osztozkodást. Mindenkit befogadtunk a kiválni szándékozó csoportba, ha elkötelezte magát, méghozzá azzal a szent ígérettel, hogy üzletrészenek legalább ötven százalékát behozza például az általam irányított gazdasági társaságba. A másik felét kivihette a tag, de nem minden következmény nélkül. Ha az üzletrészenek kivitte tíz százalékát, akkor rendben volt a dolog, a bennmaradó kilencven százalékot 100 százalékos névértéken elfogadtuk. Ha ennél nagyobb értékű üzletrészt óhajtott valaki kivinni, minden egyes százalékkivitel egy százalékos névérték-csökkenést eredményezett a bennmaradt vagyonrészre. Ennek is megvolt a logikája. Nyilván a mozgatható, használható eszközöket vitték ki az emberek, s a kevésbé gazdaságos, kevésbé mobilizálható vagyont hagyták benn. „Ment a tejfel, maradt a savó” - a parasztember így gondolkodik, és milyen igaza van. A számolgatást követően is érdeke maradt mindenkinek a kettős vagyonkivitel. Ment a tehén, ment a traktor. Ami kellett. Az eszközösökkel egyeztető tárgyalásokat folytattunk. Mindenki bejelentette, hogy mire lenne szüksége. Bizonyos eszközökre nyilvánvalóan többen is igényt tartottak. Szeptember 4-én mind a tizenhat kiváló csoport és huszonkét egyéni kiváló megszavazta a kivitel formáját. A téeszeket az a vád éri, hogy csupán átfestik a cégtáblát. Erről nálunk szó sem lehet, hiszen 570 millió forint értékben felosztottuk a vagyont. Minden megmozdult, minden gazdát cserélt.

A volt hajdúszováti Lenin TSZ, a mai Vállalkozók Szövetkezete megnyitotta a zsilipeket, s szabályozta a vagyon áramlását. Igaz, valamivel több számolgatásra volt szükség, mint általában, de az elnöknek megvolt hozzá a türelme. Dr. Juhász nem tagadja, hogy kezdettől fogva keményen kézből tartotta az átszervezést. Valamire való agrárszakember nem engedhette meg azt, hogy szétcibálják, ami külön-külön nem működik.

Azt firtattam Hajdúszováton, hogy mitől olyan eredeti ez az utódszervezetekkel vállalkozó téesz.

- Attól eredeti - mesélte az elnök -, hogy adtuk a tehenet, adtuk a növendékmarhát, adtuk a birkát és a traktort. A kívülálló üzletrész-tulajdonosok, akik még csak ezután robbantják szét Zsiros Géza javaslata nyomán a téeszeket, nálunk a parasztság elemi érdekei miatt elszigetelődtek. A mi gazdasági társaságainkat nem lehet felrobbantani, mert érdeke fűződik a megmaradáshoz a téesztagnak. Tőlünk már nem cibálható a vagyon, mert az nem a szövetkezetben van, hanem a káéftében. Azt, hogy a külső tagokat hogyan s miből elégítjük ki, a tagságnak törvényadta joga eldönteni. S a tagság élt ezzel a jogával. Sajnálom, ha az ország számos pontján maguk a vezetők is tanácstalanok voltak jogértelmezési ügyekben. Sokan elkéstek a tagok kiléptetésével, mert megijedtek attól, hogy majd nem lesz téesz. Én időben cselekedtem. Minket már véd a társasági törvény.

Azt mondják, a társaságosdival utcára tesszük az embereket, miközben mi magunknak jobbnál jobb lehetőségeket teremtünk. Ez nagy marhaság! Én jó dolognak tartom azt, hogy a tagság fele kiszorult a munkahelyéről! Ha nem veszítette volna el a munkáját, a bűdös életben nem gondolt volna a vállalkozásra. A téesz - munkamorálostul, mindenestül - szociális foglalkoztató üzem volt. Ennek most vége van. A háromszáz aktív emberünknek jelenleg fele dolgozik, a másik fele munkanélküli. Ötven százalék valóban kiszorult, mert nincs rá szükség! A társaság, amelybe kerültek, már nem bírja el a fölösleges munkaerőt. Nem én mondtam meg, hogy innen meg onnan el kell küldeni iksz ipszilont. A gépállomást - a tulajdonképpeni műszaki park gépeit - összesen három ember működteti, az erőgépeket és a gépkocsikat egyéni vállalkozóknak adtuk lízingbe. A volt traktoros és gépkocsivezető ma is a gépein dolgozik, csak most már figyel arra, hogy folyik-e az üzemanyagtartály, s ellenőrzi az olajsintet is, mert öt év múlva övé lesz a masina, nem másé. A vagyonkezelő központ agronómiai csoportja megrendeli a munkát a vállalkozótól. Az üzlet fordítva is érvényes. A jogtanácsadást, a számvitelt szintén pénzért végzi egy erre a célra létrehozott belső cég. Összegezve: létrejöttek a társaságok, s azt mondtuk, „édesapám, kistafiroztunk, boldogulj a saját kockázatodra”. Amit most csinálunk, nem a régi. Egészen más.

Nem olyan rózsás a helyzet akkor, ha megnézzük a volt hajdúszováti téesz jövődöbeli földkilátásait. Az elnök elkomorodik, amikor a kárpótlásra terelem a szót. A háromezer négyszáz hektáros pompás szántóterület több mint fele belezuttant a kárpótlási földalapba. A Vállalkozók Szövetkezetének célja, hogy minél több földet megszerezzen - haszonbérbe. A sok jóféle társasági elképzelés kúbaesik, ha nem lesz mivel - a földdel - vállalkozni a falu kiterjedt határában. A földet bérbe lehet adni, meg lehet a vállalkozó traktorossal műveltetni, végül be lehet vinni vagyonként valamelyik társaságba. Minden más megoldás meglepné az elnököt, aki azzal nyugtatja magát, hogy nem lehet mindent előre látni.

- Ha az új tulajdonos gumipitypangot óhajt velünk termeltetni - fejezi be Juhász István -, mi teljesítjük a kívánságát. De csak attól a kárpótolttól veszünk bérbe területeket, aki legalább tíz hektárt szeretne velünk egy darabban műveltetni. Csodálkozni fog, de a faluban én vagyok a földrendező bizottság elnöke is. Szeretem az átlátható megoldásokat. Nekem az a dolgom itt, hogy a hátrányokból erényeket kovácsoljak. Azon vagyok, hogy ez a falu egyben maradjon. Hogy búzája, kukoricája legyen a gazdának, s hogy mindenki boldoguljon. Ha nem sikerülne, csalódnék, mint önkormányzati képviselő is. Ha az embereknek az nem sikerülne, amire én beszéltem rá őket, akkor az önbecsülésemmel is baj lenne. Nagyon bízom a szováti népben. A vagyonmegosztás sikerült, a kárpótlás következik. Remélem, azon is túlleszünk egyszer.

- Miért van az, hogy sokhelyütt maguk a téeszvezetők is pánikba estek? És ahelyett, hogy segítették volna a tanácstalan embereket, még nagyobb zavarodottságot idéztek elő.

- A politikai szándék az volt, hogy megijedjenek. Én nem ijedtem meg. Régi motoros vagyok. A Rákosi-időkből a családomat piszkálták, az apámat, aki egyszerű parasztember volt, bezárták, jómagam téglagyári segédmunkásként tengettem napjaimat. Tudom, hogy honnan indultam, s tudom, mi az, hogy megijedni. Ha most polgári demokráciát játszunk, akkor nekem nincs mitől félnem, nyugodtan szervezhetek. S azt is megtehetem, hogy a magyar társadalom javára legyek. Még akkor is, ha ezt bizonyos politikai körök nem veszik jó néven a „zöldbárótól”.

Zárókép a kocsmában. Itt azért nem oly harmonikus az élet, mint a téeszírodán. Lejegyezni való nemigen akad, mert az emberek szidják az elnököt, mint a bokrot. Megkérdezem, mi bajuk vele, mi nem tetszik azon, amit csinál. Semmi, mondják, rá se rántsak, inkább igyam velük. Nagy az elégedetlenség, kevés a pénz, sok a szilvapálinka.

Iszik a falu. Gumicsizmában totyog az alkoholos tehetetlenség. „Csak capcaráznak” - mordul az egyik a fal mellett a vagyonnevesítésre. „Igyál te is, baszd meg” - javasolja rögtön ezután. „Nem iszom” - felelem kurtán-furcsán, s alig várom, hogy kívülre kerüljek. Nem merem mondani, „szerencsétlen, ha itt iszol, még hamarabb kirabolnak”.

Aztán már egyedül vagyok, csúszkállok a jeges úton vissza Debrecen felé. Rámereszkedik a köd, összekeverednek bennem a kuszált mondatok.

Talán nem itta még mindenki el az esztét.

*

Summa: Debrecen környékén tapogatózunk, s a kontraszt kedvéért innen tekintünk át az ország gazdagabb felébe. Azt látjuk, hogy kell a föld, de másra itt és másra ott. Többnyire passzív hősöket szerepeltetünk, s igyekszünk megmutatni, mennyire nehéz felvenni az új világ fordulatszámát. Idős férfiak bolyongnak régi csatatereken, elmosódott arcok elevenednek meg a dzsentrivilág albumaiban, hetvenen túl farmernek szegődik a jogász, s cselekkal akarja legyőzni a kíméletlenül múltó időt az öreg parasztember. A „régi motoros” mindent megtesz a cselédholdingban azért, hogy megoldást találjon saját emberei számára, közben kimondatlanul is attól fél, mi lesz, hogyha mégsem sikerül. A csalódás esélyeit látjuk a mozaikkép darabjain - a magányos küzdők hiszik is, nem is, hogy valaha szükség lesz még rájuk.

IV. „WIR LASSEN ÜBERRASCHEN”²⁴

„Az apám vitéz volt, kulák, ráadásul sváb.
Ez háromszoros istenverésnek számított.”

(Baksai Antal)

²⁴ Hagyjuk magunkat meglepni

Ezt is töltsd ki, Jakabkám

Anyám példáulul kijárt lopni az elkobzott földjeinkre.

A második világháborút követően valamennyi mágocsi sváb családot kitelepítették. Kellett a föld (a határ) az alföldi szegényparasztoknak. Zsellérek, cselédek költöztek akkor ide a biztos jövő ígéretében. Azt mondták nekik, „üresen állanak a németek házai, nosza, kerekedjete fel, fejjéte meg az elhagyott teheneket”. A szerencsétlenek meg útra keltek. És nagy meglepetésükre itt találták a németeket. Mert mégsem deportáltak mindenkit. Félelmekben együtt töltött évtizedek következtek.

A csehszlovák-magyar lakosságcsere és a német ajkú lakosság kitelepítése szervesen összefüggött, egy időben zajlott, és súlyos zavarokat okozott az ország életében. 1946-47-ben 4-500 ezer ember kitelepítésére és 200 ezer betelepítésére lehetett számítani, s a szlovákiai magyarok ügye 1948-ig elhúzódott. Végül közel 100 ezer ember magyarországi letelepítésére került sor, míg tőlünk 73 ezer fő költözött át kényszerűségből Csehszlovákiába. A felvidéki magyarok letelepítésének egyik előfeltétele lett volna a német ajkú lakosság elköltöztetése, de ezt a magyar kormány kezdetben nem tervezte, csupán azokat óhajtotta megbüntetni, akik háborús bűnösök, illetve a Volksbund tagjai voltak. A nagyhatalmak potsdami határozata kötelezte végül hazánkat a svábok kitelepítésére, a kormány azonban akkor is csak a magát korábban magát német nemzetiségűnek valló 300 ezer fő kétharmadának kiköltöztetését tervezte. A SzEB utasítására fogadta el végül az összes német nyelvű magyar állampolgár, mintegy 450 ezer fő kitelepítésének elrendelését. A különböző források 177 ezer és 240 ezer fő között regisztrálják a kitelepítettek számát. Pető és Szakács ez utóbbiból kiindulva közli: mintegy 170 ezer német az NSZK-ba, 54 ezer az NDK-ba, 15 ezer pedig Ausztriába költözött.²⁵ A lakosság kitelepítését a kormány megbízásából a Népgondozó Hivatal végezte. A föld- és vagyoneklobzásról szóló rendeletek 1945-ben megszülettek.

- Ha Mágocson jársz, okvetlenül keresd Strasszer Jakabot - ezzel enged utamra a Dunántúli Napló főszerkesztő-helyettese, Báling József. - Majd ő elmondja, hogyan történik a németek kárpótlása.

Erre vonatkozóan Mágocson hamar választ kapok: sehogy. A német családok beadták ugyan kárpótlási igényeiket, de határozat '93 májusában még nincs a kezükben. Strasszer úr - aki adótanácsadói irodát működtet a faluban - afféle kárpótlási mindenese. „Jakabkám, ezt is intézd már el, ha arra jársz”. „Jakabkám” ki se látszik az intéznivalóból. Még Stuttgartból is neki üzengetnek a rokonok, „Jakabkám, van-e már valami?”

- Nem panaszkodom - kezd a mondókájába a házigazda, s közben a nagyobbik gyereket piros borért ugrasztja. - Csupán annyi megjegyzésem lenne, hogy először a sváboktól vették el a vagyont. Csak utána következtek a „magyarok”. Most mégis a magyarokat kárpótolják először. Mire megkapjuk a jegyeket, széthordják az országot. Nekünk megint nem marad belőle semmi sem. Ez azért sérelmes.

Egy újabb idézet egy negyvenhetes határozatból:

„A lakosságcsere akadályozta a telepítendőek elhelyezésére alkalmas ingatlanok hiánya, ezért a magyar kormány 1947. március 31-én úgy rendelkezett, hogy a németek kitelepítéséig a

²⁵ Pető-Szakács: im 24-25. o.

Csehszlovákiából áttelepített magyarok elhelyezése érdekében a kitelepítendő németeket ideiglenesen össze lehet költöztetni.”²⁶

- Parasztcsaládból származom - sorolja Strasszer Jakab -, negyvenhétben hatéves voltam, a húgom meg négy. Májusban törtek ránk. A téglagyár cselédházaiban húztuk meg magunkat a nagyanyámmal és özvegy anyámmal. Majd minden famíliának volt háborús áldozata. A nagybátyámat a németek hívták be katonának, aki aztán megsebesült Buda ostrománál. Az apám Orelben, orosz hadifogságban halt meg. S noha ismertük a 45-ös földreform ránk vonatkozó megállapításait, mégis reménykedtünk, hátha elmarad a megtorlás. („A földreform céljaira mindenekelőtt el kell kobozni a hazaárulók, a nyilas-vezérek, a Volksbund-tagok és a magyar nép egyéb ellenségeinek minden birtokát”)²⁷

Először a szomszédunk házába költözött be egy Kiskundorozsmáról idetelepített család. Lelkileg tehát felkészülhettünk arra, hogy a mi házunk is kell majd valakinek. A helyünkre költöző magyar család tagjai mind a mai napig itt élnek Mágocson. Rendesek voltak hozzánk, mert megengedték, hogy napszámba állhassunk - a saját földjeinken. De ezt minden rossz akarat nélkül mondom, nincs már bennem semmi harag a történetek miatt.

- Anyám például kijárt lopni az elkobzott földjeinkre - segít megérteni a háború utáni németkérdést Strasszer úr pedagógus felesége, a Himesházáról származó Teréz asszony. - Soha nem emlékszem arra, hogy lopott volna, de akkor rendszeresen megdézsmálta az új telepesek veteményeit. Ez volt szegény lelki ellenállása. Így próbálta meg a helyéből kibillentett igazságot helyrebillenteni.

A negyvenhetes első nagy kitelepítést követte az 1948. májusi lakosságcsere. A mágocsiak Drezda és Zwickau környékén kötöttek ki. A Szövetséges Ellenőrző Tanács 1945. november 20-i - a magyarországi német lakosság Németországba történő áttelepítéséről szóló - határozatának értelmében „az a magyar állampolgár volt köteles áttelepülni, aki az 1941. évi népszámlálás alkalmával német nemzetiségűnek és anyanyelvűnek vallotta magát, illetve aki a Volksbundnak vagy valamely fegyveres német alakulatnak tagja volt.”

A negyvenötös rendelet végrehajtása során azonban - 1947-re - súlyos gondok merültek fel az országban. A külpolitikai helyzet változásai miatt valamelyest enyhült a németek elleni hazai nyomás. A kormányt befolyásolta az is, hogy a Dunántúl baranyai területein viszonylag egységes tömbben éltek a németek, és nagy szükség volt a mezőgazdasági munkásokra, illetve a Pécs környéki intenzív termelésre váltó bányákban bányászokra. Ez lehetett az oka annak, hogy a kitelepítés hatálya alól kivonták az ipari munkásokat, a gazdálkodókat, a bányászokat, s nem kellett költözniük a kézműves-kisiparosoknak sem. „Házaik, belső és külső ingatlanai az államra szálltak - írja a korabeli rendeletekről szóló tanulmányában Komanovics József -, de külterületi ingatlan vagyonukból bizonyos (legfeljebb tíz kataszteri holdnyi) területet visszakaphattak. Ezzel egyidőben feloldották a zárlatot állatállományukra, termékeikre, összes ingóságukra, melyekkel a továbbiakban szabadon rendelkezhetek...”

A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának 4.2486/1949. MT. sz. rendelete bejelentette, hogy a magyarországi német lakosság kitelepítését beszüntette. Nyitva maradt viszont az áttelepítésre kijelölt személyek állampolgárságának kérdése. Hatályos jogi helyzetük miatt ugyanis ki voltak szolgáltatva a kulákok kényének, kedvének, akik kollektív szerződés nélkül, éhbérért dolgoztatták őket. Ezt a visszasságot orvosolta a 4.364/1949. MT. sz. rendelet, mely leszögezte, hogy a német lakosság tényleges áttelepítésének befejeztével, a jövőben azok az

²⁶ 4300/1947. ME.sz. rendelet

²⁷ A nemzeti parasztpárt földreform- tervezete, Délmagyarország, Szeged, 1945. január 14.

áttelepítésre kötelezett személyek, akik 1949. október 11-én Magyarországon laktak, lakóhely és munkavállalás szempontjából a magyar állampolgárokkal azonos elbírálás alá esnek. Végül a 84/1950. MT. sz. rendelet kimondta, hogy az összes korlátozó intézkedések 1950. március 20-ával hatályukat veszítették. A rendelet az új tulajdonosok megnyugtatójáról is gondoskodott. Biztosította őket, hogy a korábban végrehajtott hatósági intézkedések hatályukat megtartják, kártérítési igény nem támasztható.”²⁸

Strasszer Jakab:

- Stuttgartban kilenc márkáért árulták a kárpótlási igénylő lapokat. A rokonok azt üzenték, vegyünk itthon, így olcsóbban megússzák. A kinti németek azt mondják a kárpótlásra: „Wir lassen überraschen.” Hagyjuk magunkat meglepni. A húgommal közösen harminchat kárpótlási igénylőlapot töltöttünk ki. Nem volt egyszerű, mert régebben Sásd volt a járási székhely, de amikor a földhivatal elköltözött Pécsre, a vezetője fölöslegesnek tartotta a sok dohos papírt és kiselejteztette őket. Régi birtokíveket bányásztunk elő, hátha az megfelel a kárpótlási hivatalnak. Volt, aki javasolta, igazoltassuk tanúkkal, hogy a föld, a ház a miénk volt, s került százezer más ötlet, lett nagy kavarodás. Tavaly októberre végeztünk a sokféle irat összegyűjtésével. De nagyon sok dolga lehet a kárpótlási hivatalnak is, hiszen két hete levelet hozott a postás. Azt kéri az NDK-ban 1962-ben elhunyt(!) nagyapámtól, hogy igazoltassa a földhivatallal az iratait. A legszebb az egészben, hogy a levél a József Attila utca 10. szám alá érkezett. Minden stimmel, jó a cím. Itt lakott a nagyapám a kitelepítés előtt - 1947-ben!

Strasszer Jakab a mágocsi téeszben eltöltött éveire nem szívesen emlékszik. Úgy látja, a környék különösen konzervatív volt, a vezetők tartották a régi hitet, s nem engedték mozdulni a parasztot. „Hogy mi lesz a dolga, Strasszer elvtárs? Hát az, hogy harmincöt forint legyen a munkaegység. Mindig annyi lett, amennyit kértek.”

A sors ironiája, hogy éppen a téesznek köszönhető az, hogy az elkobzott házak helyett újakat vásárolhattak maguknak a németek, s azt is be kell számítani, hogy a hetvenes években az integrált háztáji elterjedésekor maguk a téesztagok is „megtollasodhattak”. A német rokonokra nemigen lehetett számítani, mert ők is szegények voltak: NDK-sok. Amit mégis tettek a mágocsiakért, mégsem kevés: besegítettek a magyarországi német családok gyerekeinek a németországi munkák felderítésében. Ha egy ács, egy asztalos külföldi munkához jutott, esze ágában sem volt többé a téesznek tájékára sem menni.

A mágocsi óriástéeszben nincs mit sajnálni, ez a sorsa, a széthullás. Minek akart olyan nagy lenni, kérde Strasszer Jakab? Maradt volna az, ami. Nagyhajmás és Mekényes egyesülésével kezdődött a hetvenes évek legelején, ezt szippantotta be legelőször. Később lenyelte Alsómocsoládót, Bikalt, Szalatnakot és Köblényt. Nehéz persze utólag - és könnyű is lenne - szemrehányást tenni a téesznek azért, hogy egyszerűen végrehajtotta a megyei, járási ukázokat. Jakab neheztelhet régi főnökeire, én nem.

Tízezer hektáron gazdálkodott a mammuttéesz. A vezetőség Pécsre kacsintgatott, mindig onnan várta az áldást. Ha Pécsen minden rendben volt, Mágocson is minden rendben volt. Az Alföldön háztáji traktorral szántott a szövetkezetes gazda, amikor Mágocson még arról folyt a vita, hogy hány marhája lehet a parasztnak.

²⁸ Komanovics József: A hazai németiség helyzetét szabályozó rendelkezések és ezek végrehajtása a felszabadulást követő években, 1945-1950. In.: Baranyai helytörténetírás, 1978. 559-608. old.

Van némi igazság abban, hogy a háztáji állattartás harcát éppen egy baranyai, s épp egy német, Baksai Antal vívta meg a megyei vaskalaposok ellen. Baksai együtt kezdte a pályáját az ötvenes években a későbbi bábolnai sikeremberrel, Burgert Róberttel a Pécsi Állami Gazdaságban, s noha az első csirkekaland után mindkettejüket lapátra tették, a baromfi-program elindulhatott az 1967-es téesz-kongresszus után. *(Lásd: A háztáji tündöklése és bukása)*

Strasszer Jakab és a mágocsiak a csirkének köszönhetik felemelkedésüket. Amikor a német családok az új házakat építették, még a lépcsőfeljáró alatt is baromfit tartottak. A csirkét a pulyka követte. Jó világ köszöntött a „maszek” parasztra a hetvenes években. S azzal, hogy jólétben éltek a polgárok, mindjárt hamarabb elfelejtődtek a régi sérelmek is.

Jólétben nehezebben fog az embereken a gyűlölet.

Két választás Himesházán

Néhány éve csak az nézett fel a domboldalra, aki halni készült, most meg már nem is forintért kelnek el a kertek.

Az ország bizonyos települései a török másfélszáz év alatt olyannyira kihaltak, hogy a hiányzó lakosságot német telepésekkel kellett pótolni. A németek betelepítéséről - számos kedvezmény megadása mellett az 1722-23. évi diéta döntött. A betelepítésnek négy nagy övezete alakult ki. Telepesek érkeztek az Alföld középső területeire, a mai szerbiai Bácskába, Bánátba, ezenkívül a Dél-Kelet Dunántúlra (e területet mind a mai napig „Schwabische Türkei”-nek nevezik), illetve Szatmár megyébe. A király a betelepedéstől számított hat éven át mentesítette a németeket az adófizetés terhe alól. A németek - ellentétben például az úrbéres jobbágysággal - úgynevezett „contractust” kötöttek földesuraikkal. E különleges jogokat rögzítő szerződés lejártá után a németek is szabadon költözhetek a hazájukba.

„Sváboknak elsősorban nem azért nevezték őket - írja Bellér Béla -, mert egy részük valóban Svábföldről származott, hanem mert a Budától délre eső területet Badeni Lajos örgróf sváb csapatai szabadították fel, így az ő katonái közül kerültek ki az első telepesek.”²⁹

Himesházának ezerötszáz, többségében német lakosa és két történelme van. Színtiszta katolikus falu volt ez mindig, róla az első feljegyzések 1333-ból valók. A Szebeny felé vezető úton állott valaha a környék tíz faluja által kötelezően épített templom. A virágzó falu két évvel Szigetvár eleste előtt, 1564 után néptelenedett el. A falubeliek ma is pontosan tudni vélik, hol volt egykor a régi, a „magyar” falu. A szántóföldi táblát ma Klein-Himes-nek nevezik.

A himesházi birtokokat a török kiűzése után Bratók István pécsváradi püspök szerette volna megszerezni magának, terveit végrehajtásához még hamis iratokat is felhasznált. A sajátos földprivatizáció ezután is bővelkedik izgalomokban.

„Ezerhét százharomban Franz Wilhelm Nesselrode-t nevezték ki Pécs püspökének. Nesselrode előszeretettel pereskedett, meg is ragadta rögtön az alkalmat az egykori püspöki birtokok visszaszerzésére. Megvádolta a pécsváradi apátot, hogy jogtalanul tartja birtokában Hosszúhetényt, Alsó- és Felső-Himesházát valamint egyéb püspöki birtokokat. A részben saját apátsági birtokokat magának követelő püspök kitartó volt és a per olyan hosszúra nyúlt, hogy - bár 1716-ban visszakapta a falvakat - III. Károly császárnak még 1722-ben is új tanúkat kellett kihallgatnia.”³⁰

Az első telepesek ugyanebben az évben tutajokon ereszkedtek le a Dunán egészen Mohácsig, onnan pedig Nesselrode biztatására Himesháza felé vették az irányt. Akik itt találtak maguknak új szálláshelyet, többnyire Fulda környékiek voltak. „Általános feltételezések szerint 120 család telepedett itt le családosan, közülük nyolcvan ötvenet hatnyolcvan parasztnak hívtak. Az előbbiek 16, utóbbiak 20 hold földet kaptak.”³¹

²⁹ Bellér Béla: A magyarországi németek rövid története, Magvető Kiadó, 1981. 72-73.old.

³⁰ In: Himesháza lakói a jelenben és a múltban, Janus Pannonius Tudományegyetem Tanárképző Kar, Földrajztudományi Intézet - 1991. Szerk.: Aubert Antal)

³¹ I.m.

A betelepítés óta kevés magyar él a környékben, de ez áll a többi falura is. Somberek például a XVIII. század elején még teljesen szerbek által lakott falu volt, mára - nem a legmegfelelőbb a szó, de hát mit tegyünk - „elnémetesedett”. Himesháza egészen a mi századunk negyvenes évekbeli magyar betelepítéséig majdhogynem színnémet falu volt. Érdekes, hogy mára újra visszaállott az ősi rend - megint ritka a magyar, mint a fehér holló. Egy öreg székely lakik a falu legszélső házában. A többieknek nem volt maradásuk.

A harmincas években az összlakosság 72,7 százaléka élt a mezőgazdaságból, ma ez az arány a húsz százalékot sem éri el, a csökkenés nem csupán a helyi termelő szövetkezet válságának köszönhető. A háború előtt ötven holdnál nagyobb földbirtok mindössze kettő volt, a 3054 kataszteri hold 629 telek között oszlott meg. A többség 1 és 3 hold közötti területtel rendelkezett. Himesháza tiszta parasztfalu volt, csupán 22 mezőgazdasági munkás nem rendelkezett földdel. A mai birtokszerkezet kialakulásáról semmit sem tudni, mert a faluban kárpótlási árverést 1993 nyaráig még nem tartottak.

Az elmúlt három évben negyvenöt új ház épült, gyermekek születtek, s jönnek vissza a városból a fiatalok. Hübner György polgármester elárulja, mi ösztönzi a házépítőket. Gyógyvízre lelt a falu, s ez rögtön megindította a képzeletet. Olyannyira, hogy 1986-ban elkezdődtek egy nagyszabású gyógyfürdő építésének tervezési munkálatai. A nyugat-berlini vállalkozó nyolcmillió márkát investált eddig a 47 fokos termálvízbe. Kapósak lettek a himesi szőlőskertek. Néhány éve csak az nézett fel a domboldalra, aki halni készült, most meg már nem is forintért kelnek el a kertek: húszezer német márkánál kezdődik az alku. Fritz úr vegyesvállalata itthagytott százmillió forintot a téesznek is egy - többek szerint a tizedét sem érő - legelőért.

Kalandos karrier a Hübner Györgyé. Annak idején ő volt a legfiatalabb tanácstag a megyében, mutogatták is a pécsiek, „lám, itt az utánpótlás”. Hübner a Petőfi-téeszben dolgozott, mint műhelyvezető, s az MHSZ-t meg a KISZ-t megjárva választották először tanácselnöknek 1985-ben.

- Akkor jöttem rá arra, milyen fontos helyben lakni. A téesz kudarcának okait ebben láttam. Soha nem volt helyi elnöke - s ez nagy baj. A vezetőség Mohácsról járt Himesre, a munka fél négykor véget ért. A mostani elnök, az Aubert elődje itteni volt. Úgy hívták, hogy Ludván Lóránt. Zártkerteket adott az embereknek, s a járási párttitkárt elküldte melegebb éghajlatra, nem érdekelte, ki honnan jött. Nyolcvanhatban én is pártfegyelmet kaptam. Ma már nevetséges, de Mohácsról ki is szálltak megvizsgálni, hogy miért teremtek én konkurenciát a kenyérgyárnak. Megnyitottunk egy pékséget, mindössze ennyi történt.

Nem sokkal ezután meg Földvári - a megyetanács elnökhelyettese - hívatott be magához, mit akarok a varrodával. Mondom, munkalehetőséget szeretnék az asszonyoknak, ne kelljen behordaniuk a gyereket a városi óvodába. A mohácsiaknak ez sem tetszett. Egy hét múlva csak mondja Földvári, jól van, csináljam. Sok bajom volt Mohácson, mert ezeknek a mindenféle osztályvezetőknek még az utolsó percekben is dirigálhatnékjuk volt. Egy Horváth nevű tervosztályvezetővel például csak úgy tudtam érintkezni, ha üvöltöztem.

Hübner György sem angyal. Kilencvenkettőben lemondott a polgármesterségről. Azzal vádolták meg, hogy a fürdőépítés során maga felé hajlott a keze. Aztán újra megválasztották. Ő az a polgármester, akit kétszer is meg kellett választani ahhoz, hogy egyszer végre a posztján maradjon.

- Arra kell figyelni, hogy a fiataloknak kedvük legyen Himesházán élni. Ha visszajönnek, s letelepednek, újra beköltözik a jókedv a házakba. Iskolát építünk, nagy tornateremmel és óriási udvarral. Azt szeretném, hogy a gyermekeink itt tehessék meg az első lépéseiket. És ne kelljen soha elmenniük a faluból.

Nekünk mennünk kellett, ha akartunk, ha nem.

Love story

Kimentek, itt már tovább nem lehettek.
Legfeljebb éjszakára maradhattok.

Mennie kellett Hengl Józsefnek és Auth Évának is. Az ő szerelmükbe már nem vegyültek vagyoni szempontok.

Ha minden marad a régiben, meglehet, hogy Auth Évát nem adják oda a szülei a szegény-családból származó Hengl „Rudinak”. De 1949-re már semmit sem számított, ki honnan indult.

A családi ház, amelyben Authék laktak, 1901-ben épült. Az „öregek” a tizenhét holdjukkal a jómódú földművesek közé tartoztak. Úgy gyarapodtak, hogy veszegették a földeket. Csupa kicsi parcellán gazdálkodtak a parasztok, egy-két hold jutott öröklés után a gyerekeknek, s azokat mindig szétosztották közöttük, hogy ne legyen veszekedés. Az kapta a legtöbbet, aki otthon maradt és gondoskodott az öregekről.

Authéknak tíz különböző helyen volt földjük. Búzát, krumplit, kukoricát, lucernát, zabot, árpat termeltek. Ha egy holdból ki tudtak hozni 16 mázsa kenyérbúzát, jó eredménynek tartották. A mázsa búzából kijött 50-55 kilogramm fehérliszt. Egyszerre négy-öt gömbölyű kenyeret sütöttek. Tíz-tizenkét napig ették az „öreg” kenyeret. Nem romlott el, meséli Auth Éva és elérzékenyül.

A német családok általában két gyermeket neveltek. Szigorúan fogták a gyermekeket. A svábok a megélt tragédiák következtében - vélik önmagukról - ma is összetartóbbak az „idegen telepesek” leszármazottainál. Az „idegen telepes”-kifejezés megragadt Baranyában. A németek - bár ez egyre ritkábban fordul elő - a „csángókat” illették és illetik ezzel. De maga az elnevezés eléggé sok zavart okozott a Dunántúlon a háború után. Itt ugyanis „csángóknak” kezdték nevezni a bukovinai székelyekkel együtt a kitelepített németek helyébe érkezett csehszlovákiai magyarokat és az alföldi telepes agrárproletárokat is.³²

A himesi német földműveseket váratlanul érte a betelepítés.

- Néhány magyarra emlékszem csupán - így Auth Éva -, Fábián Ferencre, meg az állatorvosra, Márton Péterre. A jegyzőt Halmosnak hívták, de ez magyarosított név volt. Az orvosban folyhatott még némi magyar vér, de őrajta nem lehetett eligazodni, mert úgy mondta, hogy „nem vagyok én se sváb, se magyar, vagyok csak horvát keverék.”

A németek kálváriájának önhibájukon kívüli okozói lettek 1945-ben például a már említett bukovinai székelyek. Újra egy kis történelem Kósa László és Filep Antal könyvéből. Bukovinát Lengyelország első felosztása után csatolták az osztrák birodalomhoz 1775-ben. A székelyek a katonai kötelek elől Moldvába szöktek, az első nagy menekülésre 1763-64-ben került sor. „Községeik azonban - Fogadjisten, Istensegíts, Hadikfalva, Józseffalva, Andrásfalva - hamarosan túlnépesedtek. Már a múlt században felmerült hazatelepítésük terve. Először 1883-ban az Al-Duna mellé (Hertelendyfalva, Sándoregyháza, Székelykeve) telepítettek mintegy négyezer embert, valamint Arad, Temes, Kolozs és Beszterce-Naszód megyékbe. 1905-ben Marosludasra, 1910-ben Hunyad megyébe további 2500-3000 telepes

³² Kósa László - Filep Antal: A magyar nép táji-történeti tagolódása. Akadémiai Kiadó, Bp., 1983. 76. old.

költözött. Nagy számban vándoroltak ki Észak-Amerikába is. 1941-ben a magyar állam néhány család kivételével az egész bukovinai székelységet Bácskába költöztette. Nagy részüket az 1920 után létesített, de a magyar bevonulás miatt elhagyott szerb telepesfalvakba helyezték el. A bukovinai székelyeknek 1944 őszén a hadi események miatt ismét menekülniük kellett. 1944-45 telén Vas, Zala, Veszprém és Fejér megyék falvaiban húzódtak meg, végül 1945-46-ban Tolna, Baranya és Bács megye részben kiűritett német falvaiban mintegy 13 ezer székely kapott házat - és földet.”³³

A betelepítés zűrzavarának jellemzésére álljon itt annyi, hogy tanácsos volt eltitkolni a mesterséget, s ajánlatos volt úgy felelni a telepítési hivatalok embereinek, hogy „gazdálkodók vagyunk”. Mindennek az volt az egyszerű oka, hogy a mesteremberek földet nem kaphattak. Nem is találunk a himesházi egykori betelepülők között egyetlen ácsot, lakatost vagy kőművest sem - pedig közülük sokan tudvalévőleg azok voltak.

A betelepített családok 8-8 hold földet, ezenkívül gyermekenként 1-1 hold földet kaphattak a Földigénylő Bizottságoktól.

Authékra jutott a tizenhárom ezer betelepülő székely családból egy, az Albert Antalé. Alberték este fél kilenckor jelentek meg a németek lakta ház előtt. Tolnából érkeztek. Auth Éva szerint nem tetszett nekik ott, s kértek egy másik házat Himesen. Albertéknél nem volt semmilyen papír, lovaskocsin utaztak. Amikor beléptek az udvarba, azt mondták: „Kimentek, itt már tovább nem lehettek. Legfeljebb éjszakára maradhattok.”

- Reggel felszólítottak bennünket - folytatja Auth Éva -, menjünk, ahová akarunk. Tizenöt kiló lisztet, két kiló zsírt meg két tányért vihettünk magunkkal. Két pléhtányér maradt az összes vagyonunk. Támaszunk nem volt, mert apámat ‘44 decemberében elvitték Bajára, s ő január hatodikán kinn találta magát a Szovjetunióban. Bányában dolgoztatták. A bátyámat szintén behívták katonának. Július 20-án töltötte be a húszat, 1944. november 12-én Eszéken meghalt. Ott álltunk anyámmal. Egyik unokatestvérénél húztuk meg magunkat. Tizennégy éves voltam. Beálltam Pécsen cselédnek. Kelle Sándor festőművész családjánál szolgáltam négy hosszú éven át. Isten tartsa meg Kelléeket. Jól bántak velem. Nekik köszönhetem, hogy ma itt vagyok.

Ez az Auth Éva útja. Hengl József cselédcsaládból származott, s 1943-tól ő maga is napszámos volt Lovászhetyénben. Sváb parasztnál szolgált. A paraszttól akkor vették el a földet, amikor elvégeztette a betakarítást. A napszámosokat elküldték. Egy Szabó nevű mecskei parasztember „igényelte ki” a házat, a felszerelést és a földet. A felesége német asszony volt.

- Tengtem-lengtem. Nemigen kellett a munkáskéz, nagy volt a felfordulás. Évával 1945 Karácsonyán ismerkedtem meg egy bálban. Akkor még gyalogosan jöttem Mohácsról Himesre, később vettem csak biciklit. Mohácson szolgáltam 1949-ig. Gondolkodtam azon, hogyha össze akarunk kerülni, enni is kellene valamit. Szabadságot kértem a gazdámtól, beállítottam Himesre, s kérdeztem Évát, „eljössz-e velem aratni?” Azt mondta, eljön velem a világ végére is. Tizennégy és fél mázsa búzát kaptunk azon a nyáron az aratás fejében. Ebből tudtunk összeházasodni 1949-ben. Albérletbe költöztünk, szobakonyhában laktunk. Vicám, az anyja, meg én.

Csak 1950-ben fordult jobbra a sorsunk, amikor munkát kaptam István-aknán a bányában. Nemsokára beadtam a panaszt a tanácsnak, hogy kicsi a lakás. Addigra már elment egy csomó telepes. Jöttek, lelakták a házakat és odébbálltak. A bánya közbenjárt a tanácsnál az érdekünkben. Kaptunk egy picit lakást. Volt hozzá udvar, tarthattam malacot, volt mit enni. Az

³³ Id. mű. 74-75.old.

első lányunk '55-ben, a második 58-ban született. Himesről jártam be Pécsre a bányába. Ezt csinálta akkoriban minden kitelepített sváb.

Tizenhárom évet húztunk le harminc négyzetméteren. Hatvanháromban nagy fordulat következett be az életünkben. Meghalt az Albert Antal. Két vője volt neki, a Bíró Jeromos, aki aztán elhúzta a csíkot Himesről Érdre, mert ott senki sem ismerte. Ittmaradt viszont Évámék házában a másik vő, bizonyos Csoboth István. Találkozom egyszer vele, mondom neki, gyere be, Pista, igyál egy pohár bort. Szabódott, mert félt, hogy majd bántom. Aztán csak bejött, s addig addig, hogy megkérdezte: „Te, ha úgy adódna, megvennétek-e a házat? Mert lehet, hogy el fogjuk adni.” Hű, nagyon beidegesedtünk.

- Ötvenkétezer ötszáz forintértért vettük vissza az anyámék házát - veszi át a szót újra Auth Éva. - Nyolcvanat kértek, lealkudtuk. Egy székely fiatalembernek is kellett volna, de mi adtunk érte többet. Úgy kunyoráltuk össze a pénzt rokonoktól meg ismerősöktől. Kaptunk pénzt, de egyik ismerősünk megkérdezte, erős, egészséges-e a férjem. Volt hely, ahol öt százalékos kamatra kaptam hitelt, szabályos átvételi elismervényt írtam alá. Mondták, „ha meghal a férjed, nem tudod a pénzt megadni”.

Hogy milyen volt az első újra otthon töltött este? Az maga a csoda volt! Anyám arcát kellett volna látni. Pedig a ház üresen állt. Amikor Alberték elköltöztek, a szöveget kihúzgálták a falból. A padláslétrát is elvitték. Mohácson írtuk alá az adás-vételi szerződést Németh Áron ügyvédnél. Ott, előtte kértem az öregasszonyt, valamit hagyjon meg, ami emlékeztet a nagy-anyámra, nagyapámra. A forrázóteknőt vagy a kukoricamorzsolót kértem. De nem kaptam semmit. Az öreg magyar asszony aztán meghalt. Visszajött egyszer hatvannégyben, de anyám elzavarta. Tavaly a vőjük járt a faluban egy himesi lagziban. Szóltunk neki, „miért nem jössz ide?” Azt felelte, mindig szégyellte magát előttünk. Mondtuk neki, most már ne szégyelljen semmit, vége van. A kárpótlást 1991-ben kézhez kaptuk, bár valamit elszúrtunk, mert a lovaskocsit, a hengert és a gépeket kifelejtettük a listáról. Hatszáztíz ezer forint árú jegy jutott a ház után. Az összes jegyet eladtam, a pénzt szétosztottam a gyerekek között. A föld nem kellett. Voltunk eleget földművesek. A gyerekek nem akarták.

Hengl József huszonöt év alatt szilikózt kapott. A feleségét - ahogy' ő mondja, Vicáját - ma is nagyon szereti. Bosszúvágy nincs benne senki iránt. Aki Hengl „Rudival” valami jót tesz, lehet némi reménye Himesháza.

Hét kicsi termelőszövetkezet

Hatvanszor-hetvenszer drágább lesz
a föld két-három év múlva, mint ma.

„A saját brancsukból válogatnak - átkozódik a somberekai atyafi a kocsmában. - Azt mondják, csak azért, mert sváb vagyok, nem feltétlenül vesznek be a búzába. És hogy a csirkére is külön kompániát szerveznek”.

Kérdezem, hogy kik, dödörgés a válasz. Lagzi van egyébiránt a faluban, az egyik téeszfőnök lányát veszi el egy somberekai vőlegény. Végig az út mentén fényes Mercedesek állnak, német rendszámú autón viszik a menyasszonyt a templomba. Mindenkinél látnia kell, hogy férjhez ment a Vince lánya.

Jóféle hozomány jár a fiataloknak, a falu határában található egy telek, ott sorakoznak nagy kupacokban a téglák.

Furcsa falusi jelenetek tanújává lépek elő. Szállást keresve térek be a hatalmas étterembe, fölöttem látom, szobák sorakoznak. Benn a sötétben játékautomaták zaja, városi fickók nyúzzák a gépeket, riasztó a környezet. Egy fiatal férfi felvezet a lépcsőn, de előtte gondosan meggyőződik arról, rendőr vagyok-e vagy miféle. Fönn egy lánykát hessent el, aki éppen rendezgeti magát és vendégekre vár. A város leplezetlen szemérmertlenségével kiköltözött a faluba. Az embereknek se munkájuk, se pénzük, most pedig ingerlő módon megjelentek a széplányok, nyomukban jár a bűnözés. Az urbanizálódó, feslett életű falvak még riasztóbbnak tűnnek, mint a víz és gyerekkacaj nélküliek.

Van időm szétnézni, mert emberem, a görcsönydobokai Sziebert Ferenc maga is lagzizik, közel sem biztos, hogy hazatér. Óriás házak és lepusztult gazdaudvarok. A bizalmatlanság oka: lehet, hogy SS-tiszteket keresek. Még ennyi idő múltával is!

Sziebert úr már megúsza, ő ugyanis '29-ben született. A '27-eseket - ha betöltötték a tizenhetet - kérlelhetetlenül besorozták a náci hadseregbe. Nem egy közülük csak '53-ban jött haza. Görcsönydoboka előregedő falu. Lélekszáma ötszáz fő, a lakosok 85 százaléka német. A fiatalok többnyire magyarul beszélnek. Ennek oka, hogy boldogulásukhoz a magyar nyelven keresztül vezet az út. Akadályozni senki sem óhajtja a német nyelv gyakorlását, mégis elfelejtik a gyerekek - sopánkodnak az öregek.

Az iskola Sombereken van, két görcsönyi tanár is ott tanít. Ez fáj az ittenieknek. Pék nincs, csak egy kemence. Lagzikor kijön egy mohácsi pék és befűti a kályhákat. Van két női fodrász, de nincsen tévészerelő. Egy kovács, egy asztalos meg egy beteg bognár az iparosok szerény lajstroma.

Hogy pontosan honnan jöttek a görcsönyi németek elődei, nem lehet tudni. „Aus den Reich” - olvasható a régi birtokíveken, „a Birodalomból”. Nagy a valószínűsége, hogy Fulda és Flieden környékiek telepedtek itt meg.

- Ez a ház, ahol most vagyunk - sorolja Sziebert Ferenc - Trunkéké volt. Trunk Péter a thaiföldi magyar nagykövet, az apja '43-ban mint honvéd esett el. Negyvenhétben elűzték őt az anyjával együtt. Ötvenhatban egyszerűen beköltöztem a lakatlan házba a családommal, később megvettük Trunkéktól a portát. Ami épült, én építettem.

- Mit tanult, Sziebert úr, mielőtt a téeszbe került?

- Négyosztályos technikumba jártam, s 1966-ban kerültem a téeszbe. Először brigádvezető, később a baromfitelep vezetője voltam. Hatvanhatban egyesült a téesz a somberekivel. Nem kellett volna, de így akarták.

- És a vezetőség? Párttagnak nem kellett lenni?

- Nem mondanám. Se Hoffmann János fia, a volt százholdas gazda, se Rádics főkönyvelő, se Schiff, a növénytermesztési ágazatvezető nem volt benn a pártban. Minket kifelejtettek a sorból.

- A csirkének nagy hagyománya volt. Maguknak is olyan jól ment, mint Baksának?

- Nem volt panasz. Addig ment, amíg az oroszok dollárt adtak a többlethúsért. A mi telepünk hét-nyolc milliós évi nyereséggel üzemelt.

- Mi lett ezzel a nagy téesszel?

- Semmi különös, hacsak azt nem vesszük, hogy szétment, és most éppen hét van belőle.

- Hét kicsike téesz?

Itt aztán egy kicsit elakadunk, mert Szibert úr fia éppen az „ügyintéző és kereskedelmi” szövetkezetnek lett a tulajdonosa. Száznolc millióval váltak külön a tagok, az iroda, a húsfeldolgozó, a konyha, a cipőüzem, a benzinkút lett az övék. Különvált a somberek és a görcsönyi részleg, s külön téeszbe tömörültek az építőmunkások is. Az egyik téesznek az a neve, hogy HOSIBA. A Hoffmann-, a Schiff- és a Baumann-családok alkotják a „tagságot”.

- Csalódás volt-e, amikor sok téesz lett az egyből? A magáéból.

- Eleinte kissé fájt. Mégiscsak azzal telt az életem, hogy építettem amaszt. Tudtam, hogy a teljes foglalkoztatottság fenntartása érdekében kellettek a sok embert foglalkoztató, nagy üzletek. Most nemigen tudom, hogy mi lesz. Földet vittek az emberek, de igen keveset. Négyen léptek volna ki, de még nincs meg a földalap. Bíróságra adták az ügyet.

Megered az eső, aranyat ér. Nagy a szárazság, kiégnek a rétek, kopasz a legelő. Házigazdám, a világ végén lakik, mert innen, Görcsönyből nem vezet út tovább sehová. Zsákfalú ez, mint a Hajdúböszörmény melletti Told. Mégis több az életkedv, mint ott. Nem olyan elkeseredettek az emberek. A Dunántúl tenné? Ez ellen mindig tiltakozom. Az lehet a háttérben, hogy a németek már mindenén túl vannak. Elszedték vagyonukat, földönfutókká lettek, mégis talpra tudtak állni. Ha nem ez az oka kitartásuknak, szorgalmuknak, akkor mi?

Azt puhatolom, hogy Sziebert Ferenc mit fog kezdeni több mint negyedmilliós összegű kárpótlási jegyével. Csak az a járható út, hogyha földet licitál az ember. De nem ám azért, hogy beleveessen a kukoricába, s kapáljon látástól vakulásig. Aki a terményt a múltban a földről adta el, tönkrement. Az ilyen farmer most is tönkremegy. Bérbe kell adni a földet a téesznek. Görcsönyben aranykoronánként harminc kiló búzát fizetnek az új tulajdonosnak. Sziebert úr számolgatni kezd. A görcsönyi határ 5800 aranykoronás, 2210 AK a részarány-föld, a földalapba csak 4700 korona jutott. Hogy lehet ez? Hát úgy, hogy kevés a föld. Annak idején a házakat vették el, de azokat a svábok később új házhelyeken fölépítették. Most a kárpótlás keretében a parasztok földet óhajtanak venni. És az jár majd jól, aki növénytermesztő téesszel kerül kapcsolatba, illetve avval köt bérleti szerződést.

- Kiszámoltam. 1937-ben 80 fillérért meg lehetett venni egy négyszögöl földet. Napi másfél pengő napszámot alapul véve négy esztendő kellett ahhoz, hogy valaki megszerezzen egy hold földet. 1993-ban 16 ezer forintért lehet hozzájutni egy hold földhöz, mindössze egyhavi fizetés az ára. Biztos lehet abban, hogy a föld drágább lesz, mint Ausztriában, mert a

szántóink jobbak. Hatvanszor-hetvenszer drágább lesz a föld két-három év múlva, mint ma. Csak földet szabad venni. Amihez persze jószerecse kell. Ez azonban már nem az én dolgom - mondja Sziebert Ferenc, s felmutat az égre.

Ha a németek valaha a történelem során nagy bajban voltak, ugyanígy keresték Isten segítségét. És elmondtak hozzá egy imát.

„Ich glaube an einen Got,
Ich glaube an ein Fatherland,
Ich glaube an eine ewige Gerechtichkeit Gottes,
Ich glaube an einer auferstehung Ungarns.”

A fenti imát a magyar telepes család tagjai a következőképpen mondták:

„Hiszek egy Istenben
hiszek egy hazában,
hiszek az isteni örök igazságban,
hiszek Magyarország feltámadásában.”

Az imát lezáró szócška mindkét nyelven ugyanúgy hangzik: ámen.

A háztáji tündöklése és bukása

Először az állatokat adtam volna ki, a szántóföldi művelést pedig a politika szintjén is védtem volna.

„A kétféle, a téeszben végzett munkából és a háztáji gazdálkodásból származó jövedelemből tagjaink életszínvonala láthatóan emelkedett. Tatarozták a házakat, építkeztek. 1964-ben a hat faluban már 28 személygépkocsi, 143 tévékészülék, 35 hűtőszekrény, 48 felszerelt fürdőszoba és 67 motorkerékpár volt... A megyében, de az országban is az elsők között integráltuk a háztáji termelést, és úgy hangoltuk össze a nagyüzemmel, hogy annak szerves egységéről beszélhettünk. A közös gazdaság ellátja a tagokat takarmánnyal, alommal, új fajtákkal, megtanítottuk a gazdákat új módon termelni, és megszerveztük a háztájiból származó áru értékesítését.”

Ha valaki nem nézné az évszámot, s úgy hinné, hogy egy mai, magántulajdonon alapuló szövetkezetről van szó, a következő részlet eloszlata a kételyeket.

„Ugyanebben az időben - 1967-ben - a járási pártbizottság titkára határozatba foglaltatta a végrehajtó bizottsággal, hogy Baksán differenciálódnak a parasztok, és a téeszelnők ezt támogatja. Pártvizsgálatot rendelt el ellenem. Másnap bementem a pártbizottságra. A járási titkár nem fogadta a köszönésemet. Elöntött a méreg, felmentem a megyei pártbizottság első titkárához és elmondtam, mi történt, valamint azt a véleményemet, hogy a megyében újra kell fogalmazni a háztájival kapcsolatos nézeteket, mert nem egyeznek a kormány politikájával.

A megyei pártbizottság aktívaülést szervezett Baksán, ahol az első titkár javaslatára én mondtam vitaindító beszámolót. Egy hét múlva a járási titkárt leváltották.”³⁴

Baksai Antal ma hetvenhárom éves, Pécsen él a Levendula utcában, a háztáji pedig megszűnt. Őt tartották a hatvanas években a háztáji atyjának. Módszerének csodájára jártak a vezetők az ország minden tájáról.

- Nagyon sajnálom, hogy az átszervezésnél nem kapott szerepet a háztáji - temeti most rezignáltan saját „találmányát” az egykori téeszelnők, s kitüntetéseiért a szekrény aljába nyúl. Baksai Antal egy hajdanvolt szépreményű szövetkezeti kongresszusnak köszönheti fényes karrierjét - no meg szerencséjének és ügyességének.

Mit tudott ez az ember 1967-ben? Felfedezte azt, hogy a paraszti családok összetétele számos vidékünkön megegyezik. Minden családban volt egy ipari munkás - még falun is -, és legalább egy hozzátartozó, aki valamilyen oknál fogva tudott dolgozni a téeszben. A nagyobb gyerek, az asszony vagy a nagypapa, aki kikopott a közösből. És azt is tudta, hogy hét tyúk elfér egy négyzetméteren.

A háztáji rést ütött a kolhoz falán. A közösből 300 forintért létesítettek egyetlen baromfi-férőhelyet, a házaknál mindez tíz forintba került. A termelékenység szintje mindkét helyszínen ugyanaz volt. Baksai elmondta ezt a '67-es téeszkongresszuson, s felkapta őt a szél. Nagy vendégjárás kezdődött Baksán. Losonczy Pál, Fehér Lajos vagy Vályi Péter nem üres kézzel jöttek. Baksai kihasználta, hogy neki kedvez a széljárás.

³⁴ Baksai Antal: i.m. 31.old.

A háztáji azért érdemel külön figyelmet vizsgálódásunkban, mert speciális területe a falusi gazdálkodásnak. Sokan magyar unikumnak tekintik-tekintették, pedig jellegzetes terméke a kelet-európai kollektív gazdálkodásnak. Első látásra abban a különbözik a farmergazdaságtól, hogy nem épül tulajdonra, illetve hogy termelőszövetkezeti tulajdonra épült.

„Magyarországnak rendelkezésére állt egy olyan mezőgazdasági szervezési modell, amelynek termelékenységére a hetvenes-nyolcvanas években a fejlett Nyugatot is meglepte” - nyilatkozta Baksai a Népszabadság 1993. május 25-i számában, majd így folytatta. - A háztájira építve meg lehetett volna teremteni a sajátosan magyar agrárszférát. Először az állatokat adtam volna ki, a szántóföldi művelést pedig a politika szintjén is védtem volna.”

Mélységesen egyet lehet érteni a 73 esztendő agrárszakember állattartásra vonatkozó elképzeléseivel, de tudnivaló, hogy a háztáji gazdálkodás gyakorlata nem volt ismeretlen már a húszas években a kollektivizáló Szovjetunióban sem. Igaz, létrejöttek egészen más okai voltak, mint a jövedelemtermelés fokozása.

„A szövetkezetbe lépő parasztok vetésterületének felét közös tulajdonba adták, felét pedig egyéni használatban hagyták. Ebben nyilvánult meg a parasztok ismeretes bizalmatlansága új helyzetükkel, a kollektív gazdálkodással szemben - írja 1928-ra vonatkozóan V. Venzser szovjet közgazdász. A szovjet állam pedig - ha nem is ilyen terjedelemben - nemcsak tudomásul vette, hanem kötelezően előírta a kolhozok 1935-ben jóváhagyott, ún. sztálini minta-alapszabályában, hogy a kolhoztagoknak 1/4-1/2 hektár (helyenként legfeljebb 1 hektár) nagyságú földet személyi használatban, a szükséges felszerelést és gazdasági épületeket, meghatározott számú állatot személyi tulajdonban hagyjanak meg. A földnélkülieknek pedig egyenesen háztáji föld adását rendelte el.”²⁶

Sokan vélekedtek Baksai rokonszenves javaslatáról úgy, hogy a tulajdon nélküli háztáji pótcselekvés, semmi egyéb. A kollektív gazdaságokban megtermelt jövedelmeket iparosításra szánták, s nem maradt olyan jövedelemforrás a faluban, amellyel biztosítani lehetett volna a falusi lakosság életszínvonalának emelését. Ezért volt szükség a háztájira, és ezért nézte el az állam, hogy a parasztok jövedelmező fölhasználatokkal pótolják a pótolhatatlant: a tulajdont. Mindjárt más azonban a leányzó fekvése, ha megnézzük, milyen is volt a „magyar modell” háztáji gazdasága - fő fajtái szerint.

A háztájinak három fő típusa alakult ki a magyar mezőgazdasági gyakorlatban. Az egyik volt a fiktív háztáji. Ebben a földet a szövetkezet művelte, a „gazda” sokszor nem is tudta, hogy hol van a tábla, csak megkapta a terményt. A háztáji ugyanis többek szerint nem közvetlenül a földműveléshez, hanem a termény felhasználásához kapcsolódott. A magyar állattenyésztés erre a fiktív háztájira épült húsz esztendőn át. Baksai ezt favorizálta volna 1990 után is.

A másik típus az integrált háztáji. A vöröshagyma, a fokhagyma és a paprika termelt ilyen gazdaságokban Makó, Szeged, Kalocsa környékén, vagy a dinnye a hevesi Csányban. E kisk gazdaságokban zajlott a magas színvonalú hibridkukorica-, napraforgó- és vetőmag-termelés. Ebben a típusban a tulajdonos valóságos, de a tulajdon helye nincs kijelölve, hanem a vetésforgónak megfelelően öt-hat év alatt „körbejár”, így kerül vissza a dinnyés évek múltán egy már előzőleg általa használt termőföldre, s folytatja ott, ahol öt éve abbahagyta a munkát. A földosztás után sok évnek el kell telni ahhoz, hogy a szabályozott rend helyreálljon. Törvényes keretek a földcserékre 1993 őszén még nincsenek. Mire az új földtörvény rendelkezik a cseréről, felborulhat a vetőmagtermelés, s veszélybe kerülhet több kurrens exportcikk - kifejezetten ebben a háztáji-típusban megszokott - termelése.

²⁶ Donáth Ferenc: Reform és forradalom, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977. 122.o.

A harmadik típusú háztáji területe pontosan ki volt mérve. Itt a gazda egyedül vagy a szomszédsággal hallgatólagos megegyezéseket kötve dolgozott.

A jog erre a harmadik típusra rímelt a paragrafusokat, merthogy a kisgazdaságok többsége ilyen volt. Csakhogy a piaci részesedésben e gazdaságok eredményei meg sem közelítették a másik kettő termelékenységét és hatékonyságát! Mert ez a harmadik az önellátást szolgálta. De senki sem állíthatja egyetlen makói hagymás gazdáról sem, hogy kizárólag családi fogyasztásra termelt volna. A paprika-, a hagyma-, a paradicsom-, a vetőmag- és a szántóföldi növénytermesztés a nyolcvanas évek magyar exportoffenzívájának fontos részét képezte. Ezt a második típusú, integrált háztájit kellett volna a törvénykezés során előnyökhöz juttatni - de nem ez történt. A parlamenti képviselők előtt az óriási, egységes téeszvagon lebegett, s nem szenteltek kellő figyelmet a háztáji gazdaságok közötti differenciáknak. Nem vették észre, hogy a mezőgazdasági vállalkozó, akit pedig oly nagyon kerestek, ott van a szemük előtt.

- A szocializmusban kikupálódott féligparaszt-féligkereskedő fajtát nem ejtették a feje lágyára - mesélte egy agrárszakértő. - Azért mert Zsiros Géának nem volt máshonnan elvennivalója, mint a téesztől, még nem dőlt össze a magyar hagymatermesztés. Csak annyiban változott a helyzet, hogy az átmenet idején Zsiros Géza lett a jog. Most akkor az új helyzetnek megfelelően őt kellett megkerülni, ezáltal a hagymatermesztés került jogon kívülre - de működött és működik ma is.

A hagymásgazdák nem rohantak földet venni, mert tudták, hogy nem az a megoldás. Hanem odaadták - például a makói Kossuth téeszben -, a parasztnak a visszakapott, „jussolt” földet a téesznek. Cserébe azt kérték, hogy ennyi meg ennyi aranykoronát kapjanak a „gyökérföldből”. Ha a törvény nem tud gondoskodni a vetésforgóról, majd gondoskodik róla a paraszt. De vajon a törvénynek az-e a szerepe, hogy ne gondoskodjon a vetésforgóról?

Egy „élgúnár” emlékei

Kértem, adjanak egy rossz téeszt,
hadd mutassam meg, mit tudok.

Vajon miért tűrte meg a hatalom a kiteljesedő háztájit? Baksai részletesen elmesélte a baromfi-sztori kezdetét. Burgert Róbert bábolnai baromfi-programjának következtében német szülőpárok és receptúra került az országba. Ezenkívül az évi 90-100 darabos tojáshozamú magyar tyúkokat felváltotta egy feleakkora amerikai fajta. Ez a tyúk már nem százat, hanem százhetvenet tojt egy évben. Baksai még ma is csillogó szemmel meséli azt az élményét, ami számomra egyszerű közélélmzési paradoxonnak tűnik. „Egy pillanat alatt megváltozott a termelés színvonala. Alig hittük el, hogy létezik ilyen. Maga még fiatal, nehezen értheti, de az történt, hogy hirtelen lett tojás az országban. Fantasztikus érzés volt.”

A hatvanas-hetvenes években a nagy ipari központokat a háztájiban szorgoskodó paraszt látta el zöldséggel, gyümölccsel és állati termékkel. 1970-ben 900 ezer ilyen típusú gazdaság kapcsolódhatott kétezeröt száz téeszhez. A háztáji ekkorra az élelmiszeripari szerkezet szerves részévé vált. De ahhoz, hogy önállóvá válhasson, s mintegy átmenetet képezzen termelő-szövetkezet illetve farmgazdaság között, kevés az ereje - és kevés volt az ideje. Annyi gép, annyi szaktudás és annyi gazdasági potenciál már nincs benne a kifulladás nyolcvanas évek végére, hogy kiszakadjon a termelési szerkezetből, s a földrendezés után továbbéljen. Miután „nagy produktivitása részben a közös gazdaság által nyújtott agrotechnikai és gazdasági segítségnek tulajdonítható”, s a közös széthullása megállíthatatlan, a háztáji természetszerűleg hullik ki a rostán. A magángazdaság létrejöttével megszűnik tehát funkciója. A gazdasági környezetbe sokáig oly harmonikusan belesimuló háztáji, mellyel együtt a termelőszövetkezet - Donáth Ferenc igen pontos meghatározásával élve - nagyüzem és kisüzem sajátos komplexumát alkotta hosszú évtizedeken át, immáron történelmi vizsgálódás tárgyává válik.

Baksai Antal életútjában ugyanúgy megtaláljuk a kisstíli megyetanácsi hivatalnokot, mint a nagyhatalmú helyi vezetőket. És itt van rögtön a kommunista tervgazdaság agrár-fenyegetése, Burgert Róbert. Burgert és Baksai irányítása alatt a Pécsi Állami Gazdaság az ötvenes évek végén nyolc kiló takarmányból állított elő egy kilogramm csirkehúst. Ezen szeretett volna a két mezőgazda változtatni. Nagyszabású tervet készítettek, amelyben egy év alatt 700 ezer Broyler-csirke előállítását szerepelt. Ez több volt, mint Magyarország akkori összes baromfi-termelése. „Lehetetlent vállaltak” - mondták Burgert és Baksai íróasztalos ellenlábasai, s nekik lett igazuk, mert a „a svábok” csúnyán megbuktak a csirkével. Az állomány harminc százaléka elhullott, az állami gazdaság pedig 1958-ban nem tudta teljesíteni szállítási tervét a „népgazdaság felé”. Ez nagy bűn volt. A népgazdaság megbízott emberei ezért hálából Burgertet és Baksait kiirtották az állami gazdaságból - így kezdődik a szocializmus jellegzetes sikertörtéje.

- Hiányoztak az intenzív baromfitartás feltételei - mesélte Baksai Antal 1993 tavaszán. - Nem rendelkezünk alkalmas épületekkel, s nem tudtunk beszerezni megfelelő fajtát. Az átalakított régi istállóban nem sikerült megoldanunk a fűtést. A takarmány-helyzet katasztrofális volt. Egyetlen takarmány-keverő működött az országban. A soroksári üzem - ezt később tudtuk meg - Kínából importálta a hallisztet, ettől döglöttek meg a csirkék. A maradék állomány példányai az „előírt” határidőre a száznegyven deka helyett hetven dekát nyomtak - a megyei pártosoknak kapóra jött Burgert kudarca. Karakán ember volt, vállalta a felelősséget, s meggyőződésévé vált, hogy jó úton indultunk el. Szerencsére nem csuktak le bennünket. Én

amikor felmondtam, azt kértem, adjanak egy rossz téeszt, hadd mutassam meg, mit tudok. Így lettem baksai téeszelnök.

Burgert nem adta fel. Bábolnára került s megszerezte Fehér Lajos akkori miniszterelnök-helyettes támogatását. Fehér azt tanácsolta neki, a következő ötéves tervben legyen benne a baromfi-program, vállalja érte a politikai felelősséget. Burgert a németekkel kötött szerződéseinek következtében hamar hozzájutott az új szülőpárokhoz, s elkezdődhetett a csirke diadalmenete.

Felhívott, csináljuk együtt. Így honosodott meg Baksán a modern baromfitartás. Pillanatok alatt megnőtt a termelékenység, dőlt a pénz. Gondolkodni kellett azon, hol lehetne még több csirkét elhelyezni. A téeszben már a tehénistálló padlásain is csirke volt, a paraszti ólak viszont üresen álltak, mert az állatokat a parasztokkal bevitették a nagyüzembe. 1961-ben engedélyt kértem a városi tanácstól arra, hogy a pécsi garázsomban csirkét tarthassak. Ezután indítottam el a háztáji integrációt. Néhány év kellett csak, s a családok az istállókat ellátták modern technikával. Rögtön vagy húsz falu ugrott bele a csirkézésbe. Gazdagodni kezdtek az emberek. Megfordult Baksán Losonczy Pál, az Elnöki Tanács elnöke, aki „leküldte” később a vezérkart. Azt mondja egyszer a Tímár, a pénzügyminiszter: „Hallja, Baksai, maga kis Hollandiát akar itten!” Nem mondtam neki, hogy a jövő idő már nem állja meg a helyét.

A megyei pártbizottság vizsgálatot kezdeményezett ellenem, azzal az indokkal, hogy támogatom a parasztság differenciálódását. Féltek a kulákvilág visszatértétől, hiszen tudták rólam, hogy kulákivadék vagyok. Az apám 56 holdon gazdálkodott, amikor elkobozták a vagyonát. Szóval nyírtak, ahol tudtak, de ez akkor engem már nem érdekelt. A hatvanhetes téeszkongresszus után országos híre kelt a baromfi sikerének. Idejárt hozzám a fél Alföld, sorban álltak a téeszek a baksai naposcsibéért. Tudja, hogy van az, ha valami beindul.

- Beszéljen erről a kongresszusról, érdekelne.

- Nem delegáltak engem, pedig nagy élgúnár voltam. Attól tartottak, hogy fölborítom a vályút. Ott számították el magukat, hogy kaptam egy külön meghívót Losonczytól. Nagyot nézett a baranyai csoport, amikor reggel én is beslattyogtam a Parlament épületébe. Földvári, a megyei tanácselnök meg Novics, a megyei párttitkár azt mondták, adjam oda a felszólalásomat, hadd nézzék meg, mit akarok beszélni. Mondom, nincs papír, nincs semmi, itt van a fejemben az egész. Hogy képzelem ezt?

Dimény miniszter után léptem a mikrofon elé délután fél háromkor. Novicsék már azon is felháborodtak, hogy a Baranya megyei téeszek nevében köszöntöttem a kongresszust, furcsa, hülye világ volt, arról beszéltem, hogy „ahol egykor grófok gazdagodtak, most egyszerű téeszparasztoK dolgoznak”. Aztán rátértem a lényegre. Hogy nem az eredményekről, hanem az elmulasztott lehetőségekről kellene vitatkozni. És elmondtam, a mi járásunk parasztjai több tojást termelnek, mint egész Baranya megye. Na ettől az elvtársaink leestek a székről. És mi volna - folytattam -, ha az összes istállót át tudnánk alakítani? És mi volna, ha az öregjeink nem az utca padján sorvadnának el, a fiataljaink meg tanulnák a pénzkeresést? Jöttek nekem a nagy emberek gratulálni. Maga Fehér kezdte a sort, aztán Vályi, Tímár, Nyers következett. Felállva tapsoltak a küldöttek. Féltem is kicsit, hogy mi lesz ebből. Jött aztán Erdei Ferenc, bevitt a rádióba és azt mondta, „az én Baksai barátom olyan igazságokat tárt fel, hogy egy köZgazdásznak is becsületére vált volna”. Ez volt a bölcsője a háztájinak Magyarországon. Ezután nyert polgárjogot.

- Húsz évig voltam Baksán, hatvanévesen mentem nyugdíjba. Havasi Ferenc járt itt a zárszámadáson, hozta a „Szocialista hazáért” érdemrendet. A Munka Érdemrend Arany fokozatát háromszor kaptam meg, értékelje, ahogy’ akarja. Csak amikor ezeket említi, mindig

tegye hozzá, hogy lehettem volna a rendszer ádáz ellensége is, mert az apám vitéz volt, kulák - s ráadásul sváb. Mégsem lettem ellenálló, mert a mezőgazdaság ügye fontosabb volt számomra. Harcból a hatalom sáncain belül is volt elég. Fehér Lajos beszámolt nekem egyszer egy Kádárral folytatott beszélgetéséről. „Mondtam ennek a Kádárnak, hogy az állatok a legjobb helyen a parasztnál vannak. De Kádár nem hallgatott rám.”

Ma nekem ugyanez a véleményem. A legnagyobb hibát akkor követtük el, amikor beteretlük az állatokat a szív és lélek nélküli nagyüzembe. A gabonatermesztést viszont meg kellene tartani a téészekben. Egy-két holdon búzát, kukoricát termelni veszélyes lehet a jövőre nézve. Átgondolatlanul és koncepciótlanul kezdődött a föld visszaadása. Én akceptálom a földrendezést, de alapvető kérdéseket kellett volna előtte tisztázni.

- Például azt, hogy kinek adják a földet. Ön szerint ki kapja most vissza? A paraszt? Az, aki a földet megműveli?

- A paraszt sok mindenhez ért, és mindent tud, amit tudnia kell. Ért az elletéshez, meg tudja gyógyítani az állatot, képes vetőmagot előállítani, de a paraszt, azonkívül, hogy mindent tud a földről, gyermeket nevel, eltartja a szüleit, munkája mellett pedig tanul, képezi magát. Hát ilyen paraszt jelenleg Magyarországon nincsen - és a nincse nem lehet magángazdaságot építeni. A farmergazdaságnak egyszerűen nem léteznek a feltételei, a régi világban ugyanis nem akumulálódott annyi pénz, amennyi ehhez kellene.³⁶

- Ennyire kevés szaktudás halmozódott volna fel a téészekben?

- Sajnos a téészparasztból gazdasági cselédet faragtunk. Reggel megmondtuk neki, hogy mit kell csinálni, s ő megcsinálta. Ha húsz évvel ezelőtt azt mondjuk neki, ki lehet lépni a téészből, akkor ma el tudnánk rugaszkodni. Ennyi idő kellett volna ahhoz, hogy az erős magángazdasághoz szükséges pénz ma a rendelkezésünkre álljon.

*

Summa: Svábok, vagy szebben németek megpróbáltatásain tekintünk itt végig. Mekkora vigaszt nyújt számukra a kárpótlás, s mi célt szolgál, ha nem akarják adni? Nem érvényesebb-e minden pénznél a hűséggel együtt töltött esztendő: Auth Éva és Hengl József példája? E fejezetben szorítunk helyet a háztáji születésének és rendszerváltást követő kimúlásának is. Nem indokolt ez kellőképpen, a véletlen is belejátszik abba, hogy egykori meghonosítói - Burgert és Baksai - baranyai németek. Baksai intelmei fontosak, kérdés, hogy ki figyel oda rájuk. A lényeg, hogy a nagyüzemi növénytermesztésre jobban kellett volna vigyázni.

³⁶ A nincse nem épülhet magángazdaság, interjú, Népszabadság, 1993. május 25.

V. OSZTANAK

„Ha minden ló zabot enne, már rég
nem lenne magyar mezőgazdaság.”

(Juhász Gábor)

Szét tépett birkák

Nehéz dolog a tanyai politika, mert mindenki feltételezi a másiktól, hogy nyereszkeskedni akar.

Egy év elteltével újra Röszkén vagyok, már ismerem az utat Juhász Gábor tanyájához. Kopog a kerék, mert száraz a homok a dűlőúton. A főút melletti új Marlboro-reklámokat leszámítva nem sok a változás. Kutyák csaholnak a röszei tanyavilágban, egy nagy fehér kuvaszt majdnem elcsapok. Lehet, hogy éppen azt, amelyik szétszedte a nyugdíjas gazda birkáit.

- Megkaptam ugyan a kárpótlási jegyeket, de árverezni még nem tudtam - kezdi ismerős házigazdám. - Bérelem csupán a területet a tanyámon. Egy jókora darabot elvettek tőlem, s kiadták részarány-tulajdonosnak. Változatlanul disznókat tartok, az ehhez való bizodalمام ugyanis töretlen. Ősszel birkákat is vettem, ám december 8-án nagy mészárlás volt a tanyámon. Hús birkámat szedték szét az átkozott kutyák. Mindet megfojtották. Az egyik szomszédom kuvasza meg a németjuhásza elkóborolt. A birkákat szabályosan szét tépték. Volt olyan bárány, amelyiknek lerágták a hátsó lábát. Reggel, amikor kimentem, még élt az egyik szerencsétlen. Ilyen szörnyű pusztítást én még nem láttam. Az a szerencsém a nagy bajban, hogy tetten értem a kutyákat. Dehát a kutyák gazdája azt kérte, bizonyítsam be, hogy a kutyái a tettesek. Mivel kell eztán járnom, éjszakánként, a tanya körül? Fényképezőgéppel?

- Bírószagra nem ment?

- Oda lett adva az ügy, jól sejti. A polgármesteri hivatal elfogadta annak bizonyítását, hogy a kutyák itt jártak, de a kárt nem merte megítélni, mert a szomszédasszonyt, aki látta a fehér kuvaszt, elvitte a jegyző, az asszony viszont nem merte kimondani, hogy „ez volt az”. Én se merném, megértem őt. Nagy kutya, fehér kutya, ennyit látott, slussz. Már mindegy, hogyan van, nekem el kell mennem a végső pontig, mert százharmincezer forint a károm. Harag nincs a kutya gazdájával, nem fogok mérget tenni a kerítése mellé, megígérhetem. A kuvasz, az ilyen. Van úgy, hogy évekig semmi baja, ott lehet hagyni mellette a gyereket, nem bánt senkit, de ha egyszer megérzi a vérszagot, megbolondul.

- Disznaja mennyi van?

- Hatvan darab. Négy koca lett bebúgatva. Nem ment el a kedvem az embargó ellenére sem. Az állattenyésztést vagy a növénytermesztést nem szabad csak azért abbahagyni, mert esetleg egy-egy évben nem hozott jövedelmet. Az nem megy, hogy a múlt évi aszály miatt idén nem vetek kukoricát. Makó környékén gazdálkodtam a téeszvilágban. Emlékszem, volt, amikor gödörbe vittük a fokhagymát, mert nem kellett senkinek. Mégse hagytuk abba. Újabban például gyapjúval tüzelek a katlanban. Annyira nincs ára a gyapjúnak, hogy nem lehet vele mást kezdeni. Tavaly is volt egy időszak, amikor mindössze negyven forintért vásárolták fel a sertést. Nem keseredtem el, sőt, akkor állítottam be a kocákat. Mert a mezőgazdaság olyan, hogy egyik esztendőben kevesebbet hoz, a másikon aztán a nyereség pótolja a hiányt. Most is úgy vagyok, hogy föl nem adom, bár elég nehéz helyzetbe kerültem a takarmányhelyzet miatt. Rohamosan megy föl a gabona ára. Most látszik csak igazán, mennyire fontos a tanya a gazdaember számára. A disznót, a birkát, a marhát, a lovat tavasszal a jó időben már ki lehet csapni legelni. Takarmányszűk esztendőben a jó legelő kész főnyereménynek számít.

- Hogyan tudja az emelkedő árakat követni? Miért mondják sokan, hogy nem éri meg állatot tartani?

- Nem kell rögtön bedőlni, a paraszt szeret panaszkodni. Ha azt mondaná, hogy az ezer-ezerkétszáz forintos mázsánkénti takarmányárak mellett még mindig nem fizet rá a boltra, még tovább mennének felfelé az árak. Nekem megéri, ilyen árak mellett is. Ha zsákból etetném a malacot, akkor persze más lenne a helyzet, de már elmeséltem magának tavaly, hogy a venyigét is feletetem velük, mert híznak tőle, az a helyzet. Nagyobb gond, hogy sok a „tüdős” malacom. Tüdőgyulladás, vagy valami más. Nem tudok rájönni, hogy mi a bajuk. Sok pénzembe kerül az állatorvos. Nagy kár, hogy nem úgy van nálunk, mint Németországban. Ott a gyógyszereket egyszerűen kiírja az állatorvos, a paraszt pedig megveszi, és saját maga beoltja a malacait. Így kellene ennek lenni nálunk is. A napokban tízet fialt az egyik kocám. Kijött az állatorvos és „levasazta” őket. Adott nekik két-két köbcentit a vastartalmú injekcióból. Hát ezt én is meg tudnám csinálni. De meg tudom állapítani a gyomor- és bélgyulladást, és meg tudom mérni a disznó lázát is. A tüdősséget időben felfedeztem. Hát a fene egye meg! Be is tudnám adni az injekciót.

- Vesz egy injekciós tűt és kész. Nem így van?

- Van nekem vagy ötven injekciós tűm, sokáig hozzájutottam gyógyszerekhez - állatorvosi vény nélkül. De most szigorítottak, mert az állatorvosnak is élnie kell.

- Tavaly elmondta nekem, hogy a tanya körül szeretné a kárpótlási jegyéből a földet megvenni. Ebből mikorra lesz valami?

- A törvény számomra kedvezően rendelkezik: ha van valakinek kárpótlása meg részarány-tulajdona, azt összevonva kell kiadni a tanya mellett. Ha a tanya körüli földeket csakis részaránynak jelölték ki, ezt is meg lehet változtatni. Úgy kellene intéznem, hogy jól járjak.

- Miből gondolja, hogy előnyt élvezhet a részarány-tulajdonossal szemben? Olyannal szemben, aki itt él és dolgozik a környékben huszonöt-harminc éve.

- Nincs nagy tolongás. Úgy számolok, hogy ötszáz forintos koronánkénti áron, ötezer forintért meg lehetni itt venni egy hold földet. A jobb föld holdját esetleg tízért adják. Ha az összes jegyemet felhasználnám, összejönne hatvan-hetven hold földem, annyi pedig semmilyen körülmények között sem kellene.

- Sűrűn lakott vidék ez. Meg tudnak majd egyezni, hogy kinek mennyi jusson a tanya körül? Vagy bejárnak a kárpótlási hivatalba, esetleg bíróságra?

- Nehéz dolog a tanyai politika, mert mindenki feltételezi a másikról, hogy nyereszkeskedni akar. A szomszéd tanyának például három örököse van, de én tudom, hogy az illetők nem jönnek vissza, mert egyikőjüknek sem kell a föld. Évek óta bérelem ezt a darabot. Ajánlatot tettem rá. Kiderült, hogy részarány-tulajdonos az ember, s nekem tekintettel kell lennem őrá. Itt a tanya miatt lett a hirtelen ragaszkodás. De én előre spekulálok, s az a gyanúm, hogy úgyse fogja használni az új gazda, s akkor jöhetek majd én. Ezeken a rossz táblákon csak úgy lehet elérni valamit, ha itt lakik az ember, kezeli, locsolja a földet. Arra számítok, hogy egyszer „rámmarad” ez a szomszéd föld, s akkor természetesen megveszem. Gyarapodni szeretnék, de nem eszeveszett módon. Csak annyit vállalom, amennyit elbírok.

- Mitől ilyen nyugodt? Máshol felszámolják a marhatelepeket, és sok a panasz a tavalyi aszályra is.

- Az aszályról senki sem tehet. Az állattartásról meg annyiféle a vélemény, ahányan vagyunk. Mondja a minap egy nő az Ablak című műsorban, hogy azért vágják ki a termelők a marhát, mert minden tehén után megkapják a tízezer forintot. Dehát ez tényleg marhaság, hiszen tudnivaló, hogy az állomány tíz-tizenöt százalékát minden évben selejtezni szoktuk, legyen az marha, vagy bármilyen más állat. És mint mondtam, ravasz a paraszt, mert azt ugye elpana-

szolja, hogy le kell vágni az állatot, de arról egy árva szót sem ejt, hogy mennyi növendéket állított be az állomány pótlására. Majd bolond lenne elárulni, hogy előrelátó.

A laikusok előtt az jelenik meg, hogy milyen hülye az a földművelési miniszter, amelyik engedi levágni az állatokat, sőt, még dotálja is az ügyet, aztán meg, lám, nincsen tej. Erről a kivágási dotációról egyébként megvan a véleményem, de mindegy. Ha rámbízták volna, a fogyasztói árat támogattam volna. Ennek következtében több tejet fogyasztának az emberek, s nem kellene azt a csatornába öntögetni. Dehát mint tudja, nem szokták rámbízni az efféle ügyeket. Az ő bajuk.

- Meg a magáé. Ha nem tudja eladni a disznót, akkor abból szerintem nagy baj lesz.

- Nem győzöm hangsúlyozni, hogy a sertés mindenevő. A disznó etetésekor úgy kell gondolkodni, mint a parasztnak a saját étkezéséről. A rendes ember is jóllakik az asztalnál, de utána megrágogatja a kenyérhajat, vagy kiszívja a csontból a maradék húslevest. Így van ezzel az állat is. A lovaimegeszik a karalábét, a káposztát, a sárgarépát. Rá lehet szoktatni őket. Ha minden ló zabot enne, már rég nem lenne magyar mezőgazdaság. Vásárhely környékén ötezer hatszáz tanya volt a világháború előtt. Hát mennyi lovat, baromfit, tehenet és sertést tartottak az emberek ezekben a tanyákban! De hogyan? Csakis úgy, hogy az állat feldolgozta a tanya körül keletkező értéketlen, piacképtelen termékeket - hússá. Ez a nagy titka a tanya gazdálkodásnak.

- Maga téeszekben dolgozott. Hogyan történhetett meg, hogy a közösből egészen más állattartási szempontok uralkodtak? Jött az abrakos hizlalás, a táp. Ezek nélkül azért nehéz lett volna.

- Az, hogy a hatvanas években a szarvasmarhát átállítottuk abrakos hizlalásra, nagy butaság volt. Mert nem volt az országnak akkora abrakkészlete, hogy tömegtakarmány nélkül hizlaljon - de ezt csak ma látom így, innen a tanyámról. A sertéshibridről csak annyit, hogy én változatlanul megmaradok a magyar húsertés és a kaposvári Kahyb mellett, s közben „adok rá” egy kis Durokot. Ez is húsjellegű fajta, elégedett vagyok vele. Nem mondom, hogy a Pietrin vagy a Yorksire nem lenne jó. De tudom, hogy az igényesebb fajtának nem tudok megfelelni. Ha nem, akkor minek foglalkozzam vele.

- Mi lett azokkal a téeszekkel, amelyekben dolgozott? Mi van velük, figyel-e a sorsukat?

- A maroslelei a csőd szélén áll. A domaszéki fölbomlott.

- Nem fáj értük a szíve?

- Annak ellenére nem vagyok szövetkezet-ellenes, hogy harmincadmagammal kiváltam a mihálytelki téeszből. A kiválási gyűlésen csupán annyit kértem, adjanak a kezembe olyan vagyontárgyakat, amelyekkel boldogulhatok a magángazdaságban. Elmondtam, hogy amivel a termelőszövetkezet nem tudott megbirkózni, azt mi, kiválók majd elvégezzük. Ami viszont továbbra is fekszik a téesznek, csinálja ő. Mi majd állatokat tartunk, a téesz meg folytatja a gépesített növénytermesztést. Meggyőződése, hogy a kettő egymást kiegészíti. Ma is az a véleményem, hogy ha a régi állampárt a téeszésítéskor tett ígéretének eleget tett volna - „ha valakinek nem tetszik a szövetkezetben, kiléphet” -, a szövetkezetet nem járatta volna le ennyire. Nem lett volna kényszermunka a téeszekben. Simábban menne ma a szövetkezés. Dehát megint abba a hibába esem, hogy azt mondom, „mi lett volna, ha”. Szóljon rám, ha nem jól mondom.

- Jól mondja. A szövetkezet régi találmány. Előbb volt, mint a kommunizmus.

- Bizony. A nagyapám száz évvel ezelőtt összeállt a komájával, a sógorával, s együtt hordták a terményt egymás kocsiján, meg együtt csépeltek. Jól tették.

- Lehet, hogy tudják ezt a parasztok a mihálytelki téeszben is, mert csak harmincan váltak ki. Ez még a tíz százalékot sem éri el. Mi az oka annak, hogy ilyen kevesen vállalták?

- Nem az ambícióval van a baj. Járt nálam egy tanyai illető, villanyszerelő volt a téeszben. Kérdezi tőlem, van-e még mód a kiválásra. Mondom, Árpád, arra már nincsen. És megróttam, hogy emlékszik-e, mire biztattam. Hogy időben váljon ki. Mert soha nem lehet tudni, lehet-e később. Tudja, nem akarok én senkit se bántani, de megrémisztették azzal az embereket, hogy adózni kell, és hogy nem lesz nyugdíj. Mondja az Árpád, ő is megijedt. Most a szerencsétlen lépne kifelé, de már nem lehet. Dehát sok olyannal találkoztam, aki nem ismerte a törvényt. Annyit nem tudott, hogy nyilatkozni kellett: ki akarok válni a szövetkezetből.

- A kiválásról érdemes beszélni. Mesélje el, hogyan történt ez magával, aki a törvényt jól ismerte.

- Hm, a törvény. De szép is az. A törvény kimondja, hogy a kiváláshoz közgyűlési határozat nem szükséges, elég, ha a tag bejelenti. De a törvény rendelkezik arról is, hogy a tagsági viszony mikor szűnik meg. Csakhogy mégis bekapcsolják a boldogságos közgyűlést! Velünk ugye beadatták, hogy ha kiválunk, mit kérünk. Lehetett gépeket kérni, én takarmányt igényeltem. Kukoricát, búzát, lucernát. Ezt azonban a közgyűléssel jóvá kellett hagyatni. Itt van a disznóság a dologban, bár minden törvényes. Az én kivitt vagyontárgyaim fele még benn van a téeszben. Nem adták ki a takarmányt. A törvény szerint kivihető tagi üzletrészetet átminősítették nem tagi üzletrésszé, mert a törvény 45. paragrafusának kettős bekezdése azt mondja, a tagsági viszony akkor szűnik meg, hogyha a kiválni szándékozó tag üzletrészt teljes egészében megkapta. Mi történt? Csibészség. Amikor ugyanis bejelentettük kiválási szándékunkat, összehívtak bennünket, gyártottak gyorsan egy nyilatkozatot, „fenntartom a kiválásomat”. De elrejtettek a nyilatkozatban egy olyan mondatot, hogy a kiválással együtt kérem a tagsági viszonyom megszüntetését.

- Maga viszont, aki jól ismerte a törvényt, gondolom, nem hagyta, hogy valami baj érje a harminc kiváló téesztagot...

- Még szép. Hozzák a jegyzőkönyvet, mondom, „mutassátok meg, hadd nézzem meg jobban”. Hamar rájöttem, hogy mit akarnak a kilépéses mondattal. Szóltam, szó sem lehet semmiféle kilépésről, csak a kiválás jöhet szóba. Kihúztam azt az egy mondatot. Erre föl történt az, hogy engem december 31-én kizártak a téeszből, s megszüntették a tagsági viszonyomat. De mivel december 23-án nem tudtunk megegyezni az üzletrésről, az üzletrészetet áttérték kívülállóiba.

- Amit viszont nem lehet kihozni.

- Az asszony és én csupa ilyen üzletrésszel rendelkezünk. Nekem a szülőfalumban, Újszászon, a feleségemnek örökösi része van Makón a József Attilában és a Kossuthban, megint nekem a maroslelei téeszben, végül itt Mihálytelken. Ezt a törvény rendelkezései ellenére nem kapjuk ki. Mehetek az atyaúristenhez panaszra. De ha mindig a papírjaim után futkosnék, másból sem állna az életem. Három hónapja adtam postára a részjegyem kiadását igénylő leveletem. A kiválóknak - mivel ez névre szóló - ezt szintén ki kellene adni. Nem, nem és nem!

- Mi a helyzet a földdel nem rendelkező mihálytelki alkalmazottak és tagok 20 illetve 30 koronájával?

- A közgyűlés 23 aranykoronát állapított meg. A földdel nem rendelkező tagnak ezt a juttatást földtulajdon-szerzés címén írja elő a törvény, névre szólóan mindenkinek, de ezt sem adták ki 1993 tavaszáig.

- Nem az a baj, mint negyvenötben, hogy kevés a föld?

- Nem kevés, mert sok kárpótlási jegy nem a földre megy el. A kárpótlási jegyért - olvasom az újságban - kistraktort meg élelmiszert adnak. Nemsokára nercbundát is lehet venni érte, meg libamáját. Nézze, a téesz húzódozásának okai nem gazdasági természetűek, hanem politikaiak. Mihálytelken baromfi- és sertés-vágóhíd, téesztaüzem, galvanizáló telep, szárítóüzem van. A föld, illetve az állattenyésztés púp a téesz hátára. Az én tanyám körül kétszáz hektár föld található, amire a téesz évek óta ráfizet. Tavaly egy részét be sem vetették. Mégsem akarják ideadni a tanyásgazdáknak.

- A téeszben számítanak arra, hogy a föld értéke emelkedni fog.

- Nekem csak az kellene, ami szükséges a tanya körül. Tíz hold, tizenöt, a fene se tudja, maximum tíz hektár az, amivel elbírnék. Több semmilyen körülmények között nem kellene, hiszen el tudok menni jobb földekre, máshová. Saját gépem nincs, így meg kell gondolnom, hogy ugyanazzal a géppel milyen minőségű földet műveljek. Szóval nem értem a mihálytelki téeszt. És nem értem, miért hiszik azt, hogy az ember éppen itt, ezen a szar homokon akarna nyereszkeskedni. Ezt a földet bérbe sem lehet adni, mert a kutyának se kellene.

Csönd ül közénk. Pogácsa és pálinka az asztalon. Süt a nap, enged a kora reggeli fagy. Nézem Juhász Gábort. Ilyennek képzelem az igazi kisértőnek. Okosnak, talpraesettnek, szorgalmasnak. Megérdemelné ez a fajta a jó politikusokat is.

- Örülök annak, hogy újra eljött - folytatja Gábor. - Láthatja, milyen nehezen indul az új életünk. Sok téeszben megfordultam, sok sorstársammal beszéltem. Van nálam olyan levél, amelyben a téeszelnök megígéri az illetőnek, hogy ki fogja adni a földet. Rá egy hónapra kiadta a tanya körül, de nem a leveles embernek, hanem egy részarányosnak. Van olyan is, hogy az élő tanya körül másnak adták ki a földet. Mintha megint össze akarnák ugrasztani a parasztokat. De akadnak szép példák, kár lenne tagadni. Az a téesz jár jól, amelyik okosan gondolkodik, s nem akadályozza az embereket. Itt van például Zsombó, vagy a röszei Kossuth, amely normálisan rendezte a viszonyokat, sőt, a kossuthos vezetők azt mondták, bár minden földtől megszabadulnának. Szépen ki is jelölték kárpótlásra a röszei bejárattól végig a Belgrádi út mellett a jó bánáti földeket.

- Több lett-e az elmúlt egy évben a tanyásgazda itt, Rösze határában?

- A minap Domaszéken jártam, szemmel látható a fejlődés. Új házak épülnek, örül az ember lelke. Ott az udvaron a gép meg a fólia. Itt, Röszen azért nem látni semmit, mert nincs a föld az emberek kezén. Egyik-másik tanya körül odaadták, hogy használja az illető, és majd az árverésen rendeződik a dolog. De az még nem az igazi.

- Juhász úr, arra lennék még kíváncsi, az elmúlt egy évben mibe fektetett Ön be? S mi az, ami emelte a tanyája értékét?

- A tanyába nem investáltam. A befektetés a föld hiánya miatt maradt el. Amíg ez rendezetlen, nem látom értelmét egy gereblye megvételének sem. Ha tehát az egy évvel ezelőtti állapotokat vesszük, itt különös változás nem történt, sőt, ha a birkákat veszem, a kutyák jóvoltából inkább mínuszban vagyok. De elkeseredve akkor sem vagyok, ha a birkák árát netalántán nem kapom meg. Az optimizmusom abból fakad, hogy tanultam a szüleimtől. A háború után semmink sem maradt egy húszkilós malacon, néhány kacsán, két tyúkon meg egy rossz sárga lovon kívül, ezt is úgy találtuk az út szélén. Egy magyar ökör tévedt még

hozzánk az Orczy-báró istállójából. Mégis el tudtunk indulni, ha keservesen is. Szarvasra jártam iskolába, s a vagon tetején hordtam haza a naposcsibéket apámékhoz. Mit mondjak még? A feleségem és a gyerek mondogatja, miért nem változtatok az életemen. Azon, hogy mindennap kijárok Szegedről ide a tanyára.

- Győzködik otthon, hogy hagyja abba? Hogy már nem lenne erre szükség? Lebukott, Juhász úr...

- Persze, nyaggatnak, „miért kínlódsz, miért mászod a földet örökké?” Hogy miért nem csinálok valami mást. Országgyűlési képviselőnek jelölt volna annak idején a kisgazdapárt, de nem vállaltam. Most se vállalnám.

- Miért van az, hogy az ember a tanyákon, a földeken normálisan gondolkodó gazdákkal találkozik, olyanokkal, akik ha bekerülnek a politikába, eszüket vesztik, s megmámorosodnak a hatalomtól?

- Vérmérséklet és tisztánlátás kérdése. A parasztok, az egyéni gazdák elégedetlenek a rendszerváltással, sokat dühöngenek, s ha elébük kerül egy ügyes szónok, mindent elhisznek neki. Voltak ilyenek régen is. Emlékszem, egyetemista koromban átjártam a Parlamentbe, hallgattam egyiket-másikat. Tildy Zoltán higgadt, bölcs ember volt, őrá aztán nem lehet mondani, hogy nagy népszónok lett volna. De Sulyok Dezső, Pfeiffer Zoltán, Kovács Imre, Kovács Béla már nagyon jól tudták, mit kell a parasztnak mondani. De ezek az emberek koponya dolgában is másfélék voltak, mint a mi Torgyánunk. Nem is értem ennek az embernek a magatartását, pedig három éve még szimpatizáltam vele. Hát szükség van a kormány megbuktatására? Itt járt nemrég, száz ebédet rendeltek a tagoknak a Csuka-csárdában. Megitta a nép a sört, s elkezdett ordítani. Erre lenne szükség? Szabad így politizálni?

- Nem tudom, összehasonlította-e már a 45-ös földosztást ezzel a maival.

- Óriási a kettő között a különbség. Bár a cselédség megoldozott azért, amit kapott, mégse úgy zavarták ki a lakásából, mint később a kulákokat. A cselédeket nem deportálták, nem internálták. Egy-kettőt ugyan elverték a csendőrök, ha nagy volt a pofája, de összességében a cselédség nem szenvedett annyit. A régi cselédek helyzetét talán csak a mai, földdel nem rendelkező téjesztagekéval lehetne összehasonlítani. A tagok szempontjából ez a mai osztás kis negyvenötös földosztásnak felel meg. A többi egészen más. A kárpótlás csak arra jó, hogy a sebeket beforrassza. De ne várja tőlem, hogy elérékenyüljek, mert azon már túl vagyok, inkább egyen még egy kis pogácsát. Végül is, semmi értelme az összehasonlításnak.

A legmélyebb ponton

Tartotta magát az a közkeletű vélekedés, hogy az európai hírű magyar mezőgazdaságot nem lehet szétverni.

Azt mondják, sokáig nem volt baj az ország legmélyebb pontján gazdálkodó Tisza-Marosszögi téeszben. Sőt. Volt itt szarvasmarha-ágazat gyönyörű fejőstehenekkel, és sok melléküzemág. Ma már nem sok van.

De nem is egy téesz működött a Tisza régi árterében, hanem négy. Ezerkilencszázhetvenötben lett belőlük egy. A hirtelen nagygyá tett téesz szintén nem bírta beruházásait megvalósítani hitelek nélkül, de jó kapcsolatai révén hozzájutott korszerű gépekhez, s maradt pénze a fejlesztésekre. A koncentráció a kornak megfelelő volt, a hetvenes évek amúgyis a növekedés bővületében teltek el. Mindenki a növekedést választotta. Ezt célozta a híres Csongrád megyei téeszelnök-képviselő, Vízner Ferenc is. Az ő nevéhez fűződik, hogy a tiszaszigeti, a maroslelei, a szőregi, meg a kübekházi téeszek összekapaszkodtak. Vízner csak így tudta a téeszeknek kijárni a támogatást. Ma persze sokan mondják a falvakban, hogy Vízner az oka mindennek.

Szőreg tele volt melléküzemággal, Kübekháza viszont pocsék földeken gazdálkodott. A „megyén” úgy gondolták, a jók kisegítik a rosszakat. Egy közepes téeszre futotta. Mára oda a gumiüzem, a kisvágóhid pedig 1993 tavaszára minden tartalékát felélte. Nem maradt más, csak az iroda.

A vezetőség balszerencsés fiatalokból áll. Akkor csináltak belőlük téeszvezetőt, amikor már minden mindegy volt. Hóhémunkát bízott a történelem az agráregyetemet végzett mérnökökre. Ők teszik utcára a tagságot, s ők írják a nevüket a munkanélküli ívekre. És ők magyarázzák el a tagoknak - több-kevesebb sikerrel -, hogy Lajos bácsi, Miló bácsi, szarrá mentünk, vége van.

Amíg ezek a fiatal agrármérnökök a Miló bácsikkal küszködtek, Szeged szép csöndben kilopózott a falu határába. Először csak a Tisza-gátat szállta meg, és közvetlenül a városszéli földeket nyelte le, ám ez nem volt elég - nagy a bendője a paraszti hagyományokkal átitatott városnak -, megkívánta az autóval könnyen megközelíthető táblákat is. Sok a kárpótlásos igény, nem sok marad a téesz nyolcezer hektárjából.

- Ezerkilencszázkilencvenben még szó sem volt tulajdonnevesítésről - meséli a Zalából elszármazott Vincze Lajos főmérnök. - '91-ben is csak bölcsekedtünk a kárpótlásról, az új szövetkezeti törvényről. Amíg beszéltünk róla, nem féltünk. Senki nem tudott semmi biztosat, csak filozofáltunk arról, hogy ilyen birtokszerkezet kell, meg olyan. Az emberek is találgattak. Az 1990-91-es esztendő jó termést hozott. Új öntözőberendezésünk ára egy év alatt megtérült. Hatszáz hektárt locsoltunk, s nem minden ok nélkül reménykedtünk. Abban az évben kerültünk a téesz élére az új elnökkel. Sokáig vártunk arra, hogy bizonyíthassunk. Ma azt mondhatom, hogy gyanútlanak bizonyultunk. Nem mértük fel időben azt, hogy a nagyüzemet ilyen erős, összehangolt támadás éri az új hatalom részéről. A gyanútlanág oka: tartotta magát az a közkeletű vélekedés, hogy az európai hírű magyar mezőgazdaságot nem lehet szétverni.

- Mikor ébredtek fel az álomból, Vincze úr?

- A kárpótlási törvény eloszlatta az illúzióinkat. Akkor ijedtünk meg először isten igazából, amikor a kárrendezési hivatal „kiközölte” a kijelölendő területeink nagyságát. A 204 ezer aranykorona összterületből százharmincezeret. Nem kaptunk levegőt. Pánik lett úrrá tagjaink körében. Az emberek attól féltek, hogy behozott földjeik elvesznek. Mire sikerült megnyugtatótni őket, háromszáz aranykoronát kivettek - aztán leállt a kiválás.

Nagyjából hasonló a véleménye a fiatal téeszelnöknek, Kállay Péternek. Ő valamivel sarkosabban fogalmaz: a Közös Piacca néhány éve még versenyképes magyar mezőgazdaságról beszél, s arról, hogy sebtiben szünetnek a rendelkezések. És hogy: a módosítgatásokkal összezavarják a jól működő szervezeteket is. Szorgalmasan jegyzetelek, de nem nagyon értem, hogy milyen vészmegoldásokat alkalmazott a megriadt téesz-vezetőség.

A hangulat döbbenetes. Végítélet. Az állatátvétel szünetel. A tagság szanaszét. Egyetlen csoportos kiválásról tudni. A húsüzem egy szegedi magántársaság tulajdonába került. Tavaly négy közgyűlést tartottak a téeszben, ezeket munkahelyi tanácskozások előzték meg. A főnökség azt remélte, a kiscsoportos összejövedeleken - a téeszterápián - jobban megértik az emberek a feladataikat. De nem értették meg. Újra Vincze Lajosé a szó:

- Panaszkodtak, hogy nem kapnak elég információt. Néha az volt a benyomásom, úgy gondolják, a sok jogi csúrcsavar nem is érinti őket. Tudja, a téeszeinket a paternalizmus működtette. Az ágazatvezető megmondta a brigádvezetőnek, hogy mit kell tenni, a brigádvezető pedig továbbadta az embereknek. Utólag azzal vádolnak, hogy nem mondtuk időben: váljanak ki. De ha megmondtuk volna, akkor meg az lenne, hogy ki akarjuk őket paterolni a téeszből. Ha valakit visszatartunk, az a baj, ha valakit rábeszélünk, minket szid. Az emberek - tisztelet a kivételnek - nem érezték előre a veszélyt. Mint már mondtam, mi se. Ez az én felelősségem. A zöldbáráz nem zavar.

Kérdés persze, mit szól mindehhez a kübekházi Nacsa János, vagy „Öcsi”, azaz Ferenczi Ferenc Tiszaszigetből. Bizony nem sokat, van, ahogyan van, nem lenne szabad így lennie. A hetvenkét éves - szerb származású - Ackov Emil is arról panaszkodik Újszentivánon, hogy nem látja, hová fejlődik a világ.

- Néha úgy érzem, mintha rövidlátó lennék. Olyan gyorsan pörög a téeszügy, hogy az ember nem tudja követni. Nem értem, mire a nagy sietség. A legutolsó közgyűlésen a hátsó sorban ültem. Figyeltem az arcokat. Tehetetlenséget láttam a társaim arcán. Sokan közülünk már csak a biztos kis nyugdíjban reménykedtek, s most az is veszélybe kerülhet. Hogy a nyugdíj is elveszik, mint a téesz. Kétségbeesett emberek lettek a téesztagok. Már nem volt tréfálkozás, évődés.

- Azt hiszem - mondja a kapuban búcsúzkodva a ma is szálfatermetű Ackov Miló -, elmúlt a nyár.

Aranyborjak Zákányszéken

Az sem izgat, ha kiírják a homlokzatra,
hogy „Éljen a farmergazdaság!”.

Zákányszéknek - az egykori szeged-alsótanyai Lengyelkapolnának - ma 2860 lakosa van, közülük majd ezer ember tanyán él, sokan csak éjszakára, háltni járnak be a faluba. Az Egyetértés Szakszövetkezetben az 1962-es megalakulástól kezdve a földek tulajdonképpen magánhasználatban maradtak, ám a megtermelt paprikáért, gyümölcsért a téesz kapta az állami támogatást. A kecske is jóllakott, a káposzta is megmaradt. A vezetőség nem hadakozott sokat az egybenmaradás mellett. „Borbás agrármérnökhöz méltatlan módon hagyta, hogy széthordják a vagyont” - mondta a környéket ismerő Pünkösti Árpád.

A tagok közül többnyire a nyugdíjasok - élükön a volt elnökökkel, Bozsó Istvánnal és az egykori kulák, Huszta Vincével - nem vették jónéven, hogy szövetkezetük semmivé lesz. Az idős emberek a szövetkezet megmentése érdekében „akciózni” kezdtek, de csak annyit értek el, hogy egymás után többször is „vagyontisztázó” közgyűlést kellett tartani. Végül egyszerre több közjegyző is ráütötte a stemplit a papírokra (mondták is, egyikük mily’ drága nő, 4200 forint az óradíja. Kezdődhetett az osztás. Lehetett immáron árverezni az IFA-teherautókra, a Barkasokra, traktorokra, vetőgépekre - előtte állatokra, köztük elsősorban a „Milkákra”, azaz a fejős tehenekre. A tagok vitatott többsége döntött úgy, hogy árverésen osztják fel a vagyont értékesíthető részét. Ez kereken százkilencvennégy millió forintot ért ‘93 tavaszán - igaz, csak papíron. Ekkor, az utolsó pillanatokban az Egyetértésnek 1343 tagja volt, amíg volt.

- Az üzletrész piaci értéke a névérték nyolcvannégy százalékát éri. Így is százötven milliós a vagyonunk - kommentálta az osztást az ötvenéves téeszelnök, Borbás István. - Nagyüzemi tábláink már nincsenek. Tagi részarányföld, kárpótlásra kijelölt földalap meg állami tartalékterület maradt. A parcellázással nem volt baj, mert öntözőcsöves földekkel nem rendelkezünk, a gyümölcsösöket pedig mindenesztül betettük a kárpótlási földalapba. Ezzel kész is, volt téesz, nincs téesz. A tagság kilencven százaléka saját földjén gazdálkodik, nincs tovább civakodás, elég volt. Maradt néhány ember, aki talán nem is tud a részarányáról. Gőzöm nincs arról, hogy a földjeikkel mi lesz.

Borbás Pista - így hívják az elnököt faluszerte - az állatárverésekről mesél. Értékes marhák keltek el. Volt „Milka”, amelyikért a 250, s volt, amelyikért a 300 ezer forintos üzletrészt is odaadták. A tagok attól féltek, hogy állat nélkül maradnak. Kivágták a bocikért meg a három lóért az asztalra a „bongót”. Mintha aranyból lettek volna azok a borjak. Ez volt ‘92 telén. Tavaszra semmi sem maradt a szövetkezetben. A gépkocsikat a traktorosok és a szerelők vásárolták meg. A traktorosok vállalkozók lettek. Nem volt még ennyi kezdő vállalkozó a homokon sohasem.

A gépek után az irodaház szintén kalapács alá kerül. Nyolc és fél millió a kikiáltási ára. Bank költözik majd bele, talán. Borbást láthatóan nem izgatja a dolog, „valaki csak elviszi”. Az elnök elfáradt, „nem lehet mit tenni a közgyűlés ellen”. Arra kérem, beszéljen a téeszeseiről. Mikor került Zákányszékre?

- Hatvannyolc decemberében államvizsgáztam, állattenyésztőként kezdtem. Akkor még két téesz volt a faluban. Hetvennyolcban egyesültünk, „egy falu, egy nóta”. Nyolcvanháromban választottak meg elnöknek. Tudom, hogy most sokan haragudnak rám, de a tíz év alatt nem csuktak le, a téesztagok nem zavartak el. A legtöbb konfliktusom a táblásítást követte, mert

nem mindenkinek maradt meg a földje a tanyája körül. Épp folyik egy ilyen ügy, amit orvosolni kellene. Egyik tagunk tanya körüli földjei elkoptak, a helyére szőlőtábla került, ő azonban a falu határában kapott csereingatlant az állami tartalékterületből. Mivel ez a csereföld messze esett a falutól, a család Zákányszéken vett telket, s házat épített rá. Most viszont az a család, akié valamikor ez az állami föld volt, kárpótlásba visszakerült a telkét. És a család azt mondja, a beköltöző Tombácz Antal menjen szépen vissza a földjére, hadd jöjjenek most már ők a sajátjukba. De Tombácz Antalnak esze ágában sincs kimozdulni a faluból, itt él pereputtyostul évtizedek óta. Ez valóban szörnyű. Csak azt tudnám, hogyan lehet igazságot tenni.

A Tombáczék esetéről árverésre menet ejtünk szót. Az emlékezetes, 92-es vagyonnevesítő hangárban gyülekezik a nép. Van egy ember, folytatja Borbás, aki tervezte, hogy összegyűjti a vagyonyjegyeket, így több gépre rátehetné volna a kezét. Társaságot készült alapítani, mert egy gépállomást szeretett volna összehozni. Aztán semmi se lett az egészből, mert a tagok visszavonták tőle a meghatalmazásokat. Visszakérték a babaruhát.

- Most megszünteti azt, amiben hitt, és érvényteleníti, amit tanult - mondom Borbásnak. - És szabad folyást enged a vagyon szétesztésének? Mihez kezd ezután?

- Magángond. Messze a nyugdíjam. Ugyanolyan tanyásgazda leszek, mint a többiek. Örököltem és vettem földet, harminc hektárt művelek. Őszibarackot fogok termelni. Nem aggaszt, hogy éppen mit tesznek a téesz helyébe. Az sem izgat, ha kiírják a homlokzatra, hogy „Éljen a farmergazdaság!”. Hogy mi lesz a mostoha körülmények között élő szegényparaszti réteggel, nem tudom. Ez a réteg most magára maradt a fenenagy szabadságával. Abban, hogy minden tagunk megél a munkájából, nem vagyok biztos. Rossz véleménnyel vagyok a minisztériumi irányításról és általában a fővárosi, gyakorlat nélküli agrárelitről. Ha az urak úgy gondolják, hogy sokáig lehet még politikai manőverekkel, budapesti külkereskedelmi trükkökkel mezőgazdaságot finanszírozni, nagyon tévednek. Ha úgy csinálják, mint eddig, nem számíthatnak a parasztokra. Ezt már a jövő tanyásgazdája jósolja, s nem a volt téeszelnők.

- Hogyan gondolja, a zákányszéki új farmerek igényt tartanak-e arra a szakértelemre, amellyel a magafajta exelnökök rendelkeznek?

- A mi tagjaink képzett parasztok voltak. Hála az „egyes típusúnak”, azok is maradtak. Tudják, hogy a fát azért nem szabad metszéskor magasra felengedni, hogy ne kelljen létráról szedni a barackot. Tudják, hogy ha megütődik a gyümölcs, nem lehet az árut exportra eladni. A növényvédelem hiányát fogják legelőször megérezni. A növényvédőszeres többsége kizárólag nagyüzemi forgalmazású volt. Most majd ki kell lopni a nagy tartályokból, mert az intenzív zöldség- és gyümölcstermesztők a növényvédelmet nem tudják mellőzni.

Közbevetem, hogy kilopták eddig is. Hallgatás a válasz.

- Az itteni parasztok hozzászoktak a jó minőségű vetőmaghoz, gondolom, nem akarnak tíz-húsz mázsa vetőmagért külön-külön furikázni a Dunántúlra. Nem féltém a szorgalmas embereinket. Lesz új szövetkezet is - kerestek, hogy valami Hangya-szerűt vállalnék-e, de még nem tudom. Viszont ne kívánja, hogy lelkendezve intsek búcsút a réginek. Mégiscsak húsz év ez az életemből. Kár, hogy nem lehetek újra harmincéves.

Borbás István feláll, s a derekát simogatja. Évek óta bajlódik a gerincével. Szegeden jól ráijesztettek az orvosok, amikor a Bechterew-kórra kezdtek gyanakodni. Ez olyan betegség, hogy elmeszesedik a gerinc, és vagy meghajolva jár az ember, vagy kiegyenesedik. Sok az a harminc hektár, betegem, mondom, ki szánt benne. Hát majd Kotogán. Mi az, csinált gép-

állomást? Nem, nem, csak összeszedett néhány gépet. De van még sok ilyen gépes ember a környékben. Hű, traktorosban aztán nincs hiány.

És Fődiék? Van-e marhatelepük? Az van, csak még hiányzik belőle valami. No, mi? Hát a tehén, mert az egyelőre nincsen.

A cégbíróság 1993. november 2-án jóváhagyta az Egyetértés Szakszövetkezet végleges megszűnését.

Születésnap

Aki a rábízott munkát nem végzi el rendesen,
nem embör, le köll söpörni a járdámul.

Lakott Zákányszéken egy részeges párttitkár, aki annak előtte nyilas volt, mégis ő szervezte legjobban a szövetkezetet. A fogadott fia és a felesége megverte ezért, s Kiss Imre másoktól is kapott verést, mígnem 1950. január 3-án éjjel meggyilkolták. A hőzöngő párttitkár lemészárlását a gyilkosok komoly figyelmeztetésnek szánták, mert tizennyolcszor szúrták meg a késsel, előtte pedig a kezeit hátrakötözték. Az ÁVH-nak kapóra jött az eset, s néhány hét kemény nyomozás után előállították a tettest, a Csillagból frissen szabadult szélhámost, Bodó Istvánt. A hatgyermekes Bodó a Vajdaságból érkezett, a hatóság kihasználta az alkalmat, s kikiáltották őt „jugoszláv kuláknak”, aki természetesen „összeesküvést” szervezett a téesszervező párttitkár ellen. A rögtönítélő bíróság halálra ítélte Bodót és az őt - saját vallomása alapján felbujtó - tanyai ember fiát, ketten pedig életfogytiglant kaptak. Egy újabb per során elővették a többi zákányszéki kulákot is, s a Rajk-per után fél évvel a tizenegy vádlott több mint hatvan évet kapott. A zákányszéki határban huszonhárom kuláktól vették el ezidőtájt a tanyáját. Borbásék a szakszövetkezet közgyűlésén úgy határoztak, a Recskre internáltak visszakapják a tanyájukat, illetve ha ez nem megoldható, akkor más épülettel kárpótolják őket.

A Kiss Imre-ügy ma is elevenen él a nép emlékezetében, noha a részletekkel már csak az idősebbek vannak tisztában. Ilyen ember Tanács Géza is, akinek fiatalabb korában többet adtak a véleményére, mint mostanság. Amit most mond, nem oszt, nem szoroz, s nemigen befolyásolja az időközben „kovbojjá” lett Földi István technikust, a volt főmezőgazdászt sem, akit, miután kimérette magának és társainak a legjobb földeket, már nem engedtek a földkiadó bizottság közelébe se’. De nem számít már Tanács Géza véleménye Borbás István számára sem, akit viszont az a vád ért, hogy hagyta széthordani az Egyetértést. De meg hogy azért harcolt a recskiek teljes helybéli tanya-kárpótlásáért, hogy ő is értékes ingatlanhoz juthasson a faluban. Borbás nyilatkozott ezután az újságban, és saját családjának meghurcoltatásáról beszélt, s a terjedő divat őt sem kímélte meg egy kis kommunistázástól. Tóth Szilveszterné „Ilonkáról”, aki egyszerű napszámoslányból lett huszonhat évig tanácselnök, s közben pár évre az MSZMP KB tagja, azt állította, tudnia kellett a Kiss Imre-gyilkosság utáni kegyetlen elbánásról. S a mérget ivó Papp Jánosról is azt mondta, nyugodjék békében a „volt munkás-ör”. Tanács Géza nem bántotta Borbást, de hát ennek az az oka, hogy az öreg éppen Borbás elődjével, Bozsó Istvánnal nem egyezett, mert nem tetszett neki Bozsó vezetési technikája. De hát Bozsónak meg az nem tetszett, hogy Borbás a megszűnés felé kormányozta a szakszövetkezetet. Ilonkának az nem tetszett, hogy Borbás, a volt járási vb-tag a Kiss Imre-gyilkosságot követő időkkel hozakodik elő, Földinek az nem tetszett, hogy Papp János „ölte” a másfél holdjáért a vezetőséget, Sebők Istvánnak az nem tetszett, hogy Földi megfogta, amikor a vizes tejet hazacsente a malacoknak, Dombori Dezsőnek meg az nem tetszett, hogy elhappolták szegény elől - s ki, hát Földi lánya az egyik - a hetven százalékért elkelt szolgálati lakásokat. De Dombori már legfeljebb csak Papp Jánossal tud beszélni, mert ő is meghalt. A feleség szerint férje abba halt bele, hogy lecsúszott a boltról.

Tanács Géza a fejét csóválja, senkinek se tetszik semmi, felborult a falu, kell a bűnbak, kéznél van Borbás, „baszták volna meg, miért nem csináltak jobban, ha most utólag olyan okosok”. Azért választottam őt az Egyetértés történetének végső hitelesítéséhez, mert körön kívül került nyugdíjasként már nem szól bele a felbolydult lelkű falu újrafelosztásába. Tőle már nem kell

félteni a hetven mázsa - licit nélkül hazavitt - kálisót vagy a százötven mázsa szuperfoszfát műtrágyát. Nem övé lett a Földi-féle nyolcvan hektár, de még a „Milka”, - a „bongóért” kilicítált - tehén sem. A véleménye viszont az övé. „Kitörölheti vele az fenekét az összes téesznyugdijas” - legyintett az egyik osztó-fosztó, s nekem ekkor jutott először eszembe, meglehet, az öreg Tanács a leggazdagabb ember a zákányszéki tanyavilágban.

- Hat elemi iskolát jártam ki - kezdte mondókáját, s lehuppant a sparhert elé a sámlira. - Huszonegy-beli vagyok, holnap leszek hetvenéves. A hat elemi után gazdasági iskolát végeztem. Volt egy tanárom, úgy hitták, hogy Nárai Ferenc, meg egy igazgató, a Benke Ferenc. Harminchárman jártunk egy osztályba tanulók. Volt köztünk csibész, csavargó, meg gazember. Pálfi Jóska, egy hagymakereskedő fia például csibész lött, pedig az apja normális eszű embör volt. Na ez sokszor nem bírt magával. Ilyenkor az igazgató meg a tanár közös erővel megsublikálták. A Nárai azt mondta neki, „kisfiam, hát én embert szeretnék faragni belőled, miért nem hallgatsz rám?”, és sumesz, lekent egy fülest, mert akkor még szabad volt ilyet tenni.

Elmondom magának a Kiss Imre-ügyet, ha már így eljött hozzám a születésnapomra. Itt van a ház a tőszomszédban, megmutatom. A tűz legeslegközepibe voltam benne. Mert kigyulladt ennek a Kissnek a háza az ötvenes esztendőben. Utána rengeteg embert elverték a környékben. A Kiss ilyen kommunista titkár volt. Illetve nem is. Hanem amikor nyilas volt, akkor nyilas volt. Utána meg a legnagyobb kommunista lett. Itt nyaggatta a népet, hogy a kévéket, amikor még keresztbe voltak, szántsák körül és ugarolják le. Ő természetesen nem csinálta meg, mert nem ért rá. Brosúrákat hurcolászott széjjel a tagok között, hozzánk is idehozta, mert az apósommal valahogyan jóban volt. Mondom neki, „Imre bácsi, tudom, mi van bennük, énnekem ez nem köll”. Nem baj, Géza, felelte ő, s ledobta a papírt az asztalra. Ezután a tűzhelyről felkapott egy pakli gyufát, aszonta, annyit neki mögér. Abba’ az időbe’ a nyomozóknak is elmondtam, hogy ilyen kommunista nem köll minekünk. Mikor leölték, akkor volt ez, ‘50-ben, január elején. Két napot voltam együtt a nyomozókkal, aztán neköm sokminden megmaradt a kobakomba, amit tőlük hallottam. Akkor hullott el a hajam.

- Géza bácsi, azt mondja el, hogy a téesz hogyan alakult meg.

- Harminchárom tanyasi családot kényszerítettek belé. Akkor még Gundi volt az adófőnök, hogy dögölne meg, tavaly láttam, nagyon sovány volt, mintha a bőr rászáradt volna a képire. Azt kiabálta a tanácsháza ablakából, hogy „Tanács, gyere csak be szépen ide hozzám, neköd kétezzer forint adóhátralékod van”. Hogy lehet az, mondom, hát egy hete fizettem be. „Visszamenőleg fölemeltük - folytatta a pizsok - azért van a hátralékod. Fizeted vagy nem fizeted? Vagy küldjük a végrehajtót? Az akkori végrehajtó volt a fekete Galami, meg a Hitler Miska - Monostori volt a neve különben, de ez is nyilas volt, innen kapta a nevét. Oszt ez nekünk rokon volt. Amikor ideért, azt üvöltötte, „sógor, a kutyaúrstenit magának, még a bekecset is lehúzzuk kendről, istenemre mondom” - és hogy gondolkozzunk el egy kicsit. Így készítették elő a terepet.

De a téeszről. Ötvenháromban kineveztek elnöknek a harminchárom család élire. Mindent úgy intéztem, mintha a sajátom lett volna. Hű, nagyon lassan indult, mert az emberek nem akartak jönni. Úgy mentem házról házra, s kérleltem őket, „gyertek, csináljuk, másként nem lesz belőlünk semmi se.” De nem akarták ezek a tanyasi népek megérteni, hogy visszafordíthatatlan a téesz, lehet ugyan háborogni, de nem érnek el vele semmit. Na hogy aztán a Nagy Imre-program följöött, kezdtünk jobban élni. Hét család volt a harmincháromból olyan, hogy előtte igen nagy nyomorban élt. Ezek szorgalmasak voltak, de nem mind akart dolgozni. Azt mondták, sok a munka, kevés a munkaegység. De a lényeg az volt, hogy nagyon szerették a sajátjukat, a másét meg nem nagyon.

Nehéz volt rávenni az embereket a munkára, mert azt se tudtuk, mit kapunk érte. Takács Ilka, a tanácselnök annyit mondott, „Csináljátok, Géza, majd lesz valahogy”. Kértem tőle, mégis, mi van. „Ne törődj vele, nem fizettek rá”. De hát mondjad már meg, mi lesz a fizetség. Hát azt mondja, majd egy két százalék adót fizettek, oszt kész. Jó, mentem gyalog a Tóth-szőlőbe, látom az embereket, egy se csinál semmit. Hát azt mondják, „ez nem éri mög, Géza, ne csináljuk”. Ekkor szóltam a szomszédnak, leszel-e cimbora? Mert ezt a metszést meg kell csinálni máma, másként kikapunk. Ha úgy látik, hogy kifakad a szőlő, akkor a közösé lösz, ha meg nem, ketten csináljuk tovább, akkor nem lösz a szőlő közös. Nekidőlünk. Téeszelnök létömre éppúgy dolgoztam, mint az emberek. De amikor az első permetezésre sor került, még akkor is gondba' voltak, hogy a közösé lögyön vagy ne lögyön a közösé. De nem foglalkoztam akkor a nyavalyákkal, írtam a munkaegységet, mondtam, ha nem lösz a közösé, kifizetjük a napszámot mindenkinek. Amikor szépen kezdett a szőlő kifakadni, azt mondták, csak maradjon ez a közösbe. Lehet, hogy nem lett volna kedvük osztzkodni, mert sokat dolgoztak addigra, nem tudom. A lényeg, hogy így alakult meg a téesz, ilyen egyszerűen. A szorgalmasabb emböröknek hét hektó mustot osztottunk ki abbul a szőlőből, amit akkor kifogtak. Ez ötvenháromban történt.

Ötvennégy májusig töltöttem be a téeszelnöki funkciót, akkor még nem volt ilyen bonyodalom, hogy mérnök, meg ilyen főnök, olyan főnök. Amikor szétugrott a téesz, az is egyszerűen ment. Ennyi földet hozott be, ötvenhatban annyit kapott vissza. Nem volt semmi bajunk hatvanig. Megvoltunk csöndben, dolgoztunk kényelmesen. Hanem aztán a hatvanas évek elején kezdődött a hét baj. Elbujkáltam az agitátorok elől. Féltettem a két és fél hold földemet. Itt vöttük a tanya körül, az is Bata-féle föld volt, mert az anyósom Bata Annus volt, az ő meg az öccse földje lőtt a mienk.

Az agitátoroknál az volt a hangsúly, hogy „majd ha Tanács Gézát be biritok düteni, akkor a többi kész”. Nem tudom, miért tartottak ilyen nehéz embörnek. Pedig én nem voltam semmi embör se. Iskolát végeztem, de nem bántottam senkit, nem uszítottam senki ellen, mégis annyira felfigyeltek rám. Utóbb már nyolcan jöttek ide, megmutatom azt a szobát, az apósom lakott benne. Azt mondták neki, hogyha nem keresi elő azonnal a vejít, azonnal elvigyük magát. Hát tudta az apósom nagyon, hogy én hun vagyok. Kigyütt, aszondja, „Géza, most akarod, hogy elvigyenek, vagy begyüssz?” Amikor beléptem, láttam, hogy ott a magnó az asztalon. Pont ezen a széken ültem, amin most is ülök, oszt úgy behúzódtam a sarokba, meg olyan halkán beszéltem, hogy föl ne bírják venni. Hétszentség, ez így volt. Mit akarnak énvelem, mondom, egy ilyen egyszerű embörtül. Nem érdekök, belép vagy nem lép, nyújtották a kezembe a nyilatkozatot, hogy írjak alá. Nem írok alá. Abba egyeztünk mög, hogy másnap reggel bemék a tanácsházára, oszt a tanácselnök előtt írom alá a belépési nyilatkozatot. Mert ezekkel a csibészekkel én nem értettem egyet, mind városi gazembör volt, rá lettek a parasztságra uszítva. Nyomták itt a szöveget, ilyen jó lesz, olyan jó lesz, meg hogy milyen könnyen termelünk majd, milyen kevésért kapjuk a terményt, és a többi. Aztán most, hogy az átváltozás van, mi lett a nóta vége, Évről évre csak rosszabb lett. Veszekszik a nép, oszt senki se tudja, mit akar.

Idefigyeljen, én egy nagyon idős embörtül hallottam a következőt: mindenkit tisztelni, becsülni köll, aki a rábízott munkát lelkiismeretesen elvégzi. De ha nem, akkor az az embör nulla ember. Én is azt mondom, hogy aki a rábízott munkát nem végzi el rendesen, nem embör, le köll söpörni a járdáról. Há'minek az ilyen embör?

Node hogy milyen volt ez a mi téeszünk, errül is szóljak. Ennek a községnek, Zákányszéknek az északi részén volt a Homokkultúra, háromezer hétszáz hold, ez lett a szövetkezeté. Tizenegy és félezer hold volt az összes községi terület. Az első pillanattól kezdve vezetőségi

tag löttem. Az volt a hangsúly abba' az időbe', hogy ha már így köll ennek lönni, embörök, akkor csináljuk így. Két hete egy akkori gépműhelyes embör mondta, hogy „Géza bátyám, ha az a Homokkultúra mögmaradt volna, még most is virágzó téesz volnánk.”

Erőszakoskodott a Bozsó, nem volt neki elég a hétezer hold a közösbe', köllött még a Homok is, mert így neki mindjárt háromezer forinttal több lett a havi fizetése. Akkor vonták össze a község lakosságát. Akkor lettünk Egyetértés Szakszövetkezet. De ebből aztán soha nem lett egyetértés.

Nem ment simán, mert kezdetben hét téesz volt itt a környékben. Kezdték szödogetni összefelé, utóbban volt a Homokkultúra meg a Május 1. Mikor összevontak bennünket, rögtön összeveszttem a Bozsóval. Azelőtt engemet már nagyon sokat molesztált amiatt, hogy este szerettük tartani a vezetőségi üléseket. Tízíg meg tizenegyíg vitatkoztunk azon, hogy a népeket hogyan rendezzük. A mi Homokkultúránk nagyon rendös emberekből állott, én mondom, annál különb téesz nem volt talán még az országban sem. De ez a Bozsó kitalálta, hogy tanácskozzon a vezetőség nappal, amikor pedig dolgozni szokott a paraszt. Hát ezt nem álltam meg szó nélkül, de már nem tudtam ellene menni. Intézte ez hamar a táblásítást is. Az Ipar-szölőt, a Lengyeli-szölőt, a Liliomi részt gyorsan bekebelezte.

Bozsó nem szerette a cifrálkodást, hanem inkább azt szerette, hogy kézfölnyújtás legyen, „jó, hát akkor el van fogadva”. A Kultúrák vezetőségi tagok - mert akkor még beválasztották a parasztembört a főnökségbe - nem értettünk vele egyet az egyesülés után. Mondtuk neki, „Pista bácsi, ne marháskodj már, ezt így nem lehet csinálni”. Azt felelte, hogy „Géza, tán te akarod jobban tudni, amikor én vagyok az elnök?” Nem érdeköl engöm, mondom, kijártam az iskolát, amit mög köllött tanulnom, tudom. És hogy tanultam annyit, mint maga. Összevesztünk, mert nem bírtam tartani a számat. Megmondtam neki, „Pista bácsi, nem vagyok én olyan nagy marha, mint maga”. Lett nagy szókihagyás, az öreg elvörösödött, majd meg elhallgatott. Ezután már tartottuk a távolságot, de amikor nyugdíjba kerültem, azonnal leváltott, és Földi Pista került a helyemre vezetőségi tagnak. De övele is úgy járt, mint velem: már az első ülésen összehappantottak. Akkor mondta az öreg, „megvert engem az isten, hát ez meg Tanács Géza kettő”. Mert a Pistával is mindég marakodott.

Nagy soká tudtuk csak leváltani a Bozsót, együtt helyette a Borbás, aki először főagronómus volt, de ez sokkal különbnek bizonyult. Fiatal volt, iskolázott, még ez ideig bírja. Mondhatom, hogy rendös embör, de ki van neki csavargatva keze-lába. Nagy viták voltak most vele az átváltozás során, de nem állott ellene. Csakhát nem olyan nagy úr ő, mint régen volt, az biztos.

Hát akkor az átváltozásról. Aki úgy érzi, téesztag akar maradni, maradjon, egy rossz szót nem szólok rá, sőt, ugyanolyan jóbarátom maradhat ezek közül is akárki. Aki pedig úgy érzi, hogy a talpán mög tud állni, tud gazdálkodni, van neki hozzá tudománya, az fogja, oszt vigye a közös gépeit, állatait. De a gazdálkodáshoz sokféle dolog köll ám. Egy, hogy értsön hozzá az illető, a másik, hogy legyen energia a bukszájában. De ha nem ért hozzá, hiába van akármennyi pénze, traktora, akkor nulla. Én nem ellenzem azt, hogy a téesz szétmenjen, meg hogy semmivé legyen. Aki maradni akar, maradjon, a ráeső részt tartsa vissza, csinálják, semmi közöm hozzá. Ha akarják, vigyék a gépeket - mert hallom, egy zetort meg két ARO-t már elárvereztek -, csak azt ne tegyék, hogy teljesen fölrúgnak mindent. Mert mindenkinek van a jegye. Hát álljanak össze az üzletrésszel, és akkor már készen is van a téesz.

Az a baj, hogy nehezen megy az osztozkodás. Voltam benn én is a gépirányítónál, úgy hívják, hogy Kotogán. Én is akartam nagyüzemi gépet kérni valamilyen mezei munkára, már nem emlékszem, mire. Voltunk ott vagy harmincan. Fölkel a Kotogán, aszondja, „kimék a gépudvarba előadni a dolgokat, hogy mi van”. De én ismertem már korábbrul, utána mentem,

mondom, megnézem, mit csinál. Elment föl a gépműhely ajtajáig, be se ment a műhelybe, hanem visszafordult, és hátul a porta mögött beszállt a felesége autójába. Napnál világosabb, hogy össze voltak beszélve. Délelőtt tízkor ment el, én meg szóltam a többi szerencsétlennek, „na emberek, ezt várhatitek, most már ez nem gyün vissza máma”. Amikor legközelebb találkoztunk, gyíkul néztünk egymásra, de sajnos, ez ment a téesz legutóbbi idejében: munkaidőben dolgoztak a népek a saját gazdaságukban, elintézni meg semmit sem lehetett.

Tudja, az az érdekes, hogy a Kotogán összeszedett egy marék vagyonjegyet, oszt azzal le akarta foglalni az egész hadifölszerelést, és ez nem nagyon tetszett nekünk, nyugdíjasoknak, mert harminc éven keresztül ittuk a levét a tagosításnak, semmi pénzért dolgoztuk a munkanapjainkat, meg fizettük a téesz-fejlesztést. Amennyit a Kotogán fizetett, azt kiviheti, és vehet rajta bármit, nincs ellene kifogásom. De az ellen már igenis van, hogy ő összeszed egy csomó üzletrészt, és azzal gazdálkodik. Ebbe már nem megyek bele, akkor inkább összedűtöm a megyeházát. Hogy most olyan semmi emberek vigyék el a téesz vagyonát, akik nem hoztak bele semmit, azt nem tűröm. Mikor jött bele? Amikor már javában téeszeztünk. Mit hozott be? Nekünk oda köllött adni mindenünket. És minekünk a ruszki parancsolt. Nem tudom, elhiszi-e nekem?

- Elhiszem, Géza bácsi, és boldog születésnapot kívánok.

- Nekem már boldog napom nem lesz, mert szét van hasítva a térgyem, a feleségem fél oldala meg tíz év óta bénult. Ha az egészség jobban engedné, és nem lenne ez a magasságos árpolitika, a legboldogabb embör volnék. Csakhát az a baj, hogy az idegrendszeremet tönkretette a gazdaságpolitika. És akkor kérdezem, mire haladunk ma a gazdaságpolitikával? Hát a kormányban is veszekszenek. Akkor nem csoda, ha a nép is veszekszik. Senki nem tud megegyezni a másikkal. Nem én tehetek arról, hogy idáig jutottunk.

*

Szegény Tanács Géza azt hitte, hogy ha eléri a hetven évet, nem lesz már több sírnivalója az életben. Tévedett, mert a veje '93 karácsonyán, harmincnyolcévesen végzett magával. Szilveszternek hívták, s Szilveszter napján temették.

Forráskúti macskagyökér

Szerencsére a feleségem rokkantnyugdíjas,
így nem kell megfizetni a perköltséget.

Fordult a világ a forráskúti Haladás házatáján is. Nem vetni indul a paraszt, hanem ügyvédek keres Szegeden. Az egy éve még oly elszántan vagyont nevesítő téeszvezetők bujkálnak az emberek elől, a vagyon káeftékben lapul, a konfliktusok egymást érik. Nem sikerült megtalálni az egyezséget a kárpótolt földtulajdonosok és a földet használó háztájisok között. A gazdák a múlt év őszén kiszántották egymás vetéseit a községben. Hol van már a másfélezer téesztag, a rengeteg alkalmazott, a magabiztos elnökhelyettes! Csak per van per hátán - kiábrándító viaskodás.

A szálak a rendszerváltás törvénykezési gyakorlatába, illetve a rendelkezések ellentmondásos világába vezetnek. A magyar parlament 1990-ben módosította a földtörvényt, amelynek volt egy olyan rendelkezése, hogy ha a tag vagy az örökös a téeszbe bevitt földjét kikéri, akkor a téesz köteles az igénylőnek a bevitt földekkel azonos értékben ezt kiadni. A törvény azonban nem tartalmazta, hogy kötelező-e a család ősi földjeit visszaadni. Ebből gondok adódtak, bár jogilag itt még minden rendben volt, hiszen a törvény nem tartalmazott eredeti földvisszaadási kényszert. Forráskúton abból keletkezett a háborúság, hogy volt, aki visszakapta az ősi földeket, és volt, aki nem. A téeszvezetők mindenestre alaposan belekavarodtak a földvisszaadásba, mert olyan nyilatkozatokat írtak alá, mely szerint a földeket 1990. október végéig mindenkinek birtokába adják.

Ennek végrehajtására azonban nem került sor, mert időközben fellázadtak a háztájisok. Saját téeszvezetőiket árulással vádolták. Végsősoron azt várták volna főnökeiktől, hogy nekik kedvezzenek - a föld új tulajdonosaival szemben. A téeszvezetők rossz taktikát követtek, mert egyszerre kacsintgattak régi vazallusaikra, a háztájis parasztokra, de keresték a jövőbeli partnerek kegyeit is, akiktől esetleg majd földeket lehet bérelni művelésre.

Az egészben az a szomorú, hogy sok pénzbe kerülő pereskedés - több mint húsz bírósági ügy - kerekedett Forráskúton. Az eljárások persze nem fognak fényt deríteni a háttérben meghúzódó személyes összefonódásokra, pedig ha valaki ezeket megismerné, mindjárt világosabb képet nyerne a falu földháborújáról. A községhez közeli, belterületi telkek - a kisajátítási híresztelések hatására - felértékelődtek. Az emberek jól tudják, hogy ha birtokon belül maradnak, szokatlanul nagy pénz ütheti egy szép napon a markukat. Az új tulajdonosok viszont nem túrték, hogy a falutól négy-öt kilométerre ajánljanak fel részükre csereföldeket, s nehezen viselték azt is, hogy hirtelen nagy csereberélés kezdődött a faluban. „Valaki keveri a háttérben a kártyát” - mondta egy krumplisverem mellett álló harcias asszonyka, s vad gyűlölettel beszélt a vezetőségről.

Hosszú - durva indulatoktól sem mentes - birtokháborítási hullám kezdődött tehát Forráskúton. Az új tulajdonosok nekiestek a háztájisok veteményeseinek, s kiszántották a faluhoz közeli földeket. A jegyző sorra hozta a határozatokat, de csillapítani a kedélyeket már nem lehetett. Az új tulajdonosok nem értettek egyet a háztájisok birtokvédelmével, s követelték, hogy takarodjanak le a „haszonlesők” a földekről. A szövetkezeti és átmeneti törvény végrehajtása során újabb bonyodalmak keletkeztek, a téesz a kárpótlásra kijelölt földjei miatt is kénytelen volt bíróságra járni. S hogy még cifrább legyen, megszületett a 1992-es (IL-es számú) törvény, amely a kárpótlási jegy termőföldre történő felhasználásának egyes kérdéseit

szabályozta. E törvény a helyi képviselőtestület feladatául szabta, hogy 1992. augusztus 31-éig földrendező bizottságot kell választani. Korábban már volt az egyeztető fórum, amelyet az átmeneti törvény után kellett összeverbuválni. A csapat összeállt ugyan Forráskúton, de munkáját nem sok sikerrel végezte. A téesz végsősoron nem jelölte ki pontosan a földeket, a botrányos táblakijelöléseket végül hatósági eljárás keretében a kárpótlási hivatal bütykölte össze.

A földrendező bizottsági tagok megválasztása a képviselőtestület hatáskörébe tartozott. A törvény azt a célt szolgálta, hogy aki a földet ténylegesen meg akarja művelni, legyen benne a földrendező bizottságban. Eltelt kis idő, mire a falu megértette, hogy a „rendezők” a kárpótlással, illetve a téesz által meg nem művelt földek hasznosításával, a „földkiadó” bizottság meg a részarány-földtulajdonosok téeszből kivitt földjeinek kijelölésével foglalkozik.

- Próbáltuk mozgatni az ügyeket - beszélt erről egy bizottsági ember, Rácz Sándor -, de a téesz falaiba ütköztünk. Akkor már nagyon megromlott köztünk a viszony. Ha valamivel hozzájuk mentünk, kiderült, hogy az egyik főnök betegállományban van, a másik a gyereket vitte Szegedre, a harmadik meg az anyja kinja tudja, hol volt. A lényeg, hogy ha az ügyünkben kellett volna eljárni, senkit sem találtunk. Hát miféle bizottság az, amelyik semmit sem tud elintézni?

Más akaratot tükröz annak a hatvan aláírással hitelesített panaszos levélnek a tartalma, ami 1992. december 19-én született. Az aláírók éppen a bizottságos emberekkel voltak elégedetlenek.

„Alulírottak panasszal fordulunk T. Címhez!

A Forráskúton megalakult földrendező bizottság munkájával kapcsolatban el kell mondanunk, hogy a törvényesség és békés közérdek helyett bizonyíthatóan törvénytisértéseket, birtokháborításokat és vélt igazságuk érdekében önös intézkedéseket tesznek, saját és rokonságuk földügeiben.

A Forráskút Polgármesteri hivatalnak tudomása van ezen birtokháborításokról, melyet többnyire a bizottsági tagok végeznek. Az intézkedéseket figyelmen kívül hagyva a bizottsági tagok önkényeskedésüket továbbra is folytatják. Panaszunkkal a nyilvánosság segítségét reméljük, és azt, hogy a bizottság azon munkáját végzi, amire hivatott.

Amennyiben jelen panaszlevelünk eredménytelen lenne, úgy a faluközösség összefogásával kezdeményezzük a bizottság visszahívását és törvényes úton történő felelősségre vonását.

Forráskút, 1992. december 19.”

A levél eljutott a Földművelésügyi Minisztériumba, az Országos Kárrendezési Hivatalba, de az aláírók postáztak egy példányt a szegedi Földművelési Hivatalnak, a Délmagyarországnak és a Népszabadságnak. Mindhiába, segíteni „fönről” már senki sem tudott.

A földrendező bizottság belebonyolódott az igazságosztásba. Rácz Sándor szerint e társulat csupán azzal nem tudott foglalkozni, amire létrejött, a föld rendezésével. Semmiféle konkrét érdemi befolyása nem volt ugyanis a forráskúti ügyekre, s ettől a földéhes úgagdzák indulatba jöttek. Egymást követték a feljelentések.

De még ez nem minden. A levélből kiolvasható, hogy a háztájihoz ragaszkodók bizonyos embereket nem szívesen látnak a bizottságokban. A képviselők viszont nem tudták, mit kezdjenek a demokrácia sajátos új szüleményével, az aláírással. Nem tudták, hogy mi ez: népszavazás-e, avagy népi kezdeményezés? A hatályos jogszabályok szerint a képviselőtestület a személyi hatásköröket érintő ügyekben nem írhat ki népszavazást. Noha nem volt a testület

rákényszerítve, mégis megtárgyalta a kérdést. A forráskúti honatyák végül állásfoglalást kértek Dr. Farkas László címzetes államtitkártól, a Bács-Kiskun-Békés-Csongád megyei Köztársasági megbízottól, vajon a képviselőknek milyen jogaik vannak a bizottsági tagok kiválasztásakor. Van-e ilyen joguk egyáltalán?

A falu életét jogbizonytalanság jellemezte. Forráskúton - s a tekintély nélkül maradt falvak többségében - 1993 tavaszán már nem lehetett olyan embert találni, aki eligazítást tudott volna adni a tanácstalanoknak.

Szólni kell a lényegről: miért nem lehetett akárki a földrendező bizottság tagja? Hát azért, mert egyik nap még földet rendezett, s papírokkal szorgoskodott, a másik napon pedig egy-egy birtokháborítási ügy aktív főszereplőjeként elindult a traktorjával kiszántani más vetését. Forráskúton ezért születtek az aláírások.

- Ha valamely birtokos panaszt tesz nálam, az ügyet kivizsgálom, határozatot hozok, amelyben kötelezem a birtokháborítót a birtokháborítás megszüntetésére - mesélte a falu fiatal jegyzője, Dr. Mezey Róbert, aki több mint húsz esetben hozott határozatot, de az emberek nem fogadták el a „kisbíró” igazságát. - Ha nem érek el eredményt a határozattal, kiszabok egy jelentéktelen összegű bírságot. További államigazgatási megoldás nem létezik. Legfeljebb az történhet, ami aztán meg is történt. Az egyik fél beperelheti a másikat a Szegedi Városi Bíróságon. A mi forráskúti gazdáink közül volt olyan, aki egy délelőtt az egyik perben alperesként, a másikban felperesként vett részt. Na most mi az egészben a legérdekesebb? Az, hogy időközben a háztáji, mint gazdasági kategória megszűnt. De van, aki ezt sem óhajtja tudomásul venni.

Rácz Sándor, a forráskúti földrendező bizottság elnöke számított jövetelemre. Hellyel kínált a tágas gangon. Arról beszélgettünk, hogy kár az utolsó pillanatban elrontani azt, ami oly' szépen indult 1990-ben.

- A törvényalkotók jóhiszeműen jártak el, amikor úgy fogalmaztak, hogy „lehetőleg” a saját földjét kell mindenkinek visszaadni. Mégis a „lehetőlegből” lett a baj. Mert volt, akinek lehetett, és volt, akinek nem lehetett. Ezenkívül kétféle téeszmagatartás létezik. Az egyik, amikor a vezetőség is jót akar, s nem gátolja a földosztást. De a mienk azt mondta, „itt van, emberek, a törvény, nem vagyok köteles visszaadni ott, ahol régen volt”. Az emberek nem bolondok, nyilván nem kiabálnak akkor, ha benzinkút, temető vagy bármilyen más középítmény van a földjeiken. Még akkor sem volt vita az eredeti földek visszaadása miatt, ha öntözőberendezés vagy más nagy értékű technológia került az új tulajdonosok útjába. Abból sem volt baj, hogy szétszórtan vannak a kárpótlásos táblák. Ha beletettek volna jobb meg rosszabb földeket is az alapba! De nem. A vezetőség a kárpótlásra jogosultakat meg a kiválókat a rosszabb földekre kényszerítette. Átlátszó volt ez így.

Forráskúton - mesélte egy pereskedő gazda - a kárpótoltnak is van valami közük a téeszhez. Leginkább azért, mert maguk is téesztagok. A téeszvezetőknek az időhúzással az a céljuk, hogy kibabráljanak az emberekkel. Itt a téesztagoknak és a vezetőségnek évek óta nehéz és rossz a viszonya.

A visszaadás ott a legbajosabb, ahol annak idején tanya állt a földön. Több régi tanyatulajdonos egyszerűen fogta magát, és kiszántotta a vetéseket a régi tanyája körül. Önkényesen jártak el, a törvény szerint a gazda birtokháborítást követett el, hiszen a föld még a téesz használatában volt. Egészen pontosan: ott a földje a visszkapott tanya mellett, de azt egy másik ember használja háztájinak. Ezt nem tudták sokan elviselni. A háztájisnak két-három kilométerrel odébb lett volna éppen saját földje, de hát az meg messze esett.

- Kilencven tavaszán ideiglenesen visszakértem a földet a téesztől - így Rác úr. Téglalap alakú területen gazdálkodtam, három háztájis volt benne. A két szélsővel megegyeztem. A középsővel nem. Azt mondta, nem adja vissza, ott marad, évekig kukoricázott benne, az én kedvemért nem megy el. Kérdeztem benn a téeszirodán, ha ő ottmarad, én az egy holdam helyett kapok-e valahol máshol területet. Viccesen feleltek, persze, ennek semmi akadálya. Erre mondtam, hogyha van föld arra, hogy nekem adjanak, ugyan adják már oda a háztájisnak. Nekem meg adják vissza az enyémet. Nem ment.

Maga Rác Sándor is pereskedik.

- A téesz a felperes, a feleségem az alperes - meséli a gazda. - Karácsonykor volt az ötödik tárgyalás. Csoportos perek ezek, hatan vettünk egyben részt. Van egy másik per, abban tizenhárman vagyunk. Szerencsére a feleségem rokkantnyugdíjas, így nem kell megfizetni a perköltséget.

- Szerintem a bíróság se akarja, hogy gyorsan vége legyen az ügyünknek - veszi át a szót a sokáig szótlan asszonyka. - Négyyszer jártam benn Szegeden, s nem hagytak szóhoz jutni. A téeszvezetők ismerik a bírókat, zsák a foltját, tudja, hogy van ez. Azonkívül ott is csak a régi emberek ülnek, nem lehet mit tenni. Ötször kell ahhoz megtárgyalni egy ügyet, hogy ne szülessen jogerős bírói ítélet?

Kár tovább csúrní-csavarni, Rácék nem bíznak senkiben. Amikor utoljára találkoztam velük, még mindig pereskedtek. Immáron a tulajdonjogért küzdöttek. A téesz vezető beosztású embereit viszont nem találtam. Tóth János és munkatársai betegállományban vagy szabadságon voltak. Eszembe jutottak az elnökhelyettes - még a kiborulás előtti - utolsó tavalyi mondatai. „Ha a sok-sok támadás után egyszer azt mondanám, jó, rendben van, lelépek, és a továbbiakban a saját utamat járom, akkor sem érhetné szó a ház elejét. De ezt most egyszerűen nem tehetem meg, mert etikátlan lenne sorsukra hagyni az embereket. Én itt kelek fel, itt fekszem le, nekem a családommal is szembe kell néznem.”

Mit nem értett meg ez az ötvenkettes születésű, fiatal agrárértelmiségi? Először is azt, hogy a „földnélküli Jánosok” húsz-harminc év elteltével is számon tartják, hol vannak a földjeik, s ha tisztában is vannak azzal, hogy nem bírnának a kapálással, a szívük azért a helyén van. De azt sem vette figyelembe az elnökhelyettes, hogy sokan egészen pontosan emlékeznek a megváltás csalafinta lebonyolítására. Rác Sándor például 1972-ben kilépett a téeszből, s kérte - hátha sikerül -, hogy adják ki neki a földjeit. Erre az 1964-es IV-es törvény szerint nem volt lehetőség. Jött a megváltás. A téesz 65 aranykoronát 5200 forinttal szeretett volna megváltani - ez sok esetben sikerült már addig is. Rác Sándor elmesélte, milyen rafináltan bánt el a hatalom a volt földtulajdonosokkal.

- Amikor hozta a postás a pénzt, mondtam neki, vidd vissza, komám, vegyenek rajta koporsószöveget. Úgy voltam vele, ha a pénzt nem veszem át, nem érvényes a megváltás. Csakhogy mi történt. A közös a földet telekkönyveztette, a pénzt meg, amit visszaküldtem, letétbe helyezte. Ezután legyártották a megváltási határozatot, s az ügy, ha a paraszt nem vette tudomásul a dolgot, három év múlva elévült. Addig lehetett volna a határozat ellen fellebbezni, de erről senkit nem okosítottak ki. Így járt szerintem az országban a legtöbb téesztag. Bottal ütheti a földjei nyomát.

Ezerkilencszázkilencvenkilencig abban a tudatban éltem, hogy a nevemen maradt a föld, merthogy egy kanyit sem vettem föl megváltásként. Kiderült aztán, hogy nem így van. Mondom a téeszben, hogy én „nem kaptam” határozatot. Mondják, hogy megvan a földhivatali archívumban. Megyek be, és látom, hogy egy példányt kapott a téesz, egyet a földhivatal - és kapaszkodjon meg - egyet én is. Egyszerűen beírta valaki helyettem, hogy

átvettem. A határozat ellen hatvan napon belül lehetett volna fellebbezni, s ez az én esetemben nem történt meg. De miért nem történt meg? Mert csak a pénzt küldték ki, a megváltási határozat bennmaradt az irattárban! Senki nem tudott ellene fellebbezni. A földeket megváltották, a pénzt kifizették. Később a megváltásokat földjáradéknak álcázták. Ezt úgy csinálták, hogy a megváltást hozzácsapták a földjáradékhoz, csak nem tüntették fel külön-külön a postacsekken a pénzek eredetét. A legkisebb földtulajdonosokat tehát egyszerűen becsapták. Nem ezek a maiak, mert ezek akkor még gyerekek voltak, hanem az elődeik. De jól tudják a maiak is, hogy honnan vannak a téeszföldek. Nézze, ha megvizsgálnánk azt a rengeteg megváltást, kiderülne, mekkora földeken gazdálkodhatna tovább az utódtéesz. Nehéz ez, hajaj, de milyen nehéz. Az az érzésem, soha nem lesz vége.

Lajkó Mihályné is panaszkodik. A középkorú asszonyt egy krumplisveremből csalogatom elő. Jön aztán be a faluba velem, s előszedi a papírjait. Precíz, akkurátus asszony a Lajkóné, gyűjti a rendeleteket. A fiával járt a minisztériumban, ahol találkozott valakivel. „Valaki” úr 1990 júliusában azzal küldte el őket, hogy még nem ismeri töviről hegyire a rendelkezéseket. Ez Lajkónét és a fiát nagyon fölháborította. Jöttek haza dühösen Pestről. Itthon közgyűlésekre jártak.

- Csak mostanában értettük meg, miért volt olyan sürgős. Az 1992. december 29-én megtartott gyűlésen például az elnökhelyettes elhadarta, hogy 334 millió forint értékű üzletrész marad a jogutód kezében, meg hogy új csoportokat hoznak létre (a téesz a holding-típusú átalakulást választotta - R.L.). Én meg a többi kiváló azt láttuk, hogy elkelnek a gépek, hogy viszik haza az állatokat, s hogy fogy a téesz, mint az istennyila. A kétharmados szavazás volt a varázsütés. Ezután láttam a papírokon, hogy elment a Robur harminckilencezer nyolcszázért, s hogy erről a boltról csak az a csoport tudott, amelyik a főnökök kezén van. De elkelt egy IFA tizenhatszáz ezerért, a Lajta-vetőgép pedig nulla forint értékkel szerepelt a leltáron.

Lajkóné nagyon belemerül a téeszfőnökök szapulásába, ezért aztán arra kérem, meséljen nekem arról, miért szántották ki Sárközy-gazda földjeit.

- A téesz hozott egy olyan határozatot, hogy a háztáji sérthetetlen. Eldugdosták a térképet a földrendezők elől. Ami árpát kiszántottunk, kifizettük volna a háztájisnak. Kilencezer forintot ajánlottunk neki. De ő azt mondta, nem megy el a földünkről, mert benne van a sokéves barackosa, nem elég a kártérítés, ötvenezret kér. Tudom, hogy mire ment ki a játék. Teljen az idő, hátha elunjuk a marakodást a régi földjeinkért. Csakhogy az a föld már vissza van ítélve, uram! Többet abban háztáji nem lesz egy négyzetméter sem, addig éljek.

- Huszonöt évig a kutya nem szólt hozzám - sorolja a háztájis Vörös Ferenc -, most meg egy hónap alatt háromszor taposták le a vetéseimet. Bíróságra adtam a birtokháborítást, nem tudom, mi lesz, én igazságtalannak érzem az egészet. Gépkocsivezető voltam a Haladásban, de 1976-ban egy zombói baleset után levágták a lábamat. Tizenhárom évig dolgoztam a téeszben, mint adminisztrátor, mellette pedig kijártam a földre robotolni. Abból éltem, amit itt megtermeltem. Közel volt, a Trabant után kötöttem egy utánfutót, sokáig így szállítottam a terményt, a műtrágyát. Egy hold nem nagy darab, s még az sem lenne baj, ha máshol lenne. Csakhogy fúrattam egy norton-kutat, huszonnégy méter mélységben leltem rá a vízre. Később bevezettettem a háromszáznyolcvan voltot. Ennek bekötése ma 70-100 ezer forintba kerülne. Most azt várják tőlem, hogy fogjam magam, és mint aki jól végezte a dolgát, sétáljak haza a háztájimról, s nézzem a tévét?

Csúnyán be lettünk csapva. Kilencvenegyben azt ígérték, marad a háztáji, nem kell megijedni. Még '92 őszén is csönd volt. Engem például megkeresett egy gazda, aki pályázott kárpótlásban a Farkas Mihály-féle földre. Akkor még úgy fogalmazott, nem lesz semmi baj, eladja,

vagy ha kell, bérbeadja, csak mondjak le a használati jogról. Mert akkor még mindenki komolyan vette a törvényt, mely úgy szólt, hogy ha valaki öt éven át használja a földet, arra a jövőben jogot formálhat. Szeptember 10-e körül jártam a téeszben, kérdeztem, mi legyen. Azt mondták, várni kell, Ferikém, majd elrendeződnek a dolgok.

A földinvázió kezdetekor tartottak egy egyeztető megbeszélést a téeszirodán. Szóba került az, hogy ha a közelben adnak valamit a háztáji helyett, akkor elcsitulhat a vihar. De az új gazdák türelmetlenek voltak, s október 31-én nekirontottak a termésnek. Macskagyökér volt a földben, a Valériána alapanyaga, szép hasznót hozott az aszályos években. Betárcsázták, mielőtt leszedhettem volna. Az az igazság, hogy azóta eltelt majd' fél év, és senki semmit nem intézett. Mindenki csak fújja a magáét, a téesz is, a gazdák is. Én meg itt állok befürödve.

Egy év elteltével újra megnéztem, hol tart a világ Forráskúton. Egy-két birtokháborítás végére pont került, de jöttek újak. A téesz ellen beadott tulajdoni pereket megnyerték az emberek, de a kedélyek nem csillapodtak. Nagy volt az ellenségeskedés.

Amikor már túl sok volt az idegesség, az új tulajdonosok próbáltak megegyezni. Ezt tette Zámbó István és egy Rabi nevű gazda is. Régen Rabi tulajdonában volt a föld, viszont Zámbó István használta azt harminc éven keresztül. Ezalatt alácsövezte, s a másfél holdas ültetvényből több hasznót ki tudott venni, mint más a tizenöt-húsz holdjából.

- Te, Rabi, meg kell ám térítened a káromat - mondta Zámbó, s hatszámjegyű összeget követelt a birtokháborító gazdától. Rabi gondolkodott, s megijedt a fizetendő összeg nagyságától. Azt ajánlotta, inkább beszéljék meg a dolgot. Összeültek s megtárgyalták, ki mit visz el, kinek mi jár. Aláírták a passzust a jegyző előtt, úgy tűnt, békesség lesz a gazdák közt. Később Rabi István feledékenynek bizonyult. Rájött arra, mégsem adhatja oda az ősi juszt, s nem vett tudomást az egyezségről. A másfél hold körül máig nem ült el a vihar. Így járt az idős Monostoriék menyé is Tóth Antallal. Monostoriék sokáig használták a földet, de az „átváltozás” Tóthéknak, a régi tulajdonosoknak kedvezett, akik kárpótlással óhajtották visszaszerezni a földet. Tóth Antalék győztek, a tábla hosszú-hosszú hercehurca végén csak bekerült a kárpótlási alapba.

Közvetlen összefüggés nem mutatható ki a földtulajdoni perek illetve a váratlan elhalálozások között, de vannak esetek, amelyekre a helybéliek azt mondták, a zákányszéki Vass Lajos és a forráskúti Rácz Sándor nem kapott volna infarktust, illetve agyvérzést, ha nincs a föl(d)fordulás. S nem kellett volna gyászolni a Gyapjas-dűlőben sem, ha nem kellett volna annyiszor bíróságra menni.

Idegesek az emberek. Most vagy soha - így gondolják, s attól félnek, hogy nem lesz miből élni. A félelmeket gerjeszti, hogy sok a munkanélküli Forráskúton. A 2150 lakosú faluban - mely csak 1989-ben vált le Üllésről - húszan kaptak rendszeres segílyt az önkormányzattól. Számuk 1994-re elérheti ennek tízszeresét is, hiszen kétszáz munkanélküli ekkor esik ki az állami ellátásból. Az ő helyzetükön nem segíthet már a földkiadó bizottság sem.

Ez a - Szekeres Ferenc vezette - bizottság az, amely a közátkok és szitkozódások tekintetében elvitte a pálmát a képviselőtestület és a téeszvezetőség elől. Keveset teljesítettek a földkiadók. A bizottságot megterhelte a komaság, ebből származtak a bajok. Ezerkétszázötven részaránytulajdonos ügyét kellett elintézni, ennyi a mentség. (Császár Lászlóék Zalaszentgyörgyön meg tudták csinálni - R.L.)

- A falu állapota jónak mondható, sokat fejlődtünk, az utak pormentesek, orvosi rendelőt építünk, fölújítjuk az iskolát, de a földhercehurca miatt az emberek nem tisztelnek már senkit - mondta Mezey Róbert jegyző. - Eddig nem került sor tettlegességre, de a szegénység növekszik, s 1994 vízválasztó lesz. Nem tudom, mikor fogy el a türelem. Aggódok.

Azt is tudnunk kell, mi történt a forráskúti Haladás Termelőszövetkezettel. Nos, Tóth János téese négyfelé szakadt. A központja, az egyik jogutód Üllésre költözött, Forráskúton másik három folytatta. Az egyiket nemes egyszerűséggel Forrásra keresztelték, Tóth János alapította. Hírlik, hogy ez a forrás is elapad, mert jogutód nélkül felszámolják. A gépek a Forrttech használatába kerültek, vezetője Maróti István, aki ugyan nem tartozott a Haladás felső elitjébe (elnök, elnökhelyettes, főkönyvelő, főágazatvezetők), de a brancs tagja volt régen is. A negyedik jogutód, a Forrker nem sokkal azután, hogy megalakult, kettéhasadt. Most az egyiket úgy hívják, hogy Forrásker.

A téeszvezetők árnyékba húzódva élnek. Szabó Imrét, a volt téeszelnököt és Tóth Jánost megfenyegették. A fenyegetők már nem a bíróságot és a pereket helyezték kilátásba, hanem azt, hogy a helyi agrárértelmiség reprezentánsait egyszerűen megverik.

*

Summa: Falvakban járunk Szeged környékén 1993 tavaszán, téeszeket látunk a teljes széthullás határán. Az osztás békétlenségbe torkollik, lehetetlen igazságot lelni. A vezetők akkor sem urai a helyzetnek, ha nincs mit osztani, és akkor sem, ha van mit szétcibálni. Aki kapja, marja Forráskúton és erélytelen végítélet Zákányszéken. Érvényes csak a naiv mese marad, az Egyetértés odavan. Tanulság: nem mindig az húzza a legrövidebbet, aki ellen a törvényeket hozzák.

Még jó, hogy Juhász Gábor állattenyésztésbe vetett hite töretlen.

VI. MINT A NYÚL A BOKORBAN

„Jó lenne, ha a megyei elnök nemcsak kicsi lenne,
de a jövőben lenne valami köze a gazdákhöz is.”

(Dózsa Károly)

Legyünk bátran földbirtokosok

Hallod-e, pajtás, nem akarsz te államtitkár lenni?
Mire a Rajkai: miért ne, államtitkár még úgyse voltam.

Dózsa Károly 1991-es balvégzetű uborkás kalandja során huszonöt hold Parker Mix-uborkája ment tönkre. Mindössze annyi történt, hogy a Debreceni Konzervgyár nem vette át a gazdáktól a termést.

- Uborkatemető volt a falu. A lehetetlenül hátrányos szerződés nem tette lehetővé, hogy pótoljam a veszteségeket. A biztosító kiröhögött. Ha jég verte volna el, talán lehetett volna valamit tenni. De a DEKO-val szemben a biztosító is tehetetlen volt.

Levittünk pár teherautó uborkát a román határ mellé, de az árusítást a rendőrök megtiltották. Inkább rohadjon az uborka itthon, minthogy megegyék a románok! Hatszáz mázsa amiatt pusztult el, hogy a vámos két napig nem volt hajlandó kijönni megnézni az exportszállítmányt. Kétmillió forint volt az összköltségem, az egymillió hitel után pedig fizettem a 30 százalékos kamatot. Volt agrobankos hitelem is, a kamatok a kezelési költséggel elérték a 42 százalékot. Ötmilliót buktam. Emellett még volt egy húszholdas „nullszaldós” paprikaültetvényem. Csúnya év volt a '91-es. Fel kellett számolnom a gépészeti vállalkozásomat ahhoz, hogy talpon tudjak maradni.

Dózsa Károlyt az uborkakudarc nem verte le a lábáról. Elmesélte, hogy ifjú vállalkozó korában megtanulta, milyen a pénztelenség. Ezzel most is így van, amikor a mezőgazdasági jövedelmezőséget számolgatjuk.

- Öt évet veszek alapul. Az 1991-es év csak vitt a konyháról, a '92-es év szolid jövedelmet hozott. Ha a kilencvenhármas évben ezt megismétlem, egy szavam nem lesz. Csak egy kis eső kellene. Mert a szárazság kezd nagyon gyanús lenni.

A harmincnyolc éves Dózsa Károly igazi földbirtokosnak tekinthető. Pedig belőle még Németh Miklós agrárminisztere, Hütter Csaba csinált mezőgazdasági vállalkozót. Tizenhat hold szántót hozott ki 1989-ben a téészből. A többi föld már az „Antall-érában” került a derecskei boldogemberhez. Rokonok adtak át művelésre tíz hektárt, Dózsa úr is vett tíz holdat. Azután mint mondja, tiszta véletlenül betévedt egy licitre, és volt neki egy darabka részarány-földje is. És még az a húsz kicsi hold, ami a Hortobágyon van. És az a kevéske rossz föld Nagykerekiben. Így jön össze a 120 hold. Semmi az, nevetséges, nem tétel.

A mesélő kedvű vállalkozóra - akinek akkora a bajusza, hogy körbe lehetne vele tekerni egész Derecskét - Kapronczi Mihály hívta fel a figyelmemet. A derék kiskgazdák tartottak egy megyei nagygyűlést Debrecenben, s a nagybajuszú embert is jelölték az elnöki posztra. Dózsa rövid és velős kortesbeszédet tartott. S noha később mégsem ő lett a megyei kiskgazdafőnök, amit mondott, mindenki megjegyezte: „Jó lenne, ha a megyei elnök nem csak kicsi lenne, de a jövőben lenne valami köze a gazdákhöz is.”

A fiatal gazda szeret nagyokat mondani, s ez igen jól áll neki. Tőle hallottam: Antall szeretett volna a kiskgazdák vezetője lenni, de ezt Torgyán és Vörös Vince nem akarták. Azóta nem szereti egymást Torgyán meg Antall. Aztán: Vörös Vincét ki kellett lógatni az ablakon ahhoz, hogy ne induljon a főtitkárságért. És a legszebb: Rajkai Zsolt ügyvéd sétálgat a rendszerváltás idején a miskolci főutcán. Egyszer csak odamegy hozzá a Kiss Gyuszi, s azt mondja neki,

hallod-e, pajtás, nem akarsz te államtitkár lenni? Mire a Rajkai: miért ne, államtitkár még úgyse voltam.

Izgalmas ember ez a Dózsa Károly. Árad belőle az új korszak dzsentrizmusa. Könnyű neki, mert a százúszholdas farmer értékes gépekkel rendelkezik. A 160 és a 80 lóerős traktorára, az ötfejes vetőgépre és a hatos kombinátorára a legbüszkébb. A legújabb SPC-vetőgépét épp a nagykereki úton szerelik össze - a nagykereki Sipos Imre vezérletével - a téészes traktorosok.

A szövetkezet 56 ezer aranykoronájából „kiment” 47 ezer, a 700 tagból megmaradt 150 üzletrészes. Mégis kevés a bátor gazda, panaszolja Dózsa Károly.

- Félnék. Kevesen vállalják a kockázatot. Pedig ha az ember nekiveselkedik, tizenöt nap alatt végez a tavaszi szántással - 120 holdon is! -, a négy nap alatt pedig kombinátorral is végig lehet menni a földeken. Ha nem esik az eső.

A gond az, hogy 1990 óta egyetlen négyzetmétert sem sikerült telekkönyveztetnem, pedig haverok is dolgoznak a földhivatalban. A bürokratakon múlik minden. Hogyan építsek tanyát, hogyan vezettessek be villanyt, vizet, hogyan húzzak fel egy színt a gépeimnek, ha ideiglenesen használok a földet? És hogyan telepítsek fasort a földjeim köré, amikor egy facsemete 80-100 forintba kerül? És ha kiderül, hogy mégsem az enyém a föld? Akkor felkelek és parasztháborút szervezek? Kinek van ahhoz kedve? Az a helyzet, hogy használok a területet, mégisincs egy deka földem sem.

Határszemlére indulunk, alig kell kimenni a faluból. Dózsa úr mozgékony alkat, mindig történik vele valami. Meg-megállítják, ide is beugrik, oda is benéz. Ő az, akihez mindenkinek van egy szava, akinek a támogatására mások is igényt tarthatnak, akinek számítanak a tapasztalatai. Ő a falusi vállalkozó.

A patrónus-kliensrendszer furcsa továbbélésének lehetünk tanúi a rendszerváltást három évében. Primitívebb szinten működik, mint a kommunizmusban. Az a néhány ember, aki feltalálja magát - akár sikeres vállalkozóként, akár vagány téeszvezetőként -, köztiszteltetére méltó polgárrá válik és hatalomra tehet szert a saját közösségében. Mit kell az új ügyesnek kitalálni? Hol lehet eladni a saját almán felül a barátokét is. Hogyan lehet az uborkára - a saját mennyiségen túl másokéra is - biztos szerződéseket kötni. Hogyan lehet a kárpótlási hivatali cimboráknak üzeni, ne csak egy-egy igénylő, hanem az egész kompánia ügyeit vegyék előbbre a sorban. A bizonytalan világban nagy befolyásra tehet szert az új ügyes, mert nagyon úttalanok az emberek. Ez a nagyhatalmú ember képes később értelmes együttműködések is kihajtani a marakodó közösségben, de csak akkor, ha a klientúra érdekei megegyeznek az övével. Ha más természetű ambíciókkal találja magát szemben, akkor lerabolja a bandát.

- A vállalkozó és a próféta erősen hasonlít egymásra - mondja erről Juhász Pál agrárszociológus. - A saját hübéreseiket sokan komolyan is veszik. Ez kétségkívül pozitívum.

Dózsát a faluban egy nagy tisztáson várják az „emberei”. A vetőgépét szerelik. Nincs hely, hogy műhelybe álljanak vele. Itt is áll egy pótkocsi műtrágya, ott is egy borona - szanaszét minden az utcákban.

- Még jó, hogy nem bántja senki sem - fogna bele a főnök elégedetten, de egy öregember - aki kívül van vállalkozói körön, s nem hübérese másnak, csak a törkölypálínkáknak - nekiront, vinné már el a rohadt masinát a ház elől, vegye tudomásul, ez itt nem szerelőcsarnok. Csúnya veszekedés kezdődik, amelynek az a vége, hogy elmehetnek a kommunisták a kurva anyjukba.

- Látod, ilyen marakodós lett a nép - meséli útközben a farmer. - Irigyelnek azért, mert ügyködök, mert jövök, megyek. Az öregemberek nem tudnak magukkal mit kezdeni. Söprögetik a ház elejét, s engem baszogatnak. Az öreg Szilágyi meg közben megszakad.

Odaérünk a szántóvetőhöz. A 66 éves Szilágyi Lajost nem piszkálja senki sem. A férfi köténnyel a nyakában, két fáradt lovával küszködik a földjén. Cigarettaszünet.

- Tizenöt évig voltam téesztag, de kiléptem, amint lehetett. Nem kizártak, jöttem magamtól. Vettem egy hétköblös földet, abból élek most is. Ez itt az ipam földje, ideiglenes földhasználatba' van, elkértük a téeszelnöktől. Nem értek semmit se. A törvényeket csak tódozzák-fódozzák. Miért nem adják, akinek köll? Csak cigánykodnak vele. Licitálni a saját földünkre, ki hallott még ilyet? Olvastam a Kisgazdapárt újságjába', hogy el lehet cserélni. Mentem a bizottságba', mondom a Porkoláb Gyuszinak - ez egy ilyen mindentudó fajta -, cserélni kellene. De hát senki sem volt mellettem, így aztán nem tudom, mi lesz ezzel a kis kukoricával. Ha elmegyünk licitálni, ötszáz forintnál úgysem adok érte többet. De vajon úgy az enyém lehet-e? Az a baj, hogy nem egy irányba megy a nép, hanem mindenki megy a maga feje után. Hát mi lesz így ennek a vége? Maga csak tudja, nem?

- Nem tudom - felelem, s mélyeket szívok a cigarettámból.

Az új földesúr

„Nehogy erre gyűjjék kend, de még
a tanyája felé se merjen nézni!”

Foghíjas a tájék. A parlagon hagyott földek: a senki földjei. Valamennyit kijelölték kárpótlásra, de még nem volt árverés. Az ország összes vetésterületeinek harminc százaléka bevetetlenül maradt 1993 tavaszán.

Virít a tavalyi kukoricaszár. Vásárosnaménytől, ha megyünk Nyíregyháza felé, végig ezt látni, hosszú kilométereken át. Van olyan vékony, keskeny tábla, amelyről le sincs törve a kukorica. Nem értem, sehogy sem értem. Közben a gazdák lázongnak, s kárpótlási hivatalba futkosnak, adnának nekik földet krumplinak, tengerinek vagy egy kis káposztának. Aki megkapta, s rámehetett időben a földjére, azzal kell kezdje, hogy leégeti a szarat. Traktor mögé akasztják az új gazdák a tüzes herkentyűket, s így vágtatnak végig az elhanyagolt földeken. Csupa füst és csupa láng a tavalyi tarló mindenütt, közben éget a kora nyári nap. Mi lesz itt, ha nem lesz eső - ezen morfondírozom, s befordulok a Gyöngyösi-tanya előterébe.

- Kinn van az öreg a földön - igazít el a fiú, s kanyargok tovább a kiszáradt kanális oldalában. Egy, csak egy legény van traktoron a vidéken, az ötvenhét éves Gyöngyösi Barna. Százhusz hold egy tagban - nem látni a végét. Egy ember műveli. Tizenhárom hektár búza, tizenkét hektár minőségi kukorica, a többi amolyan ócskább tengeri. Se víz, se fák, csak egy traktor meg a kopasz föld. Árokpartra huppanunk, szánkban fűszál nyikorog. Hogy' is van ez a mezőgazdaság?

- Nem vagyok ideges típus, nem szoktam felkapni a vizet - mondja Gyöngyösi Barna, s azonnal elhallgat. Aztán hirtelen körbemutat: sok benne a szik. Újabb vaskos csönd. Csak azért vette meg, mert ez az ősi föld. A juss. Testvérei nem akarnak gazdálkodni, ő azonban nem hagyja. Tavaly bérelte a területet a téeszől, visszaköltözött a tanyájába is. Téeszközpont volt ez a daliás időkben, akkor még jó volt itt kinn, a pusztában, a tanyásgazdák szomszédságában a téesznek. Csak később ment be a vezetőség a faluba, téglaházba, irodákba. Ott vannak most az irodisták munka nélkül.

Gyöngyösiék földjét 1949-ben - hat hold kivételével - tagosították. Hatvanig tartott a reménykedés, hátha vissza lehet valahogyan csinálni.

- Apámat nem lehetett rávenni, hogy belépjen. Elvitték, másfél évet kapott izgatás miatt. Volt két lovam, fuvarozásból éltem. Hatvanban beadtam a derekam. Török Áron téeszelnök látta, hogy rendesen járok dolgozni, s írt egy levelet az igazságügyi minisztériumba, engedjék már el az apámat. Elengedték. De a téeszbe nem ment, annak ellenére sem, hogy Áron bácsi hozatta őt haza. Azt mondta, nem bánja, ha belepusztul, akkor se. Hatvanhárom évesen kapott 260 forint öregségi nyugdíjat. Nehéz, makacs ember volt szegény, nem felejtette el, mint mondtak neki negyvenkilencben: „Nehogy erre gyűjjék kend, de még a tanyája felé se merjen nézni!”

Hatvanegyben traktoros iskolára kerültem. Gépen ültem 1976-ig. Akkor a doktor leparancsolt róla. Utána már csak tettem-vettem.

A Dózsa 61-ben egyesült másik két szövetkezettel. Az öreg elnököt - akinek ugyanúgy hat osztálya volt, mint nekünk - elküldték nyugdíjba, mert sokat beszélt, a járáson is összeveszett mindenkivel. Küldtek egy másik elnököt, az 85-ig bírta. Aztán jött egy harmadik, meg egy negyedik. Jöttek-mentek.

Amikor nyugdíjba mentem, négy évig libáztunk a családdal. Hetvenhatban egyesült Hajdúbagos és Sáránd, de érdekes módon a tanyáknak nem találtak gazdát, nem tartozott se ide, se oda. A téesz is beköltözött a falusi téglaházba, a tanya elkezdett romolni. Ajánlották, vegyem bérletbe. Jól van, így lett. No de amit itt találtunk! Nem mertünk kiszállni az autóból, mert derékig ért a paré. Meg trágya mindenütt. Kitakarítottunk, megjavígtattuk a falat, ez tavasszal volt. Ősztől kijártunk dolgozni, hoztuk a libákat. Három és ötezer között tartottunk. Többet nem akartam, mert ennyivel bírtam. Közben Sárándon csirkéztünk. A háromezer liba mellett négy-ötezer csirkét etettünk. Nem volt gondom a színházba járásra.

Négy évig béreltem a földet a téesztől, utána jött a rendszerváltozás. Szóltam a vezetőségnek, megvenném a tanya körüli birtokot. A szántót 130 ezer forint készpénzért adták, az udvart kivettem részarányba. Szerencsém volt, mert a vezetőségben is benne voltam. Az új elnökkel szót lehetett érteni. Az volt a célja, hogy minden föld kinn legyen - ha máshogy nem, bérletben a gazdáknál -, s a gépeket is el kell adni, mondta. '91-92-ben már szanaszét volt a tagság. Engem se nagyon érdekelt más, minthogy '92 végére kiadják a részemet. Ez december 31-én szépen meg is történt.

Még éppen időben, mert már mindent kezdtek széthordani a téeszből. Egy traktort tudtam elmenekíteni az árverésről. Ha egész nap szántok vele, 80-100 liter gázolajat megeszik. A sárándi elnök fia MTZ-ket vett, nekem ez jutott. Nem baj, a fiam gépszerelő, majd a többit is megreparálja. Van egy új, hatsoros vetőgépünk meg egy műtrágyaszórónk. A többi - a szecskázó, a csőtörő, a kombájn mind ócska.

Az a lényeg, hogy van.

Nagykerekai farmerhozomány

Itt, kérem, minden, ami mozdítható volt,
előtte törvényszerűen „gazdaságtalanná” vált.

Nagykerekai határában 52.845 aranykorona értékű földet találunk. Ebből 12.200 aranykorona került a kárpótlási földalapba, 4200 jutott a természetvédelmi területnek. A román határhoz közeli falu 1400 fős lakosa közül ezer a nyugdíjas. Hatszázötvenen a részarány-földtulajdonosok száma. Az emberek 95 százaléka a létminimum alatt él. Pék, cipész, szerelő nincs a faluban, férfi fodrász is csak egy, a Czeglédi Feri bácsi. A gyermekorvost, a fogorvost húsz perc alatt el lehet érni Biharkeresztesen, már ha van valakinek autója. Fogorvosi ügyelet a városban sincs hétféteken. A téészen kívül más munkalehetőség nem volt és ma sincs Nagykerékiben. '93 januárjában 142 aktív dolgozója volt még a szövetkezetnek. Tavasszal közülük hatvanat elküldtek tartós munkanélküliségbe.

Sipos Imre 44 éves, a Rákóczi utca 30-ban lakik, szép nagy házban nyögi a hitelrészleteket. Havi nyolcezer forint a havi jövedelme. Gépkocsivezető, traktoros és szerelő volt a téészen. Ő az első motorizált téésznemzedék középkorú tagja. Az a fajta ember, aki gyerekkorában ott állt a gépállomás öreg szakijai mögött, s elleste a mesterfogásokat. Zetorokat, Dutrákat javított. Képek a távoli múltból, amint Sipos Imre rövid ujjú kockás ingben fenn ül a kormánynál, fején kék svájcisapka. Mögötte a vontató platóján sildes egyensapkában, egyszínű világos ingekben az öreg nemzedék, az alapítók. Egy képfelirat: „A kombájnszerűről közvetlen az állam iránti kötelezettség teljesítésére a Terményforgalmi Vállalathoz, majd a tsz raktárába kerül a letisztított mag.” Egy brigádnaplóban találtam a képet, sárga kartonpapírra ragasztották, alatta állt az ominózus felirat.

Az állami gépállomásoknak sokkal nagyobb szerepük volt a kelet-európai mezőgazdaság kollektivizálásában, mint gondolnánk. A szövetkezetek nem termelhettek volna az első időkben hatékonyan az erőgépek nélkül. A nagy gépek állami monopóliumát kifejezetten gazdasági és politikai megfontolások indokolták. A téészek csak megerősödve, a hatvanas években létesíthettek önálló gépparkokat. Addig szabályos szerződést kötöttek a gépállomásokkal a nagyobb munkák elvégzésére. 1948-ban 110, 1951-ben pedig 368 gépállomás működött az országban.³⁷

A mezőgazdaságigép-eladás alakulása

Megnevezés (darab)	1990	1991	1992
Traktor	6115	2015	1732
Gabonakombájn	494	156	32
Pótkocsi	1191	431	322
Növényvédő gép (nagyüzemi)	529	190	170
Öntözőberendezés	34	28	96

- Az iskolapadból egyenesen a téészbe mentem dolgozni - mondja Sipos Imre, s nagyokat szív füstsűrös Symphoniájából. - Az első négy-öt évben napraforgó kórért dolgoztunk, annyira szegény volt az eklézsia. Nyolcvankettőben változott a helyzet, amikor bevezették a hektárt. A traktorosok jól jártak vele. De aztán lenyomták a bérszínvonalat a műszaki ágazatban. Rászálltak a normánkra.

³⁷ Donáth Ferenc: Reform és forradalom, Akadémiai Kiadó, 1977. 129. o.

Sipos Imre állítja, hogy egykorú társaival életüket és vérüket áldozták a nagykerek termelőszövetkezetért. Még háztájit sem műveltek, mert nem volt rá idejük. Tehenet nem tartottak otthon, mert nem volt ki megfejje. Mindketten tudjuk, hogy a traktoros büszkeséget épp az táplálta, hogy a nemzedék úgy gondolta, nem kell kaszával és kapával járnia a faluban. Bizott ez a generáció a technikai előremenetelben, és dédelgetett álmai között talán az is szerepelt, hogy közelíthet a városban élő, s a hatalom által favorizált ipari bémunkás életnívójához. A városi minták mindig is erősen hatottak a falura. Régi történet ez, kár lenne csakis a szocializmus időszakára korlátozni. Ahogyan „a XVIII-XIX. századi gazdaság arra készítette a parasztokat, hogy a vidéken élő kismemeseket tekintsék ideálnak az öltözködésben és a lakáskultúrában”³⁸, úgy a modern kor falusi embere iparcikkkel és a fogyasztás termékeivel veszi magát körül, s követendő mintának a technikával és infrastruktúrával ellátott várost tekinti.

Sipos Imre számára ugyanazt jelentette a traktor, mint a tízes-huszas évek emberének a cséplőgép. A tüzesgép, ahogy Illyés nevezte.

Firtatom, hogy hány téeszelnököt szolgáltak ki a nagykerekiek. Kiderül, hogy ötöt, illetve csak négyet, mert Kulik Imre kétszer is sorra került. Kulik volt az első, Kis Károly a második, de Kulikot még egyszer visszacsalták, aztán lett Csősz Gyula, a végén pedig Juhász Imre. Juhász volt a legrendesebb. Pedig Gáborjából járt át Nagykerékibe. De „eredeti” parasztember volt. Nem az elnökök vitték különben a prímét, hanem a főagronómusok. Nekik mindent jobban kellett tudni, mint az elnöknek. Az elnöknek az volt a dolga, hogy szót tudjon érteni a párttal meg az öreg téesztagokkal. Juhász ehhez nagyon értett.

- Az utolsó társaság már nem volt ilyen békülékeny - panaszoja Sipos Imre. - Ki ezt szedte össze, ki azt, ez is eltűnt, az is eltűnt. És nem mert szólni senki! Nagyon le van maradva demokrácia dolgában a mi közösségünk. Még az utolsó pillanatban volt 1500 anyabirka a téeszben, de fertőzött „lett” az állomány. Hm, gazdaságtalanná vált az ágazat, gyorsan fel kellett számolni. Elvitték a fejesek a birkát. Sertés került a juhok helyére, de az is gazdaságtalanná „vált”. Itt, kérem, minden, ami mozdítható volt, előtte törvényszerűen „gazdaságtalanná” vált. A végén, az osztozkodásnál már figyeltünk arra, hogy mire mondják: gazdaságtalan. Mert tudtuk, hogy abban lakozik az érték.

Végül a tervek. Családi gazdaság lesz Siposéknál. Az öcs és a Sipos-fiúk fognak össze, a nagyobbik gyerek is traktoros, mint az apja. De a jövődöbeli családi gazdaságnak is lesz Szabó Csaba agrármérnök személyében „agromókusa”. Az ő fejében születik a szakmai terv - s nem mellékes, hogy Sipos Imre a lányát a mérnök úr unokaöccsének szánja. Kárpótlási jegy és részarány-tulajdon lesz a fiatalok hozománya. Háromszáz hektárt szeretnének együvé tereelni ilyenformán a jövődöbeli farmerek. Szépek az elképzélések. Búzát, kukoricát fognak vetni, meg pillangósokat, köztük lucernát, legyen mit adni az állatnak. De fásítás is szerepel a programban, mert Jenő, a villanyszerelőből lett párttitkár, a későbbi téeszelnök-helyettes ezt nagyon elhanyagolta. Szabó Csaba nagyon nem szeretné, ha elsivatagosodna Nagykeréki határa. Az Erdélyből áttelepült mérnök huncut képpel mondja, a vadgazdálkodás is fontos. Hogy ideérve miért pont a gólyát említi, nehéz megfejteni. Ő azzal érvel, hogy ha nincs gólya, az egerek szétrágják a gátakat.

Szerintem már a fiatalok mennyegzőjére gondolt.

³⁸ Hoffmann Tamás előadása a Magyar Tudományos Akadémia Gazdaságtörténeti Társaságában, 1993. április 14-én. Nyomtatásban a Valóság 1993. októberi száma közölte.

Nádudvari milliomosok

Amit egész életünkben összeküzdöttünk, itt van, rajta állunk.

Hatmilliárd forint a Vörös csillag vagyona. Tessék szidni Nádudvaron Szabó Istvánt! „Ő tette a téeszt a nincstelen nádudvariak pucér feneke alá”. A Termelőszövetkezetek Országos Tanácsa egykori elnökének vitathatatlan érdemei vannak abban, hogy a nádtetős falucskában felépülhetett az Alföld gigantikus mezőgazdasági kombinátja. Akkorák a földek, s oly felszerelt a téesz, hogy valóban nincs párja. Irigykedtek is érte eleget. A bakonszegi káeftés téeszben undorral vegyült hangon ecsetelték, „hogyha a TOT és Kádár nem nyomta volna Nádudvart, Szabó is csak gatyaszáron szart volna, mint a többi hajdúsági téesz”. Nem bírják elviselni, még most sem, pedig hol van már Szabó István. A „zsarnok Szabó” szerint Rákosi hanyagolta el annyira a falut, mint az MDF. „Mindent, ami a föld fölött van, családi művelésbe kellett volna adni” - mondta a Népszabadság 1993. április 19-i számában.

Kiválókat keresek, de ez nem könnyű feladat. Egy barnaköpenyes ember hajt előttem örült sebességgel, ő vezet el Fejesékhez. Azt ígérte, megmutatja, mire megy a paraszt téesz nélkül. A műhelyfőnök vadonatúj Suzuki Swiftjét követem. Lemegyünk a térképről is, mire maszek táblát találunk. Egy ember motoros kertikapával araszol a hatalmas tábla szélében.

- Mi van veled, aranyapám, ezzel szántasz? - hangzik a szúrós kérdés, mire a kapás ember, Fejes Lajos megáll, s mentegetőzik: csak a szélét kaparja a földnek, mert elgázosodott. A traktor felé mutat, ott a báty és az öcs, odatalálok.

Fejesék nem túl beszédeseek. Beszéltek már eleget. Mind a hat testvér nádudvari téesztag. Csábító téma volt ez sokáig, mutogatni való az újságban. Szegények körül nagyot fordult a világ. Most mintha a Mélytengeri áramlás kései szereplőiként szólalnának meg.

- Nem dolgunk, hogy beleszóljunk az osztásba. Amit adnak, visszük, ami nekik kell, hát nekik kell. Csak annyit szoktunk mondani, hogy legyen azért igazságos - ez a legidősebb fivér, Sándor véleménye.

Csák Gyulának kereken harminc esztendővel ezelőtt ezt mondták a parasztok, „mit szóljon a nép, hogy régen is ez parancsolt, meg ma is?”³⁹ Az biztos, hogy Szabó még tudott parancsolni. Ma nem tudni, ki a főnök Nádudvaron. Talán csak Fazekas Lajos parancsol, a fekete-cserepes - ő is főként magának.

- Annyit tudok, hogy csinálni kell - mondja a mester, amikor egy ízben beállítok hozzá. - De nem mindig csinálják, hanem osztódnának meg gyülnének. Abból nehezen lesz búzatermés.

Alig több mint másfél hektár jut fejenként Fejeséknek, összesen 180 aranykorona a nekik járó alkalmazotti részarányföld. Sándor már nyugdíjas, Mihálynak meg ki kellett váltani az asztalos vállalkozói igazolványt - nem tartotta tovább a téesz a karbantartókat. A csinált vállalkozó és a testvérek kényszerből vették ki alkalmazotti földjüket. Olyan ez így, mintha a háztáji továbbélne.

- Szerencsétlen emberek nádtetős házaiból állt ez a Nádudvar - így szól a testvéri summázat -, most meg, látja, milyen házak vannak. Itt mindenki a téesznek köszönheti a jó sorsát. Nem lenne szabad megháborgatni. Úgy lenne jó, ha békében kétféle tudna menni. Aki úgy érzi,

³⁹ Csák Gyula: Mélytengeri áramlás, 1963 - Magvető, 62.old.

jobb lesz neki egyedül, mehessen. Aki meg maradni akar - mint mi -, az maradhasson háborítatlanul. De nem a mi szavunk számít itten. Miért pont mi lennénk a fontosak? Az apánk napszámos volt, nem volt egy deka földje sem. Amit egész életünkben összeküzdöttünk, itt van, rajta állunk. Nem ujjongunk, s nem lázongunk, a tíz hektár is jobb, mint a semmi.

A Szilas ellenkező irányban van, szintén jó tíz kilométerre a településtől. A távolban a kabai cukorgyár tornyai magasodnak. Folyik a földosztás. Mérnök, téeszvezető sehol. Se egy kút, se egy fa a közelben. Lehangoló az egész, ünnepélyességről szó sincs. Torgyán doktor más-képpen csinálta két éve Karcagon. Oda még jutott nemzetiszínű karó és szalaggal átkötött fehérkenyér. A Szilasban vékonyka nyárfagallyak jelzik a mezsgyehatárt, a parcellák közötti utakról szóban egyeznek meg a szomszédok. Háromszáz hektárt osztottak ki maguk között a részarányosok, az áldomást kólásüvegből itták. Ha elfáradtak, Trabantnak, Wartburgnak támaszkodtak. Sietni kellett, mert néhány nap és itt a május, vetni kell a kukoricát. Ideiglenes, gyorsított földkimérés ez, mérnököt, hogy véglegesítse a boltot, csak ezután kerítenek.

Közelebb szeretnék volna Nádudvarhoz, mondják, ide jutott föld, de nem baj, a jobbfele táblák messze esnek a falutól. Darányi Sándor 80 éves, ő az egyedüli, aki elérzékenyül.

- Soha nem gondoltam volna, hogy visszakaphatom a földemet. Most mégis...

Darányi Sándor boldog, a többiek is elégedettek. Indul a földosztó konvoj hazafelé. A kövesúthoz érve ki-kinéznak az idős emberek az autókból. Azt látják, hogy fiatal mérnökök műszerrel állítják be egy méregdrága kukorica-vetőgép automatikáját.

A nádudvari Vörös Csillag Mezőgazdasági Termelőszövetkezet 6.2 milliárdos vagyonán 5440 tulajdonos „osztózik”. A tulajdonosok fele (2850 tag) aktív és nyugdíjas. Rajtuk kívül kétezer hatszáz egykori tagnak a vagyonnevesítés idején semmilyen kapcsolata sem volt a téesszel. A kívülállói üzletrész-tulajdon nagysága meghaladja az 1,7 milliárd forintot. Az egy tagra jutó átlag-üzletrész kétmillió forint fölött van. Az ártándi üzemegységet - melyet 1978-ban csatoltak Nádudvarhoz - férj és feleség a hétmilliós üzletrész fejében vitte ki a téesszből.

A kiválás úgy alakult, hogy minden negyven téesztagból csak egy intett búcsút a közösnek, harminckilenc a maradást választotta. A tagság nem fogadta el a vezetőségnek a részvénytársasággá való átalakulásra tett javaslatát, abba ment csupán bele, hogy a vagyon döntő részét káeftébe vigyék át.

Nádudvar a szövetkezetet választotta. Kérdés, hogy jól választott-e, amikor megriadt a részvényektől?

Suba Imre falvédője

Aki megnyikkan, mehet a búsba a földjével.

Nem könnyű szóra bírni Subáékat. De elég nehéz eljutni magára a halápi tanyára is, mert tengelyig ér a sár. Aztán meg, hogy ott ülök jó félórát, csak nem érkezik meg az ember. Tárgyalásra ment a téeszbe, most van épp az osztzkodás. Azt mondja az anyja, mindennap odajár, mégse akar vége lenni.

- De hát biztos nem nőhöz megy - próbálom oldani a feszült hangulatot, de Suba úr neje és az anya nagyon bizalmatlanok addig, amíg az ember meg nem érkezik. Tanyán vagyunk. Sose lehet tudni, miféle szándék vezeti ide az idegent.

Hazatér aztán Suba úr, szép gömbölyű ember, s kedélyesen mosolyog minden kérdésemre. Mintha azt suttogná, „jól van, komám, mondd csak, nem a te bőröd viszik a vásárra”. Barátkozunk.

- Mit intézett a gyűlésben? - kérdezem.

- Nem sokat - feleli Suba úr, s mély hallgatásba burkolózik.

- Sokan voltak?

- Egy fenét. Hájszen ez a baj. Kilencszáz a tag, a közgyűlésben meg ott vannak százketten. Aztán meg megy a szöveg, hogy ilyenek a téeszben, meg olyanok.

Subáék tormáznak. Hosszú ideje termelik ezt a Németországban oly kedvelt növényt. A gazda megneszeli, hogy nem sokat értek a tormához. Meg is kérdezi, láttam-e már ilyet. Mit képzelsz, mondom, s átveszem az évődést, már ettem is. Mégghozzá tubusból! No, akkor sokat tudhat a tormáról, feleli Suba úr nevetve, s elmeséli, annyi munka van a tormával, hogy azt elképzelni is nehéz.

- Az csak a teteje, hogy nyolcvan forintot kapunk kilójáért. A tormaszüret előtt még el kell dugványozni, a palántot kis dugványtokba beletenni, 25-30 centire egymástól a töveket. Aztán szépen kicsíráztatjuk. Ha kibújik a földből, bakhátba rendezzük. Három hétre rá megfejeljük, mert csak egyet kell meghagyni azon a pici területen. Aztán lepermetezzük gomba ellen. Gazoljuk, kapáljuk, ősszel meg naponta levelezzük.

- Ezt mind maguk csinálják, Suba úr? A napszámosnak mi marad?

- Maradna éppen, ha találnék napszámost erre a munkára.

- Itt vagyok én. Mennyit ad, ha elszegődöm?

- Tavaly hatszáz forintot fizettem egy napra. Idén hozzácsapom az inflációt, úgy lesz belőle nyolcszáz forint. Megvan az egyezés?

Tréfálgozunk, de emberem komolyan veszi a világot. Jól tudja, hogy mibe kerül nyolc kalács. Suba Imre tizenkilenc évig volt növénytermesztő a téeszben. Halápon, ahol Lókódiék apáról fiúra hagyományozták a téeszelnökséget, jó világ volt a parasztra. Subáék már 1972-ben ötven holdat béreltek a tormának. A Lókódiak adták a földet, kitalálták a fifikáját, orrukra is koppintottak érte, de nem bánták.

Suba Imre kétmillió forintért vett traktort a téesz-árverésen, s szeretne még egy MTZ-t, érdemes hát közelebb húzódni a főnökséghez. A téesz különben - mondják - nem túl gáláns az új tulajdonosokkal szemben. Ha valaki bérletben műveltet, száz forintot kap aranykoronánként. „Aki megnyikkan, mehet a búsba a földjével.”

A vezetők - beszélnek - összevásárolták maguknak a földeket. Hogy Lászlónak, az elnöknek 100 holdja lenne, a főnökségnek 400 holdja. Erre mondja egy derecskei gazda, bárcsak így lenne. Ha az elnökök felvásárolgatnák a földeket, mindjárt máshogyan állnának a paraszt földjeihez is.

- Volt idő, hogy azt hittük, a bérlet miatt el is zárják Lókódiékat - meséli Suba úr a téeszidőkről. - Jól megcincálták őket. Hatvannégyben kezdődött. Ezer forint volt a bérlet évente. Egy holddal kezdtük, de most már vége van. Tavaly megvásároltam a területet.

- Mennyit vett? Két holdat, hármat?

- Nem éppen. Húszat. Ennyi bőven elég, ennek még ellátok a végébe, bírok vele. Már ha beáll hozzám napszámosnak...

Suba úr bízik a jövőben, nem fél a konkurenciától. Azzal vágja el a beszélgetés fonalát, hogy nem kell fölöslegesen filozofálni, és akkor mindenkinek jobb lesz. Dolgozni kell, élni kell, enni kell.

A sparhert fölött himzett falvédő. „Fehér galamb száll a falu felett, viszi az én bánatos lelkemet”.

Suba Imre nagyon szereti ezt a falvédőt, gyakran olvasgatja a rajta lévő versikét. Ha valami nagy baja van, csak megáll előtte, s elolvassa egyszer, elolvassa kétszer. De amikor nagyon elfárad, akkor is jó hatással van rá a falvédő szövege. Ha meg dühöng, megnyugszik tőle.

- Ki érti, miért olyan fontos az ember számára egy ilyen egyszerű, semmi falvédő? Nincs értéke, a széle foszladozik, mégis többször éreztem már, hogy nem tudnék meglenni nélküle. Az embert, látja, ilyen kis dolgok is boldogíthatják.

„Ez a bót készen van”

A Nyugat csinálja az embargót,
mi pedig bukfencezünk egyet.

Falkában járnak éjszaka a lopók, s nem elég baj a Nyugat húsembargója, még rá is gyűjtják az emberre a hodályt. Vagy a pusztai hordák szétverik a sorompót, mint megtörtént Tornyaiéknál az Alföldi-tanyán.

- Mivel verték szét? - kérdem, s a kutyákra sandítok.

- Amivel szokták: kézzel. Mennek haza a diszkóból, kiugranak az autóból, s kitépik a cölöpöket. A kutyák hallgatnak. Tán jobban is teszik, ha elbújnak. Mi is lapítunk. Ülünk a konyhában, s azért imádkozunk, hogy ne jöjjenek beljebb. Mert az senkinek sem lenne jó. A sorompót összerakjuk újra. Csak ne haljon meg senki.

A tanya térbeli elhelyezkedése ideális. A főút mellett széles sáv, a láncos kuvaszok (ha éppen nem bújnak el) itt üldözik a tolvajt. Bentebb száz-százötven méternyire L-alakban helyezkednek el a hodályok. Régiek, kopottak, a célnak megfelelnek, nem akar senki bennük bálákat rendezni. Az L-betű felső végét lezárja a lakóépület, ami szintén nem nagy, de kényelmes. A házat kerítés övezi. A belépő előtt parányi kert. Konyhakerti növények, répa, hagyma, pár szál sárgavirág. Maga a ház egyetlen nagy szoba, mint régen. Ágy van benne, kettő, és egy gáztűzhely, kék kannában a víz. Tévé nincs, rádió van. A berendezés férfias, de asszonykéz nyoma látható a polcokon.

Tornyaiék mozgólatai biztosak, gesztusai természetesek, mondatai öntudatosak. Semmi leereszkedés, de semmi fennhéjázás. Panasz csak annyi, amennyit a bárányembargó indokoltá tesz. Pániknak nyoma sincs, pedig nehéz a megélhetés.

A Hortobágy nehéz próbatétel a pusztai ember számára. A föld nem tűri a fát, nyáron nem ismeri az árnyékot, télen hagyja, hogy átrohanjon rajta a jeges szél. Itt nincsenek egymáshoz bújó meleg falvak. Merő magány ez a romantikus vidék. Mégis, ott van a mélyben az indulat, a gyilkos. Kutyák torkát egyetlen mozdulattal átmetsző, kíméletlen gyilkosokról, felégetett nyájokról szólnak a történetek - ma is.

Kétszáznyolcvan - 16-17 kilós - bárány maradt Tornyaiék nyakán. A hús mázsája 1600 forint. És mikor ütött be a szerencsétlenség? Amikor már éppen kezdtek a juhászok egyenesbe jönni.

- Pedig a bót készen van - meséli ifjabb Tornyai Ferenc, s egy bádögibrikben kávé melegít. - Három év alatt hárommillió háromszázharmincezer kell kifizetni a gazdaságnak. Részletre vettük a telepet. Hatszáz birka fér el nálunk. Száz hektár legelőt bérlünk. Adták szívesen, csak vigyük. Ötvenezret fizetünk. Huszonötöt tavasszal, huszonötöt ősszel. A lényeg, hogy megvásároltuk, mi lennénk tehát az első magántulajdonosok. Szerencsénk volt, mert elsőbbséget kaptunk. A papa meg én '88 óta béreljük.

- Hová adják el a bárányt, ha nem mehet Olaszországba?

- Nem tudjuk. Minden leállt. Új nevek vannak mindenféle. A felvásárlási jogot kiadták maszekba, az újak se boldogulnak. Nyolcszázezeret buktunk. A Nyugat csinálja az embargót, mi pedig bukfencezünk egyet. A báránnyal nem lehet várni, drága a takarmány. A gyapjúval ugyanez a helyzet. Negyven forintért csúfolják kilóját. Hogyan szurkoljuk le így az évi egy milliót?

Szép kék szeme van az öreg juhásznak. Tornyai Ferenc bejárta az egész Alföldet. Téeszjuhász volt Újlétán meg Debrecenben, előtte Hevesben alkalmazták darabbéresként. Mindene a birka, enélkül nincs élet. Lenne aranykoronája, nem érdekli.

- Nincs énnekem időm arra. Akinek hiányzik, menjen érte. A fiammal váltjuk egymást. Este nyolcra elfáradunk, mint a fene. Beesünk az ágyba, de csak félálomban szunnyadunk. Fülelünk, ki jár erre, mit akar. Úgy alszunk, mint nyúl a bokorban. Álmunkban is dolgozunk, fejünk, nyírunk, elletünk.

Mégse kellünk senkinek.

Egy zsákfalú hétköznapijai

Másfél hektárt kapott a falu határában, elhagyatott környéken. Annak idején még a török is kikerülte.

Told községbe Biharkeresztesről visz az út. A falu a közigazgatási zsargonból kölcsönzött kifejezéssel élve: zsáktelepülés. Útra lenne ugyanis szükség Mezőpeterd felé.

Négyszáztizenheten élnek itt, távol a világ zajától, s távol a világ kitüntető figyelmétől. A falu lakosságának hatvan százaléka nyugdíjas, harminc százaléka munkanélküli. Sokan tengődnek néhány ezer forintos szociális segélyből.

Told öregedő falu, de az előregezés nem ma kezdődött. A lakosok fele az ötvenes években is időskorú volt. Erdei Ferenc is beszámolt arról, méghozzá a harmincas években, hogy az ország 12 éven aluli korcsoportja a falusi össznépeség vonatkozásában - 1930-ban - 27,2 százalékos volt, ugyanez a városokban ekkor még csak 18,9 százalék. Az előregezés a negyvenes évek végére erősödött fel. Az 1990-es rendszerváltás viharában Darai Károly polgármester fejéhez verték az emberek, hogy a kommunizmus alatt öregedett el a falu. Nos, ez nem így történt.

Amíg volt munka, a munkaképes korú felnőttek a biharkeresztesi térszben vagy az állami gazdaságban dolgoztak. Jelenleg mindössze tíz személy dolgozik a szomszédos városban.

Hat telefon és kilenc autó található a faluban, ebből kettő a nyugati márka. A község legidősebb embere a 84 éves Buczkó Mihály. Vállalkozó sokáig csak egy volt, savanyítással foglalkozott, de az áruját nehezen tudta eladni. Egy bolt van meg egy kocsmá, a pap Böszörményről jár ki Toldra temetni. Kevés a földtulajdonos. Nagy Gézának hatvan, Béres Károlynak 12 hektárja van, Molnár Elek 8 hektárt kapott vissza, Ceglédy Ferenc és Papp Gyula 4-4 hektárt hozott ki a térszéből.

A cigányok száma 103. Szószólójuk a vajda. Sok a problémájuk, nehéz szociális körülmények között élnek. A faluban átlagosan havi egy bűneset fordul elő. A cigányok szoktak összeverekedni, halálos áldozatra nem emlékszik senki. Az önkormányzatnak 1993-ra 700 ezer forint az esetenkénti szociális segélykerete. A hivatal 500 ezret fizet ki a családoknak nevelési segélyként. Sok vita van a pénz elosztása körül.

Ezerkilencszázkilencvenkettőben két lagzit tartottak Toldon. Egy gyerek született, kettő ember meghalt.

Az önkormányzatnak nincsenek földjei. Ha valaki házat épít a faluban, 25 ezer forint építési támogatást kap. A cigányok ezt hamar elköltik. A templom rogyadozik, tízmillió kellene a felújítására.

A gyerekeket iskolabusz viszi Biharkeresztesre. A helyi óvodába húsz gyermek jár. Hetvenöt Hajdú Bihari Naplót, tizenöt Népszabadságot és három Magyar Hírlapot fizetnek elő a lakosok - más lapokat nem olvasnak az emberek Toldon.

Papp Gyula a templom mellett, a Kossuth utca 5-ben lakik, csinos háza és két gyermeke van. A térszben segédmunkásként dolgozott 1979-től 1990-ig. Az apja és az anyja részarányát vette ki örökség fejében. Másfél hektárt kapott a falu határában, elhagyatott környéken. Annak idején még a török is kikerülte. A térsz négyezer forintot kért a szántásért. „Itt, Toldon, annyit kérnek, amennyit nem szégyellnek”.

Hozzákezdtek boronálni, később abbahagyták. A jegyző ugyanis szólt, hogy várjanak a földkiméréssel június elsejéig. Senki sem értette, miért mondja ezt, amikor április vége van, vetni kell.

Papp Gyula türelmetlenül várja a traktorost. De az késik. Nem lehet lázadozni ellene, mert a traktoros nagy úr. Papp Gyulának nincsen vetőgépe sem, jobb csöndben maradni és türelemmel várni.

A faluban senkinek nincs gépe. A téeszben ugyan felajánlották a nagy Rábákat, de kinek van arra pénze? Kértem, miért nem fogtak össze. Papp Gyula szerint nem volt összefogás, és soha nem is lesz. Veszekedés, marakodás, az bezzeg van. Például a juhok miatt. Nem adták, bíróságra ment a tagság. Szabálytalan volt a vagyonmérés. Emiatt is bíróságra ment a tagság.

Papp Gyula munkanélküli. Fűtő-karbantartó volt egy időben az önkormányzatnál, de összekülbözött Daraival. Azt mondta a polgármesternek, „itt a kulcs, azt csinálsz vele, amit akarsz”.

Papp Gyula szikár, magas férfi, keze oly nagy, hogy elveszik benne a kávéscsésze. Mismásol, ez sincs, az sincs. Kiderül, mégis juthat valami az osztzkodásból.

- Az anyósom, az apósom és én kivettük a toldi téeszirodát. Darálót szerettünk volna benne, ipari árammal. Százhuszezres üzletrésszel hoztuk volna ki. A közgyűlés nem hagyta jóvá. Újra kiírják. Harminckilencéves vagyok. Két gyerekem van: Valamit kell magammal kezdeni.

A Papp-család tíz hízót nevel. Egy-kettő megvan százhusz kilós is. Pappék nem adják oda senkinek hatvan forintnál olcsóbban kilóját.

- Aztán menjek a közértbe és vegyek százért mócsingos húst? Nem, akkor inkább mind megesszük.

Pappéknak hat tejelő marhájuk van. Tizenhat forint huszonhárom fillért kapnak egy liter tejért. A betéti társaság üzemelteti a csarnokot. Minden literből lejön ötven fillér. Ez a bété haszna.

Papp Gyula ritkán mozdul ki otthonról. Legutoljára Eger mellett, Noszvajon volt a feleségével kirándulni, 1976. január 24-én. A gyerek minden évben nyaral. A nagyobbik, Szilárd tavaly Erdőhorvátiban, azelőtt Zánkán töltötte a szünidő egy részét. A kicsi ötéves, legmesszebb a szülői háztól Debrecenben volt. A család gyakran jár rokonlátogatóba Nagyváradra és Püspökladányba.

Papp Gyulánét faggatom, mit esznek.

Harminc kiló kenyér fogy havonta. Negyedévenként levágnak egy disznót. A húst egy részét eladják. Emellett 10 kilogramm csirkehús a havi penzum, ugyanennyi liszt és krumpli. Két üveg étolaj, egy kiló rizs fogy a háztartásban havonta, száz üveg befőtt ősztől tavaszig. A gyerekek hetente két üveg félliteres szörpöt megisznak, az havonta négy liter. Bor, sör, pálinka nincsen, a család nem fogyaszt alkoholt. Van viszont a cigaretta: napi két doboz Symphonia. Kávé négyszer tíz deka. Havi tizenöt liter tej, tizenöt doboz tejföl, tizenöt csomag tízdekás vaj. Pappné minden másnap süt valami aprót.

A tízes években egy uradalomban szolgáló igáskocsis vagy béres heti negyedkiló húst kapott, reggelire szalonnát evett kenyérrel, az ebédje tésztaleves volt vagy főzelék, a vacsorája krumpli. Egy öttagú bérescsalád évi fogyasztása: száz kilogramm disznóhús, tíz kilogramm marhahús, 12 kg disznózsír, egy szekér burgonya, 365 liter tej és 12 liter ecet.⁴⁰

⁴⁰ Bosnyák Béla Oros község gazdasági és társadalmi rajza címmel adott be egy pályázatot a Galilei Kör 1909-1910. évi pályázatán, ebben szerepeltek a fogyasztásra vonatkozó adatok. A pályamunka első díjat nyert. Oros Szabolcs megyében van, Nyíregyháza és Bogdány mellett. 1910-ben a falunak 4737 lakosa volt, a szerző tipikus cselédfaluként mutatja be.

Az élelmiszer-fogyasztás alakulása Magyarországon
(egy főre jutó, kilogrammban. Forrás: FM)

Megnevezés	1989	1993 (becsült)
Csontos hús	54	42
Baromfi	23	19
Tej (liter)	220	150
Tojás (darab)	364	340
Cukor	42	35
Liszt	110	95
Sör (liter)	104	102
Bor (liter)	22	31
Égetett szesz (liter)	5,3	4,5

Papp Gyulának egy fekete öltönye van, ezenkívül egy pár gumicsizmája, egy pár bakancsa. Félcipőt ritkán vesz a lábára.

Az asszonyka négy kiló Ideál mosóport használ el havonta, hagyományos mosógéppel mos, a porszívó motorját elvitte a szerelő. Van egy nagy mélyhűtőláda meg egy kicsi, a tévé színes. Egy palack propán-bután gáz minden hónapban. Pappék cserépkályhával fűtenek, őszől tavaszig 60 mázsa fa szükséges a lakás fűtéséhez. A használt Mazdájuk tizenkét éves.

Részleteket nem fizetnek, nem politizálnak. Várják, hogy mi lesz. Csak abban bíznak, hogy éhezni nem fognak.

Középparaszti reneszánsz

Hát én azt mondom, inkább hordják szét, minthogy tönkremenjen.
Hogyha valaki akar valamit, ne akadályozzák.

Béres Károly ötvenkilenc éves, a Széchenyi utcában lakik, lentebb, mint Pappék, egy laposban a falu szélén. A csöndes öregembernek szerencséje volt a téeszbe vitt földjeivel. A trehány bürokráciának köszönheti, hogy vállalkozó lett.

- Elnézték a papírokat. A föld nem lett megváltva. Amikor '89-ben szóltam erről az elnöknek, el akart küldeni. Azt mondta, hagyjam ott a téeszt, mindent, ha annyira kell a föld. Jól megfeleltem neki. Ha mindent kiveszek az utolsó rövig, akkor is lesz annyi közöm a téeszhez, mint neked. Az asszonyéval együtt összesen huszonnyolc hold esett ránk. Szerettem volna „ráadásba” egy traktort, de nem adták. Kellett másnak. Nehéz a nincset elosztani.

Béres Károly két éve lépett ki a szövetkezetből. Tapasztalatokért gyakran fordultak hozzá az emberek, felkérték például földkiosztó bizottsági tagnak. Egy időben a téeszvagyon osztásában irányító szerepet vállalt, de aztán elment a kedve a civakodástól.

- Összeírogattuk, hogy mit vinnének a kiválók, de hát kevesen voltunk, s a téeszközségülés kimondta, semmi sem jár nekünk. A kiválók bírósághoz fordultak, erre a közgyűlés még keményebben szavazott: minden marad a téeszben. Itt tartunk. Lemondtak az emberek a gondolkodásról és idegenkednek az újtól, ez tartja őket a szövetkezetben. Na most hogy nekem már kinn volt a nevemen a földem, úgy nézett ki, könnyen beszélek, amikor másokat buzdítok.

Az első új „középparaszti” esztendő a család számára az 1991-es volt. Béres Károlyék ekkor óvatosan indultak, s csupán három és fél hektárt műveltek. Két és fél hektárt lucernával vetettek be, s mindössze egy hektárra vetettek kukoricát. Ezt elverte a jég. Hét mázsá termett az egy árva hektáron. Ekkor még nem volt biztosításuk. Megfizették a tanulópénzt.

A '92-es esztendő jobbnak bizonyult. A nyolc holdon vetett lucerna 250 mázsát, a három holdas árpa 75 mázsát, a 17 hold kukorica meg 550 mázsát termett. Ez volt a tulajdonképpeni indulás éve. A család tagjai lelkesedtek. Az állami gazdaság megvásárolta tőlük a kukoricát. Összel száz mázsát, tavasszal 60 mázsát sikerült eladniuk. A többit feletették az állatokkal. A negyvenhárom hízóból huszonötöt mindenféle szerződés nélkül le tudtak adni.

- Volt itt egy kereskedő, azzal biztatott, tartsunk disznót, ne féljünk, megadja az árát. Ki is fizette a kilónkénti 80 forintot, a malaccal tehát jól jártunk. Fejőstehenünk az első perctől kezdve volt, nyolc darab szép magyartarka. Napi 140-150 liter tejet fejtünk tőlük, 16 forint harmincnyolc fillért kaptunk a tejért. Az aszály ellenére sem voltunk elégedetlenek.

Béresék tejszövetkezetet alakítottak. A Nádházy és Társa Betéti Társaságnak adják el a tejet. Béres Károly menyé vezeti a tejcarnokot, egy csordást alkalmaz a társaság. Béres Károly menyé elmondja, sajnos lovuk nincsen. Pedig anélkül a farm nem sokat ér.

- Fiatalok vagyunk, de szeretjük a földet és az állatot. A sok vitát, ami arról szól, ki az ügyesebb, a farmer-e vagy a téesz, szerencsétlenkedésnek tartom. A téesz meg az egyéni gazdálkodás nem fog együtt menni. Vagy a téesz marad, vagy a gazdák jönnek, csak ez lehet, semmi más. Mondja a téesz, azért nem adja a vagyont, mert a téesztagok - már megbocsásson, mint a cigányok - széthordják a gépeket, állatokat. Hát én azt mondom, inkább hordják szét, minthogy tönkremenjen. Hogyha valaki akar valamit, ne akadályozzák.

- Az ideiglenes földhasználat mennyire zavarja magukat?

- Úgy tekintjük a földünket, mintha örökre a mienk lenne. Fasort ültettünk a szélébe, véglegesnek gondoljuk a boltot. Ha elvennék, elvennék vele az életkedvünket.

Házigazdámnak a faluban elfoglalt státusza a tulajdonképpeni középparaszté. Tegyük kitérőt.

A két háború közötti időszakban a legkiterjedtebb nagybirtokok a dunántúli „parasztmegyék” (Vas, Zala, Tolna és Baranya) mellett Hajdú-Biharban és Szabolcsban találhatók. S noha 1936-ban a feudális eredetű nagybirtokrendszeren alapuló mezőgazdaságban dolgozik a földművelő népesség 36,1 százaléka (ebből 20 százalék az említett „parasztmegyékben”), a gazdagparaszság javát az Alföldön - Pest, Szolnok és Hajdú megyékben - találjuk.

A módos középparasztság erői két nagy városunk, Debrecen és Szeged köré összpontosulnak. E tényből Molnár Erik már a harmincas években arra következtet, hogy a nagy paraszti vagyonok nem közvetlenül a mezőgazdaságból, hanem a kereskedelemről kerülnek ki. A még mélyebben rejlő okok közé tartozik, hogy a jászkun és a hajdú területeken már 1848 előtt is léteztek a szabadparaszti gazdálkodás hagyományai, a Dunántúlon azonban a mozdulatlan feudális nagybirtok útját állta a középparaszti vagyonosodásnak. Az 5-től 50 holdas birtokokon gazdálkodó középparaszt alföldi megerősödését elősegítette az is, hogy az Alföldön erőteljesebb volt a század első évtizedeiben az elszegényesedés (az 5 hold alattiakat nevezik a szakírók szegényparasztoknak, ám az 5 hold alatti szőlőbirtokosokat már nem sorolják ide). Műveltségi vetülete a kérdésnek, hogy a Dunántúlon 1936-ban 96 százalékos az írástudás mértéke, ugyanez az Alföldön csupán 88 százalékos.⁴¹

A mi szempontunkból azért fontos a középparasztságnak a háború előtt betöltött szerepére utalni, mert ez a vagyonos paraszti réteg lett volna a falusi polgárosodás és a vállalkozóvá válás folyamatának modern értelemben vett elindítója a negyvenes évek végén. Nem véletlen, hogy a kollektivizálás ezt a paraszti potenciált szemelte ki az ötvenes évek fő célpontjául. Ez az az időszak, amikor a kereskedő, kisárutermelő, a falu és a város között kapcsolatokat tartó „parasztpolgár” eltűnik a látómezőből.

De nem tűnik el véglegesen, s nem szorul vissza a perifériára teljesen, hanem abban a pillanatban színre lép, amikor a hatalom különféle közéleti megfontolásokról ugyan, de engedményekre kényszerül. A hatvanas években vagyunk, a kádári szocializmus második gazdaságának időszakában. „A falusi polgárosodás - állítja Kovách Imre - történeti jelenség, amely nem a politikai rendszerváltozással született.”

A tulajdonától megfosztott, de hagyományait megőrző középparaszti réteg a hetvenes évek elejére tökéletesen beilleszkedett az illetményfölddel, a háztájival és a kisegítő gazdasággal bővülő állami szövetkezeti keretekbe. Erre utal, hogy ekkor lépett át a kistermelői szféra az önellátásból a piaci termelés intenzívebb szakaszába. Míg a század első évtizedeiben 25 százalékos a mezőgazdasági kisüzemek értékesítési aránya az egész termelésen belül, ez az arány 1970-ben 37, 1975-ben 51 százalékos, a nyolcvanas években pedig meghaladja a 60-62 százalékot.⁴²

⁴¹ Molnár Erik Szentmiklósy Lajos álnéven tett közzé egy elemzést 1936-ban. A magyar agrárkérdéshez című tanulmányát a Gondolat közölte II. évfolyamának 4-5. számában (253-269.o.)

⁴² Kovách Imre: Polgárosodás falun - in: Hagomány és modernizáció, Az Agrárszövetség programját megalapozó társadalom - és gazdaságtörténeti háttér tanulmányok, Dél-Alföldi Média Kft., 1993. 255-260.o.

A háztáji és a kistermelés nyújtotta előnyöket azok használják ki hatékonyan, akik rendelkeznek a családi gazdálkodás alapvető tudásanyagával, s azzal a mentalitással, ami a régi világ középparasztjait jellemezte. Ilyen a Béres-család Toldon. Béresék az új birtokbalépéstől számítva két éven belül megtöltötték tartalommal a középparaszti kereteket. A tejjáéledés következtében nekik van a legtöbb esélyük arra, hogy a család megéljen a mezőgazdasági vállalkozásból. Jóval több lenne ez, mint önmagának a státusznak az újjáélesztése.

Középparaszt és mezőgazdasági vállalkozó egymástól látszólag jól elkülöníthető kategóriák, de a rendszerváltás forrágában állandóan egybemosódtak. A középparaszti státusz továbbél, de csalódnánk, ha azt hinnénk, hogy minden egykori középparaszt leszármazottjából jó vállalkozó lehet. Egyelőre tartja magát az a nézet is, hogy a középparaszti birtoknagyság - az 5 és 50 hold közötti terület - önmagában elegendő lenne ahhoz, hogy a hagyományos parasztgazdaság újjáéledjen. Vigyázzunk, és emlékezzünk a hetvenes-nyolcvanas évek földiás síkeire. Vajon akkor a birtoknagyság összefüggött-e a termés eladásából származó milliókkal?

Jól emlékszem a Kovbojok című kétrészes dokumentumfilm legendás főhősére, aki városi diplomásként bérlí a földet, s naív öntudattal indítja a kor politikai lehetetlenségei miatt később ugyan elbukó vállalkozását - de vállalkozást indít. Föld nem volt tulajdonában egy négyzetméternyi sem. A nyolcvanas évek közepén bemutatott film arra hívta fel - sajnos visszhangtalanul - a figyelmet, hogy a hagyományosan termelő parasztgazdaság megszűnt. A termelésbe ugyanis nem paraszti tudásanyaggal rendelkező rétegek is bekapcsolódtak. A negyvenes éveket követő legélesebb fordulat tehát a nyolcvanas évtizedben következik be, méghozzá azzal, hogy színre lép a mezőgazdasági vállalkozó.

Méghozzá nem is kevés. Jól elkülöníthető ekkor már azok részvétele a második gazdaságban, akik főállásban nem a mezőgazdaságban élnek. „A két és félmillió mezőgazdasági kistermeléssel foglalkozó háztartás 44 százaléka kizárólag vagy főleg saját fogyasztásra termelt, 38 százalék nagyobb volumenű ártermelést folytatott, de még hagyományos módon, míg 18 százalék volt azoknak a kisüzemeknek az aránya, amelyeket több-kevesebb joggal vállalkozásnak lehet tartani.”

Van tehát előzmény, s Béresék is foglalkoztak háztájival a hetvenes-nyolcvanas évtizedben. A kutatók kimutatták, hogy a volt közép- és gazdagparaszt családokból származó mezőgazdasági kistermelők ugyanakkor mégis könnyebben meg tudták tartani szüleik társadalmi helyét. Ebben a vonatkozásban továbbvívó a megszakított polgárosodásnak, de éppen az a lényeg az egészben, hogy nem a birtoklás segítette őket mindehhez, hanem maga a tevékenység. A kert, a földia, a bérelt föld, a háztáji. A földbirtok önmagában nem csodaszer. Béresék sem kizárólag abból élnek, hogy földjük van, hanem abból, hogy eladják a tejet.

Béres Károly boldog ember, mert újra középparasztnak érezheti magát, s ez a falu értékrangsorában sokat számít. De a család motorja mégsem ő, hanem a tejtermeléssel és értékesítéssel foglalkozó menyé. Ő az a modern értelemben vett vállalkozó, akinek - lám, milyen precíz munkát végez az ember - még a nevét is elfelejtettem megkérdezni.

A skanzenléstől a reformvályogig

A Dózsa a szegényebbeket fogta össze, s tömörítette a törpebirtokosokat. A Győzelem jutott a cselédeknek.

Emlékezetes nap a földiak számára 1949. március 21-e. Jól elverték ekkor a gazdákat a községházán. Négy „középparasztot” leckéztettek meg s vittek el. Kőrösi Andort, Belku Antalt, a főjegyzőt, Nagy Józsefet meg Bonczos Imrét. Ők négyen számítottak Told legnagyobb birtokosainak. Bonczos Imrének 250 hold földje volt.

E naptól kezdve átok ült a falura. Kőrösi Andort 1956-ban még egyszer elverték, úgyhogy ő akkor el is költözött a faluból. Ezután kezdődött a módszeres falurombolás. Elvitték Biharkeresztesre a Földműves Szövetkezetet, a kovácsot, az általános iskola alsó és felső tagozatát. A téeszt is Kereszteshez csapták.

Három téesz működött Toldon. A Győzelem, a Dózsa és a Petőfi. Utóbbihoz csatlakoztak a kulákok, amikor már látták, hogy nincs mit tenni. A Dózsa a szegényebbeket fogta össze, s tömörítette a törpebirtokosokat. A Győzelem jutott a cselédeknek. A Petőfi egy telet élt meg, mert 1950 tavaszán beolvasztották a Győzelembe. A Dózsát 1956-ig békén hagyták. Béres Károly először a Dózsa tagja volt, de mivel a Dózsát '56 után szétrobbantották, számára is csak a Győzelem maradt. A Győzelem 1971-ben beolvadt a keresztesi Aranykalászbba.

Az Aranykalász elődjei: a Petőfi, a Lenin, a Rákóczi, a Szabad Föld és az Új Élet termelőszövetkezetek. Ezekhez jött még a toldi Győzelem, a bedői Rákóczi és a bojti Aratás. Hatalmas téesz, eredménytelen gazdálkodás. Jöttek-mentek az elnökök. Akadt közülük olyan, akit azért menesztettek, mert sok eső esett Biharkeresztesen.

A legtöbb jótétemény mégis Szabó László nevéhez fűződik, aki jelentős reformokat vezetett be a nyolcvanas évek elején.

Szabó elnök rájött arra, hogy leáldozott a hagyományos gabonatermesztésnek, nem érdemes tovább állattal sem kínlódní. Elhatározta, hogy a téeszt az idegenforgalom varázslatos központjává teszi. Kidolgozta a szövetkezeti „skanzen” korszakos terveit. A megvalósítás során kicserélte a még használható traktorokat muzeális darabokra. Úgy vélte, ez kell a turistának. Állóhengeres gőzmasinákat vásárolt, a tagság nem győzte csodálni a használhatatlan, rozsdás roncsokat.

A géppark modern szemléletű átfómálása után a viszonylag jól működő baromfitelep átalakítása következett. Az elnök ugyanis tudta, hogy a baromfinak is leáldozott. A csirketelep helyén káposztasavanyítót létesített.

A legenda szerint néhány ezer üveg savanyúságnál nem készült több a keresztesi savanyúcentrumban. Egy kamion nemrég vitte el az üvegeket. De az elnök nem keseredett el. Elhatározta, hogy megújítja a magyar építőipart, s kidolgozta a reformépítkezés új technológiáját. Megépítette a nyolcvanas évek magyarországi viszonylatban legmodernebb vályogverő üzemét - ez ugyan nem lett volna eleve halálraítélt ötlet, de balszerencsájére ekkor éppen téglaház kellett mindenkinek. A kor nem érti meg a nagy szellemeket. A mai jövedelmi viszonyok között több esélye lenne a vályognak.

Az elnöknek egyik utolsó vállalkozása volt, amikor harmincmilliós költséggel felépíttetett egy keverőüzemet, de az a szemtanúk szerint már be sem indult. Viszont a skanzennel és a savanyítógyárral szemben volt némi haszna: kétmillió forintért még el lehetett adni.

Angyalok földjei

Ha meghalok, dobjanak le belőle annyit,
amennyi a koporsómat betakarja.

Találkoztam egy almás gazdával Tarpán, Madai Kálmánnak hívják. Megkérdeztem tőle, leszerződött-e már a termésre. De nagyon hamar leszerelt.

- Maguk mindig olyan okosakat tudnak kérdezni. Miféle szerződésről beszél, ember? Nincs itt semmiféle szerződés, az almát úgy adjuk el, ahogy tudjuk. Almát nem adnak az almáért, csak pénzt.

Debrecenből indultam szabolcsi látogatásra május elsején. Sehol nem láttam útközben majálist, csöndesek voltak a falvak. Gulács határában egy biciklis öregasszony csatlakozott hozzám. Arról beszélt, hogy gonosz a nap: már májusban mindent megéget. És elsütött egy viccet arról, hogy ilyen melegben a békák sem tanulnak meg úszni. Megkérdeztem, hová megy, mit csinál ilyenkor május elsején.

- Nem csinállok én már semmit se - felelte -, csak jövök-megyek. Megnézem, mi van a határban.

- A földjét keresi, igaz-e.

- Nem keresek semmilyen földet - vontam meg vállát a garabonciás asszony -, az én földem már fenn van az égben.

- Hogyhogy?

- Úgy, hogy felküldtem egy parcellát magam előtt az angyaloknak, kínlódjanak vele ők, míg odaérek. Cserébe azt kértem, ha meghalok, dobjanak le belőle annyit, amennyi a koporsómat betakarja.

Így értünk oda Bihari Sándorhoz, aki két tehenet fogott igába, úgy boronált május elsején, délután fél négykor. Hét éve bérlő a maszek földet, krumplit akar bele vetni. A tehenek küszködtek, mert melegük volt.

- Tizenhat éves a Szekfü, húsz helyen sérült a lába. A másik Kati, ő tízéves. Nyugodt jószágok, de meleg van, s a naptól elvadulnak, elapadnak. Hoztam nekik vizet a kannákban. Én majd akkor eszem, ha hazamegyek.

Megérkezik a katonagyerek egy motorral. Pesten szolgál, tegnap jött, holnap utazik. Diszkó, majális nemigen érdekli, de nem szeretne eke után sem állni, ha leszerel. Könnyűszerkezet-lakatos és hegesztő. Talál majd munkát Gulácson, reméli.

A negyvennyolc éves Bihari Sándor tavaly őszi óta munkanélküli. Az apja és a nagyapja után járna neki és a feleségének 18-18 aranykorona a térszől. Tervezik, hogy a juttatott földbe is krumplit, kukoricát vetnének.

- Most nyílik a kökényvirág. Ha Szent György előtt két héttel kijövünk a határba, négy hét alatt mindent elvégzünk. Nem leszünk gazdagok, de elboldogulunk. Csak adnák már oda.

Guláctól jó két óra az út Nyíregyházáig. Végig az út mellett kopott, elhanyagolt földek. Üres a határ. Bihari Sándor az egyetlen, akit munkával láttam ünnepelni. Fáradt voltam, ez a lelkemig ért, s azóta bennem van. De nem akarok ezzel semmit sem mondani: dolgozott, hát dolgozott.

Csak súgnék halkan valamit, emberek. Adjátok neki oda a sok bevetetlen földet. És akkor biztos, hogy jövőre lesz búzátok és borotok.

A békességről valaki másnak kellene gondoskodni.

*

Summa: Vállalkozó-félék lépnek színre. Egy nagybajuszú ember Derecskén ötmilliót veszít az uborkán, a másik magányosan gyűri a hektárokat egy szem traktorával. Nagykerekin házasság duplázza a birtokot, a juhászok „bótja” készen van. Toldon hosszabb időt eltöltünk, s a lassan haladó földosztás kérdései mellett nagyobb figyelmet szentelünk a faluszerkezet alakulásának és az életminőség változásainak. Szereplőink között elszánt fiatalokat találunk, akik nem látják borúsan az életet. Egyikük úgy fogalmaz, a földbirtok önmagában nem csodaszor, középparasztnak lenni is csak akkor érdemes, ha van hová eladni a tejet. A koránjött vállalkozó humoros kalandjait követően összeakadunk egy garabonciás öregasszonnyal, akinek a koporsónyi föld is elegendő. Végül szorgalmas szántóvetőbe botlunk, s hagyjuk magunkon eluralkodni kissé a költészetet.

VII. SZEKÉR SZALAD A LÓ ELŐTT

„Az az ország, amelyiknek nincsen gyarmata,
gyarmatosítja saját mezőgazdaságát”

(Kopátsy Sándor)

Torgyán Józsi, hozzál fűkaszt!

Előbb parlamenti képviselő lett, a diplomáját csak néhány héttel később vehette át a gödöllői egyetemen.

Még 1990-ben történt. A Parlament folyosóján Torgyán József, az akkor még egységes Kisgazdapárt vezetője a következőket mondta.

- Fidesz? Mi az? Ezek a diplomás taknyosok még szántóföldet sem láttak.

Meghallotta ezt Áder János fideszes képviselő, s így szólt: „Te, Józsi, kihívnálak egy kaszáló-versenyre”. Merthogy Áder, bár jogot tanult az egyetemen, Csornán nevelkedett, apjának régebben legelői, marhái voltak. Torgyán rájött, hogy megfogták, s elmosolyodott:

- Rendben van, de akik engem ismernek, tudják, van otthon fűnyíróm.

Áder rövid gondolkodás így felelt:

- Jól van, Józsi, hozzál fűkaszt. De a néppel, amelyik megválasztott, azt eteted, amit azzal vágsz.

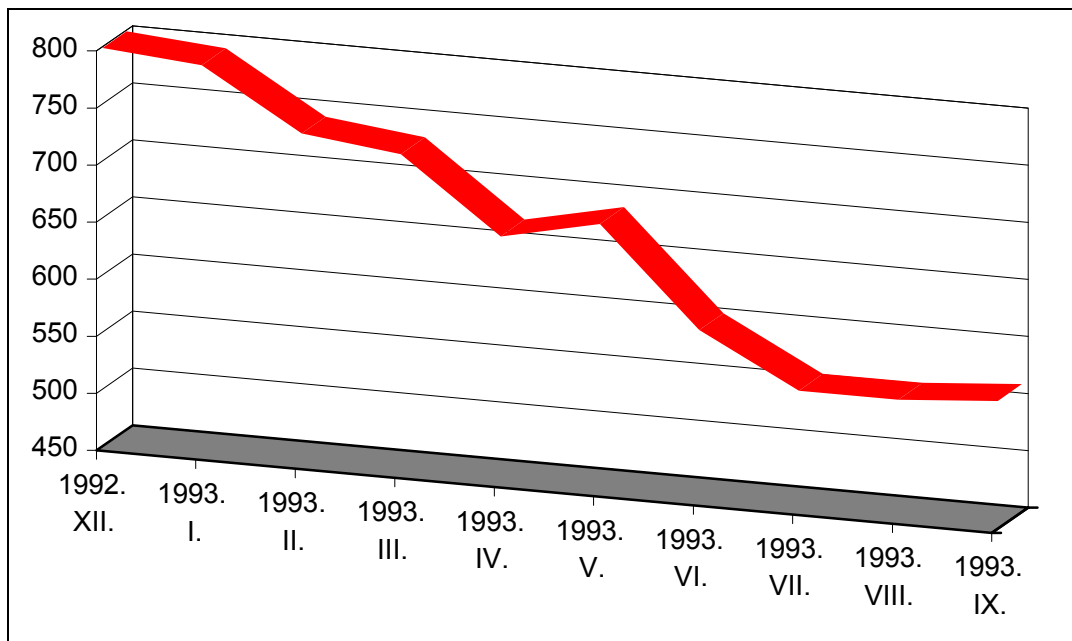
A mikszáthias anekdota az Országgyűlés legfiatalabb képviselőjétől származik. Glattfelder Béla, a Fiatal Demokraták Szövetségének agrárszakértője előbb parlamenti képviselő lett, a diplomáját csak néhány héttel később vehette át a gödöllői egyetemen. Képviselőként indult államvizsgára. Diplomamunkájának egy fejezete ugyanarról szólt, mint törvénymódosító javaslata. Glattfelder „A mezőgazdasági szövetkezetek átalakulásának hatása a mezőgazdasági termelésre” címmel írta egyetemi szakdolgozatát. Hja kérem, egy fiatal ember legyen praktikus.

- A diplomámra ötöst kaptam - így a képviselő -, a törvényjavaslatommal viszont megbuktam. Sepsey Tamás kivagdalta belőle a legjobb részeket.

A képviselőt arra kértem, mondja el, meddig tarthat a kárpótlás.

- Az első, a második és harmadik kárpótlási törvény által benyújtható igények elbírálása még nem fejeződött be. Mindaddig, amíg az utolsó igényt el nem bírálták, nem fejeződhetnek be a földárverések. Pedig ennek gyors lezárásához gazdasági és társadalmi érdek(ünk) fűződik. Egyrészt a szövetkezeteknek végképp meg kellene bizonyosodniuk arról, hogy a használatukban maradó földek közül mennyit művelhetnek a jövőben, de azt is tudniuk kellene, hogy a tagjaik földjeivel mi a helyzet. Az igények elbírálása további hónapokat, esetleg fél évet is igénybe venne. Ezáltal tovább erősödne a szövetkezetek tulajdoni jogbizonytalansága. A kárpótlásra benyújtott igény 1993 nyarán meghaladta a 200 milliárd forintot, az állam viszont 50 milliárd forint értékű kárpótlási jegyet bocsájtott ki. A kormány a vagyonpolitikai irányelvekben rögzíti, hogy csak 20 milliárd forint értékű állami vagyont lenne tanácsos tőzsdére bocsátani. Ha ilyen módon folytatódik a kárpótlási jegyek állami vagyonra történő átváltása, akkor a jegyek végső felhasználására csak évek múlva kerülhetne sor. Viszont egy csomó jegy 1994-ig kamatozik.

Ezer forint értékű kárpótlási jegy tőzsdei átlagára

- Az, hogy esetleg egymillió ember is kárpótlásban részesül, milyen következményekkel járhat? Megnyugszik-e ettől a háborgó társadalom?

- Nincs olyan bolond Magyarországon - már bocsánat a szóért -, aki hajlandó lenne készpénzért részvényt venni, amikor megveheti kárpótlási jegyért is. Más kérdés, hogy azok az állami vállalatok, amelyeknek részvényeit kárpótlási jegyért meg lehet vásárolni, nem tudják megtenni, amit a Zwack, hogy piacra dobna egy kétmilliárd forint értékű részvénycsomagot. Ezt a Pick szalámigyar sem teheti meg.

A kárpótlási törvény előírja, hogy az állami vagyon megvásárlásakor a kárpótlási jegyet névértéken kell elfogadni. Ma a kárpótlási jegy a címletérték ötven-hatvan százalékán áll. Ez a névérték negyvenvalahány százaléka. Az ezer forint értékű állami vagyonért tehát föl kell ajánlani 430 forint értékű jegyet. Ha kevés az állam által felkínált állami vállalat, akkor az történik, hogy a befektetők még olcsóbban vásárolják a kárpótlási jegyet. Ez elégedetlenségekhez vezethet, hiszen a kárpótlásra jogosultak száma az egymillió főt is elérheti.

A társadalom igazságérzetével már nem lehet mit kezdeni, mert megvan a törvény, s azt végre kell hajtani. Attól félek, hogy a kormány nem tudja befejezni a végrehajtást, mert nem lesz rá elég ideje. A maga részéről népszerű intézkedést hozott, mert odaadta az embereknek a kárpótlási jegyet, ezzel megsimogatta a buksijukat, „benneteket különféle sérelmek értek, megérdemlitek a kárpótlást”, és odaadta az erről szóló iratokat. Viszont igazából nem ad a sérelmekért semmit sem. Hanem azt mondja, majd a következő kormány elintézi a 250 milliárd forint értékű vagyon kiosztását.

- Hogyan kamatoznak a jegyek 1994-ben és azután?

- Épp ez az. A következő kormányra óriási nyomás nehezedik majd, hiszen minden kárpótlottnak az lesz az érdeke, hogy tovább kamatozzanak a jegyek. A jegyek a kibocsájtástól számított három évig a mindenkori jegybanki alapkamat hetvenöt százalékával kamatoznak. Tizenhat százalék körül mozog a jelenlegi kamat (1993. június - R. L.). Lényegesen kisebb a mértéke, mint az inflációé. Ha a jegyek nem kamatoznak tovább - mert 1994 elején letelik a törvényben előírt három év - pánikszerű gyorsasággal meg kell majd tőlük szabadulni.

Egészen tragikus ügyekre számítok. Nem tartom kizártnak, hogy 1994-95-ben a kárpótlási jegyek árfolyama akár 10 százalékra zuhanjon.

- A kárpótlási jegyről eleinte azt hittük, hogy föld vásárlására való. Aztán kiderült, hogy készpénzzé lehet tenni. Miért baj ez?

- Ez nem baj, csak hogy az első kárpótlási törvény végrehajtása során kiadott az állam 150 milliárd forint értékű kárpótlási jegyet. Ehhez jön a második és a harmadik kárpótlási törvény, az már összesen 220 milliárd. A kamatokkal együtt ez újabb negyven milliárd forint. A csapdából úgy törhet ki a kormányzat, ha újabb negyven-ötven milliárdos állami vagyont jelöl ki. A kárpótlás végösszege 350 milliárd forint körüli összegre rúg majd. Eddig a kibocsájtott jeggyel szemben 5 milliárdnyit váltottak át a tőzsdén állami tulajdonú vállalati részvényre. 1994 végén, '95 elején véget ér a kamatozás. Mi lesz itt a pénzpiacra számítok.

- Mi történik akkor, ha a következő kormány nem garantálja a kárpótlási jegyek további kamatozását?

- Az állami vagyon veszít az értékéből. Hogyan lehet azt megoldani, hogy a kárpótlási jegy értéke közben növekedjen? Nem tudom, mi lesz ebből. Most, 1993 nyarán olyan nagy értékű vállalatok részvényeit meg lehet venni a kárpótlási jegyért, amelyeket simán el lehetne adni dollárért a külföldieknek. A MOL Rt., a Matáv részvényeiért kapkodnának az amerikaiak. Nem értem, miért jó az, ha a privatizációs bevételtől elesik az állam. S miért jó az, ha a nyakunkon marad Diósgyőr vagy a patthelyzetben lévő több állami nehézipari vállalat. Rosszabb egy ilyen ipari vállalat, mint a megműveletlen pusztaság.

- Beszéljünk a mezőgazdaságról. Meddig bírja az ágazat a terhelést, s mikor lesz rend?

- Nem bírja. Miért, Ön szerint bírja? Normális működéssel már nem lehet számolni. A beruházások gyakorlatilag megszűntek, hitelek nincsenek, a bankok elhúzódtak a téeszektől.

- Mi az Ön számára a legfőbb tanulsága az agrárátalakulásnak?

- A kárpótlással kívánják létrehozni a nemzeti középosztályt. Úgy azonban nem lehet tulajdonosokat gyártani, hogy rámutatnak emberekre, s azt mondják, „vállalkozzatok!” Vállalkozást csak olyan közegben lehet indítani, ahol kockázatvállalási hajlandóság mutatkozik. Ahol csak vagyonosztogatás folyik, ott nincs kockázat. A csinált vállalkozó fölveszi a hitelt, a hitelért megveszi az állami vagyonból a részvényeket, amit letétbe helyeznek, ám ha az illető nem tudja a hitelt visszafizetni, a letét elveszett. A magánvagyonát nem kockáztatja. Hozomra kap valamit, amivel vállalkozik, és ha az nem sikerül, a hitelbe kapott semmit veszi vissza az állam. Nincs benne kockázat, ezért ebből vállalkozás nem lesz, csak síbólás. Ez történik a szövetkezetekben.

A Fidesz az 1994-es választásokig nem óhajt szövetkezeti törvénymódosítást. Ennek politikai oka, hogy a fiatal demokraták nem bíznak meg a kormánypártokban. A magyar mezőgazdaság: fekete doboz. A Parlament tovább rázódik, s nem lehet tudni, mi jön ki a dobozból. Jó példa erre a hatpárti megbeszélés. Először megállapodás született arról, hogy csoportos leválás esetén elegendő legyen a tagok ötven százalékának szavazata, s hogy nem kellene ragaszkodni a kétharmados szavazattöbbséghez. Ezzel mindenki egyetértett. Tíz perc múlva jött egy újabb változat, mely már azt tartalmazta, hogy kapjanak a kívülálló tagok is teljes szavazati jogot. Merthogy egyharmad-kétharmad a beltagok-kültagok aránya a téeszben. Ebben is egyetértés volt!

A szövetkezeti törvény hatálybalépése után az átalakult szövetkezeteket még be sem jegyezték a cégbíróságok. Ilyen szövetkezetekről dönteni eléggé kockázatos lenne. A csoportos leválás feltehetőleg ezért került le a napirendről, bár a parlament mezőgazdasági bizottságának kormánypárti tagjai nem vonták vissza javaslatukat. A Fidesz kérte, hogy vonják vissza, ám miután ez nem történt meg, kivonult a tárgyalásokról. Zsiros Géának kiterjedt a rokonsága, közülük többen szövetkezeti tagok illetve kívülálló tulajdonosok. A csoportos leválás kapóra jött volna számukra, mert tovább lehetett volna növelni a családi vagyont. Ilyen szempontok is működtethetik a demokráciát!

Fától az erdőt

Ugrott az erdő, az út melletti tölgyest
elcserélték egy hatéves fenyvesért.

A zalai lankákon gazdálkodó Bagodi Mezőgazdasági Szövetkezet végelszámolásra készül. A végelszámolás olyan sajátos jogi-közgazdasági formula a nagyüzemi mezőgazdaságban, melynek során a szövetkezet a vagyonából még képes kifizetni összes tartozását, s jogutód nélkül megszűnik. Felszámolásra akkor kerül sor, ha a szövetkezet vagyona nem elég az adósságok törlesztésére.

A végelszámolást maga az elnök végzi, így ennél megbízhatóbb átmentési formula nem létezik az agrárgazdaságban. A szövetkezet elnöke, a lengyel származású Jozwiak Bernard mindenesetre évek óta azon fáradozik, hogy a szövetkezet működőképességét megőrizze. Ennek érdekében vállalja jellegzetes ütközéseit, s nem riad vissza a meghökkentő megoldásoktól sem. Újabban a magántársasággá való átalakulás módjait kutatja, ezért elnök-kollégái gyakran a szövetkezet esküdt ellenségeként nevezik. Erre ő azt feleli, hogy nevezék, ahogy' akarják, ő még akkor is boldogítani fogja a bagodi parasztokat, amikor emezek már a munkaügyi hivatal folyosóját koptatják.

- Miért kardoskodik oly elszántan a 'végelszámolás' mellett?

- Erre akkor van szükség, hogy ha nincs értelme tovább egybentartani a céget. Az ugyanis, hogy új típusú szövetkezetté váltunk, csak arra volt jó, hogy tisztázzuk a jogi helyzetünket, a tevékenység nem változott meg gyökeresen. Az új típusúhoz fűzött illúziók - a tulajdonviszonyok tisztázása ellenére - hamar szertefoszlottak. Azt kellett látnom, hogy hiába az átalakulás, a szövetkezeti formát a politikai nyomás hatására egyszerűen nem fogadja el a közgazdasági környezet. Csak a hatvan főnél kisebb létszámú, illetve a 100 millió forint termelési érték alatti cégeket támogatja a kormányzat. Miután ezt felismertem, nem akartam a végső bukás felé sodorni a szövetkezetet. Előbb-utóbb úgyis bekövetkezett volna a felszámolás. Azt mondtam, előzzük meg a bajt, szedjük szét mi, közgyűlési jóváhagyással a téeszt, s ne bízzuk magunkat a vakvéletlenre.

- Mennyire befolyásolta a maguk életét a Zsiros-féle - csoportos kiválást tartalmazó - parlamenti előterjesztés?

- Megerősítette bennem azt, hogy a gazdasági környezet kiveti magából a szövetkezetet. Nem szeretnék bántani senkit, de sok kollégám kivár a felszámolásig, s amikor az utolsó tehén is elment a vágóhídra, amikor az utolsó fillér is elfogyott a bukszából, széttárják a kezüket, s azt mondják, „gyerekek, végünk van”. Ezt nem akarhattam. Esélyt kerestem arra, hogy a működtethető részt megőrizzük. A közgyűlést végül sikerült meggyőznöm. Az emberek megértették, nem lehet felemelt kézzel várni, hogy idejőjön Zsiros Géza, s mindenkit hazazavarjon.

- Mekkora vagyont és mennyi embert érint a végelszámolás? És ha jogutód nélkül megszűnik a szövetkezet, mi történik az emberekkel?

- Amikor két éve átvettem a téeszt, háromszázan voltunk. Százötvenen maradtunk. Idén nyáron a tagok saját pénzéből a téesz területén létrehoztunk egy káéftét. Semmi üzletrész, semmi holdingozás, kizárólag készpénz van benne. Nyitott volt, hogy ki lép be a tagok közül ebbe a klasszikus magántársaságba. A káéfté biztonságos társasági forma. Ha van külföldi befektetője, komolyan kell venni, s nem lehet ide-odatologatni, mint a szövetkezeti törvénnyel

a szövetkezeteket. E káéfté jogi személy, ez foglalkozik a tehenészetünkkel. Szeptember elsejével pedig a kft-tulajdon része lesz a szövetkezeti vagyon egy része.

- Hogyan? Hitelekblől?

- Voltam egyszer Egerszegen, Kupa Mihály tartott egy előadást. Azt mondta, tessék átalakítani a szövetkezetet, tessék igénybe venni a reorganizációs hitelt, tessék újraindítani ezt az egész lepusztult kuplerájt. Igaza volt abban, hogy pénzügyi alapokra kell helyezni a gazdaságok működését, csak annyi a bibi, hogy a tévében mutogatott hitel a valóságban nem létezik. Én két bankkal tárgyaltam. Ígéretet kaptam arra, hogy az új cég reorganizációs hitelekblől vásárolhat magának vagyont. Elkészítettük a terveket, mégse kellettünk senkinek. Azt mondták, menjetek a fenébe. Ha nem ezt mondták, akkor előálltak azzal, hogy mégsem tizenöt éven belül kellene azt a tartozást kigazdálkodni, hanem hét éven belül. Amikor átdolgoztuk hétévesre a terveinket, azt mondták, gyerekek, nem jó, legyetek szívesek öt évre csökkenteni a visszafizetés idejét. A banki tárgyalások során világossá vált számomra: a bankároknak nem hiányzunk.

Mire minden kívánságot teljesítettünk, s átdolgoztuk harmadszor, negyedszer a terveinket, akkor mondták, a tizenöt éves japán hitelkeret már sincsen, és a másik sincsen, a harmadik sincsen. Szóval: egyszerűen nem óhajtották finanszírozni a szövetkezeti kalandunkat. Egyetlen bankot találtunk végül, amelyik pénzt adott a vagyon kivásárlásához. Az OTP-t.

- Milyen vagyon ez, s hogyan történik a kivásárlás?

- A káéfté berendezésekkel, gépekkel, műhelyekkel, fejőházakkal együtt megveszi a szentgyörgyvölgyi marhatelepet, de ugyanúgy megveszi a hatszáz marhát is. Ehhez kell 800-1200 hektár nagyságú földbérlet. A káéfté 38 tulajdonosa munkát ad 55-60 embernek. A cég a munkahelyteremtésért tízmillió forintos állami támogatásban részesül. A szövetkezet tízmillió forintot ettől a bagázstól ajándékba soha a bűdös életben nem kapott volna.

- Mi lesz a többi tevékenységgel?

- Az emberekkel tisztáztam, hogy a szövetkezet nem képes mindenkiről gondoskodni. Mégsem megy az, hogy mindenkit kirugdalunk az utcára. Alakulna egy másik káéfté is, ez venné át az ipari ágazatot. Megállapodtunk az ott dolgozó emberekkel, hogy közös megegyezéssel megszűnik a munkaviszonyuk a szövetkezetben, nem fizetünk a felmondási időre pénzt, végkielégítést sem kapnak. „Cserébe” ingyen és bérmentve megkapják a gépműhelyeket december végéig.

- Ki jár ezzel jól?

- Mindenki. A traktorosoknak nem kell bérleti díjat fizetni, ezenkívül a piacot és a szövetkezeti infrastruktúrát ingyen használhatják. Öt hónap elegendő ahhoz, hogy felmérjék, igen, tudunk ezzel foglalkozni, vagy pedig le kell mondani róla, s más után kell nézni. Bizony elég nagy a kockázat, de ki kell próbálni. Bele kell kóstolni abba, hogy mit jelent, ha a saját pénzemet fektetem be, s ennek tudatában loholok a munka után. Ez egy esély. Legalább még ez megvan.

- Ha jól értem, akkor Önnek az a célja, hogy mindent, ami a szövetkezetben működik, magántársaságokba mentse át. A végelszámolás végén automatikusan megszűnik a szövetkezeti tagsági viszony is. S mindent egybevetve: jogutód nélkül szűnik meg maga a téesz. Bevált forma ez az országban, vagy bagodi specialitás? Az Alföldön találkoztam olyan átalakulással, amelyet „cselédholdingnak” neveztem el. Káéfték lesznek a téeszblől, s van egy vagyonkezelő holding, amelyik...

- ...amelyik kurvára okos, ott van a központban, s megmondja mindenkinek, hogy mit kell csinálni. Igen, ilyenről én is hallottam, csakhogy nekem ez az egész nagyon gyanús. A holding nem működött olyan kis cégeket, mint mi vagyunk, ez csak mese. Ha holdingot szeretnénk, akkor az egész megyének kellene azt létrehozni, s benne lenne mondjuk az összes tejtermelő gazdaság. Az elnök megtart magának és még néhány embernek munkahelyeket, ez a holding, jól mondja, cselédholding. Ha én egy holding főnöke vagyok, nem tudok a székemből jobb döntéseket hozni, mint Fodor Laci barátom, aki reggel, délben, este a szentgyörgyvölgyi telepen van, ő ugyanis a tehenészet egyik tulajdonosa. Vége annak, hogy az ágazatvezető hetente egyszer kísétál a területre, aztán meg bejön az irodájába, s meghozza a jobbnál jobb döntéseket. Nincs mese, ott kell lenni, ahol a pénz működik.

- Milyen akadályai voltak a káéftés programjának? Óhajtotta a tagság?

- Az első kérdés az volt: „Mi lesz velünk, elnök úr, ha megszűnik a szövetkezet? Ki foglalkozik a földjeinkkel?” Mondtam, hogy az új cég. Mert aki marhát etet, annak a saját érdekében földdel is kell bánni. A szövetkezet már nem képes erre, mert nem életképes. Gyorsítani kell azt, hogy a színre lépő új cég minél előbb átvehesse a földek művelését azoktól, akiknek ehhez nincs energiájuk. Győzködtem az embereimet, az új cég ügyeit a társasági törvény szabja meg, s nem a szövetkezeti törvény. És mondtam, hogy ez jó. Nagyon is jó. Mert a mai viszonyok között a Zsiros Géának ez tetszik, a másoknak az tetszik, kiválás, szétválás, leválás - ilyen szövetkezeti törvény mellett, ilyen bizonytalan légkörben nem lehet gazdálkodni. Jómagam évek óta nem szervezem a munkát, nem foglalkozom gazdálkodással, hanem vitatkozom a jogászokkal, a polgármesterekkel, az összes energiám erre megy el. Ez abszurdum, kérem, tovább nem csinálhatom, mert megbolondulok.

- Hogyan látja, tisztulhat-e a kép a következő esztendőben.

- Pesszimista vagyok: a politikai nyomás szétfeszíti az életképes mezőgazdasági szövetkezeteket is. A bajbajutott téeszek persze fenyegetőznek, hogy demonstráció lesz. De hát miben bíznak? A támogatásokban? Nem hiszek semmiféle blokádban. Sajnos, Magyarországon közel sincs olyan erős az agrárlobby, mint a pártlobby vagy az ipari érdekképviseltek. Ki-mennek a parasztok az utakra? Ha nem tudnak a taxisblokádhhoz hasonló helyzetet teremteni, akkor nem veszi őket komolyan a kormány. De feltűzeli a népet a téeszelnök ellen, ebben nagy a gyakorlata. Félek a teljes zűrzavartól, s attól, hogy alig marad életképes agrárvállalkozás. Ezért van az, hogy a gazdaság olyan területeire próbálom menekíteni az embereimet, ahol a minimális biztonság megteremthető számukra. Ez, mint mondtam több ízben, a társaságok hajlékony világa. Más megoldást egyelőre nem látok.

- Hogyan áll most a téesze?

- Betakarítás után vagyunk, a földdel nem foglalkozunk, mert az a földkiadó bizottság kezében van. Nem ezek a szerencsétlen sorsú emberek tehetnek arról, hogy sok konfliktus van a föld körül. Az eredeti elképzelésbe óriási hiba csúszott. Nem szakemberekre bízták a döntést. Meg aztán emberek vagyunk. Öneki ez kell, a szomszédjának az kell, hát persze. Nem lehet ebből tisztességgel kikecmeregni.

*

Magyarország területének 53 százaléka szántó, s erdeink nagysága majdnem eléri a húsz százalékot. Mondhatnánk tehát, hogy gazdag ország vagyunk. Az összterülethez mérve ennél nagyobb agrárterülete alig-alig van más országnak Európában. Az efféle statisztikai összevetés persze félrevezető lenne, hiszen így a meglehetősen kevés szántóval rendelkező Svájcot szegény országnak kellene tekintenünk. Igen nagyot tévednénk.

Az ország erdőterülete 1990-ben 1,68 millió hektáros volt, az élőfa-készlet pedig 298 millió köbméter. Az éves számított növedék 11 millió köbméter, ami önmagában is döbbenetes értéket jelent. A kárpótlás és a téesz-vagyonnevesítés előtt az erdőterületek 62 százalékán 21 állami erdőgazdaság, 31 százalékán 1350 termelőszövetkezet, szakszövetkezet és erdőbirtokosság, 7 százalékán pedig állami gazdaság és a helyi önkormányzat gazdálkodott. Az 1991-ben kitermelt faanyag 7 millió köbméter volt.

Zalában az emberek oly fontosnak tekintik az erdőt, hogy ölni tudnának érte. Zalaegerszeg az egyetlen olyan településünk, amelynek fáit - külön-külön - önkormányzati rendelet védi. A megye - éghajlati sajátosságai miatt - gazdagabb értékes fában, mint az ország szárazabb vidékei. A zalai erdők adják az ország erdőterületének hét százalékát, ha a faérték részesezését vesszük, akkor ez a mutatószám eléri a tíz százalékot. A megye területének még ma is minden harmadik négyzetméterét borítja - főleg tölgyel, bükkal, erdeifenyővel, gyertyánnal és égerrel - telepített erdő. Ha ráérős sétát teszünk a bánokszentgyörgyi gesztenyési hegyháton - melyet a bükk Mekkájának neveznek az erdészek - azt látjuk, hogy száz-száztíz éves az erdő. Nemsokára vágásérett lesz. Tíz éven belül 1600, húsz év múlva 2100 hektárnyi bükköt lehet itt kivágni. Vajon kié lesz a haszon? 1991-ben harmincezer forint volt a bükkörnk köbmétere. Hányszor meg kell ennyi pénzért fejni a tehenet Béreséknek Toldon!

Ha érteni akarjuk, miért oly fontos kérdés az erdő a (törvény nélküli?!) tulajdonváltásban, jócskán vissza kell mennünk az időben. Meg kell ugyanis azt a rejtélyt fejtenünk, hogy a szocializmus évtizedeiben miért maradhattak meg a nagy kiterjedésű, ápolts és gondozott erdeink. A rejtély kulcsa az erdőtervezés hagyományainak fenntartása, melyet annak ellenére sem irtottak ki a kollektívizmusban, hogy az ántivilág öröksége volt. Amit az Esterházy-uradalmak erdőkerülői és felügyelői jónak tartottak a háború előtt, az megőrizte a folytonosságát még az ötvenes-hatvanas évek során is. 1969-ben a baki erdőségek harminc évvel azelőtti, a régi Széchenyi-birtokra méretezett erdőterveit másolták le az erdészek. Tehették, mert a zalai erdők nyugalma nem zavarták meg hatalmas gyáróriások építésével, s nem kellett a hely óriásvárosoknak sem. A térség ipari vonatkozásokban vett mellőzöttsége előnyként jelentkezett a valóságban.

Ha még messzebbre kalandozunk, megérthetjük, mily nagy jelentősége volt az erdőnek a szegényvilágban, s választ kaphatunk arra, miért gyökerezik oly erősen több generáció emlékezetében az erdő és a fa szeretete ezen a vidéken. Az úrbéri rendezés során a jobbágytelek nagyságától függően megillette a parasztot - sok egyéb járulékos joga mellett - az erdei haszonvétel, a „faizási” jog. A paraszt épületfát vághatott magának, no meg tűzifát vihetett haza a saját szükségletére. A Zala megyei Felsőrajkon orvosi láttelepek tanúskodtak arról, hogy nem volt zökkenőmentes már a jobbágyfelszabadítás sem, s hogy a paraszt figyelmét már ekkor is leginkább az erdő kötötte le. Simonffy Emil írja egy tanulmányában, hogy 1848. október 18-án falugyűlést tartottak a felsőrajkiak, s azon nyomban elhatározták, hogy a közös erdőből kihasítanak maguknak egy jókora darabot. A demokratikus döntésről december 7-én Gáspár Vendel öregbíró, Kovács Gábor és Kovács György esküdtek „szíves barátságokban” magukat ajánlva el is küldtek egy levelet mind a földesúrnak, mind a szomszédos községek előljáróságainak. „E naptól fogva - írják - a határunkban lévő erdőben, nevezetesen a Komakúttól fogva az Új hegyig fát venni ne merjen jönni senki, mert megzalogoltatik. Ha mégis erőszakosan valaki merészel bejönni, amit kap, magának tulajdoniccsa.” A jobbágyok a határozatot fejszékkel és puskákkal felszerelve azonnal végre is hajtották. Elkapták és csúnyán elagyabugyálták az urasági kocsmáros cselédjeit, az uraság erdőkerülőjét pedig véresre taposták. A bíróság előtti panaszokból aztán kiderült, hogy a parasztok a földesurak hatalmának átmentésétől féltek a legjobban, s emiatt voltak olyan indulatosak. A földesurak - állították - olyan fát akartak nekik adni járandóságul, amit feldolgozni lehetetlen lett volna,

ugyanakkor a szomszéd községnek jobbnál jobb erdőket juttattak. Az „erdők az uraságok által szörnyen pusztíttatnak - mondták a kirendelt császári és királyi törvényszéki szolga előtt -, amit nekünk elszívni igen nehéz...mire saját erdeink kiadatik, pusztaságot kapunk, haszonvétel nélkül valót...” Nem is a döntés az érdekes ebben, hanem az, hogy mennyire rárimeltek a paraszti mondatok mai problémáinkra. A felsőrajkiaknak különben évenként és házanként 12 szekér fát mégiscsak megítélt a bíró. De saját erdejük sose lett.

A zalai parasztember évszázadokig az erdő hasznából tartotta el a családját. Nem csupán a kitermelhető fát tekintette biztos megélhetési forrásnak, de az erdőben makkoltatta a disznáját, legeltette a marháját, szedte a gombát, gyűjtötte a gyógynövényeket, a vadászat munkát adott neki, mindösszesen komplex ökológiai-ökonómiai ismeretekre tett szert. Ezeken túl az erdő az embert a szabadság tartós illúziójával ajándékozta meg, az erdőtulajdonos volt valaki. E furcsa, jellemzően dunántúli falusi státusz elvesztése okozta a legtöbb sérülést az erdők államosításakor.

*

„Bernátnak” is az erdő miatt volt a legtöbb összetűzése. A téészből kitett tagoknak sehogy sem tetszett, hogy bár tavasszal a Császár-féle bizottság a nevükre vette az erdőt, az elnök még mindig vágatja a fát a hagyárosi fatelepen. De a kárpótlottak is alaposan meghökkentek, amikor azt mondták nekik, „ugrott az erdő, az út melletti tölgyest elcserélték Császárék egy hatéves fenyvesért”. És tényleg ezt tették. A földkiadók elintézték, hogy a kárpótlási földalap és a részarány-tulajdonosi alap erdeit ki lehessen cserélni egymással, erre megvolt a törvényes lehetőségük. Jó csere volt különben, a részarányosok jártak jól. A kárpótlottak a fogukat szívták.

Az erdőügyeket intézte, Császár László, a Bernát-féle szövetkezet illetékességi területén működő földkiadó bizottsági elnök kormányozta. A hatvankét éves polgármester idestova három éve bábáskodik az új erdőtulajdon körül. Két éve az egyeztető fórumban kezdte, s a szövetkezeti tagok érdekeit védte, többnyire a kárpótlottakkal szemben. Azóta nyugdíjba ment (Bernard helyettese volt), s mivel megválasztották polgármesternek, immáron mindenki erdejével ő foglalkozik.

- Megtudtuk, hogy „idegenek” legyeskednek az erdő körül. Kárpótlási jegyeket vásároltak fel, s jöttek volna árverésre. Ekkor már nem csak a részarány-tulajdonosok, de a helyi kárpótlottak is húzták a szájukat, ha a körmendi út melletti tölgyesről volt szó. Tudták, ha árverés lesz, kevés az esélyük. Azt kérték, cseréljük el, ne legyen másé az a tölgyes.

A földkiadóknak igyekezniük kellett, nehogy kitűzze a kárpótlási hivatal az árverést, mert akkor lőttek a régi közbirtokossági erdőnek. Végül Császárék úgy oldották meg, hogy aranykoronát cserélnek. Tudták, hogy nem a legtisztább, amit csinálnak, de azzal vigasztalták magukat, hogy a helyieknek kedveznek, s hogy törvényes a csere.

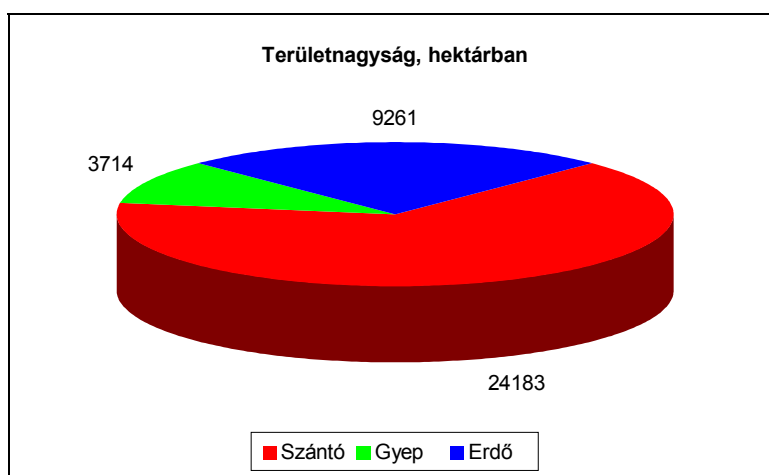
Ezzel az erdővel az első perctől kezdve sok volt a hercehurca. Az egyeztető bizottság például a kilencvenkettes nevesítéskor mindenestül a kárpótlási földalapba szerették volna tetetni.

- A téesztag-erdőtulajdonosok féltek - mondta Bernard -, hogy nem lesz erdejük. Nem kell a tagokkal kicseszni, emberek, javasoltam akkor, hagyjátok meg az erdő felét nekik. Beleegyeztek, a fele ittmaradt nálunk, a másik felét kijelöltük kárpótlásra. A cserével végül az egész a téesztagé lett, ami a tag szempontjából nem rossz, de nem teljesen igazságos. Most már mindenki túl is van rajta, de ami ment körülötte, észbontó. Rengeteg feszültség keletkezett a földkiadó bizottság tagjai és a kárpótlottak között. Szörnyű mozdulatokat kellett azért tenni, hogyha valaki vissza szeretne volna kapni az elvett erdejét. Olyan cirkuszba, olyan jogi játékba hajtották bele az embereket, ami felemésztette őket. Ezen az alapon azt is lehetett volna mondani a legelején, hogy verekedjete meg a földért. Aki erősebb, életben marad, azé lesz az erdő. A tömeg majd nézi a tribünről, hogy kinek mikor csordul ki a vére.

A december 10-ig megtartott 1046 zalai földárverésen különben 19.253 volt a sikerrel licitáló vásárlók száma. Összesen 37.160 hektárnyi terület kelt el közel 478 ezer aranykorona értékben. Ebből 9.261 hektár volt az erdő 42 ezer aranykoronával. Kevés az elárverezett gyepek (3.615 hektár), de ennek az oka, hogy a legelők bizonyos helyeken - például a Zala folyó völgyében - 40-42 aranykorona értéket is elérnek. Az erdő hektáronkénti átlagértéke ezzel szemben mindössze hét aranykorona. Mindenkinek ez kellene most.

A Zalában elárverezett erdő nagyság a magyar erdővagyonnak (1,785 millió hektár) a fél százalékát sem éri el. Sokkal nagyobb területet érint viszont a részarány-tulajdonosok egyelőre használaton kívüli erdőbirtoka. Csak egyetlen tévesz, a bagodi Zalamenti Mezőgazdasági Szövetkezet térségében - Bagodon, Zalaboldogfán, Zalaszentgyörgyön, Káváson és Hagyárosböröndön - 3.259 aranykorona értékű erdő került a részarány-tulajdonosok kezébe, s ez háromszorosa annak, mint amennyi erdőt az öt faluban megtartott kárpótlási földárveréseken - többnyire 1000 forintos egyezséggel - megszerezték maguknak az emberek (948 AK). Első látásra tehát úgy tűnik, hogy egyetlen téveszben harmadannyi erdőbirtokos született, mint a kárpótlás következtében az egész megyében. A magánerdőkön tehát sok tízezer kistulajdonos osztozik, de a helyzet paradoxona, hogy többségük részarány-tulajdonos, s közülük nem egy a tévesz-megszűnések miatt: munkanélküli. Ezekről a munkanélküli tulajdonosokról féltik az erdészek és a természetvédők az erdővagyonát. Aggodalomra ad okot, hogy az új tulajdonosok bármikor nekiengedhetik a fűrészt az erdőnek. Eddig ugyan nem történt tragédia, mert egybefüggő nagy erdők nem kerültek felelőtlen fakitermelők kezébe, de semmi esély arra, hogy időben megszülessen az erdőtörvény, s jogilag számonkérhető legyen a felelőtlenség. Az, hogy sokan hozzájutottak tíz-tizenötezer forintért három-négyszázezeret érő erdővagyonhoz, már megtörtént. S noha kisebb erdők tulajdonos „csendestársak” kezébe kerültek - mint Letenyén, a Kossuth tévesz volt területein - végeredményben nyugodt maradt a helyzet abban a megyénkben, melynek minden tizedik négyzetméterét értékes faállomány borítja.

Kárpótlási árverések összesítő adatai Zala megyében
(1993. december 10-ig)

A Császár László vezette 17 tagú földkiadó bizottság öt falu föld- és erdőügyeit intézte, s 1993 júniusától december közepéig 1885 határozatot hozott. Kezdődött azzal, hogy március 22-éig fogadta a részarány-tulajdonosok arra vonatkozó kérelmeit, hogy ki hol, milyen művelési ágban szeretne hozzájutni a földjéhez - illetve az erdejéhez. Az 1.217 érintettből 785-en jelentkeztek. Az új tulajdonosok többsége azt is kinyilvánította, hogy „erdőterületemet erdőtársulásba be kívánom vinni”.

- Húsz ülésen vettem részt a falvakban - mesélte a 62 éves polgármester. - Egyeztetést kezdeményeztünk az emberek között, mert mindenkinek az erdő kellett volna. A törvény több kérdésben nem rendelkezett, így magunkra voltunk hagyatva. Végül 3259 aranykorona értékű erdő került a jelentkezők tulajdonába, az több mint 450 hektár erdő. Ehhez jön az öt faluban - Bagodon, Bagladon, Zalaszentgyörgyön, Zalaboldogfán és Hagyárosböröndön 1304 aranykorona kárpótlásban eladott erdő. Mutasson nekem az országban olyan falvakat, ahol ennyi erdőbirtokos lenne. Nem ment könnyen, de sikerült mindent elsimítani. Nekem az a fontos, hogy a falvakban béke legyen, s erre vonatkozóan nem érheti szó a ház elejét. Akik majd utánunk jönnek, ügyesebbek lesznek és jobban csinálják.

A hétszázötven hektáros szövetkezeti erdő, melyből a kárpótlás korábban kihalált, még megvan, de rengeteg körülötte a vita. Az új tulajdonosok azt szerették volna, hogy a térség a bizottság döntéseivel egyidőben állítsa le a fakitermelést. Ez viszont a régi tulajdonos, a szövetkezet gazdasági érdekeit sértette, hiszen - érvelt az elnök - év végéig övé az erdő használati joga. Csakhogy immáron ennek az erdőnek van ezer tulajdonosa, hiszen a szövetkezeti tagok és a kárpótlottak is megkapták az erdőjusst.

- Az ezer tulajdonos hogyan adja a szövetkezet tudtára, hogy ne vágjon ki több fát? - faggattam erről megint a Zalamenti Mezőgazdasági Szövetkezet elnökét.

- Sehogy. Csak mondják, hogy hagyjam abba, s hogy az elnök - ez én volnék - alapján véve rendes gyerek, de a legjobb helye mégiscsak az akasztófán lenne. Ha normális lenne a rendezés, azonnal leállnánk a fakitermeléssel. Mivel kimaradtak a tulajdonlásból azok, akik nem jelentkeztek a földkiadó bizottságnál - a törvény meg úgy rendelkezik, hogy amíg pontosan meg nem nevezik az új tulajdonosokat, az erdőt közös kezelésben kell művelni - azt csinálunk az erdővel, amit akarunk.

- Mit jelent az, hogy közös kezelés?

- Állítólag azt jelenti, hogy a tulajdonosoknak közösen kell művelni az erdőt. De ma még nem tudja senki, hogyan álljon össze nyolcszáz vagy ezer tulajdonos, mekkora erdőrészeket fogjon fel, milyen legyen az elszámolás, köteles-e a másikkal közösen erdőgazdálkodni vagy sem? Az erdőfelügyelőség képviselője ezt az exlex állapotot úgy jellemezte, hogy rendben van, Önök, uraim, tételezzük fel, autótulajdonosok. De ha valakinek nincs forgalmi engedélye vagy jogosítványa, kockázatos kimennie az utakra. Garázsban kell tartani az autót.

A feladat, mondom én, hogy amikor mindenki nevére átírták az erdőtulajdont, létre kell hozni egy gazdasági társaságot. Egy ilyen új cég megkaphatná a felügyelőségtől a fakitermelési engedélyt. Más nem kaphatja meg. Csak így látom megoldottnak, hogy az üzemtervezett erdőterületen zavartalanul folyják tovább a fakitermelés. Vagy pedig az átmeneti időre változatlanul meg kellene bízni bennünket a fakitermeléssel, a tulajdonosok pénze pedig külön bankszámlára folya, kész.

- Mit mondanak erre a tulajdonosok?

- Nehéz dolog, mert egy ezerszemélyes társaságot valakinek irányítani is kell. Számptalan új típusú alkura lenne szükség.

Nincs könnyű helyzetben az erdőfelügyelőség sem. Dr. Fatalin Gyula igazgató tavasszal még nem látott okot a fakitermelés leállítására, pedig a részarány-tulajdonosok erre kérték. Az akkor érvényes előírások - állította - nem tették lehetővé, hogy Bernátot regulázza. Később megváltoztak a szempontok, s magasabb helyen kezdtek foglalkozni az erdő problémáival. Mi lehetett az oka a parlamentben tavasz és ősz között bekövetkező színeváltozásnak?

A termelőszövetkezetek fakitermelési tilalmára vonatkozó márciusi képviselői javaslatot az országgyűlés még nagy többséggel elutasította, s Bereczky Vilmos kisgazdapárti képviselőnek november elején sem sikerült napirendre tűzteni az erdőmoratóriumot, a szövetkezetek pechjére azonban november végén már az SZDSZ-es Mészáros Béla javaslatát sürgősséggel és elsőprő többséggel tűzték napirendre a képviselők - írta a HVG 1994 novemberében. Vagy az erdész-lobby erősödött meg őszre a parlamentben, vagy az történt, hogy a hivatalnokok is ráfanyalodtak a licitálásra. Ezért esik oly sok szó - konkrét megjelölés nélkül - a szövetkezetek kalózzakcióiról és a tarvágásokról, mint égbekiáltó, nemzetellenes rémtettekről.

A földosztás konkrét színhelyein is megnövekedett az érdeklődés. Egy árverésen '93 decemberben ismerős arcokat fedeztem fel. A volt Zala Megyei Pártbizottság tanácsstermében megtartott erdőliciten háromszázötvenen vettek részt. Licitált a megyei tanács volt elnökhelyettese, a Földművelésügyi Minisztérium megyei hivatalának vezetője, papírral a kezében sétálgatott a kisgazdapárt megyei funkcionáriusa, s térkép fölé hajolt az egyik legismertebb vendéglő tulajdonosa is. Nagyon beindult ez az erdőlicit, s valakiknek fontos lehetett a magas hivatalokban is a kérdés, mert december végén, az erdőmoratórium parlamenti napirendre tűzése után módfelett felgyorsult a kárpótlás. Ekkor egyébként az országos kárpótlási helyzet a következő volt. Az összes meghirdetett árverésből az országban - 13.637 - 13.426-ot tartottak meg. Az elárverezett aranykorona érték 25.258.021 volt, ez 15-ös átlagot számítva 1.6 millió hektárnak felel meg. Az elárverezett erdővagyon 481.824 AK értékű, itt 7-es átlagot vesznek, így körülbelül 70 ezer hektár erdő kelt el. A bejelentkező licitesek száma 397.440 volt, a tulajdonhoz jutott vásárlóké 307.263 (egy tulajdonos több árverésen is részt vehetett). Az 1000 forintos „megegyezőések” száma az OKKH Árverezési Osztályának 1993. december 12-i adatai alapján alig haladta meg a hatezer nyolcszázat.

A kárpótlás hirtelen felpörgetése után - melyből a választási kampány közeledtére lehetett következtetni - tanácstalanul hallgattam a mendemondákat, s nem tudtam velük mit kezdeni. Ezek szerint neves vevője akadt nagyobb dunántúli erdőterületeknek a nagypolitika köreiből, s ezután mások is vérszemet kaptak. Tény, hogy az újságok '93-94 fordulóján minden nap beszámoltak valamilyen visszaélésről, mozgásba lendült a privatizáció, tették-vették a vezetőket a magas hivatalokban, testközelbe került a korrupció. Az nem lehet, súgták több helyről, hogy négy-ötezer forintért ne érje meg az erdő hektárját megvenni. Beértem ennyivel, mert nem örültem meg teljesen, hogy belevessem magam az erdőprivatizáció rengetegébe. A magam részéről lezártam a kérdést azzal, hogy mindenki tisztességes addig, amíg nem derül ki róla semmi. Nem volt ez bátor tett egy újságíró részéről, akinek éppen az lett volna a dolga, hogy mindenhová bekukucskáljon, mindent kiszimatoljon, s mindent töviről hegyire megtudjon. Nem voltak civil erdővédő közösségek, a rendőrséget pedig váratlanul érte a pénz és a vagyon áramlásának elképesztő gyorsasága. Benutság és tehetetlenség a falvakban, hatalmas pénzekről szóló hírek a privatizáció világából. Félúton az alsó és felső világ között sűrű, gomolygó köd - ilyen volt az ország. A politika rátelepedett a közszolgálati médiára, s mire az ellenzék feleszmélt, rádöbrent arra, hogy nem tudja ellenvetéseit hangoztatni a televízióban a kárpótlási propaganda ellenében. Így érkezünk el az 1994-es választások küszöbére, amikor is azt lehetett hallani, minden nagyon jó, legyünk elégedettek, csak éppen az erdőt nem akarja átadni a régi nómenklátúra a népnek. A káosz köde tovább sűrűsödött. Az erdővagyon működtetésére a továbbiakban már épkézláb ötletekre se lehetett számítani.

Zalában eddig az emberek bölcsességén múltott, hogy nem nyúltak hozzá ahhoz, ami most már jog szerint is az övék.

- Ki vághatja ma a fát? - kérdeztem az osztást helyben lebonyolító Császár Lászlót.

- Senki. Az erdőfelügyelőség ad rá az engedélyt. Ha valaki fát szeretne kitermelni, erdőművelési tervvel kell rendelkeznie. Erdőtársulás is kellene, alapszabállyal, de hát ilyen sincsen, mert a bizottsági határozatokon meg sem száradt a festék. Nekünk is kell egy kis szusszanás, és a művelés szakértelmet igényel. Az új tulajdonosok még nem vághatják a fát, „Bernát” pedig már nem vághatja, mert az erdőfelügyelőség csak elrendelte a tilalmat. Várjuk az erdőtörvényt, mást nem tehetünk.

Bagodon az volt az utolsó kérdésem, hogy ki fogja kézben tartani az ezerfős közösségek ügyeit az erdőbirtokosságok megalakításáig?

- Nem tudom - felelte rezignáltan a téeszelnök. - Ha elfogy az emberek türelme, s mindenki elindul az erdőre fát vágni, nem tudja őket senki megállítani. Tulajdonképpen az a furcsa helyzet állt elő, hogy a szegény tulajdonos lesz az erdőre nézve a legveszélyesebb. Akinek huszonöt ezer hektáros az erdeje, nem fog éjszakánként tüzelőért járni az erdőre. Akinek viszont pénzre lesz szüksége, mert nem lesz mit ennie, rá fog fanyalodni a fára.

Lajos bácsik, Karcsi bácsik

Az öreg cseléd összeszedte maradék erejét
és végigsétált a takarmányszállító csille sínjén
- aztán annak rendje és módja szerint összeesett.

Ha az ember szegény vidékre óhajt látogatni, Lenti irányába kell mennie. Sovány, savanyú földeken gazdálkodik errefelé a falusi lakosság. Lentit a kollektívizmus évtizedeiben járművel megközelíteni sem lehetett, a határövezetben engedélyhez kötötte a hatalom az utazást még 1975-ben is. Katonák örködték itt és bejárasi engedélyt kellett kérni, ha valaki szántani indult a földekre. Villany is csak 1964 óta van.

A 4-5 aranykoronás földeken a kukoricán és a krumplin kívül alig termett valami, a parasztok inkább marhát tartottak. A vizes lankák az állattenyésztésnek kedveztek.

Spórolások voltak errefelé a téeszek. Nem bíztak nagy értékeket a téeszelnökökre, ezért nem termeltek veszteséget sem. De nem is tartalékoztak a nehéz időkre, mert nem volt miből. A rendszerváltás szele úgy fújta el őket, mint a tarlótöreket.

A közös nem talált ki sok újat: szarvasmarhát tartott. A reszneki téeszben egy hektár szántóra egy szarvasmarha jutott. A ridegtartást nem kellett a téeszparasznak tanulni, ismerte azt a nagyapjától. Hogy megkösse a marhát a vagonban - ebbe is hamar beletanult.

A Reszneket övező községekben (Belsőárdon, Lendvajakabfán és Bagladon) a háztáji állataival együtt kétezren felüli volt a marhaállomány. Az emberek a tej és a hús értékesítéséből éltek. A bikával nem volt baj, mert jó piaca volt. Nehezebben adták el az üszőt.

Azzal, hogy a téesz folytatta a marhatartást, továbbéltek az állattenyésztés évszázados hagyományai. Csak éppen a paraszti életmód változott meg gyökeresen. A vezetőség úgy gondolta, iparosodni kell. A reszneki paraszt ekkor beállt lécet ragasztani az ajtóképző melléküzemágba.

Új Barázda a reszneki téesz neve ma is. Nefelejts-ként kezdte 1960-ban. A névnek eredetileg semmi köze sem volt a virághoz, a névadó úgy gondolta, tetszik majd a politikában a „Nefelejts!”, de egy nyitott gondolkodású megyei pártfőnök azt ajánlotta, ne írják ts-sel, legyen egyszerűen Nefelejcs. Az maradt egészen az Új Barázda létrejöttéig. Egyesült ugyanis a Nefelejcs Bagladdal meg a lendvajakabfai Új Barázdával. És Jakabfa a nevét hozta a házasságba.

Resznek úgy tett Lendvajakabfával, mint a szegény lány a módos választottjával: először kiforgatta mindenéből, aztán azt mondta neki, „gyüttment vagy”. Lendvajakabfa gazdag falu volt. Kétszer annyi ember lakta, mint ma, a házak végében nagy kertek húzódtak. Jakabfán ezenkívül szép erdők terültek el, tele tölgyel és értékes fenyővel. Reszneknek az akácos, égeres kispaszti erdők jutottak, gyenge fakihozattal. Jól jött a Nefelejcsnek az Új Barázdával kötött frigy. Ma már nem oszt, nem szoroz.

Az egyesítési láz a közelmúltig tartott, csak hogy 1986-ban Reszneknek már nem ízlett az öregkori házasság, s kikoszorúzta Rédicset. A városi pártvezetőknek nem volt erejük keresztülvinni az egyesülést.

Negyvenötben gyorsabban ment az átalakulás, mint mostanában. A földosztást úgy végezték el, hogy a birtokok minőségét meg sem vizsgálták. Sokhelyütt birtokösszeírás sem készült.

Akadtt olyan falu, ahol még az igénylők névsorát sem rögzítették, hanem „egyszerűen fogták a láncot vagy csak kilépték, és körülbelül feltüntették, hogy a kérdéses birtokból kinek mennyit osztottak ki”.⁴³

Sok fiatalember dolgozott az egyesített Új Barázdában. Takarmányínséges időkben ki volt porciózva az állatoknak az ennivaló. Korán jártak be a férfiak a munkát felvenni, de csak azért, hogy egymás elől elcsenjék, s a reájuk bízott állatokkal feletessék a takarmányt. Aztán ez is elmúlt. Nem használják ma már a „102-es típusú” istállót sem, pedig ez volt Lajos bácsi munkahelye.

Búcsú volt a faluban, s az öregember felöntött a garatra. Másnap reggel, amikor betámolygott a marhák közé, át kellett esnie egy próbán.

- Öreg, ha végig tudsz menni kapaszkodás nélkül a síneken, ember vagy - mondták neki a kollégák az istállóban -, ha nem, akkor nem tartunk semmire.

Az öreg cseléd összeszedte maradék erejét és végigsétált a takarmányszállító csille sínjén - aztán annak rendje és módja szerint összeesett, mert megállni a lábán nem tudott. Nincsenek már sínek Reszneken, a téesznek is csak múltja van, jövője annyi - meséli egy alapító -, mint az odvas fának.

Károly bácsi cseléd volt a háború előtt, aztán ahogy' elment a front, jött-ment, tekergett. Két évet lehúzott állami gazdaságokban, a végén Reszneken kötött ki. Kapott egy kicsiny lakást, tudta, neki annyi dolga van a világban, hogy dolgozni kell. Hetvenkét éves koráig tartotta magát, addig minden reggel felvette a munkát a marhatelepen. Gondol-e valaki órá, amikor lesújt a kalapács a földárveréseken, s hallatszik, „egymillió, másfélmillió, kétmillió”?

Resznek a fénykorában ezer lakosú község volt. A hetvenes években ötszázra apadt a lélekszám, ma négyszázhatan lakják. Nincs olyan család, amelyiknek ilyen vagy olyan formában ne lett volna köze az Új Barázdához. A szövetkezetnek mára 230 tagja maradt. Nyolcvankettő az aktív dolgozók létszáma.

Mi változott meg a három év alatt?

Nem volt kiválás, szétválás, a csönd vette körül Huzián József téeszelnököt. 1992 augusztusában a közgyűlés átalakította a téeszt, s másodszori próbálkozásra a cégbíróság bejegyezte a reszneki új típusút. Az elmúlt három évben senki sem szólt, hogy elmenne, s vinné a ráeső részt a 155 millió forintból, illetve a tagok tulajdonában lévő 121 milliós vagyonból. Kilencvenhárom nyarán egyesek fontolgatták a dolgot, de nem tudták, hogyan kell csinálni.

A téesz vagyonának 42 százaléka, hatvanöt millió forint a nyugdíjasoké, 36 százalék, azaz 56 millió forint pedig az aktív tagok nevére szerepel. A kívülállók tulajdonában 34 millió forint van. Ez 22 százalék. A vagyon így egyben ér annyit, amennyit. Szétválások esetén az utak nem számítanának be a vagyonértékbe. A bagladi 460 férőhelyes hízómarha-telepet - bár magas az értéke - fillérekként lehetne csak elkótyavetyélni, mert rossz állapotban van, a hízómarhának pedig a húsipar lehúzta a rolót. (A fene se érti. A Zalahús Rt. vezérigazgatója 1993. novemberében azt mondta, hogy Németországból kénytelen importálni a vágómarhát - R.L.) Másra viszont nem alkalmasak a lepusztult istállók, mint marhatartásra, ez a bökkenő.

⁴³ A Zala Megyei Földbirtokrendező Tanács jelentése az országos Földbirtokrendező Tanácshoz a Földművelésügyi Minisztérium megyei megbízottja és a tanács közötti nézeteltérésekről - in: Földreform 1945, tanulmány és dokumentumgyűjtemény, Kossuth Könyvkiadó, 1965.

Járt Resznekén egy osztrák vállalkozó. Van gyakorlata a föld- és istállóberletben, mert egy másik gazdaságtól száz hold földet bérel. Vásárolt hozzá első osztályú Limuzin húsmarha-állományt, ő boldogul. De az osztrák is bajlódik a piaccal. Az olajtökökkel például nem tudott mit kezdeni. A tökmagolaj még '93 őszén is a raktárakban volt.

A géppark elhasználódott. Talán még egy szezont kibírnak a traktorok. A nyári napok tikkasztó várásban telnek. Várja a téesz, hogy megkapja az elmaradott térségnek járó másfél millió forintot, de a pénz csak nem akar megérkezni. Pedig akkor lehetne venni csapágyakat, s esetleg egy új traktort is. De csak egyet, mert többre nem futná.

A kárpótlás a közös ötezer aranykoronáját elvitte, ez nem kevés. Huszonnyolcezer az összes korona. Belsőárdon már három licit volt. Kapós az erdő. Az új tulajdonosok türelmesek, nem esnek neki a fának. Várnak. De várnak a részarányos gazdák is. „A fa kibírja ezt a kis időt.” A zalai ember tudja, hogy egy tölgyfa életébe több rendszerváltás is belefér.

- A tájékoztatással van a legtöbb baj - meséli Huzián József. - Kerek-perec meg kellene mondani az embereknek, hogy mit lehet tenni az erdővel és mit nem. Ehelyett mindenki összevissza magyarázza a nem létező törvényt.

A '93-as aszály a zabban, a repcében és az árpában alapos pusztítást végzett. Az elvetett 170 hektár repcéből megmaradt negyven. Eladni nem lehetett többet, mint 255 mázsát. Százharminc hektárt már tavasszal ki kellett szántani. Pedig akkor még nem voltak 75 ezer forintos mázsánkénti vetőmagárak. A szegény téesz azért vetette ezt az igénytelen növényt, mert kevés talajmunkával, kis ráfordítással pénzt lehetett belőle eddig csinálni.

Árpából 22 mázsa termett egy hektáron. E növény termesztésekor tápanyag-problémák jelentkeztek. A zab úgy ment el az aszályal, ahogy volt. Harminc mázsát termett a búza. Negyvenet szoktak aratni jobb években.

A nagy kérdés az, hogy mi lesz a téesszel.

- Ha Zsirosnak bejönnének a számításai, akkor lehetőség lenne arra, hogy egy-két csoport kiválogassa a téeszből a legjobb falatokat. De honnan gondolja azt Zsiros Géza, hogy lenne még pénz egy újabb vagyonértékelésre? A kilencvenkettes vagyonnevesítés során két hónapig mindenki ezzel foglalkozott. Sokba került az a téesznek.

- Magával mi történne, ha megszületne a „válásos” törvény?

- Kiválnék. Mert mire maradnék itt? Jártam tavasszal a kollégáimmal Somogy megyei téeszekben, ahol szinte bagóért, hatvanöt forintért vettük a vágóhidra szánt marha kilóját. Odamentünk egy emberhez, aki elvezetett bennünket egy istállóhoz. Azt mondja, ennyi és ennyi kiló, vihetjük az összeset, ezzel vált ki a téeszből. Hogy az egyik téeszből ilyenformán elvándorol a gulya, még elfogadható. Csakhogy ha a marha vágóhidra kerül, az már tőkekivonásnak számít, s a mezőgazdaság jövőjét tekintve én ezt tragédiának tartom.

Huzián József szerint az elnökök helyzete igen különös. Akit nem zavartak el legalább egyszer a téeszéből, nem is mondhatja magát igazi elnöknek. A tekintély - az más. Az elnöktől akkor is tartottak az emberei, ha egyébként megfojtották volna egy kanál vízben. Ma már nem lehet senkit „megagítani”. Ha mégis ez történik, akkor az elnöknek a saját tizenöt-húsz esztendő elvei ellen kellene cselekednie. És ki az, aki nem zavarodik össze a szerepzavaros helyzetben?

- Dühít, hogy sokan úgy tekintenek az elmúlt időszakra, mintha a negyven év nem hozott volna alapvető technikai-agrárbiológiai-kémiai változásokat. A Fleischmann-búzáat száz évig termeltük, most ötévenként fajtát váltunk. A finom fajták ennyire kényesek. De a történelem-

csináló urak azt sem óhajtják tudomásul venni, hogy a hetvenes években modernizálódtak a paraszti háztartások, s akkor került a reszneki házakba a mosógép, a kocsis, a daráló, meg a többi. Ez az időt kiiktató gondolkodás igen sokat ártott a mezőgazdaság tekintélyének.

Huzián József - aki egyben reszneki polgármester is - karrierje tipikusnak mondható. Ha elnézünk néhány hónapot, 1970-től '90-ig kell mérnünk az évtizedeket az időszakon. Mint polgármester annyit kér, hogy bízzák a falu ügyeit a falura. Bölcs politikai döntésekről álmodik, meg egy kis pénzről. A pénznek kellene kopogtatni a polgármesteri hivatalban, s szólni, hogy itt vagyok. Beszélnek a „falukasszárjáról”, de hiába van a bank a faluban, ha ugyanúgy nem ad pénzt, mint a városi OTP. Nem a vállalkozónak kellene kitalálni, hogy mi lenne számára az ideális hitelkonstrukció. Ő csak azt tudja - egyelőre -, hogy búzát szeretne termelni. Étlap kellene a parasztembernek ahhoz, hogy válogatni tudjon.

- Egy a lényeg, uram: a szekér nem szaladhat a ló előtt. Nem lehet modern idegenforgalomról beszélni addig, amíg elvadult területeken nő az országban a vadkender - prüsszöl ám attól a turista. És kérdem én, hogyan lehet vetőmaggal kíséretezni ott, ahol elvadult parcellák sorakoznak mindenfelé?

Év közepéig a mezőgazdasági termőterület harminc százaléka került - papíron - magánkézbe Zalában. A téeszek területének 27 százaléka a kiválások során átvándorolt a kisüzemi szférába. Ötvenkét szövetkezet nyújtotta be átalakulási kérelmét, háromban nem sikerült az átalakítás. Hét szövetkezet ellen folyt felszámolás, másik három önmaga kérte önmaga ellen ugyanezt. Egyetlen szövetkezet alakult át részvénytársasággá.

A hatvan téesz közül tizenhárom van csődhelyzetben. A téeszek 1,3 milliárd forint veszteséggel zárták az 1992-es évet. Az állami gazdaságoknál a veszteség mértéke 200 millió forint. Az FM hivatalának közlése szerint hét téesz működött nyereségesen. Más szakértők egyetlen téeszt jelöltek meg nyereségesnek.

A kárpótlási árveréseken húszezer „vásárló” vett földet. Harminchétezer hektár föld kelt el 477.897 aranykorona értékben. Ebből közel 25 ezer hektár a szántó, 3700 a gyepek, s kilencezer az erdő. A legmagasabb erdőár 32 hektáros, 158 tulajdonos vette meg a 158 aranykoronát (ezerforintos egységáron Zalaegerszegen). Mindenkinek egy aranykorona jutott, ezer négyzetméteres terület.

Zalában a vetésterületek 23 százaléka maradt bevetetlenül 1993-ban, a szarvasmarhaállomány pedig alig haladta meg a harmincezret. Ezenkívül Lajos bácsi meghalt, Karcsi bácsi pedig szociális otthonban él Türrjén.

Vizesnyolcas

A traktorosok és kombájnosok nem tudták, hogy a likviditás miatt állják el keresztben az utakat.

Reménytelennek tűnő munkám befejeztéhez közeledtem, amikor megjelent a legfejlettebb huszonnégy tőkés ország (az OECD) Magyarországról készített beszámolója.⁴⁴ Ez az először csak angolul meg franciául megjelenő tanulmány sok tekintetben segíti a tisztánlátást. Meg lehet például belőle érteni, hogy mire való az agrártámogatás. A Kossuth téren 1993. szeptember 14-én megtartott parasztdemonstráció 25-30 ezer résztvevője is ezért szállt síkra. A hiteltámogatást, illetve az agrárágazat támogatottságát máshogyan fogta fel a földtulajdonossá lett tejtermelő paraszt, s máshogyan az agrárelit.

A dotáció mértékére utaló számocskát a szaknyelv agregált támogatottsági együttthatónak (angolul PSE-nek) nevezi. Ha e varázslatos mutató alakulását megtekintjük, azt látjuk, hogy a mezőgazdaság támogatottsága Magyarországon 1986-ban 45 százalékos volt. Egybehangzó vélekedések szerint ez az év tekinthető az utolsó békeévek egyikének. Még normális fényerejével világít a nagyüzemi gazdálkodás, működik a kisüzemi integrációk sokasága, s létezik az a hatalmas szovjet piac, amely hosszú évtizedeken át biztos piacot jelentett Magyarországnak.

A nyolcvanhates esztendő még viszonylag nyugodtan telt. A zuhanás 1988-ban kezdődött, s drámai a folytatás 1989-ben. Ebben az évben már csak 22 százalékot mutat a skála. Újabb három év múlva a támogatottság mértéke 8 százalékra süllyedt. Magyarország a tanulmány szerint a nemzetközi összehasonlításban a sor végén kullog, csak Új-Zélandon támogatja az állam kisebb mértékben a mezőgazdaságot. A távoli Óceániában négy százalékos a támogatottság 1992-es mértéke, utána rögtön mi következünk a vizesnyolcasunkkal. A közvetlenül előttünk álló Ausztráliában is 15 százalékos a PSE.

Az Európai Közösség országainak átlaga 49 százalék, Skandináviában, Ausztriában és Svájcban a hatvanat is meghaladó mértékű. Kanadában és az Egyesült Államokban „csak” harminc százaléknyi az érték. A hozzáértők szerint ez az USA és az Európai Közösség (EK) közötti mezőgazdasági-kereskedelmi háború egyik - ha nem a legfőbb - oka.

A Világbank és a Nemzetközi Valutaalap nyomására már a Grósz- és a Németh-kormánynak csökkentenie kellett a mezőgazdasági támogatásokat. Emlékezzünk, ez a rendszerváltás előtti kényszerű lépés vitte a traktorosokat az utakra 1989-ben. A traktorosok és kombájnosok feltehetőleg nem tudták, hogy a likviditás miatt állják el keresztben az utakat.

Azt is tanácsos megemlíteni, hogy 1992-ben az EK brüsszeli mezőgazdasági bizottsága - hallatlanul kemény, a támogatások csökkentését célzó reformcsomagot tett az asztalra, a bizottság kidolgozóját, Ray MacSharryt hazájában, Írországból II. Cromwellnek csúfolták. A bonyolult reformterv szerint kártérítés jár a jövőben az EK 4,3 millió búza- és takarmánytermelőjének a jövedelmek kieséséért. Ennek azonban az a feltétele, hogy 15 százalékkal

⁴⁴ A párizsi székhelyű OECD (Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet) a világ 24 legfejlettebb ipari államának szervezete 1966 óta készít országprognózisokat. Magyarország 1989 decemberében vette fel vele a kapcsolatot. Hazánk volt az első a keleti államok közül, amelyről tanulmány készült. Magyarország 1991 júniusában Lengyelország és Csehszlovákia mellett társult tagja lett a szervezetnek, s megfigyelői státuszt kapott.

csökkentsék vetésterületeik nagyságát. Ugyanez a visszafogás érvényesül az állattenyésztésben is. Ennek oka, hogy 1992 nyarán hatalmas fölösleg halmozódott fel az európai élelmiszerraktárakban. Húszmillió tonna gabona, 830 ezer tonna marhahús, 230 ezer tonna vaj. Miközben Magyarország 1991-es gabonatermése 16,6 millió tonna volt, vajból pedig 29 ezer tonna készült. Az EK-reform célja a túltermelés drasztikus fékezése volt - közölte a HVG '92 júniusában.

Mindez akkor történt, amikor itthon a legnagyobb a felfordulás. A kárpótlás, a szövetkezeti vagyon nevesítése kötötte le a vidék figyelmét, s nem az európai gazdaság változásai. A Földművelésügyi Minisztérium ugyan bejelentette 1992 év elején, hogy „megkezdődik az agrárgazdaság történetének legjelentősebb hitelezési programja”, de a Start-hitel, az E(gzisztencia)-hitel már nem jutott el a szövetkezetekhez, mert a bankok féltek az agrárszférától.

A sietős tulajdoni átalakítást tovább terhelte az 1992-es nagy nyári aszály. A szárazságról szóló lapbeszámolókat ugyan a kormánylapok a „kampánydiktatúra” összehangolt akciójának tekintették, ez azonban nem hozott esőt, a termésátlagok gyengék voltak. Búzából az 50 mázsa helyett 25-30, kukoricából a hatvan helyett 35-40 mázsa termett hektáronként. A kormány a földadó elengedésével, s öntözőberendezések telepítéséhez nyújtott kedvezményes hitelekkel támogatta a gazdálkodókat, de a kár így is tetemes volt. 1992-ben 63 milliméterrel kevesebb eső esett a sokévi átlagnál.

Külső és belső terhek nehezédtek tehát az országra, s ez fokozta az amúgyis ideges hangulatot a falvakban. Ezt tetézte az újabb aszály kilencvenháromban. Ekkorra teljesen összeomlott a keleti piac - legalábbis ez volt a hivatalosság betanult szövege. Bizonyos fókig kivédhető lett volna ez az összeomlás. Régebben, amikor még nem omlott össze a keleti piac, deszkáért, olajért is el lehetett adni a húst. Ma már nem lehet. A kormány és a földművelésügyi minisztérium szakgárdája nem vitatta, hogy mélyponton van a hazai agrárgazdaság. Pedig a Parlament előtti, '93 szeptember 14-i demonstráción, melyen Nagy Tamás, az Agrárszövetség elnöke beszélt, szóba sem került a magyar élelmiszeripar eladósodása és hitelínsége. Ha ez nagyobb hangsúlyt kapott volna, talán világosabban megjelent volna a közvélemény előtt, hogy az emésztő válság egyik oka a támogatottság drasztikus leépítése, aminek viszont közvetlen következménye, hogy a nagyüzemi termelőtől a gazdán át a feldolgozóig mindenki túlélésre rendezkedett be.

- Fokozatosságra lett volna szükség - kommentálta a hároméves időszakot Raskó György, a Földművelésügyi Minisztérium közigazgatási államtitkára. - A sietségnek az lett a következménye, hogy a termelő nem tudott felkészülni a változásokra. Ez így elég igazságtalan volt. Ha szólok a termelőnek, hogy csökkentem a támogatást, és te majd hatékonyabban gazdálkods, kevésbé költséges technológiát és fajtákat alkalmazol, kiteszel többszázezer embert a mezőgazdaságból, hogy növeld az élőmunka termelékenységét, és időben bejelentem ezt, akkor rendben vagyunk, nem érheti szó a ház elejét. Sajnos nem adtunk elegendő időt a parasztnak. Az emiatti elégedetlenség - elismerem - teljesen jogos és érthető.

A Parlament a törvénykezéssel tovább siettetette a bomlást, holott talán lassítania kellett volna. A piacgazdaságba való áttérést azért oly nehéz ilyen rövid idő alatt megtenni, mert a mezőgazdaság a fejlett világban sem tiszta piacgazdasági körülmények között működik. Magyarországnak tíz-tizenöt éves időszakra lesz szüksége ahhoz, hogy alkalmazkodjon az új körülményekhez.

- Az Ön minisztériuma az elmúlt három évben nem a fokozatosságról volt híres, hanem éppen a siettetők közé tartozott. Hogyhogy most a korábbtól ennyire elütő véleményt képvisel?

- Mára vált világossá, hogy a politika sokkal aktívabban avatkozott be a gazdaság életébe, mint az indokolt lett volna. A politikai természetű beavatkozásnak két eklatáns példája van: a kárpótlás és a szövetkezeti átmeneti törvény. E két törvény egyértelműen politikai szándékokat szolgált, a többi nem. Az FM szakmai véleménye - amelyet jómagam képviselek - kezdettől fogva az volt, hogy az átmenet lassított legyen. Több ízben hangsúlyoztam: tisztázni kell, hogy a magyar mezőgazdaságra a jövőben milyen szerep hárul, mit bír el az élelmiszergazdaság, milyenek legyenek a nagyságrendek, milyen irányt vegyen az export, és a többi. Azzal érveltem, hogy a kialakult magánvállalkozói réteggel már ne szórakozzon az állam, mert e területen a tőke megtérülése sokkal lassabb, mint a nagyüzemekben, s ha a vállalkozó indokolatlanul sokat kockáztat, akkor előbb-utóbb belebukik, s nem hagyja szó nélkül a dolgot. A lényeg, hogy szerettem volna tiszta vizet önteni a pohárba.

Az államtitkár irodájába úgy kerültem, hogy azt találtam írni a miniszteréről az újságban, hogy alkalmatlan a feladatára, s magáról az államtitkárról úgy emlékeztem meg, hogy nyilatkozataira legtöbbször felhőrdül az agrárvilág. Raskó György telefonozott nekem, s megkért arra, látogassam meg a minisztériumban. Készültem arra, hogy majd leteremt, de nem ez történt. Az óriási irodában egy bürokráciában megedzett, magát sokféle helyzetben feltaláló, dörzsölt vezető fogadott.

Beszélgetésünk során világossá vált előttem, miért jött kapóra a gazdag huszonnégyek Magyarországról szóló tanulmánya a minisztériumban.

Ekkor, néhány héttel a Kossuth-téren megtartott agrárdemonstráció után kifejezetten rosszul állt a minisztérium szénája, a sok vita pedig a farmergazdaságok jövőjéről elcsigázta a vetőmaghiánnyal küszködő ágazat szakembereit.⁴⁵ Az OECD-tanulmány azért is jött jókor az agrárkormányzat számára, mert kellően elvont és szakmai volt ahhoz, hogy róla utcai vita alakulhasson ki. Ezenkívül tényeket tartalmazott. Másrészt alkalmas lehetett arra, hogy később az „alutámogatott” Magyarország előhozakodjon vele a GATT-tárgyalásokon, illetve fegyverként használja a kereskedelmi egyezmények aláírásakor. A mezőgazdaság 8 százalékos támogatottságának tényével Magyarország azt igazolhatná - gondolták az FM vezető közgazdászai 1993 őszén -, hogy az ország mindent megtett a liberális piacgazdaság kialakításáért, ezért a GATT (Általános Vámtarifa- és Kereskedelmi Egyezmény) ne várjon további leépítéseket, sőt, ha piacvédő vámrendelkezéseket léptetünk életbe, vagy behozatali tilalmakról dönt az ország, azt ne kifogásolja.

A tárcának, a termelőnek az az érdeke - foglalható össze az 1993. évi őszi helyzet -, hogy a támogatottság a jövőben növekedjék. Az 1993-as mérték az őszi pánikhangulat hatására, illetve a mezőgazdasági termelők érdekszövetségeinek nyomására felszökhet 9 százalékra. Ennek az egyetlen százaléknak a hatása a költségvetésben hétmilliárd forintot tenne ki. Az 1994-ben valószínűsíthető támogatások mértéke tehát 55-ről 62 milliárd forintra emelkedhet. Ha tíz százalékra emelkedne a támogatottság, akkor is fényévnyi távolságban lennénk a közös piaci 49-hez képest, de nálunk 7 milliárd forint kiharcolása is nehéz feladat.

A Mezőgazdasági Termelők Országos Szövetsége által követelt plusz ötven milliárd viszont 15 százalékpontos támogatottságot jelentene. Hol van Magyarországon az az erős agrárlobby, amelyik ki tudná ezt verni a politikusokból? - tette fel a kérdést a részvénytársasági

⁴⁵ Ezerkilencszáznyolcvanötötől napjainkig a felére (610 ezerről 338 ezer tonnára) csökkent az ország vetőmag-előállítás. A FÁK országaiba még így is 30 ezer tonnát exportáltunk, a kukorica és a napraforgó 1993-as exportja pedig november végéig 55-60 millió dollárt hozott (Népszabadság, 1993. december 1.)

átalakulástól háromszor elrugdalt téeszelnők, s azt javasolta, hagyjuk az egész százalékolást, mert úgy rossz az egész, ahogy' van, a bajok forrását máshol kell keresni.

A kissé talán igazságtalan elnök, bármilyen durván is fogalmazott, ugyanazt mondta, mint a közgazdászok: annak, hogy Magyarország belátható időn belül feltornázza magát a skandináv országok hatvanat is meghaladó támogatottsági szintjére, semmi esélye, mert ezt a költségvetési korlátok nem teszik lehetővé.

Ilyen a helyzetünk a világban. Ha a csupasz gazdaság tényeit tekintjük, még elszomorítóbb a helyzet, mint a vagyonnevesítő közgyűlések hangárjaiban.

De tekintsünk kicsit északabbra, a baloldali-parasztpárti történések miatt hozzánk hasonló helyzetűnek nem nevezhető - ám mégis jól ismert - országra. A lengyel származású Jozwiák Bernard beszélt arról, hogy szülőhazájában négymillió főfoglalkozású parasztember él, s hogy a kollektívizmus nem okozott akkora károkat, mint a szovjet modellt szolgáló másoló NDK-ban vagy a gulyáskommunizmus Magyarországon.

A négymillió lengyel parasztság úgy befolyásolta a lengyel politikát, hogy a Lengyel Parasztpártra szavazott: az őszi lengyel parlamenti választásokon 16 százalékos - európai tekintetben hihetetlenül jó - eredményhez segítettek a Parasztpártot. Ez azonban annak is köszönhető, hogy a parasztpárti politikusok megígérték választóiknak, hogy a közös piaci támogatásokkal megegyező mértékben emelik a hazai mezőgazdasági dotációt. Ilyen ígéreteket más párt - még a kommunista utódpart - sem mert megtenni Lengyelországban, ahol pedig már a nyolcvanas évek elején meghaladta a 80 százalékos a magánföldtulajdon aránya az állami földekkel szemben. A baloldali koalíciós miniszterelnökjelölt a kormányalakítás időszakában kifejtette, hogy nem szívesen lépnek koalícióra a Parasztpárttal, mert erősen félnek attól, hogy nem sikerül majd a lengyel társadalom legnagyobb, a választásokon homogén csoportjának követeléseit teljesíteni. Nem vitás, hogy a parasztságról beszélt.

Lengyelország négymillió parasztjára az új kormányzatnak kerekén 12 milliárd ECU-t (14 milliárd dollárt) kellene költeni ahhoz, hogy a választási ígéret valóra váljon. Hajmeresztő mutatvány ez, s hatalomra jutva súlyos költségvetési dilemmákkal kell szembenéznie annak, aki a győzelem érdekében nem riad vissza kevéske porhintéstől. „Valósággá válhat a mindmáig politikai okokból megosztott lengyel vidék összefogása. Hiszen látszólag soha nagyobb esélye nem volt a parasztságnak az előrelépésre: miniszterelnökük van! Mi kell még? - kérdezte a Népszabadság tudósítója Józef úrtól a Krakkó melletti falucskában. - Továbbra is a garantált felvásárlási árak, no meg, Isten segedelmével, jó termés - hangzott a józan paraszti válasz.”

Vegyünk hazai példát:

„Az MDF 1989 nyárra kidolgozta mezőgazdasági programját. Ez volt a választási programja is, ehhez adta támogatottságát parasztságunk (*régebben ehelyett azt írták, „pártunk”, a többi stimmel - R.L.*) 1990-ben az első szabad választáson. A program a tulajdonviszonyok sürgős és alapvető megváltoztatását tekintette a legfontosabb lépésnek.”⁴⁶ Egy másik helyen Bogárdi így fogalmaz: „Parasztságunk az elmúlt évtizedek tapasztalatai alapján bizalmatlan, de ha a kormányzat kiszámítható, a piac logikájához igazodó működési keretet teremt, és garanciákat nyújt a termelők is távlatokban kezdenek gondolkodni, így rövid idő alatt kialakulhat a vállalkozói réteg a mezőgazdaságban is.”⁴⁷

⁴⁶ Mít kell tudni az agrárprogramról - A Magyar Demokrata Fórum füzet-sorozata - Szerző: Bogárdi Zoltán országgyűlési képviselő, az MDF agrárszakértője, Szerk. Dr. Farkas Gabriella

⁴⁷ Uo.

És egy másikat 1993-ból, a Szocialista Párttól:

„Az 1945-ös földreform ugyanis egyrészt feltétlenül szükséges a föld nélküli paraszti többség évtizedes harcát eredményhez vezető lépés volt. Csak így lehetett véget vetni az igazságtalan földtulajdon-megosztásnak, s elérni, hogy a mezőgazdaságilag művelt földterület többsége azok tulajdonába kerüljön, akik a földet megművelik...”

A pártok a „falusi társadalom feszültségeinek enyhítését” és a „leszakadó rétegek felkarolását” ígérték az 1990-es választási kampány során is. Antall József maga „vért és verítéket” ígért, igaz, nem a parasztságnak, hanem általában az országnak. A hatalmi alkuban aztán eladta a falut Torgyánnak, a parasztságot pedig odavetette a politikának.

Mennyi szép ígéretre számíthat az ország 1994-ben is.

Fiók-Magyarország

Az ENSZ és a FAO nem hibáztatható azért, hogy az utóbbi öt évben nem jártak az emberei Szabadkígyóson vagy a Szentes környéki tanyavilágban.

Az OECD tanulmánya „fejlődő országnak” tekinti Magyarországot. Hasonló minősítést kapnak a lengyelek, a bolgárok, a szlovákok. A Világbank - mielőtt hitelekről dönt - nyolc fontos tényrt vizsgál meg. Mekkora az egy főre eső nemzeti jövedelem, milyen az ipar és a mezőgazdaság aránya, a foglalkoztatottság mértéke, a várható életkor egy adott országban, és a többi. A mutatószámok alapján mondják Nyugaton, hogy ez fejlett ország, emez meg fejlődő.

Magyarország abban a fiókban van, amelybe bedobozták volt szocialista barátainkat: Csehországot, Szlovákiát, Romániát, Lengyelországot, Bulgáriát is, ezenkívül itt található még Horvátország és Szlovénia - Európa legnagyobb komlótermelője is. Ez egy jobb fajta fiók, közvetlenül a fejlett országok alatt helyezkedik el. Malayzia, Thaiföld, Argentina, Brazília, Chile van a társaságunkban. A dél-amerikai országokban nem szokás támogatni a mezőgazdaságot. Chile nemhogy támogatná a parasztot, de kivonja a tőkét a mezőgazdaságból, s átcsoportosítja a pénzeket a szolgáltatásba és az iparba. Ennek ellenére többet exportál, mint Magyarország. Van tehát példa arra, hogy egy ország támogatottság nélkül is jelentős exportpiacok megszerzésére képes. Feltéve persze, ha nem terheli meg a költségvetését a kártérítések irdatlan tömegével.

Apropó kártétel. Hogyan néz ki a volt keleti blokk néhány más országában a kárpótlás körüli helyzet 1993 őszén?

A németek óvatosak - írta a Számadás 1993 októberében. Az 1945 és 49 között kisajátított földeket először bérbe adják az igénylőknek, csak ezután végzik el a kártalanítást, majd értékesítik a megmaradó területeket. A Bundestag nem akarja a münchenieket letelepíteni falun. A földbérleti szerződéseket a tervek szerint 12(!) évre kötik, s a bérlőket arra kötelezik, hogy műveljék a földet. Amikor ez a folyamat lezárul (valamikor a jövőben), akkor kezd el a Treuhand, a német vagyongyűjtemény a kártalanítást. Ugyanebben a periódusban az adott területre visszatelepülő régi földtulajdonosoknak, illetve az 1990. október 3-a óta bérleti szerződéssel ott gazdálkodóknak kedvezményes feltételekkel felkínálja a földet megvásárlásra. Így a Nyugat-Németországból visszatelepülő és a helyi keletnémet gazdák egyenlő eséllyel indulhatnak. Csak ezután tervezik a németek, hogy a megmaradt földeket eladják. A volt NDK-ban 1,3 millió hektárnyi terület magánítását tervezik, de ez alaposan eltér a magyar gyakorlattól.

Bulgáriában a művelhető területek tíz százaléka (448 ezer hektár) 1992-ben visszakerült a régi tulajdonosokhoz. A bolgár hatóságok 200 ezer tulajdonlevelet állítottak ki. Itt úgy tervezik, hogy az ötmillió hektárból - ennyit műveltek a bolgár téveszek - négy millió lehet a gazdálkodóké, de a kárpótlási törvény még csak készült, amikor e sorokat papírra vettem. Szakértők úgy nyilatkoztak, hogy megalapozatlanok a kisparcelláktól való félelmek.

Sokkal jobban aggódtak viszont az ukrán parasztszövetség kongresszusi résztvevői, akik szerint a régi „kolhoz-nómenklatúra” és a „falusi bürokrácia” akadályozza a földek magánkézbe adását. A dnyepropetrovszki elnök körzetében a 177 ezer hektáros állami földalapból csak 44 ezret osztottak ki a parasztok között, „a többit jogtalanul más célra használták fel. Sokszor a nyílt szabotázs és közvetlen beavatkozás jeleit lehet tapasztalni. Ilyen többek között

az, hogy a földért folyamodó gazdáknak parasztvizsgát kell tenniük kolhozelnökök és főagronómusok előtt.”

Ez a beszéd, de ismerős. Térjünk haza.

A FAO, az ENSZ világelelmezési szervezete sokallja a magyar mezőgazdaság támogatottságát. Puff neki! Azt mondják a közgazdaságtanban járatos urak, hogy hazánkban a mezőgazdasági tevékenység természetes előnyökkel jár, hiszen a föld minősége más országokhoz képest jobb, s a csapadékeloszlás a világ más országaihoz képest szintén átlagon felüli módon jó (ld. az aszályról írottakat). Az urak nem hibáztathatók azért, hogy az utóbbi öt évben nem jártak Szabadkígyóson vagy a Szentés környéki tanyavilágban, s nem szerezhettek közvetlen benyomásokat az ötéves aszályról (melyről egyesek, köztük Raskó is, úgy nyilatkoztak, hogy sivatagosodás kezdődött az Alföldön). De mégsem lehet az urakat hibáztatni azért, mert az elmúlt ötven(!) esztendő csapadékeloszlását vizsgálták egy eső-grafikonon.

Az ország néhány városában mért csapadék évi mennyisége
(50 éves átlag)

Hely	Csapadék
Kecskemét	517 mm
Hortobágy	524 mm
Szeged	573 mm
Mosonmagyaróvár	594 mm
Pécs	662 mm
Szombathely	700 mm
Kékes	784 mm
Farkasgyepű	843 mm

A klimatikus viszonyok, föld termőképessége, s az, hogy környezetünkben jelentősek a felvevő piacok, valamint az, hogy az agrártársadalom szakmai felkészültsége a világátlag fölött van, mind-mind Magyarország különleges előnyei közé tartozik. Ha ugyanolyan jövedelmi viszonyok között élne a téessből éppen kitett kényszergazda Kehidakustányban, mint John McNamara Írországbán, s ha ugyanaz az infrastruktúra állna a tejtermelők rendelkezésére a bajor családi gazdaságokban és Béreséknél Toldon, akkor hamarosan lekörözhetnénk a világ élvonalát. Csak az ország méretei szabnának határt exporttevékenységünknek - ilyen szépeket gondolnak rólunk a világban.

E vonatkozásban különösen érdekes megvilágítást kaphat az, hogy nyugati szomszédunk, Ausztria többnyire szezonon kívül engedi be Hegyeshalomnál és Rábafüzesnél a zöldség-féléket. S vajon mennyi volt a trükk a száj- és körömfájás hírére bevezetett háromhónapos húskiviteli tilalomban? Sok vita volt erről az országban. Tornyaiék az alföldi tanyán nyolcszázezret buktak a „bóton”.

Más az előny a tanulmányokban, s megint más az, ami a határokon történik. Kilencvenhárom nyarán rajtakaptak egy magyar meggytermelőt azon, hogy a referenciaár alatt adta el a meggyet Németországban. A német hatóságok számlákkal bizonyítottak. A meggyes ember akciója elegendő volt ahhoz, hogy Magyarország büntetése a friss meggy exportjának háromhetes leállítása legyen. Hogy az exporttilalom pontosan egybeesett a meggy érési szezonjával, bizonyára véletlen volt.

Ugyanez történt az almával. Szeptember elején kezdődtek a bajok. Egy termelő - mindig csak egyet találunk - ugyanúgy alacsony áron értékesítette a gyümölcsöt, mint a meggyes ember.

Ennek következtében Magyarország szeptember 28-áig nem szállíthatott almát a Közös Piac országaiba. Egy - az alma értékesítésével évek óta ügyesen megküzdő szabolcsi nagygazda világosított fel a következőképpen:

- Azt mondja a német, nesze, itt van tízezer márka, próbáld eladni olcsóbban, azután abba-hagyod, eltűnsz. Maga szerint a kezdő almások, akik ugyanúgy külkereskedhetnek, mint én, vajon ellenállnak-e a csábításnak? Úgy vannak vele, nem érdekel a többi, engem a magam boltja izgat - és felmarkolják a pénzt? No, mit mondd erre, elképzelhető? És akkor jön a passzus, hogy kuss neked az almáddal, add a disznóknak, ha annyira vagy vele. Termelői érdekvédelem kellene, hogy mindenki visszarettenjen a simlitől. Ha ez meglenne, s mondjuk valaki mégis alámenne az árnak, én az életben többé az almáskert közelébe nem engedném.

- Egy erősebb agrárlobby a jól szervezett érdekvédelmi szervezetekkel valóban ki tudná harcolni a nyolc százalék helyett a tizenkét százalékos támogatást a mezőgazdaság számára - mondta minisztériumi randevúnkon Raskó államtitkár. - Továbbmerészkedni azonban kockázatos lenne, mert a Nemzetközi Valutaalap a kormány körmére koppintana a deficit miatt. A húszmilliárdos pozíciójavulás a termelők nagyságrendjét tekintve annyi lenne, mint halottnak a csók. A nemzetközi piacon változatlanul meg kellene küzdeni a Közösség 80 százalékos exportszubszenciós rendszerével - ez a sertéshús, a marhahús, a tejtermékek, de például a bor és a gabona esetében a Lajtán túl meghaladja a száz százalékos is.

Hogy mekkorák az aránytalanságok, jelzi az a sok sikertelen kereskedelmi tárgyalás, melynek a magyar agrármenedzserek 1992-1993-ban szereplői voltak. Zsinórban veszítették el a versenytárgyalásokat, legalábbis erről számoltak be a FÁK utódállamaiban tett utazásaik után. Egyikük így fogalmazott:

- A KGST a magyar mezőgazdaság számára aranybánya volt. Ez az óriási piac gyakorlatilag mindent átvett. Átvette a harmadosztályú almát, a negyedosztályú sertést. A nagyságrend olyan volt, mint a mesében. Nem kellett a konkurenciával bíbelődni. Ma az oroszok - annak ellenére, hogy még mindig szeretnek bennünket - csak azt nézik, hogy nehéz a közellátási helyzet. Az orosz külkereskedő abban érdekelt, hogy a legolcsóbb élelmiszereket szerezze be - bárholnan. A minőséggel nem foglalkozik, csak a mennyiség izgatja.

Lehangolóak a kereskedői élménybeszámolók. Mi történik? Az orosz vevő meghirdeti a versenytárgyalásokat. Mivel vásárlásait közös piaci és amerikai hitelekkel fedezi, be kell tartania a hitelező előírásait. Ez azt tartalmazza, hogy pályáztatni kell az exportőröket. A Terimpex 1993-ban sorra veszítette el a sertéshús-pályázatokot. Egy ilyen moszkvai tárgyaláson a német versenytárs 690 ecu-ért hajlandó volt a sertéshús tonnáját eladni. Ha ezt átszámítjuk forintra, akkor a hús kilóját száz forintért adta. Magyarországon 1994. január elsejétől az élő sertés kilónkénti garantált ára éppen száz forint lesz - ebben egyeztek meg itthon a termelők a kormánnyal. A német kereskedő a hús árához száz százalékos exportszubszenciót „lehívhat”, mielőtt leül alkudozni. Hírlik, hogy az egyik versenytárgyaláson megjelent Zám András, a Terimpex vezérigazgatója is, aki extra - harminc százalékos - szubszenciót vitt Moszkvába a zsebében. Labdába sem tudott rúgni.

Mit mond erre a hüvös angol? „Önöknél olyan a gazdaság, mint amikor a piros közlekedési lámpa hirtelen villogó sárgára vált. Felszabadították az árakat, de a piacgazdaság törvényszerűségei még nem érvényesülnek. Inkább a termelésre ügyeltek az elmúlt időszakban és kevesebbet törődtek a fogyasztással. Angliában a fogyasztó a király... Ez a piacgazdaság. Önöknek a minőség javításában még sok tartalékuk van. Az egyik üzletben például láttam egy bacon (angol) szalonnát, ami olyan zsíros volt, hogy nálunk biztos nem lehetett volna eladni.”

Ugyanez a helyzet a franciák által uralt gabonapiacon vagy a marhahús-kereskedelemben. A KGST védett piacának összeomlásával Magyarország nehéz helyzetbe került, mert a fejlett nyugati országok piacán kellene eladnia azokat a termékeket, amelyeket - lám - Moszkvában sem tud értékesíteni. A vasfüggöny leomlásának nyertesei az Európai Közösség országai - ez a külkeresek és a legfelsőbb szakmai körök egybehangzó véleménye. A nyugat-európai országok az utca nyelvén szólva sokat kerestek azon a bolton, amelynek glasznoszty és peresztrojka volt a neve a gorbacsovi időkben. Azt, hogy Magyarország a sietségével tovább növelte önmaga számára a pozícióvesztésből származó hátrányait, e dolgozat néhány fejezete talán meg tudta mutatni.

Prodotto pobre

Ha külföldieket szeretnék a téeszekben,
át kell térni az üzletrész-arányos szavazásra.

Mi lesz a termelőszövetkezetekkel? Az „egy tag - egy szavazat” elve miatt - mondják - a szövetkezeti törvény gyakorlatilag halálra ítélte a közöst. A téeszelnökök többsége tudja ezt, csak nehéz nyilvánosan beismerni, mert az „egy tag - egy szavazat” volt a valamikori szövetkezeti mozgalom fő ismérve. De eljárt felette az idő, mert vállalkozásra már nem ösztönöz. Miért nem? Azért, mert a termelők szellemi képessége és anyagi lehetőségei között nagyok a különbségek. Kérdeztem a téeszelnököt, az egymillió forintját betenné-e vállalkozásba akkor, amikor a tag a húszezer forintjával leszavazhatja őt? Mutatta a kezével, hogy mit tenne.

Mit fognak cselekedni az elnökök? Ha vállalkozó szelleműek, felépítik a maguk vállalkozását, s ha eléri azt a pontot, amikor már megélik a saját lábukon, s túljutottak a látszat-káefték megalakításán, egyszerűen otthagyják a téeszt.

Érdekes vizsgálatot folytattak az agrárgazdasági kutatóintézet munkatársai - még 1990-ben. Hajdú-Bihar megye 19 települését járták sorra, s 700 kistermelő családban kérdeztek az árutermelés méreteiről, a gazdák szándékairól, egyebekről. Megkérdeztek 243 különféle téeszvezetőt is. A termelésirányításban dolgozók árutermelő jellegű állattartással foglalkoztak, míg a magasabb beosztású vezetők növénytermesztéssel, kertészettel. A felmérés azt bizonyította, hogy a magas beosztású vezérkar nem a földet, hanem az értékesítési biztonságot jelölte meg első helyen, mint az önállósodás legfontosabb feltételét. A magas beosztású „kiválasztottak” kétharmada tervezte ekkor még, hogy vállalja a kistermelés folytatását.⁴⁸

Az államtitkár mesélt dél-amerikai tapasztalatairól. Azt mondja, nálunk is az fog történni, mint Chilében. A Pinochet-diktatúra mindent, amit Allende kitalált, azonnal meg akart szüntetni. Allende ugyanis kelet-európai típusú termelőszövetkezeteket szervezett. Pinochet azért szerette volna hatalomra jutásakor (1973) azonnal felosztatni a téeszeket, mert azokat kommunista képződményeknek tartotta. De az amerikai tanácsadók azt ajánlották neki, hagyja békén a téeszeket, hiszen óriási a feszültség az országban, nem kell tovább hergelni a népet. Hagyja a téeszeket, boldoguljanak, ahogy tudnak. Azt javasolták, preferálja inkább az egyéni vállalkozást. Adjon a magángazdáknak támogatást és építsen ki számukra bankhálózatot. A tábornok végül emellett döntött.

Az egyéni vállalkozások fejlesztésébe óriási pénzeket ölt a Pinochet-diktatúra. Ma a chilei farmereknek saját bankjuk van, saját garanciaalapjuk, biztosító társaságuk, rendelkeznek pénzügyi infrastruktúrával, és megvették az élelmiszerfeldolgozó üzemeket. A téeszek relatíve kevesebb támogatást kaptak az államtól, s ahogyan erősödött az egyéni vállalkozás, a téesztagok önként otthagyták a téeszt. A mozgalom a húsz év alatt majdhogynem elhalt. A mai téeszek kizárólag olyan termékekkel foglalkoznak, amelyek neve spanyolul „prodotto pobre”. Alapvető népélelmezési cikkek. A szövetkezetek babot, kukoricát és rizst termelnek. Alig van a tevékenységükön valami haszon. Ha magas garantált ára lenne e termékeknek, a városi fogyasztó a kormány fejére borítaná az asztalt.

⁴⁸ Józan bizalmatlanság (Figyelő, 1990. június 14.)

- Magyarországon Chilénél szakmai vonatkozásokban még gyorsabban történik minden - jósolta Raskó. - Az átalakult téeszek rövid időn belül továbbalakulnak valódi gazdasági társaságokká, káeftékké és részvénytársaságokká. Nagy Tamáséknak azt mondom, ne azon gondolkodjatok, hogyan lehetne megmenteni a termelőszövetkezeteket, hanem azon, hogyan lehet piacgazdasági körülmények között működtetni őket. Ehhez azonban fel kell adni az „egy tag - egy szavazat” elvét. Ha külföldieket szeretnétek a téeszekben, át kell térni az üzletrészarányos szavazásra, és akkor már semmi különbség nincs egy gazdasági társaság és egy termelőszövetkezet között.

Nem véletlen, hogy a nagy utazás végállomása éppen Chile. A latin-amerikai fejlődésnek sajátos időszaka a 70-es 80-as évek, amikor több országban - Argentínában, Peruban, Mexikóban és a kérdéses Chilében úgynevezett populista gazdaságpolitikai kísérlet lezajlott. Nem csupán arról van szó, hogy „széles néptömegek” támogatásának megszerzését tűzték ki célul a latin-amerikai kormányok, hanem arról, hogy gazdaságpolitikájuk központi elemévé tették egyik vagy másik társadalmi réteg jövedelem-elosztásban betöltött szerepét. E törekvések Chilében 1970 és 73 között erősödtek fel, s Allende bukásához, illetve Pinochet katonai hatalomátvételéhez vezettek. A farmergazdaságok favorizálása és a kárpótoltnak nyújtott rendkívüli történelmi kedvezmény miatt Magyarországon is többször elhangzott a populizmus vádja, annál is inkább, mert hazánkban is volt talaja annak az elképzelésnek, hogy fel kell függeszteni a magyar államadósság törlesztését, s hogy szakítani kell a Nemzetközi Valutaalappal. Magyarországon azonban nem voltak meg egy populista fordulat feltételei - írja Gerskovits Béla a HVG 1993. március 13-i számában -, „mert ilyen programokba nem válság kellős közepén, hanem annál jobb körülmények között szokás belevágni.”

Magyarországon 1993-ban nem voltak olyan jó körülmények, mint Chilében vagy Argentínában, a hetvenes évek elején.

Kisgazdafaló technokraták

A javaslatot a parlamenti pártok a több száz képviselői indítvánnyal összekutyulták.

- Az ördög ügyvédje vagyok, közigazgatási államtitkárként a kormányt kellett kiszolgálnom - vallotta önmagáról Raskó György, az agrárátalakulás primadonnája. - A Parlament, az más, nekem nincs beleszólásom a törvénykezésbe. Mondogattam persze én is a képviselőknek, ezt meg azt dobjátok be, hogy néhány milliárddal többet tudjunk megszerezni a mezőgazdaságnak. Semmiféle ellentét Medgyasszay és én közöttem nincs a tekintetben, hogy pénzre van szüksége az ágazatnak.

A nyolcvanas évek közepén a parlamenti képviselőknek legalább egyharmada kifejezetten az agrárágazathoz kötődött. Komoly reprezentáció létezett - így mondták ezt régen. Balszerencsénk, hogy a kilencvenes választásokon intellektuális érdeklődésű képviselők - filozófusok, írók, költők, történészek - kerültek a Parlamentbe. Jobban izgatja őket az igazságtétel, a kultúra világa, a médiavita, mint a falu napi problémái. A pártokban kevés az olyan képviselő, aki megértené az ágazat működését. A parlament mezőgazdasági bizottságát egy évig azért nem lehetett megalakítani, mert nem volt érdeklődő és jelentkező.

- Hogyan ítéli meg az agrártárcának az első parlamenti ciklusban betöltött szerepét?

- A Németh-kormány alatt a minisztériumba céltudatos technokrata gárda került. Legyünk őszinték, nem az MSZMP uralkodott Magyarországon Németh Miklós idején, hanem a profi technokraták. Ez a gárda - a beat-nemzedék első generációja - abban a szerencsében részesült, hogy nem kellett megküzdenie a népakarral és a parlamenttel, hanem kényelmesen meghozhatta a szakmailag elfogadhatónak tartott döntéseket. A nyolcvanas években itt dolgozó beosztottjaim mesélték, hogy nem volt megkötve a kezük, azt csináltak, amit akartak. A párt már nem, a Parlament még nem kontrollálta őket. Jött a váltás, s a politikusság felerősödött minden tárca működésében, mert a miniszterek egy-egy párt érdekeit képviselték. Az FM-ben kisgazdák kerültek pozícióba.

Kezdetől fogva óriási ellentét volt a tárca szakembereinek elképzelései és a politikai vezetőség között. A nemzedékem a nagyüzemi gazdálkodásnak a tőkés piacgazdaságba való átsegítésében gondolkodott, ebben nőtt föl. A kisgazdákat viszont mindvégig kötötték a választási ígéretek, amely reprivatizációról szólt. Olyan is elhangzott, hogy a városi munkanélküliek majd letelepednek a falvakban. Ezt a minisztériumi főosztályvezetők akkora baromságnak tartották, hogy nem is vitatkoztak. Széttárták a kezüket, s azt kérdezték, most mit tudok én kezdeni? A szakmai vezetőség és az első minisztériumi vezérkar nézetei között a konfliktus 1991 közepéig hihetetlenül fölerősödött. Nagy Ferenc József - aki meggyőződéses kisgazdaként került a miniszteri bársonyszékbe - máshogyan gondolkodott, mint a nyolcvanas években megedződött osztályvezetők.

Tovább bonyolította az életet, hogy a kárpótlás a tárca számára nem alakult optimálisan. A tárcának szakmailag jobban megfelelt volna még a reprivatizáció is, hiszen akkor a sérelem egyetlen törvénnyel, egy jogi aktussal orvosolható lett volna. Egy ilyen megoldást követően a szelekció és a piaci átállás az új szereplőkkel hamarabb megtörténhetett volna. Nem ez történt, tudjuk. A három hónapos törvényalkotói folyamatot kigyózó kárpótlás követi. A bizonytalanság nem kedvez a minisztériumnak sem.

A másik ütközőpont a szövetkezeti-átmeneti törvény volt. Az FM által készített, s Gergáczy Elemér által aláírt törvényjavaslatot a parlamenti képviselők egyszerűen kiherélték. Meggyőződésem, hogy az eredeti változat végrehajthatóbb lett volna, s nem is küszködtek volna vele annyit a tévesek. A kívülállóról az FM eredeti törvényjavaslata még említést sem tett. Tudjuk, hogy később ennek bevonásából lett a legnagyobb galiba. A politikai akarat a paragrafusokban még konzisztensen megjelent. Erre mi történt? A javaslatot a parlamenti pártok a több száz képviselői indítvánnyal összekutyulták. Arra már nem jutott idő, hogy a szavazás előtt egy szakértő társaság ellenőrizhette volna, s azt mondta volna, „fiúk, csontok vannak benne, nem szabad így hagyni”. Nem ez történt, hanem az, hogy megszületett egy zagyva átmeneti törvény. Erről a tárca nem tehet. A baj, hogy a képviselők túlpolitizálták az átmeneti törvényt. A levét mégis a tárca itta meg, mert a tüntetők nem a parlamentet szidták, hanem a minisztériumot. Ha mindehhez hozzáteszem, hogy a betérjesztő nem az FM volt, hanem az Igazságügyminisztérium, akkor megint eljutunk a felelősség igazi kérdéseihez. Igaz, erre senki sem emlékszik, csak szidja az agrártárcát. Az tehet mindenről.

A négy év eszméletlen belső feszültségekkel terhelt volt, a politikusság csak Szabó János kinevezésével tűnt el a tárca életéből. Akik 1990-91-re jól emlékeznek, azokat ez nem vigasztalja. De tény, hogy Szabó János nem az a kisgazda, mint aki Nagy Ferenc József volt. Kevésbé kötődik a 90-es koalíció kisgazdáihoz. Óriási belső fejlődés ment végbe a kisgazdapárton belül is. Ma a harminchatok nagyobbik része pragmatikus nézeteket vall. Aki vette a fáradtságot, s megismerte a bajok forrását, kevésbé él a hangzatos szólammal. Valószínűleg az történt, hogy a technokraták fölfalták a kisgazdákat.

Föld! Föld!

A németek nem akadályozzák a külföldieket, mert reális ára van a földnek. Aki egymilliót áldoz rá, megérdemli.

A minisztérium lehiggadását jól szemlélteti a decemberben a Parlament elé beterjesztett földtörvény körül kibontakozó csendesebb szakmai vita. Sokan a nemzeti vagyont féltették, a szakma azonban az úgynevezett árdiszparitás miatt nem támogatta a külföldiek földszerzését. Ha engednénk a szabad földvásárlást - mondták -, az a spekulációt erősítené. A külföldi ugyanis a háromszorosát is meg tudná adni 1993-as földárainknak (50-60 ezer forint hektáronként a szabadpiacon). Odaállna a téesz vezérkara elé, s azt mondaná, kétszáz ezret adok a földért. Vagy elfogadná apportként egy-egy gazdasági társaságban. Első látásra úgy tűnik, megéri, mert háromszoros áron el lehet adni a földet. Igen ám, de amint tagjai leszünk az Európai Közösségnek, megváltozik a helyzet. A Piacon belül szabad a földforgalmazás, senkinek nem tiltják, hogy eladjon vagy vegyen. A vevő a kétszáz ezer forint értékű földet esetleg egymillió forintért adná tovább. Hol itt a baj, kérdezhetnénk. Ezt a magyar spekuláns is megteheti.

A gond, hogy a külföldi és a magyar tőkések nincsenek egy súlycsoportban. A külföldi egymillió dollárral érkezik, s fölveszározza egy egész falu földjét. A volt NDK-ban maximum 100 hektárt vehetne, hektáronként tízezer márkáért. A németek nem akadályozzák a külföldieket, mert reális ára van a földnek. Aki egymilliót áldoz rá, megérdemli. Magyarországon ennyi pénzből meg lehet venni egy önkormányzat teljes földterületét! Mivel a magyar átlagpolgár zsebe üres, a külföldiek földvásárlása a társadalmi béke szempontjából lenne elfogadhatatlan - ez volt a kormányzati álláspont a törvényjavaslatokban.

A tiltásra a másik ok szintén a tőkehiány. Egy földdel üzletelő vasi vállalkozó meséli, hogy az ausztriai Burgenlandban a nálunk sokkal rosszabb minőségű föld ára százezer schilling hektáronként. „Azt kellene nálunk is tenni, hogy meghirdetem: a minimum ár százezer schilling. Ha valaki megadná érte, a földet senki nem hagyná parlagon, az hétszentség. Ahhoz ugyanis, hogy egy ekkora befektetés megtérüljön, termelni kell. Ezzel lehetne szűkíteni a spekulációs földvásárlások körét.”

Ha megfizettetnénk a külföldivel a föld tisztességes árát, a pénz reálértéke a Közös Piac-hoz való csatlakozásunk után sem lenne magasabb. Ki lehetne így ütni a spekulációt, bejönné, működne a tőke, s ha a külföldi jobban ért a gazdálkodáshoz, mint a hazaiak, ez elősegítené az export élénkülését, még embereket is alkalmazna. Abban, hogy jöjjenek, semmi veszély nincsen - nagyjából így lehetne összegezni az ellenzéki alapállást.

A praktikusok szerint tőkés és tőkés vállalkozó között értelmetlennek tűnik a nemzetiség szerinti megkülönböztetés. Nem számít különösebben, hogy belga holland, amerikai, izraeli vagy orosz a földbirtokos. Európában élünk, a magyar gazdaság függ a külpiactól, integrálódni szeretnénk a világgazdaságba. Elvileg csak az számít, hogy a befektető az átlagosnál jobb legyen. Ha jobb terméket állít elő, s versenyképesebb, mint a magyar vállalkozó, az jó az országnak. Ha a befektetőnek csak annyi az előnye, hogy magyar, de a tehetségtelensége miatt el kell bocsátania a dolgozóit, s később nem kap a bankoktól hitelt, nem sokat nyerhet általa az ország.

A bagodi téeszelnök mondta, „menj el a Magyar Fórumhoz, ott próbáld meg az uraknak mindezt elmagyarázni”.

Kéziratomban leadásakor még nem született meg az új földtörvény.

A magyar farmer védőszentje

„Nem is tudom, ilyen pozitív agrárpolitikai program volt-e a magyar nemzet történetében.”

Szabó János földművelésügyi miniszter bemutatkozása rendkívül rosszul sikerült. A televízióknak olyan tartalmú nyilatkozatot adott, hogy nem járatlan a mezőgazdaságban, mert termelt a kiskertjében ribizlit, s tudja, hogyan kell a libát tömni. Az újdonsült miniszter ezenkívül rögtön azt bizonygatta, mennyire agrárius elkötelezettségű. Ha valaki bizonyos ügyekben letesz valamit az asztalra, senki se nézi, van-e trágya a körme alatt. Szabó János ekkor még semmit nem tett le az asztalra.

Munkáját különben csöndben végezte, nemigen rajongott a sajtóért, kényszeredetten és kevés szóval válaszolt, azt persze nem mondta soha, hogy hagyják békén, de képtelen volt „eladni” magát a sajtóban (Medgyasszay államtitkárnak ebben nagyobb gyakorlata volt). Ha mondott valamit, csak akkor hatott, ha támadó éle volt. A szakmának szóló üzenetei elszálltak a szélben, s Szabó János, noha sokat fáradozott a földtörvény megszületésén, nem vált mértékadó agrárpolitikussá az „átváltozás” idején.

Érthetetlen optimizmusa, a magyar farmerbe vetett töretlen hite átsugárzott szereplésein. Személyének kiválasztásával az ötvenes évek gyakorlata elevenedett meg, amikor a cipésmestert kiemelték, s a kohászati vagy építőipari vállalat élére helyezték. A mezőgazdasági vezetésben a szó igaz értelmében vett profi szakemberre lett volna szükség, Szabó János nem volt az. Kevés gesztusa volt a parasztvilág számára, s nem jelent meg fontosnak tekinthető eseményeken. A sáskajárás színhelyére az MDF-ben megedződött Medgyasszayt küldte. Medgyasszay László politikai államtitkári kinevezése előtt az MDF sajtósóvivője volt. A minisztériumban a szókimondó Sárossy Lászlót, az „MDF-komisszárt” váltotta fel. A lényeg, hogy a talpraesett vidéki állatorvos otthonosabban mozgott a vidéken, mint maga a miniszter. Szabó János az aszálykárok felmérésére is Medgyasszayt küldte, a rádióba nyilatkozni szintén az államtitkárt küldte. Szabó János közben taktikailag helytelenítette a Mezőgazdasági Termelők Országos Szövetsége szeptemberben 14-én megtartott, budapesti tiltakozó akcióját. A földművelésügyi miniszter Keszthelyen, a Pannon Agrártudományi Egyetemen a következőképpen értékelte az akciót:

- Eldöntötték, hogy demonstrálni akarnak, hát demonstráltak. Hogy ez viszi-e előbbre ennek az egész ügynek a dolgát, nem tudom. A kormányzatban a felelősség enélkül is megvan, s meg is volt. Az ablakból néztem a tömeget, láttam, hogy nem ötezren vannak, mint azt egyesek előtte megjósolták. Ha egy kicsit rosszmájú akarok lenni, mégis azt mondom, délelőtt itt voltak, délután meg elmentek az Ipari Vásárra, ahol kaptak állítólag valamit... igen, igen, így is fel lehet fogni, csak mondom azt, amit nekem is mondtak, hogy kérem, nem volt ez olyan nagy ügy, összeverbuválni ezt a társaságot, és hát ha a verbuválásnál tartunk, felvetődik a kérdés, hogy mennyire volt spontán ez a tüntetés. (sic!)

Nagyon régen volt az országnak ilyen kitekeredett stílusú agrárminisztere. Lehangoló volt a vele való találkozás. Összevissza ugrált, kereste a fogódzókat, de azokat nem találta. Súlyos hiba volt ezt a jámbor embert a legnehezebb időszakban erre a posztra állítani. Szakmai tekintély nem szegődött nyomába azzal, hogy kinevezték. A beteg miniszterelnök is bábfigurának tekinthette, mert az agráregyeztető fórum tárgyalásaira, amelyen mégiscsak az évtized meghatározó agrárdöntései születtek, eleve Medgyasszayt jelölte ki a kormány képviselőjének.

Szabó János láthatóan kényelmetlenül érezte magát miniszteri szerepkörében, s a nyilvánosság előtti megszólalásai csak megerősítették az emberben azt a sejtést, hogy a földművelésügyi tárcát mások irányítják. Raskó és Medgyasszay - a szakmai, illetve a politikai államtitkárok.

A miniszter szintén Keszthelyen így felelt az átalakulás drámai pillanatait firtató kérdésekre:

- Uraim, Önök nemzeti agrárprogramot követelnek, pedig Önök részesei a nemzeti agrárprogramnak, csak nem akarják látni a fától az erdőt. Miről van szó? Az ország legnagyobb mérvű tulajdonváltása folyik. Próbáljuk tőkével ellátni az induló gazdákat, agrárrendtartási törvényünk van, próbáljuk a piaci zavarokat kiküszöbölni vagy minimalizálni, szaktanácsadást próbálunk megszervezni, próbáljuk megoldani az információ-áramlást oda-vissza. Hát mi ez, uraim, ha nem agrárpolitikai program?! Nem is tudom, ilyen pozitív agrárpolitikai program volt-e a magyar nemzet történetében. Mindegy az, hogy mekkorák a testi-lelki kínok, vagy hogy a termelőszövetkezetek úgy érzik, tönkremennek, hogy az ágazat padlón van, hogy visszafordíthatatlan jelenségek vannak. Kérem, szerintem ezt a kérdést távlatosan kell megközelíteni. Az út jól van kicövekelve, akár tetszik, akár nem. Lehet itten hamis ábrándokat kergetni, s nosztalgizálni a '90 előtti időkre. Kirakatmezőgazdaság volt, tessék tudomásul venni. Amikor minden az értékén kel el, és nem tud ez a kormányzat nyolc százaléknál többet adni, ebből tessék művészetet csinálni.

Serényi Béla gróf, földművelési miniszter 1910-ben a termelés fokozását tűzte ki az ország céljául. Egy parlamenti felszólalásában a következő kérdést intézte a Tisztelt Házhoz: „Győzedelmesen nyomul-e előre a kisüzem, vagy pedig az intenzív nagyüzem fog-e nagyobb mérvben kialakulni?” Serényi azt is mondta, hogy „a kapitalista gazda típusa tehát a feladata magaslatán álló bérlő.” Nem lehet, hogy a mi miniszterünknek túl régiek voltak az olvasmányélményei?⁴⁹

Néhány nappal a demonstráció után kérdeztem a minisztert arról, milyen a viszonya a téeszelnökökkel, és fiatal ellenlábasával, a gyáli téesz elnökével, Nagy Tamással mikor találkozott utoljára. Szabó János egy rossz szót nem szólt Nagyra. Még azt is hozzátette, hogy az Agrárszövetség elnöke korrekt módon viselkedik. Ekkor jöttem rá arra, hogy Szabó miniszter a nyilvánosságban való botladozása ellenére talpig becsületes ember, ehhez nem férhet kétség. Az elnökök feje fölött viszont megkongatta a lélekharangot.

- Rendszeresen találkozom a termelőszövetkezetek és az állami gazdaságok vezetőivel. Tizennyolc előadást tartottam, szinte kizárólag szakmai berkekben. Kérem, én a pontyszimpóziumtól kezdve a Kelet-Nyugat takarmányozási konferencián át a gabonaipari tanácskozáig mindenütt részt veszek, próbálok a közös gazdaságok vezetőivel szót érteni. Van bennük egy ilyen trauma, mert eddig harminc évig azt magyarázták nekik, ugye, hogy a közös gazdaság az isten, és most valahogy mintha a partvonalra kerültek volna - ezt érzik. Én ezt meg tudom érteni, de nem én tehetek arról, hogy sehol a világon nem váltak be a kollektív típusú termelőszövetkezetek. Nem akarom a lélekharangot meghúzni fölöttük, mert alkotmányban biztosított esélyegyenlőség van, de uraim, hosszú távon sajnos ezüstérmesek lehetnek. A családi alapon működő farmergazdaságnak 750 ezer forintig adókedvezménye van, ennek a gazdálkodási formának az általános költsége minimális, és olyan olcsó a munkaereje, amelyről

⁴⁹ Leopold Gusztáv: Kapitalisztikus mezőgazdaság Magyarországon - tanulmány, Huszadik Század, 1911. I. kötet, 533-554. o.

a téeszekben nem is álmodhatnak. Amikor a családi gazdaságok lábra kapnak, előnyre kell szert tenniük. Nagyon sajnálom, hogy a téeszek helyzete olyan, amilyen. Ez van. (sic!)⁵⁰

A földterület tulajdon szerint
(forrás: KSH)

Év	Állami tulajdon		Szöv. tulajdon és használat		Egyéni és kisegítő (lakossági) gazd.	
	1000 hektár	százalék	1000 hektár	százalék	1000 hektár	százalék
1987. május 31.	2937,3	31,6	5690,1	61,2	675,7	7,2
1989. május 31.	2945,7	31,7	5679,2	61,0	678,1	7,3
1990. május 31.	2936,4	31,6	5662,5	60,9	704,2	7,6
1991. január 1.	2969,1	31,9	5651,4	60,8	682,6	7,3
1992. január 1.	2985,6	32,1	5626,1	60,5	691,4	7,4

Egy másik idézet, mely ugyanez, de mégsem ugyanez. A szerző Bogárdi Zoltán, a Magyar Demokrata Fórum agrárszakértője:

„Nincs helye azonban a másik irányban sem az alaptalan fenyegetéseknek. Mert valaki vezető pozíciót töltött be egy TSZ-ben, azért még nem bűnös. Voltak ugyan szövetkezeti vezetők, akik visszaéltek eddigi helyzetükkel, azért általánosítani nem szabad.

Külön kell szólnunk az agrárértelmiségről, jövőbeli szerepéről. Mezőgazdaságunk átalakulása elképzelhetetlen az agrárértelmiség irányító közreműködése nélkül. Az jár el helyesen, aki a vállalkozás élére áll, és a jog adta lehetőségekkel élve tisztességes jövőt próbál teremteni magának és környezetének. Sok falu sorsa függ attól, hogy talál-e legalább olyan vezetőt, aki a többség érdekében hajlandó dolgozni, és vezeti a jogban kevésbé járatosokat. Persze ilyen munkával bizalmat is lehet szerezni a parasztság körében, ami gazdasági biztonságot is jelenthet annak, aki tudása eladásából (szaktanácsadó, szolgáltató, üzletkötő, stb.) akar majd megélni. Agrárértelmiségünk jelentős részének ilyen munkaköröket kínál az átalakult mezőgazdaság. Itt jelentős versenyre kell számítani, és az jár jól, aki hosszú távra tisztességes megoldásokban gondolkodik.

Megegyezni csak akkor tudunk, ha bízunk abban, aki nem veszítette el a bizalmunkat!”⁵¹

Dr. Juhász István, a hajdúszováti Vállalkozók Szövetkezetének elnöke ugyanerről:

„Naivitás azt hinni, hogy a téeszparasztság néhány hónap alatt ügyes magángazda lesz. Ez egy öngyilkos gondolat, ettől a jó szakember háta borsószik. Ha a törvénykezés mégis úgy rendelkezik, hogy ez az egyetlen út, s mindenki vihet mindent a téeszből, az a jövőnkre nézve végzetes lehet. Mert az embereket nem tudom elítélni amiatt, ha viszik a „juszt”. Akkor vigyünk mindahányan, vigyünk a kocadisznókat, s mindenkinek jut valami. Vigyünk a tehenet, osszuk szét a pénzt, a többi ott egye meg a fene. Ha így lesz, abba belenyekkenünk. Ez az ország ezt nem fogja kibírni.

Ha valami nem szervesen alakul ki, hanem mestersége robbantás előzi meg, akkor abból baj lesz. Egy kastélyból lehet éppen tíz családi házat építeni, de csak akkor, ha az ára a kezemben

⁵⁰ Mindkét idézet szó szerinti. A szövegek alapján stilizált, szerkesztett interjút közöltem a Népszabadság szeptember 16.i számában. R.L.

⁵¹ Az utóbbi talányos mondatot vastag betűvel kiemelte a szerző. - Mit kell tudni az agrárprogramról? 1992.

van. De ha már megvan a kastély, s felrobbantom, abból nem lesz két rendes családi ház sem, mert annyi a forgács, annyi a törmelék, hogy nem lehet vele mit kezdeni.”

Juhász Pál, a Parlament mezőgazdasági bizottságának szabaddemokrata elnöke:

- Jómagam az épületes vitában arra az álláspontra helyezkedtem, hogy Magyarországnak a szociológiai adottságait tekintve nem szükséges előnyben részesíteni családi gazdaságokat a szövetkezetekkel szemben, mert az egyéni gazdálkodás sokkal mélyebben ágyazott a magyar agrártörténetben, mint gondolnánk. Tóth Tibor a magyar birtokszerkezetről írott kis könyvében a duális birtokszerkezet mellett teszi le a voksot. Igaz, ő mellékfoglalkozásként művelt törpebirtokot említ a háború előttről, de ez helytálló, mert tökéletesen megfelel az ennek örökébe lépett háztáji leglényegével.

Pálfi Géza bakonszegi téeszelnök-helyettes:

- Megmondom akkor is, ha nem tetszik. Bakonszeg zsellérfalu volt, cselédvilág ez. A bakonszegi parasztemberből az életben nem lesz vállalkozó, mert genetikailag alkalmatlan rá! Öt-hat ember alkalmas csupán arra, hogy vezetővé vagy vállalkozóvá válják.

Szabó János földművelésügyi miniszter:

- A nagy újat akarásunkban súlyos hibákat követtünk el azzal, hogy szétvertük a megyei és a volt járási tanácsok mezőgazdasági osztályait. Nincsenek meg az előretolt állásaink, nem kapjuk meg az információt időben. Meg kellene a megyei földművelésügyi hivatalokat erősíteni. A másik, hogy a termelők a szabadságot szabadossággként fogják föl. Nem adnak valódi információkat! És akkor tessék helyesen dönteni! Hát hogyan? A Statisztikai Hivatalban még a régi emberek ülnek, és nem hajlandók a realitásnak megfelelően tájékoztatni bennünket. Külön rájuk köllött szólni, hogy a magántulajdon aránya nem harminc százalék, mint amennyit ők kimutattak, hanem ötven százalék felé közelít. Hacsak meg nem haladta már ebben a percben is.

Glattfelder Béla, a Fiatal Demokraták Szövetségének agrárszakértője:

- Nem hiszek abban, hogy csak kisk gazdaságokra kellene alapozni a magyar mezőgazdaságot. Hiba lenne csak ezek létrejöttét patronálni. Mindent támogatni kell, ami a versenyhelyzetet elősegíti.

Mély hódolatom az álmodozóknak

A bizonytalanság tovább nem fokozható.

Jó lenne már leszállni a földre.

Ezerkilencszáznegyvenötben akkor kezdődik - és rögtön elkezdődik - a földosztás, amikor a szövetséges csapatok, illetve a szovjet Vörös hadsereg hadtestei átveszik a Magyarország fölötti rendelkezést. A felszabadító a Kommunista Párt pozícióit úgy erősíti meg, hogy szándékai szerint földhöz juttatja a földhasználóknak felfogható cselédeket, napszámosokat, béreseket, zselléreket. Azt a funkcióját, amelyet szántak a földosztásnak, paradox módon betöltötte: a nincstelen tömeget földhöz juttatva indították el a nincsteleneket az egzisztencia irányába. Más kérdés, hogy az igazsághoz számos igazságtalanságon keresztül vezetett az út. De a földosztás betöltötte politikai funkcióját, ez nem vitás.

Namármost az a nagy kérdés, mennyire hasonlítható össze egymással az 1945-ös földosztás és az 1990-ben elkezdett agrárrendszerváltás folyamata. Halvány szálak vezetnek csupán át egyikből a másikba.

Egy ilyen vékony hajsza az egzisztenciateremtő szándék. Csakhogy amíg az 1945-ös földosztás helyzetbe hozta a parasztokat, az Antall-kormány csupán új helyzetet teremtett a kárpótlással és a szövetkezeti vagyon gyorsított átalakításával. A mesterséges körülmények főszereplői felülről választattak ki, s a földosztás célja nem az élelmiszergazdaság fellendítése volt (mint volt 1945-ben), hanem egy feltételezett igazságos pillanat rekonstruálása. Az Antall-kormányhoz tartozó erők abban az illúzióban ringatták magukat, hogy van visszatérés egy a mainál harmonikusabb, tisztább történelmi időszakhoz. Ezt az illúziót csak erősítette az az eszmei-szellemi-politikai zűrzavar, amely a demokratikus rendszerváltás pártosodásának természetes velejárója volt.

Ez nem bűn, érvel az új hatalmi elit, ennek így kellett történnie. S nemigen fogja vállalni a felelősséget a „kastély” felrobbantásáért. Gondoljunk még egyszer a Független Kisgazda- és Polgári Párt radikális indulására s csak arra az 1990-es választási programtételre, mely szerint a munkájukat elvesztő városi tömegek a földeket újra birtokukba véve visszaáramolnak a falvakba. Ebben nem az a tragédia, hogy az urbanizáció nem adott rá lehetőséget, hanem az, hogy ebben a kisgazdapárti vezetők közül sokan és sokáig mélységesen hittek is. A párt szétforgácsolódása, mely végül is nem más, mint ennek az idejét múlt gondolkodásnak a bukása, jól példázhatta volna az új hatalom számára, hogy a történelmi rekonstrukció nem valósítható meg. Az MDF-vezette koalíció azonban nem tudott megállni, programjának középpontjába egy új középosztályt állított, s ez az új polgárság - lényegéből fakadóan - tulajdont követelt magának. A tulajdon ugyanakkor koncentráltan volt jelen a régi nómenklatúra kezében. A talányosan oszthatatlan közös téeszvagyont kellett megbolygatni ahhoz, hogy osztani lehessen. Csak a kilencvenes évtized végén tudjuk pontosan felmérni, hogy a korszakos vállalkozás milyen következményekkel járt.

Kéziratomban lezárásakor arról tudok beszámolni, hogy a földek húsz százaléka bevetetlen, a magyar állattenyésztés nyolcvanas évekbeli leépülési tendenciái felerősödtek, az új birtokszerkezet pedig még nem körvonalazódott. Okos érvek szólnak ugyan a kétszázezer földtulajdonossá tett ember mellett, de az ő technikai és tökeellátottságuk harmadik világbeli rémálmokat sejtetnek. Horn Péter akadémikus szerint, ha ugyanannyit ettünk volna 1992-93-ban, mint tíz évvel ezelőtt, harminc-negyven százalékkal meg kellett volna emelni az ország

húsipari termelékenységet. Erre az „öngerjesztő” termelésemelésre a lakosság rendkívül leromlott jövedelmi viszonyai között nem kerülhet sor. Ha viszont így megy tovább, veszélybe kerülhet az ország export-offenzívája.

Juhász Pál, az SZDSZ agrárszakértője sarkosabban fogalmazott.

- Úgy mondják ezt mifelénk, hogy más kezével verem a csalánt, amikor ajándékot osztok a máséból. Nekem mindig ez jut eszembe a kormánykoalíció agrárstratégiájáról.

Juhásznak, a szociológusnak az a véleménye, hogy a kormány eltévesztette a célzást, amikor tömeget választott a kárpótlásra. A faluról elszármazott, városi középosztályt találta el, pedig a parasztságra célzott. Később pedig nem ismerte fel, hogy eleve lehetetlen agrárius polgárságot faragni abból a társadalmilag megszilárdult alakulatból, amely abból él, hogy érti a törvényeket s éli a polgárság városi életét. Ez a réteg tanul, univerzális ismereteket szerez a világról, törvényeket használ a boldogulásához, s nem pedig földek után futkos. Nem dolga, hogy ezt tegye.

- A tanulás és a városi életmód éppen nem zárna ki a föld megművelésének lehetőségét, hiszen Magyarországon a négyszázötven ezer főfoglalkozású mezőgazdasági dolgozó mellett másfél millió ember folytatott mezőgazdasági jövedelem-kiegészítő tevékenységet. A legtöbb baj abból adódik, hogy a tulajdonost még földbérlet esetén is a tulajdonlás első percétől kezdve ki kell fizetni ahhoz, hogy valamilyen gazdálkodás folytathassak a földjén. Hiába van Zsiros Géza békési kisgazdavezér kezében 400 hektár föld, abból csak 26 az övé. A többi rokonoké, barátoké, akik rábízták ugyan a földek kezelését, de ezt nem azért tették, hogy ne fizesse ki őket. E vonatkozásban Zsiros Géza ugyanabban a helyzetben van, mint bárki azok közül, aki nem tartozik a kárpótlással kedvezményezett városi polgárság körébe, viszont vidéken él, s a megélhetése érdekében rákényszerül a földművelésre.

- Juhász úr, annyit láttam útjaim során, hogy a falu agrárnépességének életminősége sokkal többet romlott 1993-ban, mint 1991-92-ben. Rosszabbul élnek az emberek, mint azt az egyébként az országra nehezedő infláció indokolná.

- A falu azért nem szegényedett el még jobban, mert erős a vagyonfelélés. A bizonytalanság tovább nem fokozható. Elengedhetetlen a földhasználat, a földcsere és a tagosítás kérdéseit rendező földtörvény megszületése. A földcsere ugyan benne van az alkudozó pártok javaslataiban. Igaz, én jóval szigorúbb földhasználati szabályokat alkotnék. Európa antiliberális - de e tekintetben helyes! - logikája arra épül, hogy a birtokhatárokat falvanként „leszögezi”. Kérem, ilyen és ilyen birtokok vannak ebben a faluban, így néznek ki, tessék megnézni a térképet. Adni-venni birtokokat lehet, s nem földet. És a tulajdonos menjen haza, ha nem ő a földhasználó. Szerződése nyilván lehetnek, de a föld művelését a földhasználók egymás közötti alkuja dönti el. Azt a tulajdonost, aki nem földhasználó, az európai jog megfosztja az aktív föld adásvételi jogtól. Angliában, Franciaországban, Dániában vannak ilyen racionális szabályok. Más kérdés, hogy számos európai ország joggyakorlata meg sem engedi a földtulajdonosnak a földhasználatot, ha nincs meg ehhez a minősítése.

Az állam a földhasználókkal tárgyal. Ha eladásra kerül sor, igyekszik a földeket a szomszédoknak juttatni, hogy a koncentrációt fokozza, a tulajdonost pedig távol tartja az üzleti akcióktól. A franciáknál a mi viszonyainkhoz képest borzasztó goromba módon községi bizottságok döntenek el, hogy ki mit termelhet. Abból indulnak ki, hogy a birtokoknak igazodniuk kell egymáshoz. A bordeaux-i borvidéken te nem fogsz disznót tenyészteni, az hétszentség.

- A földtörvény vitájában a mi szakembereink azt firtatják, kinek mekkora birtoka lehet, s hogy a külföldiek mennyi földet vehetnek. Hogy van ez?

- Ezek nem a megfelelő kérdések, nincs szükség rájuk. A külföldi akárkit megbízhat azzal, hogy legyen a nevén a föld. Ez az egész külföldiekkel való hazardírozás: mellébeszélés. Sajnos a földbirtok-igazgatásra megint nem marad majd idő. Jó lenne már leszállni a földre.

- Mentem azokat, akiket kárhoztat. A háború előtt sem volt az országnak jól szervezett birtok-igazgatása. Ilyenre csak a szőlővidékeken, a hegyközségekben meg az erdő közbirtokosságokban volt gyakorlati példa.

- Igen, igen, csak hogy most az egész szántóföldi művelést ilyen ellenőrzés mellett kellene megszervezni. S nem kihagyni belőle az érdekelt falusiak közösségeit, mert sok baj lesz. És nem itt a Parlamentben lesz baj, hanem vidéken. Ott, ahol a föld van.

- Annyit szeretnék még tudni, mi volt az oka annak, hogy a törvényeink nem nevezhetők gyakorlatiasnak? Az lenne a baj, amit Raskó mond? Hogy bölcsészek kerültek a hatalomba?

- Nem, nem, szegény bölcsészeket ne bántsuk, ők nem szólnak bele a földügyekbe, ők csak az antik görög kórus szerepét töltik be. Azok a képviselők az irányadók, akiknek valaha földjük volt, vagy most is van egy kis parcellájuk, s azon birkóznak a környezetükkel. És a mai magyar mezőgazdaságot saját negyven évvel ezelőtti, vagy a mai saját perspektívájukból szemlélik. Azt sem értik, hogy negyven évvel ezelőtt mitől működött a rendszer. Csak arra emlékeznek, hogy a saját gazdaságuk hogy működött. De hogy mi volt a rendszere például a Horthy-korszakban az agrárgazdaságnak, arról gőzük sincs. Nagyon igazságtalan leszek. Az agrárgazdaság kérdéseiben műveletlenek, csak emlékképeik vannak az egykori gazdálkodás szépségeiről. Arra emlékeznek, hogy az apjuk elvégezte az Aranykalászos gazdátanfolyamot, s hogy a papa milyen jó gazda volt. De hogy miért lehetett akkoriban a tehénfajtákat átalakítani - mert ez a jelentős lépés megtörtént -, és mondjuk miért lehetett Észak-Európa számára pillangós vetőmagvakat termelni, már nem tudják. Szeretnek azzal dicsekedni, hogy régen milyen nagy volt a magyar vetőmagtermelés, de nem jönnek rá, hogy ma tízszer akkora. Azt hiszik, hogy vetőmagtermelést a szocializmus tette tönkre, holott ezt éppen hogy a negyven év tette naggyá.

- A minisztérium mindvégig tudta, hogy milyenek a vágyak, s mi a realitás. Nagy érdemeket szerzett abban, hogy megingatta az emlékekre épülő hamis öntudatot. Mégis itt van egy alapvető furcsaság. A minisztérium első vezetősége elszigetelte a tárca szakmai figuráit a törvényhozástól, nem pedig összekapcsolta. Más kérdés, hogy az első politikai államtitkár annyira alkalmatlan volt, hogy semmit sem volt képes közvetíteni.

- Ez azért meglepő, mert a minisztérium a nyolcvanas években már hozzáértő technokratákat alkalmazott, akik jól ismerték a magyar agrártörténet hagyományait és az európai piacot. A kiscgazdák hatalomátvételekor nem kerültek mindnyájan az utcára. Mi történhetett? Abban, hogy eldugultak a csatornák, kinek nagyobb a felelőssége? A Parlamentnek vagy a minisztériumnak?

- A minisztérium gárdája is egyenetlen volt, s mindenki megtalálta magának a neki megfelelő tisztviselet. A felelősség, már elnézést kérek, a kormányé. A mindenkori kormány feladata, hogy előkészítse a törvényhozást. Tény, hogy a Parlamentben a kormánypárti önjelölt illetékesek mindenkibe beléfojtották a szót. Ebből állt ez a négyéves agrárpolitika.

- Az, hogy a mezőgazdasági átalakulás ilyenné lett, az 1990-es parlamenti erőviszonyoknak köszönhető?

- Nemcsak annak, mert a gazdasági válság elkerülhetetlen volt, s a nyolcvanas évek közepén kezdődött leépülésnek végig kellett valamikor hömpölyögnie rajtunk. Ellentmondásosan indult a folyamat, mert a baromfiállomány csökkenése után a nyolcvanas évtized elején

csökkenni kezdett a tehénállomány, közben persze a tejelőképeség ugrásszerűen javult. A csökkenésnek kezdetben semmiféle hátrányos következménye nem volt. Az a véleményem, hogy még a mai állomány is bőven elég lenne. Itt az a gond, hogyha a fejőházak is tönkremennek, akkor nem tudsz az élelmiszeripar számára egészséges tejet előállítani.

- A parlamenti demokrácia első évei milyen hatással lesznek a további évek eseményeire?

- Tragikusnak még mindig nem tartom a magyar mezőgazdaság helyzetét. Mert van pár százezer ember, aki keresi a módját annak, hogyan tudna tovább lépni. Ha megkapja ehhez a segítséget - mert még mindig nem késő -, akkor képes pillanatok alatt rendet teremteni. Az embereknek lelki szükségletük, hogy előre lássák, mit lehet csinálni, jövőre és azután. A kérdés az, hogy az új kormány mennyi idő alatt tudja világosan kijelölni a szereplőket. Az óriásüzemre, a középparaszti gazdaságra és a kistermelői körökre egyaránt szükség van. Számításba kell venni a mellékfoglalkozású rétegeket is.

Ma még minden rendezhető, mert létezik az infrastruktúra, s létezik a táblarendszer. Arra kell vigyázni, hogy ez ne menjen tönkre. Ha az infrastruktúra is leépül, tizenöt év, mire újra helyreáll a rend.

A sikertörténet vége

Alternatívát is adtunk: aki akar, gazdálkodhat, aki nem, elköltheti a pénzt, amit a kormánytól megkapott.

- Hallom képviselő leszel, Jozwiák.

- Az még odébb van, de felkértek, nem tagadom. Az SZDSZ megkeresett. Tudták, hogy mindig lázongok. Biztos azt gondolták, a nagyszájú lengyel hasznukra lenne a Parlamentben is. Most már csak a magyar állampolgárságomat kellene elintézni. Kérdés, vagyok-e olyan értékes, mint a focisták vagy a jégkorongozók. Nekik hamarabb megadják.

Trécseltünk. Jozwiák elővette a pipáját, füstfelhőt eregetett. Az ősz szakállával, füsttől megsárgult bajuszával úgy nézett ki, mint egy erdei manó. Jozwiák: erdész.

- Az indulásnál beadták az embereknek, hogy mindenki szép, ezért jutalomból mindenki tulajdonos lesz. Azt hallottam én is a hajnalkakastól: „Figyelj, kistulajdonos, jogod van a földhöz!”. Most meg, lám, féltik az erdőt a kistulajdonostól, nehogy kitepkedje a fát. Nem beszéltek világosan az urak a legelején, ezt mondom én, az erdő nagy barátja.

- Összeraktad-e már magadban, hogy mi történt a három év alatt?

- Ha az volt a céljuk, hogy biztosítsák az átmenet idején a mezőgazdaság működését, akkor ez nem sikerült. A szinten tartás sem. Ha viszont csak annyi volt a céljuk, hogy megváltoztassák a tulajdonviszonyokat, tökmindegy, hogy mibe kerül, ez papíron megtörtént, politikailag tehát hibátlan a feladatmegoldás. Képtelen vagyok elfogadni, hogy ilyen formában kellett elkezdni. Szétverték azt, ami volt, mert ezt tűzték ki célul maguk elé. Éppen megmondhatták volna a legelején is, „gyerekek, minket nem érdekel, működik-e vagy sem, fontos az, hogy más legyen”. Így lett volna tisztességes.

Na most én lengyel is vagyok, meg magyar is. Magyarországon ebben a pillanatban iparról nem beszélhetünk. A turizmuson kívül csak a mezőgazdaság az, amitől ez az ország remélhet valamit. De ha a mezőgazdaságot a magyarok nem tudják kezelni, akkor mi a fenével akarnak foglalkozni? Láttam a tévében a miniszterelnököt, amikor beiktatták. Azt hittem, hogy leesek a székről. Borossnak van egy jó ismerőse valamelyik faluban, aki nem szokott panaszkodni - azaz minden rendben van, mégis sírunk-rívunk. És hogy a Józsi meg a Pista bácsinak bezzeg tetszik az, ami van, és alig várják, hogy futhassanak jótanácsért a falugazdászhoz. Megáll az ész. Hát ha ezen a szinten akarjuk kezelni a mezőgazdaság nyavalyáit, akkor mit lehet még várni?

Mihalik László, a Sasad Rt. vezérigazgatója úgy vélekedett az időszakról, hogy számára az egész egy rossz álmhoz hasonlítható. A Sasad persze nem csupán azért jellemző helyszíne a magyar agrárrendszerváltásnak, mert az ötmilliárdos mammuttéesz részvénytársasággá való átalakulását majd három éven át gátolta a hatalom, hanem azért is, mert innen indult agrárpolitikai hódító útjára az MDF többek szerint kisgazdabőrbe bújt agrárszakértője.

Ha 1990-ben valamilyen oknál fogva továbbtartott volna a kommunizmus, nem sokat tudnánk ma Bogárdi Zoltán budaörsi telektulajdonosról. Amíg ugyanis tartott, semmit sem tudtunk róla. Gazdászberkek véleménye, hogy Bogárdi karrierjének legfénylőbb állomására a nyolcvanas évek derekán érkezett, amikor is a Sasad Termelőszövetkezet Sövényribizli Szakcsoportjának elnökévé választották. A Sasad hatvan hektáron termelt ribizlit, s ebből

harmincon gazdálkodott a Sövényribizli. Bogárdi Sasadot megelőzően Bernecebarátiban és Drégelypalánkon töltött el hosszabb-rövidebb időt, az epés megjegyzések szerint távozásai közmegelegedést váltottak ki. Jól elvult, nem sok vizet zavart, mondták róla a Sasadnál, csak néha rúgta össze a patkót Sánta Imre ágazatvezetővel, s 1986-87 táján még nem gondolta volna senki, hogy egykor ő ad majd fazont az új magyar mezőgazdaságnak.

Egy hajszálon múltott a dolog. Az MDF a lakitelki tanácskozás előtt agrárszakemberek jelentkezését kérte, Bogárdi pedig jelentkezett. Az idő őt igazolta, jól tette, hogy ott volt, mert aki elment Lakitelekre, mind vitte valamire. A ribizlis ember a sátorverés után (1987. szeptember 27.) nem sokkal Dr. Farkas Gabriellával, a Tsz-szövetség egri jogászának társaságában már az MDF agrárprogramjának kidolgozásán fáradozott. Miután az MDF megnyerte a választásokat, egyre több lett a konfliktusa Sasadon. A politika által sakkbán tartott vezetőség szerint meg szeretne volna mutatni, „ki a faszább gyerek”. Egyik utolsó emlékezetes kalandjaként említik, hogy ki akarta kezdeni az ágazatvezetőt, de nem engedtek neki. A szövetkezet részvénytársasággá alakulása ellen a maga sajátos eszközeit vetette be. Fáradozásait siker koronázta. Bogárdi Zoltán sokkal többre ment a politikával, mint Sasad a milliárdjaival a gazdasági életben.

- A magyar agrárszféra óriási 1990-es tévedése volt, hogy nem politizált - mesélte Mihalik László. - Azt hittük, elég, ha a gazdasággal törődünk, a politikusok majd törődnek a politikával, megalkotják a törvényeket, s mindent megtesznek azért, hogy mi és az embereink a piacgazdaságra orientálva elballagjunk Európába. Hallatlanul nagy hiba volt részünkről azt hinni, hogy kívül maradhatunk, s függetlenként tetszeleghetünk. A politika nem lehet meg a gazdaság nélkül, de a gazdaság sem a megfelelő politikusok nélkül. Hangsúlyozom, a hibát mi követtük el, ez még egyszer nem fordulhat elő.

Sasad valójában egészen más léptékű vállalkozás volt - tételesen is -, mint a zöm. A Mihalik-team korán kezdte. Kérdés, hogy mihez képest korán. Ha az agrárkormányzat iránymutatásaira vártak volna, még ma is várhatnának. De hát ők csupán azt szerették volna véghezvinni 1990-ben, amit 1993-ban Raskó György is kíváncsúnak tartott: gazdasági társaságba vinni a vagyont, s vagyonarányos döntéseket hozni. No igen, talán ha Bogárdi Zoltán, az agrárszakértő melléjük állt volna.

Mihalik Lászlót arról kérdeztem, volt-e köze az MDF agrárszakértőjének ahhoz, hogy Sasad két évig görcsölt az átalakulással. A vezér elmondta, kézi vezérléssel működött az ügyészségi eljárás megindítása. És finom célzásokat tett arra, ismerősök meséltek neki egy ismert agrárszakértőről, aki Antall József titkárságáról átszóló telefonon az igazságügyi minisztériumba, felül kellene vizsgálni a Sasad átalakulását, mert az vagyonvesztéssel jár, különben meg a kommunisták átmentik a hatalmukat. Erre nem sokkal az első átalakulási közgyűlés, 1991. március 1-je után került sor. A politikai körök vették az adást, s megtették Sasad ellen az ügyészségen a feljelentést. Nem tudni, ki volt ez az agrárszakértő, ám azt biztosra lehet venni, hogy azt, aki Sasad ügyében oly sokat gáncsokkodott, személyes, anyagi érdek nem vezérelte. Csupán az „akkor is megmutatom nekik” szándéka vezette. Soha nem tudnám bebizonyítani, hogy ki volt az, mondta Mihalik.

- Tudtam, hogy az MDF-en belül milyen sok a kisgazda-gondolkodású ember. A támadások a farmergazdás álmok kiagyalói részéről értek bennünket. E program mindössze abból állt, hogy a farmergazdaságé a jövő. Kihámoztunk még belőle, hogy az üzemi kereteket a szövetkezetek és az állami gazdaságok vonatkozásában nem ismeri el, s nem vesz tudomást arról, hogy a szövetkezeti eszköz- és vagyonrendszer funkcióját, méreteit és színvonalát tekintve évtizedekig egymás kiszolgálására jött létre. A gépjavító a traktorüzemre, a traktorüzem a növénytermelésre, a növénytermelés az állattenyésztésre épült, és így tovább. Annyi egyezés

mutatható ki a farmerprogramok és a mi koncepciónk között, hogy az üzemi arányok vagyonevesítésére szerintünk is szükség volt - de forintértékben, s nem naturáliában. Szétszedni a traktorkereket, az istállóajtót vagy a térburkolatot nem lett volna szabad. Ha azt vesszük, a trágyatelepre hordott trágya is érték, de érték a transzformátorház, a telefonvonal, minden. De kinek kell ez külön-külön? A vagyon csak akkor ér valamit, ha működik, s nem akkor, hogyha széthordják.

Azt, hogy mekkora kár érte Sasadot az elveszett két év miatt, a vezér az elmaradt vállalkozások tekintetében milliárdos vagyonevesztést említett. Több mint egy éve tervezik egy svájci-magyar vegyesvállalat megalakítását. Ennek során 1300 marha beállítását tervezték, ezenkívül tejüzemet és feldolgozót gondoltak építeni. De nem jött össze, mert a törvényi bizonytalanság oly erős volt a Sasad cégbejegyzése körül, hogy a svájci partnerek elzárkóztak a befektetéstől. Rendezett cégviszonyokat akartak. Ez a feltétel teljesült '93. december 14-én, amikor Sasad megkapta a május 4-i közgyűlési döntését jóváhagyó végzést. Az 50-50 százalékos tulajdoni arányú vegyesvállalat azonban mégsem alakulhatott meg, mert a svájciak kikötötték, csak akkor jöhet létre a telep és a ráépülő tejfeldolgozó társulás, hogy ha a takarmánytermesztéshez szükséges terület is a társaság tulajdonába kerül. Vett takarmányra nem társulnak. Újabb menet következik tehát, melynek témája: a szent magyar anyaföld védelme, illetve az okszerű, a korszerű és a racionális gazdálkodás összefüggései. Mihalik nem fog unatkozni 1994-ben sem.

*

Vannak megejtőbb emberi bukások is. Ilyen Nagy Husszei Tibor, bordányi téeszelnök esete, aki egy esti órán az egyik pillanatban még lelkesen bólintott Nagy Tamás agrárszövetségi terveire, de rögtön utána azt mondta, „elméletileg ez mind szép, de gyakorlatilag én kiszállok az egészből”. A bordányi Előre Szakszövetkezet elnöke, aki később az Agrárszövetség főtitkáráként faluról falura járva magyarázta a tanácstalan tömegnek, hogy ’ kell ügyeskedni és talpon maradni, elszegődött Monorra bankosnak. Méltatlan szerepkör a hallatlanul tehetséges fiatal agrárszakember számára. Mi az oka annak, hogy hátat fordított egész addigi hitének? Lefütyülték volna a pályáról a férfibőrbe bújt bordányi Kasszandrát? Nagy Husszei éveken át szerény szállodai szobákban aludt, száz kilométerekről telefonált haza gyerekének, s a politikai karrierje miatt munkanélkülivé lett feleségének. Ezt elégette volna meg? Gürizett azért, hogy egyszer hátat fordíthasson a politikának? Nem tudni, csak annyit, hogy leköszönt, s Monoron a Budapest Bank talán gazdagabb lett egy okos vezetővel, de az agrárszféra szegényebb egy tehetséges vállalkozóval.

Nagy Husszeinek hat-nyolc dicsőséges elnöki éve volt Bordányban. Csakhogy paradicsompaszírozó üzeme és az általa vezetett Tomafruct Kft. 1990-ben csődbement, s felszámolták. Nagy Husszei ekkor szállt be Nagy Tamás mellé a ringbe. A szakszövetkezetben akadtak, akik meg szerették volna akadályozni, hogy akkor menjen el, amikor már megvan a baj, de aztán engedték. Elkönyelműsködte, mondta a nyugdíjból a szövetkezet élére visszacsalt Móra Sándor.

- Vakmerő volt, s hazardírozott, a Tomafruct pedig ötvenmilliót bukott, de erős a gyanúm, hogy a kft.-t a külföldiek alaposan rászédték. Tibort nagy képességű embernek tartom, s nem féltem a kudarcai ellenére sem. A bankban is jól kiérti majd magát.

Bordányból különben valamennyi agrárszakember elszelelt, a szövetkezet ottmaradt a semmiben hatszázötven, többségében hatvan év fölötti tagjával, egy deka föld nélkül. Móra Sándor és a tagok abban reménykedtek, valami vállalkozó megveszi majd az üzletrészüket. A visszahívott elnök azt tanácsolta országgyűlési képviselőknek, engedje meg a Parlament, hogy

ha kell valakinek, akár harminc-negyven százalékos névértéken is - de megvehesse a tagi üzletrészeket. Mert ők föld és Nagy Husszein nélkül nem tudnak vele mit kezdeni.

Közben a régi elnök Bordányból ingázott Monorra, és tanfolyamra járt, magolta az új leckét. Egyik bankból ki, másik bankba be. Nem beszélt, mert nem ért rá ilyenre: gyakorlaton volt. S egy bankkalkalmazott csak akkor beszéljen, ha kérdezik.

*

A kudarcok után sikerekről is szólni kell. A kormány négy esztendejét értékelő színes broszúra, amely 1994. februárjában jutott el egymillió állampolgárhoz, romantikus lelkesültséggel számolt be a tulajdonváltás kezdeti szakaszáról, ezen belül is elsősorban a kormányzat fáradásairól. Nem tisztzem minősíteni azt az öndicséret-özönt, amellyel a broszúra - nyomában pedig a sikeres embereket oly nagy előszeretettel bemutató televízió - elárasztotta ekkor az országot. Tanácsos azonban stílszerűen, olyan ember zárszavával befejezni, aki mindvégig a kormányzat legfelső sikerköreiben mozgott. Szabó János földművelésügyi miniszter mint az Egyesült Kisgazdapárt elnöke szólalt fel a kaposvári pártfórumon 1994. február 25-én. A választási kampány részét képező beszédének megjegyeztem azt a részletét, amelyben a három év törekvéseit éppen ő foglalta össze a legszemléletesebben.

- Nem állítom, hogy ez a koalíció, s azon belül a frakció mindig a legjobb döntéseket hozta meg. Nem állítom, hogy a sok törvény, amelyet a Parlament megalkotott, kivétel nélkül jó lenne. De azt igenis állítom, hogy a jó szándék, az emberi tisztesség és a demokrácia alapelvei vezéreltek bennünket munkánk során, s vezérelnek ma is.

Kis szünetet tartott, majd így folytatta:

- Azt sem állítom, hogy jó, tökéletes és kifogástalan ez a kárpótlás, ez a részarány-nevesítés. Mindenesetre megoldás. *Valamilyen megoldás.* Minden kínjával, nyűgjével, vargabetűjével együtt. Valamilyen módon hozzásegítettük a tulajdonosokat a jussukhoz. Alternatívát is adtunk: aki akar, gazdálkodhat, aki nem, elköltheti a pénzt, amit a kormánytól megkapott.

A miniszter végül elmesélte, járt egyszer egy küldöttséggel Finnországban. A finnek úgy számolnak, hogy minden év bajait három év alatt lehet orvosolni. Ennek megfelelően az oroszoknak 200 évre lesz szükségük ahhoz, hogy rendbe tegyék a gazdaságukat.

Én is számoltam. A Szabó-féle számtan logikáját alapul véve 2002-ben már mi, magyarok is reménykedhetünk.

*

Summa: A zárófejezetben agrárszakembereket vonultatunk fel, olyanokat, akiken nem minden, de sok minden múltott. Erdőtörvény híján érintjük az erdő gondjait, s nem közgazdaságtudományi, de józan jelzéseket adunk a magyar agrárgazdaság nemzetközi térben való elhelyezkedéséről. Lengyelországból, Chiléből hozunk tanulságos példákat, s foglalatát adjuk a földtörvény tervezetének. Ezenkívül rendkívül fontos szerepet szánunk a tulajdonváltás első három (négy) esztendeje értékelésének. Glattfelder Béla jóvoltából betekintést nyerünk a kárpótlás pénzpiaci folyamataiba, Raskó György államtitkár szakmai, Juhász Pál pedig politikai szempontok alapján elemzi a kialakult helyzetet. Számos kérdésben állást foglal Szabó János miniszter, s felfedi a nagy titkot: mégis mire jutottunk 1990 és 1994 koratavasz között.

P.s.

Köszönetet mondok mindazoknak, akik türelemmel voltak hozzám, s munkámban segítettek.
Zalaegerszeg, 1994. március 10.